

Τ.Ε.Ι. ΗΠΕΙΡΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ
ΕΜΠΟΡΙΟ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της

ANNA – ΜΑΡΙΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ

A.M.7303

ΘΕΜΑ: Μετάφραση και μεταφραστικά σχόλια του κεφαλαίου «Translation and Translation Studies» του βιβλίου με τίτλο «There is a Double Tongue» του Dirk Delabastita, Ubrey University Library, 1993.

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Κ. ΛΗΤΩ. Σ ΑΛΕΞΑΚΗ

ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ, ΜΑΙΟΣ 2011

«Είναι υπέροχο να έχεις δύναμη γίγαντα, μα είναι τυραννία να την μεταχειρίζεσαι σαν γίγαντας».
Σαίξπηρ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4
Μεταφραστικά σχόλια.....	7
1.Μορφολογικό-Συντακτικό επίπεδο.....	8
1.1.Αριθμός.....	9
1.1.1. Μετατροπή Ενικού σε Πληθυντικό Αριθμό.....	9
1.1.2. Μετατροπή πληθυντικού σε ενικό Αριθμό.....	10
1.2. Φωνή.....	10
1.2.1. Μετατροπή Παθητικής Φωνής σε Ενεργητική.....	10
1.2.2 Μετατροπή Ενεργητικής Φωνής σε Παθητική.....	11
1.3 Μετατροπές.....	12
1.3.1. Μετατροπή Ρήματος σε Ουσιαστικό.....	12
1.3.2. Μετατροπή Ουσιαστικού σε Ρήμα.....	13
1.3.3.Μετατροπή Γερουνδίου σε Ουσιαστικό.....	13
1.4. Προσθήκες- Αφαιρέσεις.....	14
1.4.1. Προσθήκη Ρήματος.....	14
1.4.2 Αφαίρεση Ρήματος.....	15
1.4.3 Προσθήκη Ουσιαστικού.....	16
1.4.4 Αφαίρεση Ουσιαστικού.....	17
1.5 Μετάφραση Ελλειπόντος κατηγορήματος.....	17
1.6 Χωρισμός μιας πρότασης σε δυο.....	18
2. Υφολογικό επίπεδο.....	19
3. Πραγματολογικό επίπεδο.....	21
4. Σημασιολογικό επίπεδο.....	23
4.1 Ιδιωματισμοί.....	28
5. Λεξιλογικό επίπεδο.....	30
5.1 Ορολογία.....	30
5.2 Νεολογισμοί.....	32
5.3 Λέξεις-Δάνεια.....	35
5.4 Σύνθετες Λέξεις.....	36
5.5 Συνθέματα.....	37
Πρωτότυπο κείμενο.....	40
Μετάφραση.....	102
Επίλογος.....	183
Βιβλιογραφία.....	184

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία συνιστά πτυχιακή εργασία, η οποία είναι υποχρεωτική για την ολοκλήρωση των σπουδών μου στο Τμήμα Εφαρμογών Ξένων Γλωσσών στη Διοίκηση και το Εμπόριο, της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας, που βρίσκεται στην Ηγουμενίτσα, στο παράρτημα του Τ.Ε.Ι Ηπείρου. Η Εργασία αποτελείται από τη μετάφραση και μεταφραστικά σχόλια του κεφαλαίου *Translation and Translation Studies* του έργου του Dirk Delabastita *There's a double tongue*.

Η εργασία, και ειδικότερα η μετάφραση αυτή, αποτέλεσε για μένα μια μεγάλη πρόκληση. Οφείλω να ομολογήσω πως ήταν μια διόλου εύκολη υπόθεση. Αντίθετα ήταν μια επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία, με αμέτρητα εμπόδια που έπρεπε να λυθούν.

Αύτη τη στιγμή, ούσα στο τέλος αυτής της προσπάθειας αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά την κ. Λητώ Αλεξάκη για την ένθερμη υποστήριξή της, τις πολύτιμες συμβουλές, την καθοδήγηση αλλά κυρίως για την υπομονή και το αληθινό ενδιαφέρον που έδειξε σε όλη τη διάρκεια της φοίτησης.

Ακόμα ευχαριστώ θερμά την Ασπασία Μάντζιου και τη Δώρα Αποστολάκη για τις πολύτιμες συμβουλές τους σχετικά με τη μορφοποίηση του κειμένου, τη Γεωργία Τζίμα για την βοήθεια της στην πληκτρολόγηση, καθώς και για τις σωτήριες συμβουλές της, το Στέφανο Αποστολάκη για τις συμβουλές, και το Ζήση Σοφία για την υπομονή και την κατανόησή του.

Ηγουμενίτσα, 26/Μαΐου/2011

Εισαγωγή

Ο Dirk Delabastita, είναι καθηγητής της αγγλικής λογοτεχνίας και της λογοτεχνικής θεωρίας στο FUNDP Ναμούρ (Πανεπιστήμιο της Χώρας). Το διδακτορικό του (1990) πραγματεύεται τα λογοπαίγνια του Σαίξπηρ στον *Άμλετ* και τα προβλήματα μετάφρασής του (*There's a Double Tongue*, που δημοσιεύτηκε το 1993). Εξέδωσε δυο ακόμα τόμους σχετικά με τη μετάφραση των λογοπαϊγνίων: Το *Λογοπαίγνιο και Μετάφραση* (1996) και το *Traductio*, όπως επίσης και το *Δοκίμια στα Λογοπαίγνια και τη Μετάφραση* (1997). Ο Dirk συμμετείχε επίσης στη συγγραφή ενός λεξικού λογοτεχνικών όρων στα ολλανδικά (*Lexicon van Literaire Termen*), το οποίο εντωμεταξύ είχε μεταφραστεί στα γαλλικά (*Dictionnaire des termes littéraires* 2001). Μεταξύ των βιβλίων που έχει εκδώσει αναφέρουμε τα: *European Shakespeare's*, (με τον Lieven D'hulst, 1993), *Fictionalizing Translation and Multilingualism*, με ειδικό θέμα το *Linguistica Antverpiensia*, guest-edited with Rainier Grutman), και το *Σαίξπηρ και Ευρωπαϊκή Πολιτική*. Ο Delabastita είναι ένας από τους συντάκτες του *Προσέγγιση στις Μελέτες Μετάφρασης* (Rodopi), ενώ παράλληλα ανήκει στην συντακτική ομάδα των μεταφραστών. Στα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντά του συμπεριλαμβάνονται οι λογοτεχνικές σπουδές και η σύνδεσή τους με τη γλωσσολογία και τις μεταφραστικές σπουδές, η αφηγηματολογία, τα λογοπαίγνια και η αμφισημία, η μετάφραση και η διεθνής πρόσληψη του Σαίξπηρ¹.

Ο Σαίξπηρ θεωρείται δικαίως, ο μεγαλύτερος εθνικός ποιητής της Αγγλίας και ο μεγαλύτερος δραματουργός μετά την αρχαιότητα. Ο βάρδος του Έιβον, όπως αποκαλείται, γεννήθηκε το 1564 στο Στράτφορντ Απόν-Έιβον της Αγγλίας, όπου πέρασε τα παιδικά του χρόνια και φοίτησε στο σχολείο της περιοχής. Στα δεκαοχτώ του παντρεύτηκε, και 6 χρόνια αργότερα βρέθηκε στο Λονδίνο. Εργάστηκε στο θέατρο αρχικά ως υποβολέας, έπειτα ως ηθοποιός και τέλος ως δραματουργός, και το 1594 έγινε μέλος του εκλεκτού θιάσου των «Ανθρώπων του Λόρδου Καγκελάριου». Επί 20 χρόνια υπήρξε επαγγελματίας του θεάτρου. Ως συγγραφέας ξεκίνησε γράφοντας ιστορικά δράματα, τα οποία τα παρουσίαζε στη σκηνή του Λονδίνου και συνέχισε με κωμωδίες και ποιήματα. Τα έργα του έχουν μεταφραστεί στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου ενώ τα θεατρικά έργα του παίζονται μέχρι και σήμερα, διατηρώντας αμείωτο το ενδιαφέρον του κοινού. Γύρω στο 1600 αποσύρθηκε στη γενέτειρά του. Ο Σαίξπηρ έγραψε συνολικά 37 ποιήματα και 154 Σονέτα.²

¹ http://www.kuleuven.be/cetra/people/dirk_delabastita.html

² Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα., Πυρσός, 53^{ος} τόμος., 1992, σσ: 53 -58

Ένα από τα σπουδαιότερα έργα του Σαίξπηρ είναι ο *Άμλετ*, και αποτελεί το μεγαλύτερο και πιο πολυμεταφρασμένο έργο που έγραψε ποτέ. Το έργο πραγματεύεται το χαρακτήρα του Άμλετ, ο οποίος επιστρέφοντας από τη Δανία πληροφορείται τον ξαφνικό θάνατο του πατέρα του και βασιλιά της Δανίας. Ζητώντας εκδίκηση, ο Άμλετ ακροβατεί ανάμεσα στην αναποφασιστικότητα και το δισταγμό αδυνατώντας να δεχτεί τη σκληρή πραγματικότητα, γεγονός που φέρνει στην επιφάνεια το υπαρξιακό αδιέξοδο της ευαίσθητης φύσης του.³

Στον Άμλετ, όπως και στα περισσότερα από τα έργα του Σαίξπηρ βρίσκουμε πλήθος από λογοπαίγνια. Όπως και αναρίθμητοι άλλοι συγγραφείς και λογοτέχνες, έτσι και ο Σαίξπηρ ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τα λογοπαίγνια.

Το λογοπαίγνιο είναι ένα ευφύες παιχνίδι λέξεων που επιτυγχάνεται είτε μέσω της προσθήκης ή μεταβολής ενός γράμματος, είτε μέσω της σύνδεσης πολλών λέξεων που συμπεριφέρονται αποτελώντας δυο διαφορετικές έννοιες και άλλοτε μέσω ομοηχίας των λέξεων που έχουν διαφορετική ορθογραφία, αλλά και μέσω της πολλαπλής σημασίας που έχουν.

Ο Σαίξπηρ λοιπόν, καρύκευε τα έργα με ευφυέστατα λογοπαίγνια. Τα έργα του βρίθουν λογοπαιγνίων, τα οποία μερικές φορές είναι και διπλά. Ένα από τα διπλά περίφημα λογοπαίγνιά του είναι στον *Άμλετ*: «Όταν ο Δανός πρίγκιπας ρώτησε τον Πολώνιο αν βρέθηκε ποτέ επί της σκηνής «μάλιστα, απάντησε αυτός, έπαιξα τον Ιούλιο Καίσαρα. I was killed i' the capital; Brutus killed me. – It was, απαντά ο Άμλετ, a brute part of him to kill so capital a call there».⁴ Η μετάφραση των λογοπαιγνίων απασχόλησε και προβληματίσε ιδιαίτερα τους μεταφραστές του.

Μετάφραση είναι η απόδοση των λέξεων και των φραστικών τύπων μιας γλώσσας με τις αντίστοιχες λέξεις και φραστικούς τύπους της άλλης. Όταν όμως εξετάσει κανείς εκτενώς αυτό το φαινομενικά τόσο απλό πρόβλημα, αντιλαμβάνεται τις σχεδόν ανυπέρβλητες δυσκολίες που παρουσιάζονται για την επιτυχή ολοκλήρωση του σκοπού. Ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι η γλώσσα στην οποία μεταφράζουμε έχει λέξεις και φραστικούς τρόπους που αποδίδουν με πλήρη ακρίβεια τις λέξεις και τους φραστικούς τρόπους που χρησιμοποιούνται στη γλώσσα του πρωτοτύπου χωρίς τίποτα να εξασθενεί, ούτε καν να μεταβάλλει στο ελάχιστο τα αποτελέσματα, το χρώμα του πρωτοτύπου και οι λεπτομερείς αποχρώσεις του, παραμένουν και πάλι κάτι σχεδόν ανανταπόδοτο, κάτι το ασύλληπτο.

³ Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα., Πυρσός, 7^{ος} τόμος., 1992, σσ. 429.

⁴ Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα, Πυρσός, 53^{ος} τόμος, 1992, σσ.: 53 -58

Σκοπός της μετάφρασης δεν είναι η απόδοση των γραμμάτων, αλλά του ύφους, του χρώματος, του πνεύματος, το γράμμα σκοτώνει ενώ το πνεύμα δίνει ζωή. Η μετάφραση είναι δημιουργία. Μετάφραση είναι η ανάσταση σε νέα πατρίδα, λογοτεχνία που κοιμάται, απόδοση νέας ζωής σε λόγο παρελθόντα. Σύμφωνα με τον Μοντεσκιέ: «αί μεταφράσεις είναι ὡσάν τα χάλκινα ἐκεῖνα νομίσματα, τα ὅποια ἔχουν ἴσην ἀξίαν με ὠρισμένον βάρος χρυσοῦ και τυγχάνουν μεγαλυτέρας χρήσεως παρὰ τῷ συναλλασσομένῳ λαῷ, ἀλλ' εἶναι πάντοτε κακῆς ποιότητος».⁵

Ο συγγραφέας του πρωτοτύπου, Dirk Delabastita, από το βιβλίο του οποίου αντλώ το κεφάλαιο που μετέφρασα αναφέρεται σε μια θεωρία της μετάφρασης του λογοπαιγνίου, και αποτέλεσε μια ελαφρώς αναβαθμισμένη έκδοση του διδακτορικού του. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται σε μια θεωρία της μετάφρασης. Η θεωρία του αυτή συνδέεται στενά με την περιγραφική ή πολυσυστημική προσέγγιση στις μεταφραστικές σπουδές, καθώς και με τα έργα των James. S. Holmes και Gideon Toury, θέτοντας και μια πιο προσωπική άποψη. Πρόκειται για μια διεπιστημονική-περιεκτική μελέτη της μετάφρασης, η οποία δικαιολογεί τις γλωσσικές, πολιτισμικές, κειμενικές και επικοινωνιακές πτυχές της. Η μελέτη, συνδέεται στενά με τον σωσσυρικό ορισμό της σημασίας. Το κεφάλαιο αυτό εστιάζεται στην παρουσίαση κάποιων βασικών προβλημάτων της μετάφρασης που εξετάζει η επιστήμη.

⁵Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα., Πυρσός, 7ος τόμος., 1992, σ. 74

Μεταφραστικά Σχόλια

Κάθε θεωρητική προσέγγιση της μετάφρασης αναφέρεται στη σχέση μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος. Κοινό σημείο είναι ο κανονιστικός (normative) χαρακτήρας αυτών, δεδομένου ότι αναφέρονται στην ιδεατή σχέση μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφρασμένου κειμένου.

Στη μετάφραση παρατηρούμε ότι η μετάβαση από το πρωτότυπο κείμενο στο μετάφρασμα μπορεί να εμφανίσει περιπτώσεις ισοδυναμίας ή αντιστοιχίας, περιπτώσεις παρεμβολής, παρερμηνείας, υπερερμηνείας, περιπτώσεις ξεκάθαρης διαφοροποίησης και απόκλισης από το πρωτότυπο, αλλά και περιπτώσεις όπου το μετάφρασμα εμφανίζεται πληρέστερο από το πρωτότυπο.

Διαπιστώνουμε, ότι μια περιγραφική προσέγγιση της μετάφρασης δεν καλύπτει όλες τις παραπάνω περιπτώσεις εάν υιοθετήσει τη διχοτομία «ισοδύναμο/αντίστοιχο και απόκλιση ή «σωστό και λάθος». Γι' αυτό και χρησιμοποιούμε τον όρο «μετατόπιση», ο οποίος πιστεύουμε ότι καλύπτει κάθε διαφοροποίηση που μπορεί να εμφανιστεί στο σημασιολογικό, λεξιλογικό, μορφολογικό, συντακτικό, πραγματολογικό, η/και υφολογικό επίπεδο.

Ακόμα, θεωρούμε ότι η απεικόνιση της μεταφραστικής διαδικασίας δεν μπορεί να είναι μια και μοναδική για όλα τα επίπεδα, διότι το καθένα από αυτά παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες και απαιτεί ειδικούς χειρισμούς για την επίλυσή του. Αύτη η χωριστή παρουσίαση δεν σημαίνει ότι τα επίπεδα λειτουργούν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο και ότι μπορούμε να τα προσεγγίζουμε και να τα αντιμετωπίζουμε μεμονωμένα. Αντιθέτως, οποιοσδήποτε κακός χειρισμός στο μηχανισμό της μεταφραστικής διαδικασίας ή οποιαδήποτε αρνητική μετατόπιση έχει επιπτώσεις και στα άλλα επίπεδα του κειμένου-στόχος, επειδή ακριβώς πρόκειται για διαπλεκόμενα εν είδει δικτύου στοιχεία.⁶

Με βάση αυτές τις πληροφορίες, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των πέντε βασικών επιπέδων που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς και στην κατάθεση παραδειγμάτων για κάθε επίπεδο ξεχωριστά.

⁶ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ., *Γλωσσική Προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*, 3η έκδ., Αθήνα, Έλλην, 2004, σσ. 97-78, 124 -125.

1. Μορφολογικό- συντακτικό επίπεδο

Κατά τη διαδικασία της μετάδοσης μιας εμπειρίας οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων της κυμαίνονται από ξεκάθαρες έως αρκετά ασαφείς. Η σύνταξη εστιάζεται σε ό,τι ακριβώς χρειάζεται για να αποκατασταθούν αυτές οι σχέσεις από το άτομο στο οποίο ανακοινώθηκε η εμπειρία. Επομένως, σύνταξη είναι η μελέτη και η περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι ακροατές είναι ικανοί να ανασυνθέτουν την εμπειρία που τους ανακοινώνεται και τούτο με βάση τη γραμμική παρουσίαση της στην αλυσίδα της ομιλίας. Η σύνταξη, δηλαδή συμβάλλει στην ανασύσταση της εμπειρίας

Στη μορφολογία αποδίδονται οι συνδυασμοί που δεν είναι καθοριστικοί (pertinents), συνεπώς μορφολογία είναι η εξέταση και η παρουσίαση περιορισμών μη λειτουργικών και δυσχερειών που επιβάλλονται στους ομιλητές από την παράδοση, ή, πολύ απλά, η μελέτη των ποικιλιών των σημαινόντων. Μορφολογία σημαίνει μη επιλογή. Αντιθέτως, σύνταξη σημαίνει επιλογή των καθοριστικών για την επικοινωνία γλωσσικών δομών, των συντακτικών επιλογών. Μετάφραση, σημαίνει επιλογές: σημαίνει υιοθετώ τον τρόπο σκέψης του συγγραφέα και περνάω από τις ίδιες συνταγματικές και παραδειγματικές επιλογές με αυτόν, εντός των πλαισίων, όμως ενός άλλου γλωσσικού συστήματος.

Μεταφραστική δυσκολία συναντάμε όταν δεν είναι δυνατή μια λεξιλογική ή συντακτική μία προς μία αντιστοίχιση μεταξύ του κειμένου- πηγή και του κειμένου- στόχος, διότι στην περίπτωση αυτή μια τέτοια «λέξη προς λέξη» μετάφραση θα επέφερε αρνητικά μεταφραστικά αποτελέσματα.

Για τον Tatilon είναι αυτονόητο ότι οι συντακτικές και μορφολογικές δομές είναι επίσης, εκτός των λεξιλογικών μονάδων, προικισμένες με νόημα και ότι είναι απαραίτητες για την εξαγωγή της έννοιας των εκφωνημάτων. Θεωρεί αδιανόητο να διερωτάται κανείς σχετικά, εφόσον το παν στη γλωσσική επικοινωνία, είτε ως αφηρημένο γλωσσικό σύστημα, είτε ως συγκεκριμένη ομιλία, εξαρτάται από τις σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους οι λεξιλογικές μονάδες, οι οποίες σχέσεις σημειώνονται μέσω μορφολογικών και συντακτικών στοιχείων.⁷

Παρακάτω παρατίθενται παραδείγματα εσωτερικών μετατοπίσεων σε γραμματική και συντακτική δομή. Οι μετατοπίσεις αυτές αναφέρονται στον αριθμό, (μετατροπή ενικού σε πληθυντικό αριθμό και το αντίστροφο), τη φωνή (μετατροπή ενεργητικής σε παθητική και το αντίστροφο), τις μετατροπές (μετατροπή ρήματος σε ουσιαστικό και το αντίστροφο,

⁷ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ., ό.π. σσ. 107-109, 114.

μετατροπή γερονδίου σε ουσιαστικό), και τις προσθήκες (προσθήκη- αφαίρεση ρήματος, ουσιαστικού), τη μετάφραση ελλείποντος κατηγορήματος και το χωρισμό μίας πρότασης σε δυο.

1.1 Αριθμός

Πολλές φορές στη διαδικασία της μετάφρασης, κρίνεται απαραίτητη η μεταβολή του ενικού αριθμού σε πληθυντικό και το αντίστροφο. Αυτό συμβαίνει είτε χάριν ευφωνίας ή ομοιομορφίας του κειμένου-στόχος, είτε επειδή για κάποιες λέξεις δεν υπάρχει ανταπόκριση και στις δυο γλώσσες και στους δυο αριθμούς. Παρακάτω αναφέρονται τέτοιου είδους περιπτώσεις.

1.1.1 Μετατροπή ενικού σε πληθυντικό αριθμό

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 60) “...everything is **a sign**...”
(σ: 127) «...τα πάντα συνιστούν **σημεία** ...»
2. (p: 50) “..., i discussed the question **in what manner** individual...”
(σ: 144) «..., εξέτασα το ερώτημα **με ποιους τρόπους** τα εκάστοτε ...»
3. (p: 77) “According to such a systemic **text** conception...”
(σ: 150) «Σύμφωνα με μια τέτοια συστημική σύλληψη **κειμένων**...»
4. (p: 43) “...with the **work** of James S. Holmes and Gideon Toury.”
(σ: 104) «...με τα **έργα** των James S. Holmes και Gideon Toury.»

1.1.2 Μετατροπή πληθυντικού σε ενικό αριθμό

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 51) "...derives from **structures** of meaning..."
(σ: 115) «...προέρχεται από τη **δομή** της έννοιας...»
2. (p: 44) "...could serve as one of **the best places**..."
(σ: 106) «... μπορεί να χρησιμεύσει ως **το πιο πρόσφορο έδαφος εξέτασης**...»
3. (p: 50) "Next, thoughts, experiences, **a world-view**, and not pre-existing messages, are encoded in language."
(σ: 114) «Επίσης σκέψεις, εμπειρίες, **κοσμοθεωρίες** και νέα μηνύματα κωδικοποιούνται στη γλώσσα.»

1.2 φωνή

Η μετατροπή της φωνής ενός ρήματος από τη μία γλώσσα στην άλλη αποτελεί ένα πολύ σημαντικό παράγοντα, διότι διαφοροποιεί την επικοινωνιακή δυναμική της γλώσσας. Συγκεκριμένα η μετατροπή της παθητικής φωνής σε ενεργητική είναι από τα φαινόμενα που συναντώνται πολύ συχνά κατά τη μετάφραση της Αγγλικής προς την Ελληνική, χωρίς όμως να αποκλείεται και το αντίστροφο, όπου όμως συναντάμε λιγότερες περιπτώσεις.⁸

1.2.1 Μετατροπή παθητικής φωνής σε ενεργητική

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 50) "How can it **be determined** whether...?"
(σ: 114) «Πώς μπορούμε **να είμαστε βέβαιοι** ότι...;»

⁸ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ Ε., ό.π. σ. 121.

2. (p: 50) "..., languages **are rooted** in..."
(σ: 114) «..., οι γλώσσες **ριζοβολούν** σε...»
3. (p: 48) "...of some key problems **to be addressed** by the discipline..."
(σ: 111) «...κάποιων βασικών προβλημάτων **που εξετάζει** η επιστήμη...»
4. (p: 43) "...**are borrowed** from existing theories..."
(σ: 105) «...**τα έχω δανειστεί** από υπάρχουσες θεωρίες...»
5. (p: 43) "...**will be provided** with most examples..."
(σ: 105) «...**θα λαμβάνει** τα περισσότερα παραδείγματα...»
6. (p: 48) "Translation studies **can** in fact **be said** to hold..."
(σ: 111) Οι μεταφραστικές σπουδές στην πραγματικότητα **μπορούμε να πούμε** ότι κατέχουν...»
7. (p: 55) "..., the following conclusions **have to be drawn**..."
(σ: 121) «..., **πρέπει να οδηγηθούμε** στα ακόλουθα συμπεράσματα.»

1.2.2 Μετατροπή ενεργητικής φωνής σε παθητική

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 65) "it is therefore impossible **to use** the term equivalence..."
(σ: 133) «και είναι επομένως αδύνατο **να χρησιμοποιηθεί** ο όρος ισοδυναμία...»
2. (p: 49) "**it requires** some form of poetic language..."
(σ: 112) «**Απαιτείται** κάποια μορφή ποιητικής γλωσσικής ...»
3. (p: 44) "Chapter three and four, then, **strive** to do justice..."
(σ: 105) «Έπειτα, στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο **καταβάλλεται προσπάθεια** για απόδοση δικαιοσύνης...»

4. (p: 57) “I propose **to call** this translation method the analogical approach.”
(σ: 123) «Προτείνω αυτή η μεταφραστική μέθοδος **να ονομαστεί** αναλογική προσέγγιση.»

1.3 Μετατροπές

Σε κάποιες περιπτώσεις γίνονται μετατροπές: δηλαδή η μετατροπή του ουσιαστικού σε ρήμα και το αντίστροφο από το κείμενο- πηγή στο κείμενο- στόχο. Αυτό κρίνεται απαραίτητο έτσι ώστε να πετυχαίνεται η ευστοχία και η αρμονία του κειμένου-στόχου.

1.3.1 Μετατροπή ρήματος σε ουσιαστικό

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 44) “strive **to do** justice”
(σ: 105) «καταβάλλεται προσπάθεια **για απόδοση** δικαιοσύνης...»
2. (p: 44) “...aiming somehow **to transfer**...”
(σ:105) «...στοχεύει με κάποιο τρόπο **στη μεταφορά**...»
3. (p: 50) “...have not failed **to point out**...”
(σ: 113) «...έχουν επιτύχει **την επισήμανση**...»
4. (p: 44) “...one of the best places **to test** some...”
(σ: 106) «... το πιο πρόσφορο έδαφος **εξέτασης**...»
5. (p: 48) “...and the problems yet to be **solved** are formidable.”
(σ: 111) «...και τα προβλήματα που περιμένουν **τη λύση τους** είναι τρομερά.»
6. (p: 50) “...we **distinguish** sharply between...”
(σ: 113) «... «αποδεχόμαστε πλήρως **τη διάκριση** μεταξύ...»

7. (p: 55) "...the need **to make** choices:..."
(σ: 120) «την ανάγκη **πραγματοποίησης** συγκεκριμένων επιλογών:...»

1.3.2 Μετατροπή Ουσιαστικού σε Ρήμα

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 76) "... when the transfer of textual features is **at stake**..."
(σ: 148) «...όταν **διακυβεύεται** η μετάβαση των κειμενικών χαρακτηριστικών...»
2. (p: 58) "... -or even their invention ad hoc if they are not **at hand** in the T.ling.code..."
(σ: 124) «...ή ακόμη και της *ad hoc* εφεύρεσής τους εάν δεν **υπάρχουν** στον κώδικα της Γ.Σ-...»

1.3.3 Μετατροπή Γερουνδίου σε ουσιαστικό

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 43) "...for **developing** a theoretical or semantic..."
(σ: 104) «...για την **ανάπτυξη** ενός θεωρητικού ή σημασιολογικού...»
2. (p: 43) "...for **incorporating** aspects of a structuralist..."
(σ: 104) «...για την **ενσωμάτωση** των πτυχών μιας δομιστικής...»
3. (p: 43) "... and **for engaging** in a dialogue with various..."
(σ: 104) «...και **για τη συμμετοχή** σε ένα διάλογο με τις διάφορες...»
4. (p: 42) "...**studying** the translation of wordplay..."
(σ: 104) «...η **μελέτη** της μετάφρασης λογοπαιγνίου...»

5. (p: 42) "...the effort that went into **writing** this book..."
(σ: 103)...την προσπάθεια που καταβλήθηκε για τη **συγγραφή** του εν λόγω βιβλίου...»
6. (p: 42) "Generally **speaking**..."
(σ: 104) «Κατά γενική **ομολογία**...»
7. (p: 42) "...by generously **quoting** and **referring**..."
(σ: 104) «...με τη **γνωστοποίηση** και **αναφορά**...»

1.4 Προσθήκες – Αφαιρέσεις

Κάποιες φορές, επιβάλλεται η προσθήκη ή η αφαίρεση ενός ουσιαστικού ή ρήματος προκειμένου να αποδοθεί το νόημα κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Όπως διαπιστώνεται παρακάτω, πληθώρα παραδειγμάτων υπάρχουν όσον αφορά στις προσθήκες ενώ λιγότερα παραδείγματα βρίσκουμε στις αφαιρέσεις.

1.4.1 Προσθήκη Ρήματος

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 44) "...there is a point in distinguishing between..."
(σ: 106) «...είναι λογικό να **υπάρχει** διάκριση μεταξύ...»
2. (p: 48) "...and the problems yet to be solved are formidable."
(σ: 111) «... και τα προβλήματα που **περιμένουν** τη λύση τους, είναι τρομερά.»

3. (p: 55) "...such as natural languages,..."
(σ: 120) «...όπως **είναι** οι φυσικές γλώσσες,...
- 4. (p: 79) "...: it tries to define the synfunctions operative in the S.T and to transfer *those* rather than the individual linguistic,..."
(σ: 153) «...προσπαθεί να καθορίσει τα λειτουργικά synfunctions στο Κ.Π. και να μεταφέρει *αυτά* παρά να **μεταφέρει** τα εκάστοτε γλωσσικά,...
- 5. (p: 55) "... written in Morse into the Braille code..."
(σ: 121) «... που είναι γραμμένο σε κώδικα Μορς **και μεταφράζεται** σε κώδικα Braille...»
- 6. (p: 51) "If one speaks about a natural language in terms of a code one is using a metaphor."
(σ: 115) «Εάν αναφέρεται κανείς σε μια φυσική γλώσσα θεωρώντας την ως κώδικα, τότε **κάνει** χρήση της μεταφοράς.»

1.4.2 Αφαίρεση Ρήματος

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 44) "... is often held **to be** a standard..."
(σ: 106) «... συχνά θεωρείται το πρότυπο...»
2. (p: 48) "..., focusing **as it does** on certain types of bilingual..."
(σ: 111) «..., εστιάζοντας σε ορισμένα είδη δίγλωσσης...»
3. (p: 75) "... may in principle turn out, to represent..."
(σ: 147) «..., μπορεί σε γενικές γραμμές να **αντιπροσωπεύσει**...»

4. (p: 58) “... , the search for analogues is often considered **to be** the only genuine form of linguistic translation.”
(σ: 124) «... , η αναζήτηση αναλογιών συχνά θεωρείται η μόνη γνήσια μορφή γλωσσικής μετάφρασης.»

1.4.3 Προσθήκη Ουσιαστικού

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 44) “...strive to do justice...”
(σ: 105) «...καταβάλλεται **προσπάθεια** για απόδοση δικαιοσύνης...»
2. (p: 54) “...do not so much derive from the S. ling code and the T . ling. code being merely different...”
(σ: 119) «... δεν οφείλονται **στο γεγονός** ότι ο κώδικας της Γ.Π και ο κώδικας της Γ.Σ είναι απλά διαφορετικοί,...»
3. (p: 55) “... translation will entail...”
(σ: 120) ...η μεταφραστική **διαδικασία** συνεπάγεται...»
4. (p: 55) “... :a series of a certain number of consecutive situations – moves, as in a game - ...”
(σ: 121) «... :μια σειρά ορισμένου αριθμού διαδοχικών καταστάσεων, κινήσεων, όπως σε ένα παιχνίδι **καταστάσεων**,...»
5. (p: 87) “On the basis of this definition we concluded that...”
(σ: 164) «Βάσει αυτού του ορισμού, καταλήξαμε **στο συμπέρασμα** ότι...»

1.4.4 Αφαίρεση Ουσιαστικού

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 52) “Wills proposes the terminological **pair** deverbalizing (entsprachlichen) vs reverbaling (versprachlichen)...”
(σ: 116) «Ο Wills προτείνει τους όρους απολεξικοποίηση (entsprachlichen) και αναλεξικοποίηση (versprachlichen)...»
2. (p: 57) “... might prompt me to situate my self near the latter **end** of the scale...”
(σ: 122) «...θα με προέτρεπε να τοποθετηθώ μάλλον υπέρ του τελευταίου σημείου,...»

1.5 Μετάφραση Ελλείποντος Κατηγορήματος

Ορισμένες φορές κρίνεται απαραίτητη η συμπλήρωση κάποιου ρήματος ή ουσιαστικού, η ακόμα και ολόκληρης πρότασης, που υπάρχει η αίσθηση ότι λείπει από το πρωτότυπο ώστε να καλυφθεί νοηματικά η πρόταση στο μετάφρασμα.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 43) “...by its strong emphasis on the open-ended...”
(σ: 105) «...εξαιτίας της ισχυρής έμφασης, **η οποία δίνεται** στην απέραντη...»
2. (p: 43) “...by my criticism of the common...”
(σ: 105) «...της κριτικής **που ασκώ** στην κοινώς αποδεκτή...»
3. (p: 55) “... written in Morse into the Braille code...”
(σ: 121) « ... που είναι γραμμένο σε κώδικα Μορς **και μεταφράζεται** σε κώδικα Braille...»
4. (p: 84) “..., with nothing in it to indicate...”
(σ: 160) « ... **που δεν περιέχει** τίποτα...»

1.6 Χωρισμός μίας πρότασης σε δύο

Μερικές φορές, κατά τη μετάφραση ενός κειμένου από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα, αναγκαζόμαστε για την καλύτερη απόδοση του νοήματος, να προβούμε σε χωρισμό μιας πρότασης σε δύο.

Ακόμη, όταν υπάρχει στα αγγλικά το σημείο στίξης άνω τελεία (·) συνήθως, αντιστοιχεί στα ελληνικά με τελεία (.) ή κόμμα (,) διότι στην ελληνική γλώσσα δεν είναι συχνή η χρήση της άνω τελείας. Αυτός είναι ένας ακόμη λόγος για να χωρίσουμε μία πρόταση σε δύο. Ομοίως, έπραξα και στη μετάφραση του κειμένου. Ακολουθούν σχετικά παραδείγματα:

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 55) “Ten independent transcodings of a S.T written in Morse into the Braille code will normally yield ten identical final versions; back translation will again generate the original S.T.”

(σ: 121) «Δέκα ανεξάρτητες διακωδικοποιήσεις ενός Κ.Π. που είναι γραμμένο σε κώδικα Μορς και μεταφράζεται σε κώδικα Braille θα παραγάγουν τελικά δέκα ταυτόσημα κείμενα.»

2. (p: 73) “It allows one to characterize and hence compare text – types and text features with respect to their status as viewed to the dynamic whole of their textual code; for that purpose it offers criteria like conservative vs innovatory, epigonic vs experimental, high vs low, canonical vs non canonical, indigenous vs exotic, systemic vs non – systemic, etc.

(σ: 145) «Μας επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε και ως εκ τούτου να συγκρίνουμε τους τύπους κειμένων και τα κειμενικά χαρακτηριστικά όσον αφορά στη θέση τους εντός του δυναμικού όλου του κειμενικού κώδικά τους. Για το λόγο αυτό προσφέρει κριτήρια όπως τα συντηρητικά έναντι των πρωτοποριακών, τα διαδοχικά έναντι των πειραματικών, τα υψηλά έναντι των χαμηλών, τα κανονικά έναντι των μη-κανονικών, τα γηγενή έναντι των εξωτικών, τα συστηματικά έναντι των μη-συστηματικών κλπ.

2. Υφολογικό επίπεδο

Η Υφολογία, ως επιμέρους τομέας της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, εξετάζει πλήθος ζητημάτων όπως μεμονωμένα υφολογικά στοιχεία, π.χ. μεταφορές, ή όπως το ύφος διαφόρων ειδών κειμένων, π.χ. λογοτεχνικό ή ειδικό ύφος, διερευνά τη λειτουργικότητα του ύφους στο γραπτό λόγο, ιδίως στους τομείς της σύνταξης και της μορφολογίας, αλλά και στον τομέα της σημασιολογίας και επίσης ασχολείται με υφολογικά φαινόμενα του προφορικού λόγου, όπως κυρίως του διαλόγου.

Η εξέταση του ύφους στο πλαίσιο της μετάφρασης, οδηγεί –παράλληλα με την ένταξή του στον εκάστοτε επικοινωνιακό τομέα- και σε διαπιστώσεις που άπτονται του τομέα της συγκριτικής υφολογίας, καθώς ο μεταφραστής δεν καλείται απλώς να αναγνωρίσει το πρωτότυπο ύφος και να το μεταφέρει αυτούσιο, αλλά να προβεί σε εκείνες τις επιλογές, οι οποίες θα ταυτίσουν την επικοινωνιακή λειτουργικότητα του πρωτοτύπου με αυτήν του μεταφράσματος.⁹

Το κείμενο που μεταφράζεται εδώ λαμβάνει υπόψιν το ύφος του επιστημονικού λόγου καθώς είναι ένα δοκίμιο, το οποίο πραγματεύεται τη θεωρία της μετάφρασης με γλωσσικές όμως προεκτάσεις. Ο συγγραφέας αναπτύσσει μια ολόκληρη θεωρία με δανεική ορολογία από τη γλωσσολογία, με αποτέλεσμα ο τρόπος γραφής του να είναι επίσημος (formal). Αυτό, όπως είναι λογικό δημιουργεί αρκετές δυσκολίες κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Τα παραδείγματα που αναφέρονται παρακάτω επεξηγούν τις υφολογικές επιλογές στις οποίες προβήκαμε.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 42) “If this seems to justify the effort that went into writing **this book**,...”
(σ: 103) «Εφόσον αυτό φαίνεται να δικαιολογεί την προσπάθεια που καταβλήθηκε για τη συγγραφή **του εν λόγω βιβλίου**,...»
2. (p: 42) “The void **was noted** by several other writers...”
(σ: 103) «Η έλλειψη αυτή **έγινε αντιληπτή** από διάφορους άλλους συγγραφείς,...»

⁹ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ Ε., ο.π. σσ.177-178.

3. (p: 42) “I have responded to this **state of affairs** by generously **quoting and referring** to such viewpoints,…”
(σ: 104) «Έχω απαντήσει σε αυτή την **κατάσταση πραγμάτων με τη γνωστοποίηση και αναφορά** σε τέτοιες απόψεις,…»
4. (p: 43) “Throughout the second, third and fourth chapters **ample illustration will be provided with most examples** taken from Dutch, French, and German Shakespeare translations.
(σ: 105) «**Η πλούσια απεικόνιση** που θα παραχθεί στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, **θα λαμβάνει τα περισσότερα παραδείγματα** από ολλανδικές, γαλλικές και γερμανικές μεταφράσεις του Σαίξπηρ,…»
5. (p: 48) “..., which requires **the making of choices**...”
(σ: 111) «..., που απαιτεί **την πραγματοποίηση επιλογών**...»
6. (p: 42) “If mere curiosity **is** an indispensable incentive...”
(σ: 103) «Εάν η απλή περιέργεια **αποτελεί** αναπόσπαστο κίνητρο...»
7. (p: 53) “Rejecting any **claims** of semantic identity between both,…”
(σ: 118) «Απορρίπτοντας οποιεσδήποτε **αξιώσεις** σημασιολογικής ταυτότητας μεταξύ των δύο...»
8. (p: 56) “... **in an approximate sense**;...”
(σ: 122) «**Κατά μια εύλογη έννοια**,...»
9. (p: 56) “... be described as a relation of equivalence **in the strict sense** of the term,…”
(σ: 121) «...να περιγραφεί ως μια σχέση ισοδυναμίας **υπό την αυστηρή έννοια** του όρου,...»
10. (p: 65) “... **“the incongruous jumble of ancient and of modern manners”**...”
(σ: 134) «... το **«ανάρμοστο συνονθύλευμα των παλαιών και σύγχρονων πράξεων**»,...»

3. Πραγματολογικό επίπεδο

Σύμφωνα με τον Morris, η πραγματολογία είναι (όπως η Σύνταξη και η Σημασιολογία) βασική παράμετρος κάθε θεωρίας, η οποία συμπεριλαμβάνει –πέρα από το γλωσσικό σημείο και τα αντικείμενα ή τις καταστάσεις στις οποίες αναφέρεται αυτό- και τον χρήστη του γλωσσικού σημείου και το context, δηλ. το συγκεκριμένο και την επικοινωνιακή κατάσταση.

Η γλωσσολογία εντάσσει στην πραγματολογία τα εξής ζητήματα:

- συμβολή της γλώσσας σε κοινωνικές δραστηριότητες που συντελούνται μέσω εκφοράς γλωσσικών πράξεων (speech acts),
- επίδραση της γλώσσας στην ανθρώπινη συμπεριφορά (behavioral effects),
- μη-γλωσσικοί παράγοντες της επικοινωνίας, όπως επικοινωνιακή στρατηγική, κοινωνικοί/ επικοινωνιακοί ρόλοι κλπ, οι οποίοι αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία κάθε επικοινωνιακής διαδικασίας,
- οργάνωση, δόμηση και συνοχή του γραπτού ή/ και προφορικού λόγου, εξετάζοντας όχι μεμονωμένα εκφωνήματα, αλλά το σύνολο του κειμένου ως ευρύτερη γλωσσική ενότητα.

Θεωρούμε ότι η εκφορά ενός γλωσσικού μηνύματος προκύπτει μετά από κωδικοποίηση του λόγου, η οποία προϋποθέτει τη χρήση του γλωσσικού κώδικα και η οποία εξαρτάται από τις επικοινωνιακές συνθήκες υπό τις οποίες εκφέρεται το μήνυμα.

Σε κάθε περίπτωση, ο μεταφραστής καλείται να ελέγξει αν οι επιλογές του εναρμονίζονται ή όχι με τις γλωσσικές συνήθειες που διέπουν στη γλώσσα-στόχος ένα αντίστοιχο είδος κειμένου.¹⁰

Στο κείμενο βρίσκουμε αρκετά τέτοιου είδους παραδείγματα από τη στιγμή που τα πραγματολογικού επιπέδου σχόλια βασίζονται στα ήθη, συνήθειες, στον πολιτισμό κλπ. τα οποία διαφέρουν σημαντικά από χώρα σε χώρα. Δεδομένου ότι τα παραδείγματα αυτά προϋποθέτουν προηγούμενη γνώση έτσι ώστε να είναι αναγνωρίσιμα στη γλώσσα-στόχο, είναι επομένως λογικό, να προκύπτουν προβληματισμοί σχετικά με το πώς θα αποδοθούν στη γλώσσα- στόχο και στην προκειμένη περίπτωση από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα.

¹⁰ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ Ε., ό.π σσ.195- 6-7, 210.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 50) “... , including Durisin, Jakobson, Koller, Ladmiral, the Leipzig **school** theorists...”
(σ: 113) «... συμπεριλαμβανομένων των Durisin, Jakobson, Köller, Ladmiral, των θεωρητικών της **Σχολής** του Leipzig...»
2. (p: 45) “...; the **Belgian National Fund of Scientific Research** for their financial support;...”
(σ: 107) «... το **Βελγικό Εθνικό Ταμείο Επιστημονικής Έρευνας** για την οικονομική ενίσχυση τους, ...»
3. (p: 64) “... which, in the **Elizabethan** cultural code, ...”
(σ: 133) «... το οποίο στον **ελισαβετιανό** πολιτισμικό κώδικα, ...»
4. (p: 66) “... is often restricted to the introduction of a certain dose of **exotic couleur locale**...”
(σ: 135) «... συχνά περιορίζεται στην εισαγωγή μιας ορισμένης δόσης **εξωτικού τοπικού χρώματος** ...»

4. Σημασιολογικό επίπεδο

Η εξεύρεση σημασιολογικού ισοδύναμου απαιτεί διαφοροποίηση μεταξύ φράσης και έκφρασης, μεταξύ, δηλαδή λέξεων και της επικοινωνιακής λειτουργίας αυτών. Κατά τη μετάφραση, συνεπώς, δεν προβαίνουμε σε μεταφορά λέξεων από τη μια γλώσσα στην άλλη, αλλά στοχεύουμε στην εκφορά ισοδύναμης έννοιας στην γλώσσα- στόχος. Από την κοινά αποδεκτή αυτή διαπίστωση προκύπτουν όμως ερωτήματα όπως:

- ποιες οι δυνατές σχέσεις ισοδυναμίας μεταξύ εννοιών που εκφέρονται μέσω δυο διαφορετικών γλωσσών;
- πως ορίζεται επακριβώς το σημασιολογικό πεδίο μιας έννοιας, ώστε να είναι εφικτή η αντιστοίχισή της κατά τη μετάβαση από τη γλώσσα – πηγή στη γλώσσα – στόχος;
- πως ορίζεται η αρχή και το τέλος μιας έννοιας, καθώς η λέξη δεν αποτελεί μοναδικό κριτήριο για τον προσδιορισμό του σημασιολογικού εύρους της;
- ποιο μπορεί να είναι το ελάχιστο δομικό, το οποίο εμπεριέχει σημασιολογικά στοιχεία;

Θεωρώντας ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ μεταφρασσιμότητας και εκφραστικότητας (εκφώνησης), πρέπει να σταθούμε και στην άποψη του R.J. Searle ότι είναι δυνατή η έκφραση όλων όσων μπορούν να εννοηθούν. Το αξίωμα αυτό της εκφρασσιμότητας (the principle of expressibility) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και η μετάφραση, ως διαδικασία εκφοράς συγκεκριμένου περιεχόμενου, είναι δυνατή.

Η διεξοδική ανάλυση του σημασιολογικού επιπέδου επιτρέπει και τεκμηριώνει τους ακόλουθους συλλογισμούς:

Επειδή το πρωτότυπο κείμενο συνιστά γλωσσική εκφορά συγκεκριμένης εμπειρίας στη Γ.Π., ο μεταφραστής πρέπει καταρχήν να σταθεί στο επίπεδο ιδεών, όπου καλείται να κατανοήσει την εμπειρία και να προβεί σε διασταύρωση της με αντίστοιχη ή αντίστοιχες εμπειρίες έτσι όπως αυτές εκφέρονται μέσω της Γ.Σ.

Στο επίπεδο κατανόησης του πρωτοτύπου εντάσσονται οι ακόλουθες διαδικασίες:

- α) ανάλυση της έννοιας, και
- β) ερμηνεία της έννοιας.

Κοινά αποδεκτή είναι η θέση ότι η γλώσσα αντικατοπτρίζει την εμπειρία των ανθρώπινων κοινοτήτων. Επειδή άλλη γλώσσα σημαίνει και άλλη σύλληψη κόσμου πρέπει κάθε έννοια, όπως αυτή εκφέρεται στο πρωτότυπο κείμενο, να ενταχθεί και να οριοθετηθεί τον κόσμο, όπως αυτός γίνεται αντιληπτός από τα άτομα που απαρτίζουν την ανθρώπινη άρα

και γλωσσική αυτή κοινότητα. Αυτή η διαδικασία ανάλυσης της έννοιας συντελείται στο επίπεδο της Γ.Π.¹¹

Τέλος, ο μεταφραστής καλείται να ελέγξει αν οι επιλογές του εναρμονίζονται με τις γλωσσικές συνήθειες της γλώσσας- στόχος, οι οποίες διέπουν το αντίστοιχο είδος κειμένου. Επειδή η συνοχή κάθε κειμένου, άρα και ενός μεταφράσματος, άπτεται υφολογικών στοιχείων, θα περιοριστούμε σε αυτό το σημείο μονάχα στην επισήμανση αυτής της διάστασης.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

(p: 43) “Even though I explicitly locate my work within this paradigm, it also **bears** a somewhat more personal stamp...”

(σ: 104) «Ακόμα κι αν τοποθετώ ρητά την εργασία μου μέσα σε αυτό το παράδειγμα, **αντέχει** επίσης μια κάπως πιο προσωπική σφραγίδα...»

bear	βαστώ
	μεταφέρω
	κρατώ
	σηκώνω
	έχω
	φορώ
	δείχνω
	χρησιμοποιώ
	κατέχω
	φέρνω
	στηρίζω
	υποβαστάζω
	αντέχω
	ανέχομαι
	υποφέρω
	γεννώ
	στρέφω
	γυρίζω
	κατευθύνομαι

¹¹ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ., ό.π. σσ. 159, 161, 167, 173.

(p:46) “The fragments from Shakespeare’s works and their translations offered for illustration usually fail to **provide** the large context needed...”

(σ: 108) «Τα αποσπάσματα από τα έργα του Σαίξπηρ και οι μεταφράσεις του, που προσφέρονται ως παραδείγματα, αποτυγχάνουν συνήθως να **αποτυπώσουν** τα συμφραζόμενα που απαιτούνται...»

provide →	παρέχω
	αποτυπώνω
	βάζω
	εφοδιάζω
	προμηθεύω
	δίνω

(p: 64) “As a result of this **intrinsic** dynamism the codes...”

(σ: 132) «Ως αποτέλεσμα αυτού του **ενδογενούς** δυναμισμού, οι κώδικες...»

intrinsic→	εγγενής
	ενδογενής
	εσωτερικός
	ουσιαστικός
	έμφυτος
	ενύπαρκτος
	φυσικός

(p: 49) “Even though this model of translation as a recoding process has become a standard **representation**,...”

(σ: 113) «Ακόμη κι αν αυτό το μεταφραστικό μοντέλο μιας διαδικασίας ανακωδικοποίησης θεωρείται μια καθιερωμένη **αντιπροσώπευση**...»

representation→	παράσταση
	αντιπροσώπευση
	αναπαράσταση
	εκπροσώπηση
	αντιπροσωπεία
	δήλωση (αναγκών)
	απεικόνιση
	απόδοση
	διάβημα

Ένας προβληματισμός προέκυψε με τις λέξεις *wordplay* και *pun*. Σύμφωνα με τους ορισμούς τους θα ήταν σωστό να γίνει ανάλογος διαχωρισμός και στα ελληνικά, μεταφράζοντας *wordplay*= *λογοπαίγνιο*, και *Pun*= *παρονομασία*. Επειδή όμως οι δυο λέξεις στα ελληνικά ταυτίζονται, κατέληξα σε μία και την αυτή απόδοση, δηλ. *παρονομασία*= *λογοπαίγνιο*. Ανάμεσα στις δύο λέξεις κατέληξα έπειτα από σημασιολογική ανάλυση να χρησιμοποιήσω τη λέξη *λογοπαίγνιο* αντί της λέξης *παρονομασία*.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- (p: 43) “...these remarks also go for my discussion of **wordplay** in the second chapter.”

(σ: 105) «... αυτές οι παρατηρήσεις ισχύουν και στη συζήτησή μου αναφορικά με το **λογοπαίγνιο** στο δεύτερο κεφάλαιο.»
- (p: 43) “... my original intention of merely providing an operational definition of the **pun**.”

(σ: 105) «...την αρχική πρόθεση μου να δώσω μόνο έναν λειτουργικό ορισμό του **λογοπαιγνίου**.
- (p: 43) “In addition, my approach to the **pun** is quite different...”

(σ: 105) Επιπλέον, η προσέγγισή μου στο **λογοπαίγνιο** είναι αρκετά διαφορετική...»

Άλλος σημασιολογικός προβληματισμός προέκυψε με τις λέξεις *metaphor* = *μεταφορά*, και *transfer*=*μετάβαση*. Όσον αφορά το *metaphor* είναι εντελώς ξεκάθαρο ότι πρόκειται για έναν γλωσσολογικό όρο. Στα ελληνικά, από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιούμε τη λέξη μεταφορά και ως γλωσσολογικό όρο, δηλ. ως ορολογία, αλλά και ως μια κοινή λέξη, η οποία θα μπορούσε να είναι και η λέξη *μετάβαση*.

Το πρωτότυπο κείμενο είναι δοκίμιο με αναφορές στη θεωρία της μετάφρασης. Ως εκ τούτου, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πολλούς όρους, με αποτέλεσμα ορισμένες φορές να υπάρχει σύγχυση στο μετάφρασμα σχετικά με το αν πρόκειται για μεταφορά με τη γλωσσική ή την απλή έννοια, την μεταφορά.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 50) "... aiming somehow to **transfer** the meaning..."
(σ: 114) «... στοχεύει με κάποιο τρόπο στη **μεταφορά** της σημασίας...»
2. (p: 58) "...is often recognized as the only legitimate **transfer** method..."
(σ: 124) «...συχνά αναγνωρίζεται ως η μόνη θεμιτή μέθοδος **μετάβασης**...»
3. (p: 51) "... can in fact be perceived as a modern technological version of one of one of those basic **metaphors** we live by."
(σ: 115) «...μπορεί στην πραγματικότητα να θεωρηθεί ως μια σύγχρονη τεχνολογική έκδοση μια εκ των βασικών **μεταφορών** από τις οποίες ζούμε.»
4. (p: 51) "If this diagnosis of the language-as-a-code **metaphor** is correct..."
(σ: 115) «Εάν αυτή η διάγνωση της γλώσσας ως κώδικα **μεταφοράς** ευσταθεί...»

Τέλος, όσον αφορά τη λέξη *meaning*, εξετάζοντας σε κάθε περίπτωση το συγκεκριμένο, άλλα και λαμβάνοντας υπόψιν τη σημασία του κειμένου ως σύνολο, κατέληξα να αποδώσω τη λέξη σε τρεις διαφορετικές αποδόσεις, έτσι ώστε να επιτευχθεί σημασιολογική αντιστοίχιση. Η λέξη *meaning* μεταφράζεται κατά περίπτωση ως *έννοια*, *νόημα*, *σημασία*.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 52) “... , i.e. that language is only a medium used to express self- sufficient **meanings**,...”
(σ: 116) «δηλ. ότι η γλώσσα είναι μόνο ένα μέσο, το οποίο χρησιμοποιείται για να εκφράσει αυτόνομες **σημασίες**,...»
2. (p: 57) “Verbal formulations are merely the expression of **meanings**,...”
(σ: 122) «Οι λεκτικές διατυπώσεις δεν είναι παρά μόνο εκφράσεις των **νοημάτων**...»
3. (p: 64) “The very degree to which interlingual translation confronts the translator with the need for a cultural **meaning** transfer as well,...”
(σ: 132) «Ο βαθμός που η διαγλωσσική μετάφραση φέρνει τον μεταφραστή αντιμέτωπο με την ανάγκη μεταφοράς πολιτισμικών **εννοιών**,...»

4.1 Ιδιωματισμοί

Κατά τη μετάφραση από τη μια γλώσσα στην άλλη παρατηρείται ένα φαινόμενο στο οποίο δύο ή και παραπάνω λέξεις της γλώσσας-πηγής, αποτελούν από συντακτικής πλευράς, φράσεις. Αυτές οι λέξεις ονομάζονται ιδιωματατισμοί (idioms). Από σημασιολογικής πλευράς όμως, συνιστούν μία σημασιολογική μονάδα. Έτσι, στη γλώσσα – στόχο μεταφράζονται ως μία σημασιολογική μονάδα. Ακολουθούν σχετικά παραδείγματα:

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. (p: 57) “... - its categories being defined **in terms of** relations holding within the language itself.”
(σ: 123) «... με τις κατηγορίες της να καθορίζονται **σύμφωνα με** τις σχέσεις που υφίστανται μέσα στην ίδια τη γλώσσα.»

2. (p: 59) "... counterparts **than would have been the case...**"
(σ: 125) «...συγκριτικά με τις σημασίες **που θα προέκυπταν...**»
3. (p: 60) "... that human cultures have at their disposal and are **built on.**"
(σ: 127) «...οι ανθρώπινοι πολιτισμοί και στα οποία **βασίζονται**.»
4. (p: 60) "... (and not just expresses it, so that any strict interpretation of the code metaphor **is out of the question...**"
(σ: 127) «...(όχι απλά ένα μέσο έκφρασής τους, έτσι ώστε να **αποκλείεται** οποιαδήποτε αυστηρή ερμηνεία του κώδικα μεταφοράς...»

5. Λεξιλογικό Επίπεδο

Ως γνωστόν ο αισθητός κόσμος μορφώνεται ως έννοια με ειδικό, δηλαδή διαφορετικό τρόπο σε κάθε γλώσσα που διαθέτει ειδική εσωτερική οργάνωση του λεξιλογίου της και ειδικές συντακτικές δομές.¹²

Το λεξιλόγιο είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό κομμάτι κατά τη μεταφραστική διαδικασία δεδομένου ότι οι λέξεις είναι η πραγμάτωση του νοήματος και χωρίς αυτές δεν θα μπορούσαμε να μεταφέρουμε όσα υπάρχουν στο μυαλό μας, είτε προφορικά είτε γραπτώς. Τα ίδια ισχύουν και στη μετάφραση. Παρακάτω αναλύονται τομείς του λεξιλογίου, που με απασχόλησαν ιδιαίτερα κατά τη μετάφραση όπως: η ορολογία, οι ιδιοματισμοί, οι σύνθετες λέξεις, οι νεολογισμοί, τα συνθέματα και οι λέξεις-δάνεια.

5.1 Ορολογία

Η ορολογία κάθε κειμένου σχετίζεται με το είδος του εκάστοτε προς μετάφραση κειμένου. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω το εν λόγω κείμενο είναι δοκίμιο που σχετίζεται με στη θεωρία της μετάφρασης. Το σύνολο των επιστημονικών και τεχνικών όρων που βρίσκονται σε αυτό, με απασχόλησε ιδιαίτερα διότι ο συγγραφέας του πρωτοτύπου χρησιμοποίησε δανεική ορολογία από την επιστήμη της γλωσσολογίας. Ακολουθούν σχετικά παραδείγματα.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

(p: 60) cultural recoding

(σ: 127) πολιτισμική ανακωδικοποίηση

(p: 49) sign systems

(σ: 112) συστήματα σημείων

(p: 49) source code

(σ: 112) κώδικας πηγής

(p: 53) source text

(σ: 117) κείμενο πηγής

¹² ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ, Γ., *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, Αθήνα, Διάλογος, 2000, σσ. 93.

(p: 53) target text

(σ: 117) κείμενο στόχος

(p: 54) strict equivalence

(σ: 118) αυστηρή ισοδυναμία

(p: 54) term

(σ: 118) όρος

(p: 54) entities

(σ: 118) οντότητες

(p: 54) artificial codes

(σ: 118) τεχνητοί κώδικες

(p: 54) strict equivalence

(σ: 118) αυστηρή ισοδυναμία

(p: 54) relative equivalence

(σ: 118) σχετική ισοδυναμία

(p: 54) approximate equivalence

(σ: 118) κατά προσέγγιση ισοδυναμία

(p: 54) empirical equivalence

(σ: 118) εμπειρική ισοδυναμία

(p: 43) polysystems

(σ: 104) πολυσυστημική

(p: 54) technical codes

(σ: 118) τεχνικοί κώδικες

(p: 57) verbal formulations

(σ: 122) λεκτικές διατυπώσεις

(p: 57) translation

(σ: 122) μεταφραστική διαδικασία

(p: 57) empirical discipline

(σ: 122) εμπειρική επιστήμη

(p: 57) interlingual translation

(σ: 122) διαγλωσσική μετάφραση

(p: 58) analogical approach

(σ: 123) αναλογική προσέγγιση

(p: 53) conduit metaphor

(σ: 115) μεταφορά- αγωγός

(p: 11) tenor

(σ: 116) τόνος

(p: 57) **cognitive effect of language structure**

(σ: 122) γνωστική επίδραση της γλωσσικής δομής

5.2 Νεολογισμοί

Λόγω του ύφους του κειμένου, είναι να λογικό να βρίσκονται μέσα σε αυτό πλήθος νεολογισμών, ορισμένοι από τους οποίους αναφέρονται παρακάτω.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

(p: 43) polysystems

(σ: 104) πολυσυστημική

(p: 43) rewriting

(σ: 104) επανεγγραφή

(p: 43) textual

(σ: 104) κειμενικές

(p: 45) cognitive semantics

(σ: 107) γνωσιακή σημασιολογία

(p: 48) multilingual

(σ: 111) πολυγλωσσική

(p: 48) monolingual

(σ: 111) μονόγλωσση

(p: 51) structuralists

(σ: 108) δομιστές

(p: 51) deverbalizing

(σ: 108) απολεξικοποίηση

(p: 51) reverbalizing

(σ: 108) αναλεξικοποίηση

(p: 54) self-determining

(σ: 119) αυτοπροσδιοριστική

(p: 56) translatability

(σ: 121) μεταφρασιμότητα

(p: 54) anisomorphic
(σ: 119) ανισομορφικοί

(p: 55) multileveled
(σ: 120) πολυεπίπεδα

(p: 55) intracultural
(σ: 120) ενδοπολιτισμικός

(p: 62) semioticians
(σ: 129) σημασιολόγους

(p: 60) language-centred
(σ: 127) γλωσσοκεντρικός

(p: 61) universalistic
(σ: 131) παγκοσμιοποιημένος

(p: 61) acultural
(σ: 131) απολιτισμικός

(p: 79) observational
(σ: 153) παρατηρησιακή

(p: 69) disposition
(σ: 145) ευαναγνωσιμότητα

(p: 63) modernization
(σ: 131) νεοτεροποίηση

(p: 63) historization
(σ: 131) ιστορικοποίηση

(p: 63) naturalization

(σ: 131) πολιτογράφηση

(p: 63) exoticization

(σ: 131) εξωτικοποίηση

5.3 Λέξεις – Δάνειο

Υπάρχουν αρκετές ελληνικές λέξεις, οι οποίες συνιστούν ορολογία σε πολλές επιστήμες, όπως στην Γλωσσολογία, την Μεταφρασιολογία κλπ. Έτσι και στο κείμενό υπάρχει ένας αριθμός παραδειγμάτων ελληνικών λέξεων, οι οποίες στην αγγλική γλώσσα λειτουργούν ως ορολογία. Αναφέρονται ενδεικτικά κάποια παραδείγματα.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

(p: 48) rhetorical

(σ: 111) ρητορικός

(p: 48) philosophy

(σ: 111) φιλοσοφία

(p: 48) asymmetric

(σ: 111) ασύμμετρος

(p: 49) mechanisms

(σ: 112) μηχανισμοί

(p: 49) dichotomy

(σ: 112) διχοτομία

(p: 51) symbolic

(σ: 114) συμβολικός

(p: 51) homogeneous

(σ: 115) ομοιογενές

(p: 51) historical

(σ: 115) ιστορικές

(p: 51) metaphor

(σ:115) μεταφορά

(p: 52) logical

(σ: 117) λογική

(p: 52) theory

(σ: 117) Θεωρία

(p: 60) homologues

(σ: 126) ομόλογα

(p: 60) analogues

(σ: 126) ανάλογα

(p: 60) exotic

(σ: 127) εξωτικό

5.4 Σύνθετες λέξεις

(p: 61) sociolects

(σ: 128) κοινωνιόλεκτος

(p: 64) numberless

(σ: 132) αμέτρητα

(p: 67) misunderstandings

(σ: 136) παρανοήσεις

(p: 55) indeterminacy

(σ: 120) απροσδιοριστία

(p: 56) translatability

(σ: 121) μεταφρασιμότητας

(p: 58) configuration

(σ: 123) διαμόρφωση

5.5 Συνθέματα

Σύνθεμα είναι μία σημαίνουσα μονάδα μορφικά αναλύσιμη σε 2 (δυο) ή περισσότερα μόνηματα η οποία από συντακτική άποψη συμπεριφέρεται ως απλό μόνημα.¹³

(p: 62) art criticism

(σ: 129) κριτική της τέχνης

(p : 66) **semantic-functional** unit

(σ: 133) **σημασιολογική-λειτουργική** ενότητα

(p: 69) near-member

(σ: 136) σχεδόν μέλος

(p: 44) translation-theory

(σ: 106) θεωρία της μετάφρασης

(p: 44) present-day-theories

(σ: 106) σύγχρονων θεωριών του σήμερα

¹³ ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ., ό.π. σσ. 134.

(p: 45) co-editor

(σ: 107) ομοσυντάκτη

(p: 48) **textual-rhetorical** plane

(σ: 111) **κειμενο-ρητορικό** επίπεδο

(p: 50) **high-tech** synonym

(σ: 113) **υψηλής τεχνολογίας** συνώνυμο

(p: 51) non-semiotic

(σ: 114) μη σημειωτική

(p: 51) **pre-verbal** life

(σ: 114) **προ-λεκτική** ζωή

(p: 54) self-determining

(σ: 117) αυτοπροσδιοριστική

(p: 65) high-class

(σ: 133) επώνυμο

(p: 65) present-day

(σ: 133) σημερινές

(p: 43) so-called

(σ: 104) αποκαλούμενη

(p: 50) **pre-existing** messages

(σ: 114) **νέα** μηνύματα

(p: 50) world-view

(σ: 114) κοσμοθεωρία

(p: 51) far-reaching

(σ: 115) μακροχρόνιες

(p: 54) self-sufficient

(σ: 118) αυτόρκης

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

THERE'S A DOUBLE TONGUE :

An investigation into the translation
of Shakespeare's wordplay,
with special reference to '*Hamlet*' | 1993

Dirk Delabastita

Add: Shakespeare, w [subject]

CLASS.	4101:822.33
LOC.	-1-95
5846403 ✓	
LIBREY UNIVERSITY LIBRARY	

Amsterdam - Atlanta, GA. 1993

~~BOY: He says his name is Master Fer.~~

PISTOL: Master Fer? I'll fer him, and firk him, and ferret him
Discuss the same in French unto him. (Henry V, IV.iv.27-29)

Preface

If mere curiosity is an indispensable incentive to any scholarly endeavour its exact objectives and methods will largely depend on the research tradition that serves as its context, both positively in terms of available research results and theories, including the unspoken assumptions underlying them, and negatively in terms of its real or putative inadequacies. So far the specialists of translation have given only scant attention to the subject of this book:

Die Übersetzungsprobleme, die Sprachspiele stellen, und die Übersetzungsverfahren die angewendet werden können, sind meines Wissens weder theoretisch noch systematisch, noch in sprachenpaarbezogener Sicht untersucht worden [...]. Hier liegt ein wichtiges und schwieriges Untersuchungsfeld der Übersetzungswissenschaft (Koller 1983: 174-175)

The void was noted by several other writers¹ who have stated the need for systematic investigations into wordplay translation. If this seems to justify the effort that went into writing this book, one should also realize that studying the translation of wordplay makes little sense without a more general theory of *translation* and a theory of *wordplay*. I have, of course drawn on such theories and also hope to have made a contribution to them.

Generally speaking, one finds few statements on either translation or wordplay that are plainly mistaken, and many that are very much to the point. However, the trouble is that their formulation is often too absolute their validity being subject to conditions or presuppositions of which their author apparently remains unaware. I have responded to this state of affairs by generously quoting and referring to such viewpoints, making sure to

¹ See e.g. Oz (1976: 60), Yebra (1981: 42), Rauch (1982: 82), Rot (1983: 62). I should mention five recent contributions which I have unfortunately been unable to incorporate in this study: Landheer (1990), Offord (1990), Ballard (1991), Levine (1991) and Heibert (1993).

integrating or reducing elements into my more comprehensive models and thereby divesting them of their bias or unjustified claims.

The theory of translation that will be advanced in the first chapter and that underlies this study as a whole has close affinities with the so-called descriptive or polysystems approach in translation studies, and more particularly with the work of James S Holmes and Gideon Toury. This explains why I will avoid any ahistorical, normative definition of translation. Translation will be viewed as a norm-governed concept - as one type of 'text-processing' or 'rewriting' besides others - to be discussed in terms of the functional relationships between and within the source and target (linguistic, literary, cultural) polysystems in question. Even though I explicitly locate my work within this paradigm, it also bears a somewhat more personal stamp insofar as I will emphasize the paradigm's capacity for developing a theoretical or semantic component, for incorporating aspects of a structuralist text theory, and for engaging in a dialogue with various linguistic and other approaches in the field. This represents my modest attempt to explore the polysystems avenue to an interdisciplinary, comprehensive study of translation which can account for its various linguistic, cultural, textual, and communicative aspects and which comprises a theoretical as well as a descriptive component. My analysis of the problem of wordplay translation can then be seen as an application of these views.

To some degree these remarks also go for my discussion of wordplay in the second chapter. Taken individually, many of the points that will be made there are borrowed from existing theories, but what I found lacking was a unifying perspective or a larger framework clarifying the connections. The second chapter is meant as a step towards such a reasoned synthesis - a step which has taken me much beyond my original intention of merely providing an operational definition of the pun. In addition, my approach to the pun is quite different from existing ones by its strong emphasis on the open-ended and historically dynamic nature of the phenomenon, in other words by my criticism of the common, if usually tacit view that wordplay constitutes a clearly demarcated and neatly structured category.

Having provided this double basis I will then be in a position to home in on the main subject of this book: the translation of wordplay. It follows from the preliminary part that this discussion will have to proceed in two stages. In chapter three I will attempt to lay the foundations for a *theory* of wordplay translation (level of competence); in chapter four I will consider the actual behaviour of translators in particular *historical* situations and try to identify the normative mechanisms by which it was conditioned (levels of norms and performance). Throughout the second, third and fourth chapters ample illustration will be provided with most examples taken from

Dutch, French, and German Shakespeare translations, the fourth chapter is entirely devoted to the analysis of a small corpus of *Hamlet* translations. Chapter three and four, then, strive to do justice to the enormous heterogeneity characterizing both the practice of pun translation and the theoretical discourse about it. This very intention sharply distinguishes these chapters from the relatively few existing discussions of the topic.

There is one more point that needs to be settled here. It goes without saying that this study has a lot to do with *meaning*. On the one hand, one could intuitively define translation as a kind of operation aiming somehow to transfer the meaning of an original text across linguistic and other borders. That would make it

clearly necessary for translation-theory to draw upon a theory of meaning. (Catford 1965: 35)²

On the other hand, there exist equally obvious connections between wordplay and meaning. As Pierre Guiraud reminds us,

[les] *jeux de mots* constituent pour le linguiste un problème fort sérieux, fondamental même, dans la mesure où il l'invite à une spéculation sur les formes et les fonctions du langage. (1979: 5)³

It is, therefore, only reasonable that the reader should know from the outset that this study is based on a Saussurian concept of meaning. Thus, on the level of linguistic description I will assume that: (i) there is a point in distinguishing between *langue* and *parole*; (ii) there is a point in distinguishing between the 'meaning' of a sentence and its 'interpretation'; by the former I mean "the inherent semantic structure of a sentence as a type, such as it is specified in a linguistic description" and by the latter "the various ways in which one and the same sentence can be understood in each unique case of language use" (Kooij 1971: 117)⁴; (iii) meaning

² The argument may well be valid both ways; cf Eugene A. Nida's view that "it is possible that translation could serve as one of the best places to test some present-day theories about language structure" (quoted in Wilss 1982: 62).

³ Again the opposite is true as well. In recent years, the related phenomenon of ambiguity has become no less than "a central issue in the formulation of linguistic theory" (Kess & Hoppe 1981: 3) and the degree to which linguistic theories are capable of handling sentences with more than one meaning is often held to be a standard of its overall descriptive effectiveness. It comes as no surprise that ambiguity has been called "un pommier de discorde dans le verger linguistique" (Landheer 1984: 117).

⁴ It should be noted that Kooij uses the term *content* and not *meaning*.

ultimately result from structural, differential relationships inherent in the language used; in spite of the manifold interactions between language structure and language use, it is the former which logically precedes and supports the latter. Furthermore, I will make use of typically Saussurian distinctions such as signifier vs signified, paradigmatic vs syntagmatic, and diachrony vs synchrony. I will also try to apply these concepts to *non-linguistic* semiotic systems and processes.

A short justification for this option may be in order, as one cannot be blind to the now controversial status of traditional structuralism in linguistics and the sharp rise of new semantic theories that challenge some of the most central structuralist tenets (e.g. logical semantics, cognitive semantics). My choice of structuralist semantic thinking as a general framework is not grounded on some naive belief in its inherent superiority, but first and foremost on the pragmatic consideration that it is naturally more compatible with my polysystemic view on translation, and, more generally, that it is embedded in a rich tradition that has proved to be very stimulating to semiotics and various forms of literary and cultural studies, permitting me to achieve a degree of a conceptual coherence that otherwise would have been beyond my grasp.

This book is a slightly adapted version of my doctoral dissertation, defended in 1990 at the KU Leuven. I am deeply obliged to all who gave me the opportunity to embark on my PhD project and helped me complete it successfully. I warmly thank my thesis supervisors and teachers Prof Rik van Gorp and Prof José Lambert (KU Leuven) for their confidence and for generously sharing their great scholarship with me; the Belgian National Fund of Scientific Research for their financial support; my colleagues and friends at the Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix (Namur) for their encouragement and friendship; Prof Armin Frank (Göttingen), Prof Herman Servotte (KU Leuven), and Prof Raymond van den Broeck (KVH Antwerp) for the useful comments they made in their capacity as members of the reading committee, the last named also as co-editor with Prof Kitty M. van Leuven-Zwart (Amsterdam) of the series *Approaches to Translation Studies*; Prof Michael Windross (RUCA Antwerp) for his help with the text editing; finally, Dr Michel Absil and Mr Paul Pietquin (both FUNDP Namur) as well as Mr Fred van der Zee (Rodopi) for their expert assistance in getting the book ready for print. Those who helped me collect my text material, or who kindly sacrificed time and energy to read and discuss parts of my manuscript are too many to name, but I know what I owe to them.

Dr Dirk de Geest, Prof Dirk Geeraerts and Prof Guido Latré (all KU Leuven) deserve a special mention as sources of light and warmth. Finally, a word of thanks is the least I can return to my parents, relatives, and friends, for their unfailing support and understanding. My wife Lieve Waer and sons Simon and Arnout have been and remain the star and ever-fixed mark to all my work.

Editorial note

Bibliography. This study has a double bibliographical list: (i) Shakespeare editions and translations, and (ii) other books and articles. References to the former are in upper and to the latter in lower case.

Shakespeare editions used. I have used the *Arden Shakespeare* for *Hamlet* (JENKINS 1982) and *Love's Labour's Lost* (DAVID 1951). For other Shakespearean texts references are to *The Complete Pelican Shakespeare edition* (HARBAGE 1969).

Citations. The fragments from Shakespeare's works and their translation offered for illustration usually fail to provide the large context needed for a full appraisal of the pun or the translational solution under discussion; line numbers or page references are always specified, inviting the reader to consider each fragment in its original setting.

The sign [...] is used to indicate the deletion of punctuation marks, stage directions, footnotes, words or lines. Archaic spellings, misprints, etc. have been copied as such without special markings, and a certain measure of typographical uniformity has been imposed with regard to features such as the form and position of stage directions, the use of capitals, indentation italics, and the like.

Abbreviations. Non-standard abbreviations are explained in the text. For Shakespeare's works I have used the following set of abbreviations:

ADO <i>Much Ado about Nothing</i>	1H4 <i>The First Part of King Henry the Fourth</i>
AWW <i>All's Well that Ends Well</i>	H5 <i>The Life of King Henry the Fifth</i>
ANT <i>Antony and Cleopatra</i>	1H6 <i>The First Part of King Henry the Sixth</i>
AYL <i>As You Like It</i>	2H6 <i>The Second Part of King Henry the Sixth</i>
CYM <i>Cymbeline</i>	
ERR <i>The Comedy of Errors</i>	
HAM <i>Hamlet, Prince of Denmark</i>	

Henry the Sixth
H8 *The Life of King Henry the Eighth*
JC *Julius Caesar*
JN *The Life and Death of King John*
LLL *Love's Labour's Lost*
LR *King Lear*
MAC *Macbeth*
MM *Measure for Measure*
MND *A Midsummer Night's Dream*
MV *The Merchant of Venice*
OTH *Othello, the Moor of Venice*
R2 *The Tragedy of King Richard the Second*
R3 *The Tragedy of King Richard the Third*
ROM *Romeo and Juliet*
SHR *The Taming of the Shrew*
SON *Sonnets*
TGV *The Two Gentlemen of Verona*
TMP *The Tempest*
TN *Twelfth Night*
TRO *Troilus and Cressida*
WIV *The Merry Wives of Windsor*
WT *The Winter's Tale*

Chapter One.

Translation and Translation Studies

0 Introduction

Verbal communication between human beings has in our Western traditions become the subject of study of many different scientific disciplines, including linguistics, literary studies, philosophy of language, social studies, communication theory, and so forth. Translation studies belongs to this group too, focusing as it does on certain types of bilingual or multilingual communication. Translation studies can in fact be said to hold a fairly unique (and rather unenviable) position among them, since, if it wants to be successful in its attempt to understand the conditions and the rules governing the multilingual transfer activities taking place in translation, it also faces the task of integrating whatever theories on *monolingual* communication and on cognition and communication *in general* can contribute to its development. The discipline of translation studies is still in the making and the problems yet to be solved are formidable. These may derive from the uncertain developments within the related disciplines that it is linked with and has to rely on, and/or from the complexities resulting from its own special, intermediary status. This chapter is intended as an outline of some key problems to be addressed by the discipline. Translation will be perceived as a triple recoding process (on the linguistic, cultural, and textual-rhetorical plane), which requires the making of choices both because the source and target codes are asymmetric, and because texts tend to be complexly organized. In the making of these selections translators are strongly influenced by the norms of the receiving polysystem. A few notes will be added on possible future developments of the discipline of translation studies.

1 Translation Problem Number One: the Anisomorphism of Non-Artificial Codes

1.1 Linguistic recoding

1.1.1 A language utterance does not possess an inherent meaning that is readily available to all who simply open their eyes to it. Utterances can become meaningful signs only to those who can handle the natural language in which they are worded. Meaning results not so much from the isolated 'messages' as from the multiple relations of the messages to the conventional 'codes' or sign systems used: what elements from the code's repertory have been selected and according to what rules have they been combined? Such phrases may be commonplace in our semiotic era, but in everyday reality language users rarely seem to appreciate their full implications. For the sake of cognitive economy, apart from other reasons, we tend to make abstraction of all the intricate mechanisms without which words would be meaningless. It requires some form of poetic language usage to make us realize again the fundamental dichotomy of signs and objects (Jakobson). The reality of this dichotomy is also brought home to us whenever we want to learn the meaning of an utterance produced in an unknown language: the utterance may be available in its 'fixed materiality, for instance as marks on a writing surface, and it may communicate a semblance of linguistic meaningfulness, but it will still uncompromisingly remain impenetrable and stubbornly refuse to give up its meanings. There can be no meaningful signs without sign systems, codes have to be shared for communication to take place.

Fortunately, in the case just described the help of a translator may be invoked. Translators have, or are supposed to have, command of the linguistic source code in which the original message is formulated and which is inaccessible to the ultimate receivers, as well as of the target code with which the latter are sufficiently familiar. Thus, they are able to replace a message in the source code by a message in the target code, in which transfer process they are expected to carry over a certain minimum core of 'invariant' meaning.¹

Even though this model of translation as a recoding process has become a standard representation, one must be careful not to take for granted all its implications. Thus, it presupposes that natural languages can be looked upon as *codes*; indeed this term belongs to the critical vocabulary of an

¹ I will be using the following abbreviations: S.T. (source text), T.T. (target text), S.code (source code), T.code (target code), S.ling.code (source language), etc.

impressive range of translation theorists, including Danish, Jakobson, Koller, Ladmiral, the Leipzig School theorists (Kade, Neubert, Jäger), Nida, Pergnier, Reiß, Richards, the Slovak Stylistic School (Miko, Levý, Popovič), Steiner, the Tel Aviv School (Even-Zohar, Toury), Van den Broeck, Wilss, and others. Its exact interpretation varies as greatly as the heterogeneity of the list will suggest. With some theorists the term occurs only occasionally and as a mere high-tech synonym for 'natural language', but there are other cases in which the use of the term has definite conceptual implications for both linguistic theory and translation theory.

The semiotic concept of code derives from information and telecommunication studies:

a code is an agreed transformation, usually one to one and reversible, by which messages may be converted from one set of signs to another. Morse code, semaphore, and the deaf-and-dumb code represent typical examples. In our terminology then, we distinguish sharply between *language*, which is developed organically over long periods of time, and *codes*, which are invented for some specific purpose and follow explicit rules that have been *invented*. (Cherry 1978: 8)

In terms of the properties listed by Colin Cherry, human languages certainly fall short of the technical definition of code - as opponents of the extended use of the concept have not failed to point out (e.g. Schmitz 1980). For instance, communication through language is not at all based on prior agreement between speaker and hearer. Rather, languages are rooted in a long history of social behaviour; they are to be learnt in practice, and are, moreover, liable to change. Next, thoughts, experiences, a world-view, and not pre-existing messages, are encoded in language. How can it be determined whether decoding yields the same thoughts? Further, it has often been pointed out that languages do not provide the one-to-one relationships between signifiers and signifieds which would correspond with the unequivocal nature of the transformation rules of technical codes. Finally, the traditional models representing how linguistic codes are operated in human communication have been criticized for being too static and unidirectional and hence unable to cover the dynamic, interactive patterns of actual verbal communication (e.g. Kurz 1976).

Clearly, the application of the concept of code to human language rests on certain assumptions which need to be spelt out. Considering a natural language as a code implies, among other things, subscribing to the following theses: (i) Language is a mere instrument at the disposal of the individual subject: the use or non-use of language and the exact kind of use that is made of it are exclusively dependent on the subject's communicative intentions, and the subject who uses language is the autonomous lord and master over the meanings of his/her messages. (ii) There exists a stock of

pre-linguistic, wordless 'pure meanings' which are transported by language.

The least one can say is that these views are controversial. Thus, it is often claimed that far from being a pre- or non-semiotic entity, the human subject comes into being precisely to the extent that it increasingly participates in the symbolic order of language in the course of the socialization process (cf i), and that the meaning of a verbal utterance cannot be abstracted from its verbal formulation, meanings being the products of meaning systems (cf ii). One is confronted here by two radically different views on language and its relations to meaning: language as an *expression* of meaning vs language as a *producer* of meaning. There is even more at stake than just the opposition between the two theories of language. Structuralists have rejected the idea that Meanings or Subjects lead an independent pre-verbal life in some transcendental realm of their own. Meaning derives from structures of meaning and is therefore a strictly historical category. The conception of language as a code (i.e. language as a mere expression of meaning) can consequently be criticized for being ideological, in that it epitomizes the characteristic tendency of human cultures to objectify their signifieds, to present them as absolute or universal or as 'facts of nature', in short, as transcendental and hence incontestable entities. By describing language as a code one lifts it from the complex historical realities in which it is rooted, and transforms it into an allegedly homogeneous and neutral means of communication at everybody's command.

If this diagnosis of the language-as-a-code metaphor is correct, one can reasonably expect that the cultural mechanisms that it lays bare date back to an earlier date than the invention of information theory and will also manifest themselves in other forms old and new. This seems to be the case indeed. The notion of language as a code and of texts as messages (and, ultimately, of translation as 'recoding') can in fact be perceived as a modern technological version of one of those basic *metaphors we live by* (Lakoff & Johnson 1980), more precisely the so-called conduit metaphor, according to which speakers put pre-existing ideas into words and send these words-*cum*-ideas to the receivers, who merely have to unpack the ideas from their verbal wrapping (Reddy 1979). Words count as mere containers that are sent along a conduit. Similar notions about language, meaning, and the nature of communication demonstrably have a very long history. From the analyses of Lakoff & Johnson (1980) we can infer that they have even left their marks in the idiomatic structure of our language.

It is obvious that the opposition between these two views on language will have far-reaching consequences for the theory of translation. Before considering these I want to bring together the strands of my argument with regard to the use of the term 'code'. If one speaks about a natural language

in terms of a code one is using a metaphor. It is therefore necessary to be aware of the exact ground or *tertium comparationis* that underlies the image. Firstly, the similarity perceived between the tenor and the vehicle of the metaphor may concern the general semiotic principle that the shared knowledge of the support system is needed for particular utterances to become communicatively effective. In that case the metaphor is unobjectionable; there is no denying that one has to know English in order to decipher *Hamlet* just as one has to be fluent in Morse in order to make sense of a message of dots and dashes, or that, as all parents will know, foreign languages can be used as a secret code. However, if the metaphor also rests on the suggestion that natural languages share certain additional characteristics with technical codes such as their being transparent and neutral, its acceptability becomes dependent on the kind of linguistic theory (and ideological position) one adheres to. Given my structuralist perspective I can only go on using the term code in its first and general sense and will have to be duly aware of the distance between this loose interpretation and the 'original', 'strict' or 'technical' concept.

1.1.2 If one believes that languages are like codes in the strict sense of the word, i.e. that language is only a medium used to express self-sufficient meanings, translation can be considered as a two-phase process. In the first stage the meaning of the text is dissociated from its original verbal expression; in the second stage it is expressed anew but now in the target language. Wilss (1982: 62) proposes the terminological pair deverbalizing (*entsprachlichen*) vs reverbalizing (*versprachlichen*) for these two steps of decoding and recoding. Again, the technological terminology is new, but the concept has been around for centuries. Thus, in many renaissance and post-renaissance writings on translation, it

finds expression in a series of metaphorical oppositions revolving around the notions of 'outside' versus 'inside' or 'perceptible' versus 'imperceptible', such as body and soul, matter and spirit, garment and body, casket and jewel, husk and kernel, the vessel and the liquid contained in it, a chest and its contents. (Hermans 1985a: 120)

In such a concept of translation

l'extérieur seul change, le contenu est le même; on le transvase d'une langue dans une autre [...]. En fin de compte et sans chercher à être paradoxal, on serait tenté de dire que les langues sont extérieures au processus de la traduction; elles sont le réceptacle du sens qui est exprimable dans n'importe laquelle d'entre elles. (Lederer 1973: 25)

My rejection of any strict interpretation of the code metaphor means that

~~Such a representation of the translation process has to be dismissed as~~ invalid. The notion of meaning being a product of language seems to require that the translation process be represented by means of a *three-phase* model. If we assume that a linguistic code is a set consisting of minimal meaningful signs (units of signifiers and signifieds) and of combination rules, the translation process can at least in principle be understood as comprising the following three steps: (i) The decomposition or analysis of the S.T. into its constituent S.ling.code elements and structures. (ii) The replacement of the S.ling.code items (elements and grammatical structures) resulting from the S.T. analysis by corresponding T.ling.code items (elements and grammatical structures). The question on what grounds these corresponding T.ling.code items can be or have to be selected from the complete repertory of the T.ling.code, i.e. the question of the exact nature of this 'correspondence' between S.T. units and T.T. units, is evidently one of the cruxes of translation theory. (iii) The recomposition or synthesis of the T.T. on the basis of the output of the transfer phase, whereby the T.ling.code items that have been selected are fitted together to form the T.T.

This representation is very different indeed from the decoding-recoding procedure that corresponds with the strict interpretation of the language-as-a-code metaphor. The main difference is that the translation process never leaves the realm of the semiotic, i.e. it takes place within and between languages, but never beyond them. A second crucial difference pertains to the nature of the relationship between S.T.s and T.T.s, which I have so far vaguely described as a kind of 'correspondence'. Decoding-recoding models of translation tend to assume that the translation process can (and *should*, for that is usually the normative implication) guarantee a relation of identity or near-identity between the meanings of the S.T. and T.T. This is a logical consequence of the way such models assess the cognitive role of language. If language is only the dress of meaning, the linguistic expression can be replaced without really affecting meaning itself. Structuralist theory calls into question the validity of this argument:

We never will have, and in fact never have had, a 'transport' of pure signifieds from one language to another, or within one and the same language, that the signifying instrument - or 'vehicle' - would leave virgin and untouched. (Jacques Derrida, quoted in Van den Broeck 1988a: 272)

The structuralist alternative will therefore present a totally different view on the relationship between the meanings of the S.T. and T.T. Rejecting any claims of semantic identity between both, it will insist on the inevitability of meaning shifts in translation. That the meaning of the S.T. and the

meaning of the T.T. cannot but be different results from the central structuralist thesis that language as a producer of meaning is to be understood as a self-sufficient and self-determining structure of internal relationships. The meaning of a linguistic item is the product of its relational value within the semantic network of the language it belongs to. Meaning is a property of particular languages and this precludes the possibility of finding items in the T.ling.code with the *same* meaning as the S.ling.code items they seek to replace.

If a relation of semantic identity between the S.T. and T.T. is impossible to achieve, it has been suggested that a relation of strict *equivalence* can be and should be realized in translation. From the point of view of our structuralist model, however, this possibility must be excluded as well. The term equivalence probably derives from mathematics (Wilss 1982:137). There it denotes a relation between two entities that is reflexive, symmetric, and transitive. It is not easy to see how a translational relationship could be reflexive, but especially the other two criteria present insurmountable difficulties. If translational relations were symmetric ($A:B \Rightarrow B:A$), then the back-translation of any T.T. would again yield the corresponding S.T. If they were transitive ($[A:B \text{ and } B:C] \Rightarrow A:C$), then the translation into ling.code C of the translation into ling.code B of any S.T. would have to coincide with the direct translation of the S.T. into ling.code C. It is well-known that translational relationships do not meet these requirements. For instance, translation relationships are to a high degree irreversible (Levy 1967: 1176; Toury 1980: 13; etc.) due to the *anisomorphic* quality of natural languages, i.e. the fact that different languages are structured differently. There is no systematic one-to-one correspondence either between the individual signs of languages or between the internal relationships that hold among them within each language. It is a commonplace that languages tend to be different in such a way as to seriously hamper the translation of a text from one language into another. However, as was pointed out by Toury (1980: 11-18), the problems encountered in interlingual translation do not so much derive from the S.ling.code and the T.ling.code being merely different as from their being anisomorphic (or asymmetric). This can be clearly illustrated by comparing ordinary bilingual translation with recoding processes between technical or artificial codes.

Artificial codes normally do not present any recoding difficulties (i.e. with respect to other particular codes), however much the codes involved may be *different* from each other. The obvious reason is that artificial codes have been specially designed to correspond maximally with the sign system with which they are meant to communicate. Artificial codes are purpose-built, they are made to be isomorphic, they are parasitic by design. The set

of relationships between, say, the Morse-code and the alphabetic writing system was established *a priori* in order to guarantee a maximal mutual fit. It follows that a maximal degree of translatability will exist between them: the resulting T.T.s will always be acceptable according to the rules of the T.code (i.e. correct instances of T.code usage), *and* they will maximally correspond with their S.T.s (which could be measured, for instance, by means of a back-translation test). The set of *a priori* relationships between artificial codes allows of such high transfer economy because it

never applies to them as overall, multileveled systems, but to a certain level (or levels) only. It is self-evident that these levels serve as the variables of this pre-defined type of transfer, whereas the other levels remain unaltered and therefore gain the status of invariants. (Toury 1980:13)

Non-artificial codes such as natural languages, on the other hand, cannot rely on any such prior definition of code-correspondence. After all, languages are always subject to some degree of evolution, due to many factors, including the changing social and material conditions in which verbal communication takes place. Even though they may occasionally borrow lexical elements or even grammar from other languages, these borrowings will be fully integrated into, and redefined in accordance with the semantic network of the receptor language, and their ultimate aim is to serve the intracultural functional needs of the social group in question rather than to facilitate interlingual transfer from or into other languages (see also Toury 1980: 13). It is, therefore, not difficult to understand why, notwithstanding genealogical relations within sets of cognate languages and typological similarities even among unrelated languages, pairs of different languages will unavoidably show a certain degree of anisomorphism.

On a practical level, the main effect of this lack of isomorphism is that translation will entail the need to make choices:

From the point of view of the working situation of the translator at any moment of his work (that is from the pragmatic point of view), translating is a DECISION PROCESS: a series of a certain number of consecutive situations - moves, as in a game - situations imposing on the translator the necessity of choosing among a certain (and very often exactly definable) number of alternatives. (Levý 1967: 1171)

The following two subsections 1.1.2.1 and 1.1.2.2 will further explore the nature of these choices.

On the theoretical level, the following conclusions have to be drawn. Firstly, interlingual translation appears to be characterized by a certain degree of indeterminacy. Ten independent transcodings of a S.T. written in Morse into the Braille code will normally yield ten identical final versions;

back-translation will again generate the original S.T. But ten French translations of an English text are very likely to diverge to a greater or lesser extent, and the same goes for the back-translations. It is of course true that the relations that will effectively appear between S.T. items and T.T. items are to some extent open to a kind of semantic description. Linguists and translation researchers have developed certain descriptive categories which can be applied across the boundaries of a single language system and are therefore helpful in the identification of the semantic shifts or non-shifts occurring in transfer procedures. Such attempts at the categorization of translational S.ling.code-T.ling.code relationships have been developed, *inter alia*, in the context of the *stylistique comparée*. However, the availability of these sets of labels (however useful they may be for various purposes) does not solve the problem of language anisomorphism. The degree of arbitrariness inherent in the selection of 'corresponding' T.ling.code items remains, in spite of the neat schemes with which we can classify the various possible choices.

This brings me to a terminological note. In the case of a technical transcoding process the relation between S.T.s and T.T.s can legitimately be described as a relation of equivalence in the strict sense of the term, due to the well-defined relations between the artificial codes involved. In interlingual translation, on the other hand, equivalence does *not* apply to the relations between S.T.s and T.T.s insofar as the notion carries its mathematical implications with it. Yet the term is widely used in translation studies (Van den Broeck & Lefevere 1984: 77-82). To what extent can this terminological usage be justified? While the term is not applicable to translation in its original, strict interpretation, there seems to be nothing against its use: (i) in an approximate sense; after all, languages are not *utterly* idiosyncratic and in certain restricted areas of meaning they may show a relative degree of isomorphism, especially among related languages and cultures; (ii) in a purely descriptive sense, which abandons the mathematical origins and implications of the term altogether: a translation is equivalent with its source if it functions as such in a certain culture. Yet, as with the term 'code', it is necessary to be wary of the hidden metaphorical load behind the word. In what follows I will avoid the danger of ambiguity by resorting to qualifiers such as *strict* equivalence (cf the mathematical concept), *relative* or *approximate* equivalence (cf i), and *empirical* equivalence (cf ii).

A last theoretical point concerns the notorious issue of translatability. To what extent is translation possible - if at all - given the substantial nature of language differences? Those who go far in equating natural languages and technical codes tend to be fairly optimistic regarding the conveyability

of meanings. Verbal formulations are merely the expression of meanings, and therefore the incompatibility between S.ling.codes and T.ling.codes does not matter much. If one accepts, however, that language and meaning cannot be so easily dissociated, the idiosyncratic qualities of languages are much more likely to be considered an obstacle to translation, precluding as they do equivalence and identity of meaning across language barriers. My structuralist framework might prompt me to situate myself near the latter end of the scale, claiming that the more or less profound cognitive effect of language structure and the essentially anisomorphic nature of languages necessarily make successful translation impossible. However, such claims must be renounced because they are based on an *a priori* concept of translation, i.e. a concept which *requires* that the meanings of S.T.s and T.T.s be either equivalent in the mathematical sense or identical. It reduces the question 'can a text be translated?' to 'can a text be translated so that identity or strict equivalence of meaning are assured?'. Such a narrowing of the notion of translation is by no means necessary, since there is nothing inherently wrong with a concept of translation that does allow for certain dissimilarities or shifts of meaning. Besides being unnecessary, it is also detrimental to the development of translation studies as an empirical discipline (see further chapter 3, section 1.4).

1.1.2.1 Let us now turn to the more immediate effect that the anisomorphism of languages has on the practice of translation. As Catford (1965: 27) put it,

every language is ultimately *sui generis* - its categories being defined in terms of relations holding within the language itself.

Languages are structured systems; moreover, different languages are structured in a different manner. Interlingual translation will therefore never be a simple or mechanical substitution process. The matching of T.ling.code items to S.T. items cannot be effectuated on the ground of an incontestable set of pre-existing relations between the S.ling.code and the T.ling.code. As was pointed out before, it will more often than not imply the necessity of making *choices* between various T.ling.code items; by the same token, strict equivalence is precluded. What translators can do, then, is settle for second best and search for the T.ling.code item which has a meaning (relational value) that will at least *optimally* reflect the meaning (relational value) of the S.T. item to be rendered. They will try to maximize the relative degree of isomorphism that does exist between the S.ling.code and the T.ling.code, and look for the T.ling.code item that is (so to speak) optimally equivalent to its S.T. counterpart. I propose to call this translation method the

analogical approach.

As opposed to the homological translation method, which will be discussed in the next section, the search for analogues is often considered to be the only genuine form of linguistic translation. This may be so because it most closely resembles the 'ideal' of the strict recoding procedure. If it is recognized that a complete mapping of S.ling.code and T.ling.code items is impracticable, at least an effort is made to maximally utilize the degree of linguistic symmetry that is available. Analogy could in this view be seen as a weaker form of isomorphism. Even so one should be aware of the restrictions inherent in this type of translation strategy. The hope of success with a linguistically analogical translation method is potentially limited by at least four factors: (i) the actual degree of divergence between the S.ling.code and the T.ling.code in question: the more substantial the differences between the two, the harder it will be to exclude a degree of arbitrariness in selecting T.ling.code items on grounds of analogy; (ii) the degree to which certain *cultural* meanings are superimposed upon the strictly linguistic semantics of a S.T. item, implying that a linguistically analogous translation may be ineffective from the point of view of its cultural semantics (see section 1.2); (iii) the degree to which the usage of S.ling.code grammar and lexis is governed by certain *textual* constraints pertaining to the applicability or appropriateness of utterances in various situations (see section 1.3); (iv) the degree to which the S.T. item in question is governed by *ad hoc* semantic functions which are determined by the specific textual configuration in which it occurs (see section 2).

1.1.2.2 The pursuit of linguistic analogues is often recognized as the only legitimate transfer method, but a glance at the reality of translation will suffice to justify the discussion of a second method to represent S.T. items in the T.T. This second method consists in the selection of T.ling.code items - or even their invention *ad hoc* if they are not at hand in the T.ling.code - on the basis of some *formal similarity* with the S.T. item to be translated. The selection or production of such *homologues* may take place either partly or wholly irrespective of considerations of analogous relational value on the semantic plane. In other words, the S.T. item to be translated is not primarily viewed as a functional semantic unit whose form only serves to differentiate and stabilize its meaning as with the analogical method, but rather as a formal unit or mere signifier. Thus, according to the homological principle a S.T. sentence - whose meaning depends on the relations of its constituent lexical and grammatical items within the whole of the S.ling.code - will be translated as a mere sequence of words (so-called word-for-word translation) or even of sounds (so-called phonological

translation). There are many other translational phenomena that can be categorized under this type of strategy, including the use of loan words, of deceptive cognates or *faux amis*, and indeed the extreme case of direct copy or *non-translation*. These phenomena are well-known, as they occur in many other multilingual situations too, most notoriously so in second-language learning processes. Following Weinreich's famous study *Languages in Contact* (1953), linguists and applied linguists have come to see them as interference phenomena.

In accordance with the unwished-for status of all linguistic interference phenomena in general, translational homologues are often dismissed by normative translation critics as invalid solutions to the problem of language isomorphism. The reasons for this widespread negative attitude are not hard to find. It cannot be denied that translation homologues tend to ignore the semantic dimension of the S.T. items that they replace or, rather, repeat. The S.T. items that are subjected to a homological translation method are indeed virtually dissociated from the code in which they were originally ciphered and from which they borrow their semantics. Consequently, the resulting T.ling.code items have a meaning that is considerably less equivalent with that of their S.T. counterparts than would have been the case with an analogical attempt. In the more extreme cases, they even fail to have any prior existence in the T.ling.code at all. Through this partial or total neglect of the S.ling.code semantics no 'real' recoding has taken place:

formal correspondence [is the] quality of a translation in which the features of the form of the source text have been mechanically reproduced in the receptor language. Typically, formal correspondance distorts the grammatical and stylistic patterns of the receptor language, and hence distorts the message, so as to cause the receptor to misunderstand or to labor unduly hard. (Nida & Taber 1969: 203)

Even in descriptive theories of translation, i.e. theories that are *not* built on some preconceived notion as to what translation *is* or *should be*, the special character of instances of language interference is clearly acknowledged.² At any rate, linguistic homologue translation methods are used with greater

² The distinction between *obligatory* as opposed to *optional* translation shifts - which has played a considerable role in the work of scholars such as Van den Broeck or Toury (see however Vanderauwera 1985: 34-35) - is a case in point. While the obligatory shifts, also called rule-governed shifts, are forced upon the translator by the particular structural properties of the T.ling.code, optional or norm-governed shifts are guided by less stringent constraints, such as personal preferences, stylistic conventions, translational norms, and so forth. Rule-governed shifts can be singled out as a special category of shifts precisely insofar as they can be characterized as an alternative to the direct, formal, homological copy of S.ling.code features.

frequency than their critics would like to admit and their range of application is considerably wider and more varied than they would consider acceptable. Moreover, it won't do to explain away all cases by imputing them to mere incompetence or to the difficulty of finding satisfactory analogues³; witness the innumerable cases where homologues are preferred by experienced translators in spite of the availability of reasonably equivalent analogues. The list of alternative motives includes: the authority of the S.T. or of its author, the prestige of the S.ling.code or of the source culture in general, the wish to add to the exotic flavour of the T.T., the wish to influence the T.ling.code, and so forth.

1.2 Cultural recoding

1.2.1 In spite of their privileged status, our natural languages are apparently not the only means of signification, communication, or organization that human cultures have at their disposal and are built on. Different examples of other sign systems spring to mind: codes of ethics, legal codes, military signals, computer languages, ciphers, culinary codes, vestimentary codes, architectural codes, pictorial codes, musical codes, kinesic and proxemic codes, ideological value systems, daily life routines and rituals, and so forth. Such lists leave one wondering:

How can one bring this inventory to a close? Everything is a sign: presents, our houses, our furniture, our domestic animals. (Guiraud 1975: 90)

In the following pages I will use the term cultural code (and the abbreviations S.cult.code and T.cult.code) to indicate a particular aggregate of such cultural sign systems as have just been listed. I will proceed on the double assumption that a culture is a kind of complex structure that produces meaning (and not just expresses it, so that any strict interpretation of the code metaphor is out of the question) and that linguistic codes and cultural codes do not coincide (even though they are organized according to the same structural principles). It will be argued that the concept of cultural code can do us a good service as a heuristic tool, in that it allows one to conceptualize certain 'cultural' transfer phenomena that can to all appearances be divorced from the 'linguistic' recoding difficulties.

There is no need to belabour the point that no text is ever produced in a cultural vacuum. Texts are made within and in response to a particular context, which is alluded to, thematized, commented on, or presupposed in

³ It is of course true that translation homologues are always conveniently at hand in the S.T. the translators have in front of them.

any other way. Accordingly, we may believe that texts contain a load of cultural meanings on top of (next to, within) their linguistic meanings. Readers of Shakespeare's *King Lear* do not only need to have a fair command of the language of the Elizabethans. An equally strong appeal is made to their familiarity with the Elizabethan cultural code: they are supposed to have a basic idea of the Elizabethan laws of succession, of codes of honour and filial obedience, of feudal social structures, and so forth; allusions are made to contemporary astrology, to legends, to fashion - creaking shoes, rustling silks, civet cat perfumes - and so forth. The words of *King Lear* are imbued with Elizabethan culture.

The exact manner in which these cultural meanings are (re)present(ed) in texts cannot be dealt with here. I confine myself to mentioning the concepts of connotation (Hjelmslev) and myth (Barthes), which offer an interesting approach to this problem. According to these notions the linguistic sign is (so to speak) drained by the cultural code in that it is reduced in its entirety to the semiotic status of a mere signifier, which is then matched with a conventional signified in order to make up the cultural sign.

On the general level of the sign systems rather than on the level of the individual signs, the relations between linguistic codes and cultural codes need perhaps be discussed here in somewhat greater detail. It has been suggested (see also section 1.1.2 above) that, given our point of departure, at least some connections between language on the one hand, and (individual) thought and (collective) culture on the other have to be taken for granted. In accordance with this hypothesis, linguists have demonstrated that language structure may effectively reflect various aspects of social reality, for instance in the composition and organization of its lexicon, in its syntactic patterns, in the availability of sociolects and other language varieties, etc. The presence of these manifold traces of cultural meanings within the very structure of languages inevitably raises

one of the fundamental problems in linguistics [...] [namely] whether knowledge of the world is separate from linguistic knowledge, and how the characterization of the latter is to proceed. (Kess & Hoppe 1981: 95)

In my own terms, does the distinction between linguistic codes and cultural codes hold at all? Or, using the convenient shorthand terms of which some participants in this debate have availed themselves, is a *dictionary* (which stores and organizes the knowledge of a language) distinct from an *encyclopaedia* (which stores and organizes the knowledge of the world)?

The issue can basically be approached from two sides. From the point of view of the cultural code the question is to what extent the cultural codes

and subcodes lead an autonomous existence, i.e. independently from the order of language. For example, one may wonder whether or not pictorial codes could function 'mutely'. Is pictorial communication possible without recourse to language, considering the important role of art criticism, manifestoes, brochures, etc.? Are the semantic categories of pictorial codes predetermined by the semantic categories of the linguistic code? All in all, it appears that in reflections on art and culture language is indeed commonly held to be somehow the central mechanism of meaning production in culture. Saussure himself viewed language as the "most important" sign system in human culture (1966: 16, 68) but never enlarged on this potential of the structuralist model for the analysis of non-linguistic phenomena. A structuralist theory of culture in which language is assigned the central position was to be developed many decades later by the Tartu-school semioticians of literature and culture. These theorists regard language as a primary modelling system and culture as a secondary modelling system. The former models our perception and understanding of the world around us in a Sapir-Whorf-like manner. So does the latter, but in the second degree: it acts on, or is engrafted upon the categories of language, and aims to modify and intensify its primary modes of perception. The central role of language is, in fact, one of the most salient features of this theory of culture:

The structure of language, the model of the world it represents, in turn influences the way in which the individual and the culture perceive and understand reality. The extent of this interaction is disputed but the process itself is not. Thus natural language is in fact a primary modeling system in the most literal sense. Virtually all aspects of man's perception and understanding are in some measure shaped by this primary interpretive system. [...] Language as the central mode of human communication underlies a large number of other social systems - tradition, social convention, ritual, religion, [...] the representational arts. (Lotman 1976: xiv)

Even non-verbal art forms such as painting, etc. are reckoned to be "im Banne der Sprache" (Flamend 1985). While the Tartu hypotheses on culture still provide a certain measure of autonomy for the secondary codes, it is clear that in the final analysis culture is seen as dependent on language. Such logocentrist attitudes have been predominant in the second half of our century and this has of course provoked some critical reactions from the side of artists and art critics who resent the reductive nature inherent in such a linguistic hegemony (Flamend 1985: 11). But in spite of these dissident voices, we can safely conclude that our culture remains on the whole rather language-centred, so that one could say, using a phrase of Jakobson's, that we are governed by a tradition of linguistic imperialism.

From the opposite point of view, i.e. from the viewpoint of natural

language, the issue of the interdependence of linguistic and cultural codes comes down to this question: to what extent is language describable without references to extra-linguistic reality? Is it possible to draw up a descriptive grammar and dictionary without falling back on meanings from the cultural code? The various answers to this question threaten to take us into some very complex linguistic (as well as ideological and philosophical) debates that practical restrictions prevent me from enlarging on. Let me just point out that the linguistic scene during the past two or three decades has practically been dominated by generative grammar, whose general orientation is universalistic and acultural. Thus, we find ourselves confronted with the remarkable paradox that students of culture tend to draw language into the centre of their hypotheses, whereas, inversely, the mainstream of current linguistic opinion rather tends to isolate language from its cultural environment. In any case, what has hopefully appeared from these sketchy remarks is that the issues at stake here directly touch the theoretical component of the discipline of translation studies.

I have already indicated that I will accept the distinction between linguistic codes and cultural codes, so that certain cultural meanings will be supposed to be beyond the grasp of a purely linguistic analysis. Even though a number of characteristics of the source culture may be linguistically encoded in a S.T., I will assume that the production, reception, and translation of a S.T. also depends on the 'appropriate' handling of certain cultural signs that can be divorced from the linguistic code. This position may not be incontestable, but it agrees with the structuralist tenet that language is to be studied as an autonomous system. In addition, two forceful arguments of a pragmatic nature can be enlisted. First, it agrees with the intuition of translators, translation critics, translation prize juries, translation scholars, etc. that the sociocultural problems in translation are somehow to be differentiated from the linguistic transfer problems. This intuition is evidenced by the presence in our critical vocabulary of terms such as modernization vs historization and naturalization vs exoticization, which denote the manner in which the cultural dimension of the S.T. is dealt with. A second (and related) pragmatic motive is the coexistence of basically two translation methods whereby S.T. items with an additional cultural load can be processed. First, there is a translation method which aims at a maximal degree of linguistic equivalence but fails to achieve cultural equivalence. Second, there is a method which favours equivalence on the cultural plane at the cost of the degree of linguistic equivalence. The difference between the two approaches can be located fairly precisely - if on an intuitive basis - in the manner in which the 'cultural information' of the relevant S.T. item is dealt with by the translator. The next section will provide a more systematic treatment of these different modes of cultural

transfer.

1.2.2 Like languages, cultures are highly complex historical phenomena, which are constantly in a state of evolution due to changes in their external environment and internal functional needs. As a result of this intrinsic dynamism the codes of different cultures have grown apart and tend to be strongly incongruous or anisomorphic. This is the more so, since we may assume that cultures (like languages) are not loose bags of individual items, but rather complexly organized structures whose multiple internal relationships determine the cultural significance of each item. As with linguistic recoding (see section 1.1.2) this gives rise to many transfer difficulties.

The very degree to which interlingual translation confronts the translator with the need for a cultural meaning transfer as well, may vary considerably. There are cases in which the translation is carried out within the framework of a single (but bilingual) cultural system, so that a change of ling.code does not necessarily entail a change of cult.code. In addition, it is easy to observe that certain centripetal forces in our Western civilization and the increasingly global scale of mass communication are breaking down many cultural barriers which were formerly more difficult to overcome. But this is not to say that the planetary era envisaged by Teilhard de Chardin is within immediate view. Nor should we overlook the numberless points of local cultural differentiation that do and always will remain. Very large cultural distances may have to be bridged especially if non-Western cultures are involved, or if texts from the past have become culturally exotic if not downright opaque through the passage of time.

Various possible ways of overcoming points of asymmetry between the S.cult.code and T.cult.code appear to be open to the translator. As I have just indicated, there are two basic strategies.

1.2.2.1 A first strategy consists in the replacement of S.T. - S.ling.code items by T.ling.code items which optimally reflect their cultural rather than their linguistic meaning. In other words, the resulting T.T. item has an *analogous* cultural meaning; its relative value within the T.cult.code is an optimal approximation of the relational value of its S.T. counterpart within the S.cult.code. An example will clarify these abstract formulations. As indicated above, Shakespeare mentions "creaking shoes" in *King Lear*, an article which, in the Elizabethan cultural code, carried the connotation of fashionableness. A Dutch translation such as "krakende schoenen" will intuitively be recognized as a reasonably equivalent analogue on the linguistic level; however, it would fail to preserve the cultural meaning of the original phrase. A cultural analogue, on the other hand, would precisely

attempt to establish approximate equivalence on the cultural plane, it necessary at the cost of the degree of linguistic equivalence. In our example this could perhaps be realized by means of a reference to some high-class or flashy twentieth-century footwear brand.

The example just given will also do to illustrate that cultural meanings cannot really be divorced from the cultural code that generated them, so that analogy between cultural signs deriving from different codes can never be more than a very rough approximation. Again (as with linguistic analogues) we may be capable of making intuitive statements about the nature of the relationship between them, but this is a far cry from an accurate measurement of degrees of cultural equivalence. Therefore (as with the selection of linguistic analogues), the anisomorphism of cultural codes inevitably imposes an important degree of arbitrariness on the selection of cultural analogues. The translation process will, here too, be a selection process and it is therefore impossible to use the term equivalence in its strict sense. It is hardly surprising that the selection of topicalizing T.cult.code items has been called

probably the most delicate problem to confront the translator of a literary text. Sense and communicative value can, on the whole, be measured with relative ease and relative accuracy against the "common usage" prevalent in source and target language at the time of the writing of the source and target text. But how is one to measure the value of time-place-tradition elements contained in the source text? (Lefevere 1975: 100)

Perhaps this is why most present-day normative theories tend to frown on cultural analogues. Sometimes, it is even claimed that the application of a cultural analogue strategy deprives T.T.s of the right to bear the title of translation. Cultural analogues are often felt to relate to the content of the S.T., which the translator is expected to get across totally in line with the conduit-metaphor; if the translator refuses to do that, his/her T.T. must be called an adaptation and not a translation. Another factor that may explain the generally negative assessment of cultural analogues is the fact that the human mind tends to be rather sensitive to the interference of different cultural situations. We usually disapprove of the "incongruous jumble of ancient and of modern manners" (Tytler 1978: 265), i.e. of incompatible cultural frames being mixed up. Consider also the negative connotation that sticks to the notion of anachronism. For that reason, cultural analogues will often cause uneasiness, unless, of course, the *whole* cultural context of the S.T. has been transposed radically. Finally, it is sometimes pointed out that cultural analogues are likely to be short-lived themselves owing to diachronic changes within the T.cult.code. The more references to contemporary target culture, the sooner the T.T. will be obsolete.

1.2.2.2 The second transfer method for cultural meanings consists in the production of cultural *homologues*. On the level of linguistic recoding, the homological method is characterized by the fact that the S.T. linguistic item undergoing the translation process is primarily viewed as a formal unit (plane of signifiers) rather than a semantic-functional unit (plane of signifieds). A parallel definition applies on the cultural level. The difference lies, of course, in the special nature of the signifiers of cultural signs. If we subscribe to the interpretation of Hjelmslev or Barthes, cultural signifiers are defined in terms of the *entire* linguistic sign to which the cultural meaning is attached. Therefore, when a homological method is used for the transfer of cultural signs, the rendering of the additional cultural semantics of the relevant S.T. items is really made subordinate to a maximally equivalent rendering of these items from a linguistic point of view. From the point of view of the cultural codes in question, we are dealing here with a process of formal *copy* in which the S.T. semantics are virtually being ignored. This may occasionally lead to opacity or even to serious misapprehensions (*cultural false cognates*), especially if large cultural distances are to be spanned. Nevertheless, we should not underestimate the problem-solving skills of text receivers. In the case of the “creaking shoes” example, a culturally homologous rendering (say, “*krakende schoenen*” in Dutch) is likely to be communicatively effective, if perhaps in a less direct manner, insofar as the readers or viewers of *King Lear* can gather sufficient clues from the entire context to figure out the relevant cultural connotation. On the whole, then, the ultimate effect of cultural homologues is often restricted to the introduction of a certain dose of exotic *couleur locale* which was not encoded as such by the author of the S.T. nor perceived by its contemporary public. This factor of informational redundancy may in part underly the now current critical preference for such homological methods in contrast to cultural analogues. Other possible reasons were explained at the end of the previous section (prestige of the source culture, etc.).

To the extent that it is possible to distinguish between linguistic codes and cultural codes, the decisions that translators make on the level of cultural transfer have obvious repercussions on the level of linguistic transfer, and vice versa. The consequences of this will be further assessed in section 2. At this stage, we can roughly discern the following forms of interdependence: linguistic analogues are also cultural analogues to the extent that the cultural features are linguistically encoded; to the extent that the cultural meaning of a S.T. item is not covered by its linguistic description, cultural homologues are concomitant with linguistic analogues; under the same conditions the production of cultural analogues may require

radical shifts on the linguistic plane. These observations permit at least one important conclusion: the introduction of the cultural level has, if anything, considerably augmented the number of *possible* T.T.s that can be made on the basis of a single S.T. In the next section, I will have to introduce yet another complicating factor.

1.3 Textual recoding

1.3.1 For a verbal utterance to be communicatively effective prospective receivers of the message have to be able to attribute the correct linguistic meaning to any of the sentences that make up the message and therefore they need to share the speaker's linguistic code. Moreover, they need to have a sufficient grasp of the cultural code that is being used, in order to decipher the cultural meanings encoded on top of the linguistic signs. But a third dimension has so far conspicuously been left untouched: misunderstandings and communication breakdowns are bound to occur if the prospective text receiver is not also well equipped to handle the code that governs the *usage* of language. The contribution of this third dimension to the overall semantics of a text and its bearing on translation will form the subject of the present section.

Following Morris's famous triadic scheme, one could say that the study of a sign system such as language ought to consist in the analysis of three separate sets of relationships: those between the signs (*syntax*), those between signs and what they conventionally stand for (*semantics*), and those between signs and their users (*pragmatics*). In most traditional approaches to language (and also literature) the focus is mainly on the first two kinds of relation. Especially the first has been thoroughly studied, with scholars aiming to reconstruct the internal structure of languages and with the sentence as their basic unit of analysis. The third set of relationships entered the domain of the language studies at a fairly late stage. It is to the credit of speech act theorists such as John Austin and John Searle that we understand how the use of language is no less subject to certain regularities than the languages themselves, and that the study of language can therefore not be restricted or reduced to the analysis of isolated sentences that are abstracted from their discursive contexts. When we attend to the total linguistic and situational context, we find that in speaking and writing we are in fact involved in three different acts. First, we build and utter sentences with a certain interpretation potential (i.e. the production propositional meanings, or the *locutionary act*). Simultaneously, a so-called *illocutionary act* is performed, whereby we intend our utterance constitute an act of assertion, praise, question, command, promise, warni

and so forth. And often, we also perform a so-called *perlocutionary act* by intending to cause an effect on the actions or state of mind of the hearer that goes beyond mere comprehension, for instance anger, intimidation, conviction, reaction, and so forth. What is important in these distinctions is that they postulate a difference between words and the things one can do with them (cf the title of Austin's book *How to Do Things With Words* from 1962). In such a theory of language, in which the use of language is viewed as an integral part of human communication, the 'ends' of text-senders are clearly prior to the selection of their linguistic 'means'.⁴ Thus,

- illocutionary acts are not consequences of locutionary acts. [...] The illocutionary act carried out by the use of some sentence is said to invest the utterance of that sentence with a particular illocutionary force. The three-fold distinction can then be referred to in the following way: a speaker utters sentences with a particular meaning (locutionary act), and with a particular force (illocutionary act), in order to achieve a certain effect on the hearer (perlocutionary act). (Kempson 1977: 51)

Hence, the rules governing language usage are of a higher hierarchical order than the strictly linguistic rules themselves. In the light of the intended illocutionary force and perlocutionary effect, these higher-order rules determine by convention which *linguistic* signs and combinations of linguistic signs have to be selected from the total repertory of the ling.code. as well as which additional, *supra-linguistic* characteristics the message should feature. These conventions may operate on various levels. I will briefly list some of the parameters that can be manipulated: the selection of graphic and orthographic devices (in written communication); the preference for, or resistance to specific language varieties such as sociolect, dialect, idiolect, etc.; the preference for, or resistance to certain lexical or grammatical features; the use of particular narrative structures, argumentation strategies, etc.; the use of text organizers such as titles, paragraphs, stanzas, chapters, etc.; the use of other text cohesion devices and conventions such as anaphora, discourse markers, etc.; the use of specific matrical features such as topoi, formulae, motifs, etc.; the desirability and exact nature of additional formal patterns such as sound repetitions, metre, tropes, figures, etc.; types of interplay (e.g. deixis) with other semiotic systems (in dramatic texts, filmscripts, cartoons, advertisements and the like). - This is a schematic and provisional inventory, but it aptly illustrates the manifold ways in which verbal

⁴ This entails that some of the criticisms against the strict interpretation of the language-as-a-code concept also apply to speech act theory. See e.g. Easthope (1983: 9-10).

utterances may distinguish themselves as the realizations of specific speech acts. It is worth mentioning that some of the parameters listed relate to aspects of language that belong to the plane of the signifiers, for instance aspects of sound structure. This semanticization of formal properties is characteristic of poetic or literary speech acts; see *infra*.

As has been said, the matching of types of linguistic structures with the various kinds of illocutionary force is a matter of convention. For instance, a question like 'why not stop here' is in English

usually a suggestion. Translated into standard Hebrew it loses its secondary illocutionary force and acts only as a question. (Blum-Kulka 1981: 93)

The English and the Hebrew set of conventions governing the selection and use of language structures happen not to coincide here. On the narrow linguistic plane the semantic value of the Hebrew and the English sentence may well be roughly equivalent, yet their overall semantics will not match on account of their different illocutionary and perlocutionary potential.

In view of the fact that utterances (such as the individual sentence in the previous example) can only develop their pragmatic effect within the textual wholes that they belong to, and also because many of the conventions governing language usage pertain to the total textual make-up of utterances, I propose to label the whole set of conventions I have been discussing 'textual - code'. Differences in textual organization are, then, what distinguishes an ironical statement from a straightforward one, or what constitutes the specificity of a legal text, a business letter, a conference paper, a comedy of manners, a symbolist poem, and so forth. The same factors also differentiate any instance of these text-types from the mere concatenation of its component sentences. The text will be recognized as a single unit of meaning with a certain degree and kind of coherence; through its genre markers it will announce itself as a member or a near-member of a particular class of texts; accordingly, certain expectations will be aroused in the text receiver, who is prompted to adopt the readerly disposition that conventionally agrees with the relevant type of speech act.

In most cultures, one can distinguish a literary code as a special subcode within the entire textual code. This distinction can be made both on the basis of the peculiar type of textual organization that it imposes upon the linguistic material, and on the basis of the specific cultural function that it makes texts perform: in a literary message the focus shifts to the construction of the message as such, including its formal features, which are semanticized and become an integral part of the total meaning of the text (see also section 2). This foregrounding of the form of the message often entails a backgrounding of other habitual functions of language usage,

causing a strong disruption of our ordinary modes of textual-linguistic discourse, in which the actual linguistic and textual formulation of messages is virtually self-effacing or transparent, the communicative concern being to serve more pragmatic ends. That explains why artistic texts have such a high information load. It also follows that the devices that the literary code puts to use cannot be studied profitably if they are conceived of as unchanging, or if literary communication is held to be inherently different from other modes of discourse. The literary (aesthetic, artistic) function of a text can in fact be properly assessed only against the dynamic background of the textual code as a whole. This historical dimension explains, for instance, how it comes that texts are sometimes decoded as literary texts, even though they were not originally encoded as such, or vice versa.

To use the term code in a discussion of literary and non-literary text-systems is once again to come up against some basic theoretical problems. Especially in the context of literary studies the application of the notion of code has provoked severe criticism. Fokkema (1985) gives a neat survey of all possible objections, and then systematically attempts to refute them. However, even if one tends to agree with the drift of his argument, some of his rebuttals fall short of their aim. For instance, the objection that strict codes are based on prior agreement between source and destination while there is no such agreement between writer and readers, is "invalidated by dropping" this requirement and by relaxing the definition of code (Fokkema 1985: 649)! It is, of course, simply impossible to invalidate the objection in a satisfactory manner. Different writers and even different works tend to establish ideolects of their own, and the work of art one-sidedly creates its own code (auto-codification). Bear in mind that Lotman (e.g. 1976: 127-131) describes the relation between the author's code and the reader's code in terms of a struggle. As Culler (1976: 105) puts it,

literature continually undermines, parodies, and escapes anything which threatens to become a rigid code or explicit rules for interpretation. [...] Literary works never lie wholly within the codes that define them, and this is what makes the semiological investigation of literature such a tantalizing enterprise.

There are more problems. On the one hand, one could question the assumptions underlying my distinction between the textual code and the cultural code - assumptions that many intertextualist critics will be reluctant to accept. On the other, the assumptions on which the textual code is here considered to be distinct from the linguistic code are no less controversial. After all, as Roland Barthes and others would have us believe, there is no

'pure' discourse or 'zero degree' of rhetoric.⁵ Yet, in defence of my decision I could refer to a phenomenon such as poetic license (literary codes can apparently vindicate breaches of even the most basic grammatical rules) or to the clear tendency of literary and other textual subcodes to disregard linguistic borders. I could also cite the important theories of the Tartu-school. But the decisive consideration is that there seem to exist two distinct translation methods for the rendering of S.T. textual signs in particular. These will be explained below in sections 1.3.2.1 and 1.3.2.2.

1.3.2 That verbal utterances are always subject to some form of textual coding is certainly relevant to the translation scholar. This does not, however, imply that a consideration of the 'textual' or pragmatic aspects of the S.T. eliminates, or even reduces the indeterminateness of linguistic and cultural transfer operations. Still, this is what text grammar scholars of translation have tended to expect:

Our intention has been to exemplify a strategy of dealing with texts and their translations which tries to develop criteria for an objective description of the place and function of any given passage of a text within a system of this kind, in order to generate translation instructions adequate to the text-type. Based on such a strategy, it should be possible to replace intuitively quantifying decisions (which traditional translation theory has as yet not been able to do without) by simple binary decisions. Accordingly, one ought no longer to have to refer to translations as 'very good', 'more lyrical', 'rather clumsy', or 'very elegant'. Ultimately, there should be only 'a right' or 'a wrong' translation. (Wertheimer 1974: 43)

The translational problems encountered so far are simply aggravated by the introduction of the textual factor. A first and very important consequence is that the textual encoding of linguistic material often endows texts with a high degree of internal structuredness. Additional *ad hoc* textual relations are superimposed on the hierarchical relations existing within sentences (grammar) and the horizontal relations connecting the various sentences (concatenation), often leading to a high degree of intratextual semantic complexity. The effect of this first factor will be discussed in section 2.

Secondly, like the linguistic and cultural codes, textual codes can be described as complex networks of internal functional relationships. Again

⁵ It is in a similar context that Fokkema (1985: 646) puts forward the hypothesis that the semantics and syntactics of literature in their entirety (and, I would add, of the whole of my textual code) actually belong to the domain of linguistic pragmatics, i.e. to the domain of natural language. But even this suggestion, inspiring as it is, will leave those scholars dissatisfied who resent the very distinction between linguistic semantics and linguistic pragmatics (e.g. Haiman 1980: 342-348).

translators and translation researchers cannot but face the lack of mutual fit between the textual codes between which the transfer of text features has to be carried out. As a matter of fact, the precise extent of this asymmetry may differ widely (Lambert 1983a). In the case of certain international traditions (French classicism in the 18th century, the modern detective story, etc.) local differences may be very slight. In general we ought to accept that, whenever there is a change of linguistic code, there will also be at least a minimum degree of divergence between the S.text.code and the T.text.code. This minimum degree is the corollary of the degree of *convergence* between the primary, linguistic code and the secondary, textual code, since textual codes tend to be based on certain phonological, grammatical, etc. peculiarities of the linguistic code:

the formative influence of national language on secondary modeling systems is a real and indisputable fact. It is especially important in poetry (Lotman 1976: 20)

or, as Levý (1969: 39) puts it,

Die Sprache entwickelt oft schon aufgrund ihrer tektonischen Eigenschaften besonders günstige Voraussetzungen für bestimmte Kunstmittel.

The precise nature of the incompatibility between (pairs of) textual codes belongs to the research domain of disciplines such as comparative stylistics, contrastive sociolinguistics, contrastive textology, literary comparatistics, discourse analysis, text grammar, and so forth. Practical restrictions prevent me from dwelling on these: it is time we took a closer look at the possible modes of textual transfer.

1.3.2.1 Translators are likely to be confronted with S.T. textual characteristics that are unknown or unusual in the T.text.code; perhaps the S.T. belongs to a S.text.code genre that either does not exist in the T.text.code, or exists in a slightly different form (divergent genre markers) or in a totally different position. Two basic options seem to be available, which can, once more, be characterized by means of the concepts analogy and homology. The *analogical* solution consists in the use of a stylistic feature, genre marker, text-type, etc., that belongs to the T.text.code and occupies a position in it that is maximally equivalent to the position which the original S.T. feature occupies within the S.text.code. Thus, the French translator of a Shakespearean sonnet would adopt a continental sonnet form rather than copy the formal features of the S.T. Due to the anisomorphism of the textual codes involved, strict equivalence between such forms is unrealizable and one has to reconcile oneself to a certain degree of indeterminateness; hence the strong tendency of selection procedures to be

unidirectional here too.

There has recently been a strong drive towards the development of a universal descriptive model by reference to which one would be able to measure the degree of equivalence between the relative value of S.T. vs T.T. features within their respective textual code. According to some speech-act theorists, for instance, concrete speech acts can be assumed to be culture-bound only on a superficial level, since they can be viewed as the realizations of a set of underlying rules which are universal. This would create the theoretical possibility of a standard of comparison. As regards stylistic phenomena, an interesting attempt was undertaken by the Slovakian scholar František Miko. His theory of expression, according to which particular stylistic means in a language are relatable to more abstract and universal "qualities of expression", would seem to provide

a starting point for a systematic evaluation of the shifts of expression that occur in a translation, and so forms a basis for the objective classification of differences between the translation and its original. (Popovič 1970: 84).

However, it remains to be seen whether Miko's universalist theory is workable in reality. In a different way, the polysystems theory of literature and culture also offers certain comparative criteria, in that it provides a conceptual model for the analysis of texts, text features and text models in the evolution of literatures and cultures. It allows one to characterize and hence compare text-types and text features with respect to their status as viewed within the dynamic whole of their textual code; for that purpose it offers criteria like conservative vs innovatory, epigonic vs experimental, high vs low, canonical vs non-canonical, indigenous vs exotic, systemic vs non-systemic, etc. Yet, even though some of its practitioners incline to an ontological understanding of the systems concept or are engaged in the search for cultural and translational universals, in principle, the orientation of polysystems theory is explicitly historical rather than universalist. What polysystemic analyses of textual codes never fail to reveal is precisely their complex structural organization, their functional and dynamic nature and, hence, their irreducibility. Any equivalence between S.text.code features and their T.text.code analogues is, therefore, approximate at best.

1.3.2.2 A *homological* solution to the textual code asymmetry problem consists in the direct copy of features of the relevant S.T. sign. Its textual semantics, which are a function of its relational value within the whole of the S.text.code, are virtually left out of the account to the advantage of the reproduction of its formal features. This type of translational strategy is exemplified by those continental translations of Shakespeare's *Sonnets* that

stick to the English rhyme scheme and metrical conventions in spite of the divergent autochthonous sonnet traditions. An example on the microstructural level would be the translation into Hebrew of the English question "why not stop here?" in a context where the illocutionary force of a suggestion is triggered, by means of a sentence that is maximally equivalent syntactically; such a translation would fail to carry the pragmatic implication of the original sentence in spite of (or, more correctly, due to) the degree of formal (in this case, syntactic) equivalence, since it would stand in Hebrew for a mere question and no longer for a suggestion. Correspondingly, the textually homologous T.T. (or T.T. item) will fail to represent the textual semantic value of its S.T. counterpart. As a result, the T.T. may well cease to be a 'proper' specimen of a certain genre, enter the confines of another T.text.code genre, or perhaps even drop out of the T.text.code genre classifications altogether. For that reason textual homologues are sometimes disapproved of in normative translation theories:

The various kinds of text variety are partly not confined to one language or one culture, but the habits of textualization, the patterns of language and structure often differ from one another to a considerable extent. Hence, the establishment of the text variety is of decisive importance for the translator, so that he may not endanger the functional equivalence of the TL text by naively adopting SL conventions. (Reiß 1981: 126)

2 Translation Problem Number Two: the Complex Organization of Messages

2.1 On the preceding pages translation was regarded as a process of triple recoding, namely on the linguistic, the cultural, and the textual plane. Given the fact that non-artificial codes turn out to be mutually irreducible, I discussed the question in what manner *individual* S.T. signs would under these conditions be transferable into the target codes, for instance by means of homologues or analogues. Thus, my focus has been on the transfer of single items, such as lexical elements, grammatical structures, cultural allusions, stylistic habits, generic features, and so forth. However, whereas such individual transfer problems may perhaps be isolated for the sake of clarity, translators in real life rather tend to be confronted with *texts*, i.e. portions of discourse that show a certain degree of internal coherence and patterning. To the extent that this internal structure is of a complex nature, it follows that the question 'how is the translator going to transfer this particular S.T. item?' (my translation problem number one) is logically preceded by the question 'how is the translator going to demarcate the transfer units?'. This is a vexing question indeed, since comparative

analyses of translations and their originals make it clear that in retrospect

any entity, at any textual-linguistic level and of any scope, may in principle turn out to represent a translational problem in relation to a certain target-text solution, or vice versa. (Toury 1985: 27)

In other words, if the problems regarding the actual transfer of single S.T. items compel the translator to make certain choices, the very identification of such single transfer problems depends on a preliminary and no less problematic set of choices pertaining to the decomposition of the S.T. Fortunately, linguistics and literary criticism have provided us with some helpful conceptual tools and insights to discuss texts as more or less highly organized structures (systems, functional hierarchies). The structured nature of verbal utterances up to the sentence level has always been one of the major tenets of linguistics, whereas the New Criticism and other text-oriented movements in literary studies and, more recently, also text linguistics and related disciplines have drawn our attention to the textual functions of the various additional infrasentential and suprasentential patterns that the textual code may involve.

The complex patterning and the multilayeredness of texts are likely to affect translational recoding processes in two ways, depending on the hierarchical or non-hierarchical nature of the structures in question. A text will always display particular hierarchical structures. These hierarchies imply certain relations of interdependence between various ranks of organization and these will obviously limit the scope of the translator in dealing autonomously with transfer problems at each separate rank. More often than not, for instance, it is impossible to produce linguistically equivalent translation pairs of sentences that completely mirror each other at each grammatical level and show all-ranks equivalence. Mostly, translators working with an analogical method have to move up and down the rank scale, translating sometimes on the word-level, sometimes on the group-level, sometimes on the clause-level, and so forth:

The unit of translation cannot be generally determined, but it is always the smallest segment of the original which provides an acceptable equivalent to a segment of the target language text. (Newmark 1981: 146)

Clearly, the translational decisions at various ranks of linguistic structure are strongly interrelated. But the real problems begin when we realize that S.T.s will often contain various coexisting structures that do *not* relate to each other within one single hierarchy. When this is the case, i.e. when the S.T. structural patterning eludes the categories of a single taxonomic scheme, the delimitation of individual translation units will be open to a

substantial degree of indeterminateness. Whenever a S.T. item participates in more than one textual structure that is semantically effective, translators will therefore frequently find themselves forced to make certain reductive decisions. We have already encountered this phenomenon in the context of section 1.2: when a verbal sign carries a cultural meaning on top of its conventional linguistic meaning, the transfer method chosen with regard to the linguistic sign is bound to have implications for the rendering of the cultural sign, and vice versa. In other words, when S.T. items appear to be coded both linguistically and culturally, the translation decisions on both levels tend to be inextricably interrelated, forcing translators into setting their priorities. Again the translation process appears to be a selection procedure.

2.2 The phenomenon just described is particularly significant when the transfer of textual features is at stake (cf section 1.3.2); it is notably a great worry to translators of literary texts and a sufficient reason for many a translation scholar to declare poetry untranslatable.

Literature - especially poetry, even though the distinction between poetry and prose cannot be made in absolute terms - is indeed characterized by the simultaneous presence of different organizational patterns (line, metre, sound repetitions, syntax, isotopies, etc.), which in various ways interact with each other and with the underlying layers of linguistic and cultural meaning. The result is a highly complex unity in which it is no longer possible to distinguish between signifiers and signifieds: both fuse together into one single total sign, which is the perfect icon of the unique world view it embodies. This co-presence of conflicting structures in artistic texts is one of the main themes in the writings of the Tartu school of literary semioticians:

Lotman asserts that apparent deviations in a work of art are elements of one or more *other* systems (or interpretive codes) commingling with that of the original or background code. Indeed all such 'deviations' reflect other systems, and this multi-systemicity is considered to be an obligatory characteristic of art. Art's effect is due to the tension resulting from the clash of the collocation of elements of two (or more) systems. This conflict has the function of breaking down automatism of perception and occurs simultaneously on the many levels of a work of art - phonic, grammatical, lexical, compositional, etc. Such conflicts are often to be observed between different organizational levels of a work. A well-known example is that of poetic enjambment where the semantic sense unit fails to coincide with the formal unit of the poetic line. (Lotman 1976: xv)

Thus, in Lotman's opinion it is the multi-systemicity of literary works of art which confers on them their structural unity, their appearance of

uniqueness, ~~their high information content~~, their 'specific energy', and, indeed, their unrepeatability. Lotman has never published extensively on the problem of literary translation, but the following observation of his clearly signals in what direction his theory of the artistic text is bound to take him:

Les difficultés fondamentales de traduction d'un texte littéraire sont dues à [...] la nécessité de restituer les liaisons sémantiques qui apparaissent, spécialement dans un texte poétique, aux niveaux phonologique et grammatical. S'il n'était question, au niveau phonologique, que de reproduire des harmonies imitatives, des allitérations ou autres choses de ce genre, les difficultés seraient bien moindres. Mais les connexions sémantiques spécifiques qui apparaissent en vertu du *changement*, dans un texte poétique, du rapport entre l'enveloppe sonore du mot et sa sémantique, de même que la sémantisation du niveau grammatical, semblent ne pouvoir être soumis à une traduction exacte. (Lotman 1973: 16)

According to such a systemic text conception, the individual component items of a text enter into a number of *ad hoc* relationships with other text items (Tourey 1980: 95-96). As Lotman suggests, these relationships may considerably modify the semantics of any text item from its habitual semantic load. A very simple example is the case of irony, which shows that a word in a text can even be made to mean exactly the opposite of what we would expect it to mean on account of its value within the language code; think of what Antony's speech does with the meaning of the word 'honorable' in *Julius Caesar*, scene III.ii. Similarly, the usage of archaic words in a text may be intended as either a marker of lofty style or a device parodying such a style. In both cases the same items from the repertory of the linguistic code may have been used; the distinction lies solely in the different cluster of text relations into which the words enter.

As a consequence, it makes sense to introduce a distinction between the semantics of an item which it has normally on the ground of its relational position within the *code* that it belongs to, and the semantics that it develops within the specific *text* relations in which it is embedded. In fact, this distinction was made many years ago by the Russian formalist Tynjanov (1971 [1927]). Using Tynjanov's own terms *autofunction* and *synfunction* we arrive at the following formulation: the autofunction of an item belonging to a literary work (i.e. that item's relational value within its code) does not necessarily coincide with, and is in each specific textual occurrence subordinate to its synfunction (i.e. its relational value within the literary text in question). The difference between the two is of great importance for the practice of literary translation and by the same token also for translation theory: a new question has entered the field.

Everything that was put forward in the preceding sections regarding (literary) translation, was conceived from the autofunctional point of view.

The assumptions that implicitly support this approach can be paraphrased as follows: the surplus value that the synfunction of a S.T. item represents with respect to its autofunction is the result of the structural relationships that the S.T. item in question entertains with the other signs that constitute the S.T.; to the extent, then, that the translator succeeds in finding corresponding target items which have equivalent autofunctions within the target codes, the same sets of structural relationships will automatically emerge in the T.T.; hence, the synfunctions of the S.T. will be preserved. In short, the meaning surplus that results from the interplay of S.T. items will be reproduced in the T.T., if the individual elements themselves can all be rendered equivalently: if the translator looks after the autofunctions, the synfunctions will take care of themselves.

While this argument is undoubtedly correct as such, it goes without saying that the premises on which it rests are highly unrealistic. There is, firstly, our translation problem number one: the search for individual T.T. items with a more or less equivalent semantic value in the T.codes is beset with fundamental difficulties. In literary translation these problems are made even worse. So far, we have mainly been concerned with the (optimal) transfer of S.T. meanings (semantic values). Yet, it appears that the internal textual relationships that differentiate synfunctions from autofunctions are also based on purely *formal* properties of the text components, for instance on their sound features. Indeed, to a great extent the differentiation between autofunctions and synfunctions rests precisely on the semanticization of such formal features. This means that the translator would have to strive after optimal equivalence not only on the level of the signifieds but equally on the level of the signifiers. However, these two requirements are incompatible due to the well-known principle that the relations between signifiers and signifieds in natural language are basically of an arbitrary nature (see also chapter 2, section 1.2). Thus, it seems possible to envisage a 'prose-translation' which attempts to offer a more or less equivalent rendering of a Shakespeare poem in terms of the semantic autofunctions of its various linguistic components; it also seems possible to envisage a 'verse-translation' that gives a fair reproduction of the phonological and prosodic patterns of the original. But the trouble begins when one aims to recode the Shakespeare text in such a way as to reproduce the text-specific *interactions* between its various patterns, i.e. its synfunctions.

What can translators do when confronted with such a complex text? In principle, there seem to be two basic options. Firstly, the translator may choose to pass over particular S.T. structures or even whole levels of S.T. structuration, in order to have maximal elbow-room for the optimal transfer of S.T. items and structures on other levels. The most typical example of this approach is a prose-translation that simply abandons at the outset any

hope of rendering the sound and verse patterns of the S.T. in order to focus the more assiduously on the S.T. lexis and grammar. Clearly, this approach will fail to transfer the synfunctional complexities of the S.T. The second type of strategy is characterized by the translator's willingness to leave behind altogether the viewpoint of the individual S.T. signs and their auto-functions. It will in fact follow the inverse procedure: it tries to define the synfunctions operative in the S.T. and to transfer *those* rather than the individual linguistic, cultural and textual S.T. signs by whose interplay they are defined. In the (normative) formulation of Z. Klemensiewicz:

Das Original sollte als ein System und nicht als eine Summe von Elementen betrachtet werden, als organische Ganzheit und nicht als eine mechanische Ansammlung von Elementen. Die Aufgabe des Übersetzers besteht weder darin zu reproduzieren, noch darin, die Elemente und Strukturen des Originals umzuformen, sondern darin, ihre Funktion zu erfassen und solche Elemente und Strukturen der eigenen Sprache anzuwenden, die, soweit wie möglich, deren Ersatz und Gegenwert mit der gleichen funktionalen Eignung und Wirksamkeit sein könnten. (quoted by Levý 1969: 21-22)

Rather than assuming that the equivalent transfer of individual text features will also yield an equivalent synfunctional unity, this holistic strategy aims to transfer textual-functional *clusters* of features. This, then, is the basic idea behind the traditional view that poetry cannot be translated but only recreated. It is a belief that is hard to accept as such on account of its narrow conception of translation (see *infra*), but it does have a grain of truth in it. Thus, we have to accept the possibility that a rendering of two intersecting S.T. structural patterns that is not optimally equivalent from the autofunctional point of view, may still establish between the S.T. and the T.T. a relationship of approximate equivalence on the synfunctional level. Put differently, semantic shifts from the viewpoint of the *component signs* of the S.T. may well in certain conditions be prerequisite for the establishment of a greater measure of equivalence on the level of the S.T. and the T.T. as *macrosigns*.

Unfortunately, all these are very abstract formulas and, however much they may systematize common intuitions, there is as yet no way to test their validity in observational reality. For one thing, there does not seem to be an instrument for the intersubjective measurement of degrees of synfunctional equivalence. In this respect, translation studies is dependent on a preliminary theory of the (literary) text, i.e. a theory that can explain precisely how the structural relations in texts add to, or modify the semantics that the various component signs of the text own individually by virtue of their value within their code.

In these paragraphs on the problem of poetic translation I have discussed

some rather difficult and maybe debatable issues. I hope that all this has not falsely created the impression that poetry is to be viewed as something essentially different from ordinary writing, perhaps even something of a nobler nature, and that we are correspondingly faced with two totally different forms and qualities of translation, literary translation vs ordinary translation. On the contrary, the distinctions between the most complex of all poetical texts and the most elementary prose text are of a gradual nature, and in that sense the pertinence of our second translation problem is variable. In one way, however, the above discussion of the more extreme cases of complex text structuration is quite opportune in the present context, since it provides us with an apt conclusion to sections 1 and 2 insofar as we seem to be further than ever removed from the pre-defined, neat transfer procedures that the recoding metaphor may have promised us.

3 Some Conclusions

3.1 Types of translational relationships

I have tried to show with the help of arguments primarily from the structuralist tradition that translation does not share certain important characteristics with processes of technical recoding. It seems that we can get a somewhat clearer picture of the differences between the two by a further specification of the variety of translational relationships such as occur in 'real' translation as opposed to the single type of S.T.-T.T. relationships that will be found in the case of strict recoding. For such a comparison to be possible we need to have a classification system capable of giving us a conceptual grip on the various sorts of changes and non-changes that may be distinguished in transfer processes between two systems. As it happens, such a general system of transformation categories is readily available. I have in mind the categories substitution, repetition, deletion, addition, and permutation, which were already used many centuries ago by the ancient rhetoricians and have recently been rediscovered by modern linguistics (e.g. Noam Chomsky) and literary theory (e.g. Popovič 1976; Van Gorp 1978).

I will now proceed to discuss briefly each of these five transformation categories. It will emerge that the first of them, i.e. substitution, is the only one to occur in strict recoding processes. In translation, on the other hand, none of them can be excluded (Van den Broeck 1984/1985: 132-134).

3.1.1 In the case of *substitution* the relevant S.T. item is replaced by a T.code item which is characterized by a more or less equivalent relational

value. This amounts to what has so far been discussed as the analogical principle.

In strict recoding *all* relationships between T.T. items and their S.T. counterparts fall under this category. Moreover, owing to the structural symmetry between the codes involved, they fully meet the criteria of mathematical equivalence. But in translation between non-artificial codes strict equivalence occurs only in a very limited number of cases. Operational universal semantic theories, which could act as a *tertium comparationis* and unequivocally select the closest near-equivalent for each S.T. item, do not exist. With non-artificial recoding, analogy is therefore an elastic concept. Certain substitutions will in specific conditions be felt to constitute a higher degree of equivalence and be judged better or closer analogues than others, but all in all such verdicts are bound to have a relative status. What complicates the picture is that autofunctional equivalence may have to be infringed on for the sake of synfunctional equivalence, especially in literary translation.

3.1.2 The following four types of relationships appear to be characteristic of recoding in the wide sense of the word only (translation).

In the case of *repetition* the S.T. item is not substituted but rather merely repeated or transferred directly from the S.T. into the T.T. Some or all of its formal features are reproduced in the T.T. regardless of considerations of maximal semantic equivalence. This corresponds with what has been called the homological principle. As has already been observed, its relative neglect of the S.T. semantics is sometimes judged to be a serious flaw, especially on the level of linguistic recoding:

How does over-reliance on a formal-matching model weaken semantic identity? This model equates translation with the correlation of signs across codes, failing to take into account the different structural relations between the sign and other signs in the respective codes. Put another way, this model assumes equivalency between individual semiotic elements and the rules governing their recombination into higher linguistic units, both structural and semantic. While formal-functional equivalents may conceivably be found, they pattern differently in their respective codes, rendering this model less powerful for reproducing meaning. (Siskin 1987: 131-132)

However, to balance this view, I have to point out that there are alternative normative theories of translation which favour a 'non-illusionistic' or 'exoticizing' line of approach and will therefore be more inclined to approve of homological methods. Furthermore - irrespective of any normative bias - one cannot ignore the simple fact that homologue transfers occur very frequently indeed.

An important feature of translation homologues is their capacity for

bringing about or reinforcing certain diachronic changes within the T.codes. Through homologues translation may become a channel for the introduction of new items to the T.code's repertory or for the modification of existing ones. This process is completed whenever occurrences of S.code-T.code interference cease to be perceived as such. By way of example I could refer to the gradual adoption of loanwords into the lexicon of the T.ling.code (level of linguistic codes), to the spread of biblical culture and Christian values through Bible translations (level of cultural codes), to the introduction of new text features or of a new genre into a target literary system (level of textual codes), and so forth. In this respect, translation homologues are strongly opposed to translation analogues. The latter are always 'proper' instances of T.code usage, and therefore unlikely to cause any changes within the T.code. That is not to say, however, that analogue translation methods cannot play a strategic role in the historical development of a sign system; but their role will be conservative rather than innovative insofar as they imply a more or less polemical repudiation of foreign elements and an active endorsement of the indigenous codes.

It may at first sight appear surprising that a translation strategy one could define as a form of *non-translation* should appear in texts that are produced and received as 'translations'. Our scepticism about this idea, however, is merely due to our failure to see beyond our so-called common-sense conceptions of translation, which postulate that translation is a distinct, coherent, and universally definable category. This chapter aims to show that such conceptions are inadequate. It is a stimulating idea in this context, and one which encourages the integration of translation studies into a more general study of discourse, that linguistic, cultural, or textual substitutions - which, as has been suggested, are often regarded as quintessential translational procedures - systematically occur in texts that pass for original or non-translated communication, for instance in the use of loan words, borrowed features of style or content, etc.

3.1.3 In the case of *deletion* a particular S.T. item is not rendered in the T.T. at all, not even by a low equivalence analogue. Predictably, many normative translation critics would hesitate to consider this a legitimate translation procedure:

Theoretically, the translator has to account for every portion and aspect of cognitive and pragmatic sense in the SL text. (Newmark 1981: 149)

Any pruning or trimming of the S.T. blurs the line between 'translation' and 'adaptation' and is therefore to be rejected. Yet, whatever the critics say, deletions are for a large variety of reasons very frequent in the actual reality

of translation. As follows from section 2, deletions often cannot be avoided to the extent that S.T.s are complexly organized: the option to render certain S.T. items or structural patterns with a maximal degree of equivalence may require the willingness to sacrifice certain other S.T. items or patterns. Some of these may still be recognizable in a weakly equivalent analogue, others will be recaptured elsewhere through some compensation device (cf *infra*), but still others may disappear without a trace.

3.1.4 In the case of *addition* the T.T. turns out to contain linguistic, cultural, or textual component signs that have no apparent antecedent in the S.T. The possible reasons why such unprecedented items are inserted by the translator are manifold. Again, the complex structure of the S.T. may be an important constraint: deletion and addition go hand in hand, especially if the translator wants to retain the macrostructural properties of the S.T. or the same volume of text. Very often, however, additions will be found that have to be explained by other principles. For instance, it is well-known that translators show a tendency to expand the T.T. as compared to the S.T.: this is partly due to their psycholinguistically understandable concern for clarity and coherence, which prompts them to disentangle complicated passages, provide missing links, lay bare unspoken assumptions, and generally give the text a fuller wording. Comprehensible though this unintentional inclination to paraphrastic explicitness may be (and, again, however frequently it occurs in translation practice), it finds little favour with many contemporary translation critics:

All translation rules are an attempt to circumvent the translator's last resort, paraphrase. (Newmark 1981: 130)

In still other cases, the additions are due to conscious, intentional interventions of the translator, who may believe, for example, that s/he can enhance the aesthetic qualities of his/her translation by adding rhyme to an unrhymed S.T., by using a more strongly metaphorical language, by adding to the exotic flavour of the text, and so forth.

3.1.5 For the definition of the fifth category, *permutation*, I have to supplement the autofunctional perspective with the synfunctional one. The category of permutation does not pertain to the actual transfer of individual S.T. signs but rather to the relationships between their respective textual positions within the S.T. and the T.T.: the S.T. item is rendered in the T.T. (by means of some homologue or analogue, whether or not involving some addition or reduction), but its *position* within the T.T. does not reflect the relative position of its S.T. counterpart. Such a type of translational

relationship is usually meant when translation critics use the term 'compensation'.

Within the category of permutations, one type of translation operation deserves a special mention: the translator introduces a distinction between two levels of discourse, i.e. a *textual* and a *metatextual* level, and relegates his/her rendering of a S.T. item or feature to the latter. The metatextual status of this second level of discourse is signalled by conventional means like the use of footnotes, parentheses, or italics. This particular method of S.T. sign re-distribution (for which the term 'metatextual compensation' might be coined) is not uncommonly the twin mate of homological translation methods, with the metatextual information having to make up for the lack of communicative force that the latter often involve. The capacity of metatextual compensation to combine with other transformation categories also shows in its frequent alliance with the category of addition; much of the information usually specified in footnotes, etc. bears an additional character as compared to the S.T.

3.1.6 These five types of operation may occur on the level of linguistic, cultural, and textual recoding. One should not assume that the decisions of translators on these three levels are necessarily consistent with each other. It is wise to keep in mind the caveat put in by James S Holmes in his discussion of different modern English translations of a medieval French *rondel*:

There would seem to be particular resistance to transposing a poem of another day into a metapoem that is completely modern on all levels, with nothing in it to indicate its ties with an earlier time. If this hypothesis is correct, it means that the inclination to classify translations as modernizing or historicizing from an overall point of view must be abandoned in favour of a more elaborate analysis establishing a more complex profile for each translation. (Holmes 1988: 41-42)

In theory, the application of the five transformation categories given above on each of the three code-levels should be both necessary and sufficient to permit the "more elaborate analysis" of the complete set of relations between any T.T. and S.T. Holmes must have had in mind. In practice, things turn out to be more complex and a number of factors severely limit the actual descriptive potential of the distinctions made above: the problematic nature of the theoretical boundaries between the three codes; the fuzzy borders of the first category (substitution); the complex hierarchical structure of the entire set of translation relationships that link a S.T. and a T.T.; and, last but not least, the non-coincidence of the auto-functional and the synfunctional viewpoints, which entails that the very identification of pairs of S.T. 'problems' and T.T. 'solutions' is greatly

complicated by the fact that L.L. items are likely to constitute *partial solutions* to no more than *partial problems*.

These factors make the whole model rather awkward to actual detailed comparison of texts. That is why I will only use it in my discussion of wordplay translation. But it would be an overstatement to say that the model is utterly devoid of any descriptive power. To illustrate the useful *general* distinctions that it is capable of, I have included the following grid (*figure 1*), which maps some major translation types classified according to my two parameters, transformation categories and the three code levels. Some of the labels that fill the boxes of the diagram derive from the critical jargon of translation critics and translation scholars; this explains why some of the terms used are comparable or compatible. They designate types of translation in which a particular type of translational relationship is so dominant that it provides a label for the whole bundle of S.T.-T.T. relationships. 'abridged' translation, for instance, deletions occur so frequently at the microstructural level - and/or they affect certain macrostructural elements of the S.T. to such an extent - that they are perceived to characterize the whole translation strategy as a whole.

Figure

<i>Code</i> <i>Operation</i>	S.ling.code → T.ling.code	S.cult.code → T.cult.code	S.text.code → T.text.code
Substitution	higher or lower degree of (approximate) linguistic equivalence	naturalization modernization topicalization nationalization	systemic, acceptable text (potentially conservative) adaptation
Repetition	<i>total</i> : non-translation, copy <i>partial</i> : calque, literal translation, word-for-word translation	exoticization historization (through the mere intervention of time-place distance)	non-systemic, non-acceptable text (potentially innovative)
Deletion	reductive translation abridged version undertranslation expressive reduction	universalization dehistorization (through the removal of foreign cultural signs)	T.T. is a less typical specimen of a (target) text-type neutralization of stylistic or generic peculiarities
Addition	paraphrastic translation more explicit text overtranslation expressive amplification	exoticization historization (through the positive addition of foreign cultural signs)	T.T. is a more typical specimen of a (target) text-type introduction of stylistic or generic markers
Permutation	(metatextual) compensation	(metatextual) compensation	(metatextual) compensation

3.2 Communicative types of equivalence

3.2.1 Much of what precedes is immediately dependent on a Saussurian definition of (linguistic) meaning. In my terms value, relative position, etc. the reader will rightly have recognized a direct echo of Saussure's concept *valeur*, one of his most central concepts indeed. I will now examine Saussure's own definition of this concept, which will reveal what looks like

an alternative way of approaching translation, one which could perhaps claim to do more justice to the 'communicative' dimension of translation; however, this alternative way will turn out to be not that different after all; nor can it be used as a backdoor through which the translation-as-recoding image in its mistakenly strict interpretation can be smuggled in again.

The concept of *valeur* is actually an image borrowed from economy. In the following quotation Saussure develops the metaphor and shows how the linguistic values (i.e. *valeurs*) are similar to all values outside language in that they

are apparently governed by the same paradoxical principle. They are always composed:

(1) of a *dissimilar* thing that can be *exchanged* for the thing of which the value is to be determined; and

(2) of *similar* things that can be *compared* with the thing of which the value is to be determined.

Both factors are necessary for the existence of a value. To determine what a five-franc piece is worth one must therefore know: (1) that it can be exchanged for a fixed quantity of a different thing, e.g. bread; and (2) that it can be compared with a similar value of the same system, e.g. a one-franc piece, or with coins of another system (a dollar, etc.). In the same way a word can be exchanged for something dissimilar, an idea; besides, it can be compared with something of the same nature, another word. (Saussure 1966: 115)

Thus, I will assume that the *valeur* of a linguistic sign may be defined by both its relative position within the language structure (the second factor above, or *valeur* in the strict sense of the word) and its potential to denote some extralinguistic entity (the first factor above, or Saussure's *signification*). I will now proceed to suggest in what manner this distinction between Saussure's two ways to define *valeur* appears to be of great importance for translation; at this stage I will restrict myself to the level of linguistic recoding.

So far, I have limited myself to a definition of values in terms of the internal oppositions within the structure of the language (level of the *langue*), in other words the second factor in Saussure's quotation. On the basis of this definition we concluded that strict equivalence is precluded in translation and, thus, that translation itself is impossible for those whose normative definition of translation requires such strict equivalence. Saussure himself hardly touches on the subject of translation but some of his comments made in passing are clear enough:

If words stood for pre-existing concepts, they would all have exact equivalents in meaning from one language to the next; but this is not true. (Saussure 1966: 116)

While the first factor that can define *valeurs*, i.e. the *significations*, may appear to have been neglected in the preceding pages, there are many contemporary translation scholars who claim that precisely this factor is crucial for both translation and translation theory. They insist that translation is not effectuated on codes (within which many structural oppositions are operative) but rather on concrete messages (which establish a certain relationship with extralinguistic reality). Translation is a matter of *parole* and not of *langue*:

On n'a pas en effet à traduire des mots, mais des concepts, pas des syntagmes, mais des idées, pas des phrases mais des démonstrations, des arguments, etc... (Pergnier 1976: 92)

What the translator ought to be concerned with in the opinion of these scholars is equivalence not on the level of *valeurs* (Saussure's factor two) but rather on the level of *significations* (Saussure's factor one). It is not the words that have to be equivalent, but rather (their relations with) the concepts or ideas that are expressed through them. If the former task is known to be utopian on account of the structural asymmetry of language pairs, the latter objective may be a lot easier to attain. According to this way of thinking, it is obvious that the shift of perspective from *valeurs* to *significations* potentially contains a major argument for the purpose of those who feel called on to defend the thesis of translatability (Mounin 1963: 266-270). By the same token, one can sense that it might also be used as a strategic device to surmount the indeterminateness of translation, which the analysis on the *valeurs*-level proved to be inescapable, and to justify certain normative positions. Before discussing these implications, I would like to demonstrate the scope of this change of viewpoint.

3.2.2 The conceptual shift from *langue* to *parole* in matters of translation can be observed in the relatively few theories which are framed in the orthodox Saussurian tradition (e.g. Pergnier 1976; Van Eynde 1985: 53-54 mentions some other examples). More numerous are the examples that can be culled from theories whose debts to the structuralist tradition are less direct, but whose preference for a translation theory *de la parole* is nonetheless unmistakable. The following quotation from Catford, in which the conditions of translation equivalence are discussed, will indicate the general drift of their arguments:

In total translation, SL and TL texts are translation equivalents when they are *interchangeable in a given situation*. [...] The aim in total translation must [...] be to select TL equivalents not with 'the same meaning' as the SL items, but with the greatest possible overlap of situational range. (Catford 1965: 49)

Canford's blanket notion "given situation" seems to comprise at least the following three components: the sender of the message, the segment of reality that it bears on, and the receiver of the message. The 'communicative' translator may focus, or believe to be doing so, on each of these three components. Accordingly, we find that 'communicative' translation concepts can roughly be divided into three groups, which I will now briefly exemplify⁶:

(i) *emotive equivalence*: the criterion of equivalence concerns the extent to which the communicative intentions of the S.T. author have been done justice to by the translator. An example would be Koschmieder's concept of translation, which Wilss (1982: 44) paraphrases as follows:

To translate is to find "das Gemeinte" (G) (intended meaning) in terms of content and style for the SL "Zeichen" (Z) (signifier, *signifiant*) in relation to the SL "Bezeichnetes" (B) (signified, *signifié*) and find the corresponding "Zeichen" in the TL which, in relation to the TL "Bezeichnetes", would give you the same intended meaning in the TL.

Such an emphasis on the expressive intentions of the author of the S.T. will further be recognized in certain hermeneutic treatments of translation, in approaches inspired by speech act theory, and so forth.

(ii) *referential equivalence*: here, the equivalence criterion requires that the truth value of the propositions made in the S.T. with regard to a certain situation in reality should be preserved in the translation. I have selected a very short illustration from an article by Eugenio Coseriu, whose well-known distinction between *Bedeutung*, *Bezeichnung*, and *Sinn* clearly testifies to his refusal to see translation as an operation on the level of *valeurs*:

Das Problem beim Übersetzen ist [...] das Problem der identischen Bezeichnung mit verschiedenen Sprachmitteln, d.h. nicht etwa "Wie übersetzt man diese oder jene Bedeutung dieser Sprache?", sondern "Wie nennt man den gleichen Sachverhalt bzw. Tatbestand in einer anderen Sprache in der gleichen Situation?" (Coseriu 1978: 21)

(iii) *conative equivalence*: the equivalence criterion postulates that the translators should aim to reach the greatest possible similarity between the original reception of the S.T. and the ultimate target pole reception of the T.T. In the words of Nida & Taber (1969: 1), who promote such a so-called dynamic conception of translation:

⁶ All quotations are from texts *on* translation; it is very doubtful whether the distinction between these three types, which are translation theorists' constructions, holds in reality at all.

The older focus in translating was the form of the message [...]. The new focus, however, has shifted from the form of the message to the response of the receptor. Therefore, what one must determine is the response of the receptor to the translated message. This response must then be compared with the way in which the original receptors presumably reacted to the message when it was given in its original setting.

3.2.3 Let us now try to assess the theoretical implications of this important change of perspective to the communicative standpoint. First of all, it should be specified that the shift is in itself a perfectly acceptable move. It answers to our intuition that translation is a transfer of concrete utterances indeed and not of abstract language structures - as a result of which 'something more' is bound to be involved in translation than just the structures of the languages in question. Moreover, it does not at all disagree with Saussure's definition of meaning.

The question is, then, whether the communicative approaches to translation add anything *new* as compared to an approach that is concerned with the transfer of *valeurs* rather than *significations*. The answer is clearly positive if such a *valeur*-oriented conception of translation appears to give an account of the linguistic level of transfer only. It is no longer disputed that there is a (cultural, textual) 'something more' about translation that translation studies must reckon with. In this respect, the communicative definitions of translation and translation equivalence, even in spite of their predominantly normative character, constitute an enormous step forward as compared with any narrowly linguistic conception that reduces translation to the mere replacement of S.ling.code lexis and grammar. It is therefore not an exaggeration to say, that they have made a very substantial contribution to the theoretical development of the discipline. By drawing our attention to the textual dimension of translation (see section 1.3), they have shown once and for all that translation studies is not to be confused with the structural comparison of languages (see also Toury 1980: 14).

However, the inadequacies inherent in narrowly linguistic conceptions of translation are due to their unjustified neglect of the 'non-linguistic' dimensions of translation and not to their supposedly fallacious focus on *valeurs* (instead of *significations*). The model of translation developed in this chapter bears entirely on the level of *valeurs*, but not without including the levels of cultural and textual recoding and making the notions of *valeur* and *langue* apply to these as well. As such it seems perfectly capable of doing justice to the communicative dimension of translation without leaving the domain of *valeurs*. It could be shown, for instance, that the classic distinction between so-called formal correspondence (equivalence between mere texts) and dynamic equivalence (equivalence between communicative messages) actually comes down to a set of gradual distinctions:

(i) between, on the one hand, a S.T. analysis and S.T.-T.T. transfer process that view the S.T. as coded on the linguistic level only; and, on the other hand, a S.T. analysis and S.T.-T.T. transfer process in which the cultural and textual levels of semantic organization are given a more important or even a dominant hierarchical position;

(ii) between, on the one hand, a S.T. transfer strategy that frequently recurs to homological translation solutions, even on the linguistic level; and, on the other hand, a S.T. transfer strategy that generally favours analogical translation solutions.

Put differently, if one wants to give an account of this 'something more' that the communicative definitions of translation want to capture, it is not necessary to turn away from the *valeurs* and resort to considerations of *signification*. In fact, I believe that this conclusion is very much in line with Saussure. The quotation from the *Cours* given above in section 3.2.1 seems to suggest that the *valeurs* and the *significations* have an equal status in the determination of (linguistic) meaning. However, there are other passages in the *Cours* where Saussure postulates a relation of dependence between the two. In the final analysis, it is the set of structural relationships within the *langue* that determines its possible uses in concrete instances of *parole*:

it is quite clear that initially the concept [of the verb 'juger', D.D.] is nothing, that is, only a value determined by its relations with other similar values, and that without them the signification would not exist. (Saussure 1966: 117).

The same argument can be applied to the levels of the cultural and the textual codes: for a cultural or a textual sign to become semiotically *signifiant*, there has to be a conventional code (*langue*) both prior to and independent from the particular occurrence (*parole*) of the sign. The communicative functions of a verbal text can only be triggered through the presence of certain conventional signals within the text, which become meaningful through the shared knowledge of this pre-existent sign system. It would be a typical case of conduit-metaphor thinking to believe that the communicative functions of texts are somehow extraneous to the actual signs of the text.

By now, the central point of this whole section should begin to emerge. If equivalence in the strict sense appears to be impossible on the levels of the *valeurs*, it is just as much unthinkable on the level of *significations*, since the latter are ultimately dependent on the former. In short, the shift towards the communicative viewpoint on translation does not and cannot resolve the problem of the indeterminateness of translation. Yet, precisely this may be the latent objective of certain 'communicative' theories: as normative claims regarding equivalence or identity of meaning in translation

cannot be upheld on the level of the *valeurs*, they are therefore asserted on the level of *significations*. Since this appears to be impossible in Saussurian terms, the 'communicative' theorists will, in fact, be led to conform to the conduit metaphor and the non-semiotic representation of translation as a decoding-recoding process. Thus, decoding-recoding representations of translation and 'communicative' definitions of translation can in the final analysis be considered as a joint attempt to rationalize particular normative conceptions of translation.

A translated text that is a complete (linguistic, cultural, textual) recoding of a S.T. will duly carry all the 'message' potential of the latter. The fact that this full recoding equivalence happens to be impracticable is not solved by turning from matters of cause ('to what extent are both texts fully equivalent?') to matters of effect ('to what extent are both messages communicatively equivalent?'). Moreover, even though there is of course nothing wrong in itself with the study of certain effects, we are confronted here with the practical problem that we are hardly better equipped methodologically for the study of these effects (degrees of communicative equivalence) than for the study of the underlying factors (degrees of S.T.-T.T. equivalence). How could claims regarding equivalent communicative value, equivalent impact on the reader, and so forth, be tested in an intersubjective way and not by just relying on one's personal intuition? While it is true that some scholars have developed promising methods for the empirical measurement of some aspects of this problem, degrees of equivalence are at this stage probably not easier to gauge between communicative effects than between textual phenomena. The principle of dynamic equivalence, for instance, requires that the comprehension of the T.T. by its "average receptor" should reflect "the real or presumed comprehension" of the S.T. by its original receptors (Nida & Taber 1969: 23). The problems that crop up in this misleadingly simple statement - including the status of the "average" S.T. reader and T.T. reader, the question of reliable test methods of "comprehension" - are very hard to solve. It is little wonder that normative 'communicative' translation theories occasionally incur severe reproaches for their inherent arbitrariness. That is the case, for instance, in the following quotations:

Dynamic equivalence is based on the principle of *equivalent effect*, i.e. that the relationship between receiver and message should aim at being the same as that between the original receivers and the SL message. As an example of this type of equivalence he [Eugene Nida, D.D.] quotes J.B. Phillips rendering of *Romans* 16:16, where the idea of 'greeting with a holy kiss' is translated as 'give one another a hearty handshake all round'. With this example of what seems to be a piece of inadequate translation in poor taste, the weakness of Nida's loosely defined types can clearly be seen. (Bassnett-McGuire 1980: 26)

In the absence of any objective basis of assessment, target language reader reaction is no more predictable than source language reader reaction is measurable, and the shift of emphasis away from the text to hypothetical reception aspects allows unrestricted leeway for any desired bias or distortion. (Brotherton s.d.: 37)

3.3 The intermediate level of translation norms

Whenever translators take on the task of rendering a text into a different language, culture, and text system, they will have to confront many selection problems both in decomposing the S.T. and in actually transferring the translation units. The output of the process is therefore hardly ever in a relation of strict equivalence with its input, so that many, more or less strongly divergent translations of one single S.T. can, and often will, coexist within the same receptor culture. The remarkable question that concerns us now is why translators seldom appear to utilize to the full this great range of possible translation strategies.

Whenever certain specific domains of translational activity are surveyed⁷, one will be struck by the recurrence of certain types of translation behaviour, the preference for which apparently overrides the entire range of possible choices. The degree of indeterminateness which distinguishes translation from strict recoding processes and results in the availability of different translation strategies, is not always matched by an equally wide variety in the methods actually employed by translators. Moreover, this selection of translation methods will often vary systematically according to particular sociocultural parameters such as the genre of the S.T., the prestige of the source culture, the size, stability, etc. of the target culture, and so forth. As a consequence,

sans avoir étudié *tous* les textes et *tous* les traducteurs d'une certaine époque, l'historien parviendra même à formuler *des règles de prévisibilité*: avant d'avoir étudié certains textes particuliers, il sait à quelles options et stratégies il peut s'attendre. (Lambert s.d.: 19)

There is, in other words, a systematic disparity between what is theoretically possible and what one observes in specific sociocultural situations. The most interesting attempt so far to integrate this important fact into a theory of translation has been undertaken by Gideon Toury,

⁷ E.g. translation in target culture A as opposed to translation in target culture B; translation of text-type X as opposed to translation of text-type Y within the same target culture; translation in different zones, or at different stages in the development of a single culture; etc.

whose key notion of translation *norms* seems to provide an adequate answer to the problem.⁸

A norm is both a sort of performance instruction and a criterion for evaluating the performance afterwards. It acts as a constraint on the members of a community whenever they want to carry out the kind of behavioural activities that the norm bears on. A norm is based on the principle of mimetic or imitative behaviour, insofar as it requires that these activities should be performed in the manner of a certain model. A norm can, but need not, be explicitly formulated. In fact, norms occupy a very large middle-ground between two extremes:

objective, relatively absolute rules (in certain behavioral domains, even stable, formulated laws) on the one hand, and fully subjective idiosyncrasies on the other. [...] The norms themselves do not occupy merely one point of the scale, but a graduated section of the entire continuum. (Toury 1980: 51)

Thus, norms may be more or less stringent. Norms are

acquired - even internalized - by individual members of the community during the socialization process. (ibid.)

That explains why they have a strong tendency to deny their own normativity. However relative and historically changeable norms are, it is often claimed by those who adhere to a certain norm that the behaviour required by it corresponds to some natural or universal logic and that it is the only possible 'reasonable' behaviour.

From these characteristics it appears that the existence and operation of a norm can be inferred from various phenomena: (i) certain regularities of behaviour in situations where other types of behaviour might also have been expected; (ii) the positive or negative evaluation of actual instances of behaviour that do or do not conform to the norm; (iii) explicit formulations of the norm, such as recommendations, obligations, dissuasions, prohibitions, etc.; (iv) the high, canonized status of certain previous instances of behaviour, which are considered to be optimal and therefore exemplary realizations of a given norm, so that they can be prescribed as a model in later performance situations.

It is implied by their definition that

there is a point in assuming the existence of norms only in situations which in principle allow for several variations of behavior. (Toury 1980: 51)

⁸ My remarks on norms are largely based on Toury (1980: 51-62); see also Hermans (1991).

Interlingual translation turns out to be precisely such a behavioural activity where different possible lines of action prove to be possible, so that translation norms can be considered as constraints guiding translators in their selection of 'suitable' translation methods among the range of available options. Toury's article "The Nature and Role of Norms in Literary Translation" (1980: 51-63) offers a clear survey of the various levels on which translation norms may be operative. Let me recall briefly that what he calls preliminary norms are those which govern the very selection of works (authors, genres, schools, etc.) to be translated and also those concerning the tolerance for indirect or second-hand forms of translation. Toury's operational norms are the constraints directing the decisions during the actual transfer process. The so-called initial norm determines the general concept of the translation; this global option for a certain type of translation serves as a general point of reference for more specific operational decisions to be taken. This initial norm is

a useful means to denote the translator's basic choice between two polar alternatives [...]: he subjects himself either to the original text, with its textual relations and the norms expressed by it and contained in it, or to the linguistic and literary norms active in TL and in the target literary polysystem, or a certain section of it. (Toury 1980: 54)

Adherence to the first type of initial norm results in the production of *adequate* (or source-oriented) translations. While there is a good chance that such translations will fail to meet the standard text expectations of the target readership, the translations of the second type are called *acceptable* (or target-oriented) precisely on account of their striving to come up to target readership expectations as much as possible. In the terminology previously employed in this first chapter, translations of the adequate type would attempt to give a full rendering of the entire semantic organization of the S.T., including its synfunctional hierarchies; homological methods would be adopted for cultural and textual S.T. signs; linguistically, analogues would be preferred at the cost of the necessary rule-governed shifts. On the other hand, translations of the acceptable type would show an overall predilection for analogues on all levels; low-equivalence analogues, additions, and deletions would not be eschewed.

As a result of the introduction of the concept of norm, translation studies will henceforth have to account for *three* levels on which translational relationships between S.T.s and T.T.s may be established (Toury 1980): (i) on the level of theoretical translation *competence* a whole range of *possible* relationships between a S.T. and many potential T.T.s can be envisaged; (ii) on the level of translation *norms* certain of these potential S.T.-T.T.

relationships are *postulated* to constitute veritable translation equivalence, whereas others will *a priori* be dismissed as invalid translational solutions; (iii) on the empirical level of translation *performance*, the translation researcher may perceive which types of translational relationships are *actually* established by the translators.

Any theoretical model for the description or generation of potential equivalence relationships will have to be very comprehensive indeed in the way of a model for intertextual relationships in general, since the distinctions between so-called translations, adaptations, etc., cannot be defined in advance. Like those of the second group, the relationships in the third group will necessarily constitute a subset of this first group of all possible relationships. Whether or not the range of actual relationships has a large overlap with the group of required relationships, is a different matter. We should keep in mind here that a norm may be stringent or less stringent, that translators may decide to disregard existing norms, that alternative sets of norms may arise and lead to conflicts, and so forth. A crucial property of translation norms - of any norm, for that matter - is indeed that they do not operate in a timeless, acultural vacuum. Like all norms, translation norms are relative and historical. They are hierarchically related to other norms that regulate human behaviour in connected or in more global fields of activity, and they may even coexist with other norms within the same field of activity. In the latter case, the two norms may be in competition, and either of them may eventually gain the upper hand and become dominant; transgressions of a norm may be copied and eventually lead to the development of an alternative norm, and so forth.

It is now fairly widely accepted that translational norms are interrelated with other sets of norms within the target language, culture, and text system. We owe much of our understanding of these mechanisms to the so-called polysystems paradigm in the study of literature and translation, where they constitute a central theme. According to polysystem theorists such as Even-Zohar, Toury, Lambert, Lefevere, and many others, the most efficient way to study literatures, languages, cultures (in short, the various sign-governed patterns of human behaviour) is to conceive of them as polysystems, i.e. as systems of systems. In fact, these scholars have developed certain notions that date back to the late Russian Formalists and Prague Structuralists, whom they recognize as their spiritual fathers. The polysystem theory emphatically announces itself as an aggregate of hypotheses that basically aims to promote descriptive research. It distinguishes itself from many other forms of structuralism, in that it replaces any statically synchronic, ahistorical, homogeneous concept of structure with a more dynamic and heterogeneous concept. Cultural phenomena such as literature are not studied in terms of a single closed

network of relations (which would make it hard to account for the diachrony of the literary facts), but rather as complex wholes of several such networks of relations. By hypothesizing the coexistence of various such systems, which implies a multiplicity of system intersections and thus of conflicts and dominance struggles, the scholar of culture can do justice both to the structural or organized character of culture, and to its heterogeneity and diachronicity. By the same token, the development of the polysystem theory can be interpreted as an attempt to span the previously unbridgeable gap in literary studies between theoretical and historical approaches.

A more detailed outline of polysystemic thinking about literature and culture would take us too far afield, but a few words need to be said here on the position and function that translated texts may occupy within the polysystem of culture, or rather - as this is the domain where most research has been done so far - within literary polysystems. How do translation norms relate to the other norms that make up the complex structure of the target literary system? It turns out that translations prove to be privileged subjects of study in that they often give the researcher of culture direct access to the centre of its evolutionary mechanics, permitting as they do an analysis both of the internal dynamic of the target literary system and of its various intersystemic relations. As Even-Zohar pointed out, the two basic initial norms in translation will often correspond to two specific sets of systemic conditions⁹:

(i) the translated texts aim to bring about a change in the dominating centre of a literary (sub-)system:

as translational activity participates, when it assumes a primary position, in the process of creating new models, the translator's main concern is not to look for ready-made models in his home stock, into which the original texts could be transferable; instead he is prepared to violate the home conventions. Under such conditions the chances that a translation will be close to the original in terms of adequacy (in other words a reproduction of the dominant textual relations of the original) are greater than otherwise. (Even-Zohar 1978: 124-125)

(ii) the translated texts do not perform a primary (innovating) but a secondary (conservative) function with regard to the dominant centre of the literary (sub-)system:

⁹ Of course, these are but the general principles and it goes without saying that each particular case deserves a thorough separate analysis. - It will be remembered that I had already drawn the reader's attention to the double-edged strategic potential of translations in section 3.1.2.

Since it is then the translator's main effort to concentrate upon finding the best ready-made models for the foreign text, the result often turns out to be a non-adequate translation or (as I would rather prefer to put it) a greater discrepancy between the equivalence achieved and the adequacy postulated. (Even-Zohar 1978: 125)

3.4 Reconsidering the communication scheme

3.4.1 The introduction of the intermediate concept of translation norm has far-reaching consequences. If translation is a decision-making process, then the constraints that influence these decisions include not only more or less accidental or subjective factors (personal taste, linguistic competence, working conditions, etc.) and more or less objective factors (censorship, availability of translator aids, code-bound limitations, etc.). We also have to allow for the effect of intersubjective constraints, which are directly related to the prospective position or function of the T.T. within the receiving system and extraneous to the S.T. and to the communicative situation in which it first originated and functioned. Moreover, this interference is active *at each stage* of the complex semiotic process that leads to the production of translations: from the very decision to produce translations at all, via the selection of S.T.s and the option whether or not to use certain intermediate texts, to the actual decomposition and transfer procedures.

These considerations cast serious doubt on the validity not just of the strict recoding image as an adequate representation of the translation process - if that were still necessary - but also of the entire double communication scheme, or at least the presuppositions that it rests on. The double communication scheme suggests that: (i) the communicative act in translation is *really* between Sender S.T. and Receiver T.T.; only, for certain practical reasons, it has been subdivided into two phases by introducing the translator as an intermediary; (ii) the sole, if admittedly difficult, function of the translator is to act as a transformer of messages; (iii) translation shifts between the S.T. and T.T. are basically accidental and can be explained away as 'noise'. (In support of this, it is sometimes argued that ideal communication without 'noise' is rare *even* in monolingual situations.)

These assumptions are sometimes hidden, but they may also find an explicit formulation, for instance in certain formalized semiotic theories of translation. The following quotation is a case in point:

The cybernetic objective of the process is to create the necessary conditions for attaining, in bilingual circumstances, the same objective as monolingual

communication, i.e., to transmit constant information. (Ludskanov 1975: 6)

Clearly, similar interpretations radically undervalue the extent to which considerations pertaining exclusively to the target phase of the double communication scheme (which is, after all, the phase in which the T.T. is actually generated!) have an effect on the *entire* transfer process. In other words, the unidirectional character of the double communication model unjustly precludes the recognition of the major retroactive effects that target-phase factors exert on the very source phase and transfer phase of the whole process. This conclusion has been drawn most radically by Gideon Toury:

Semiotically speaking, it will be clear that it is the *target* or *recipient culture*, or a certain section of it, which serves as the *initiator* of the decision to translate and of the translating process [...]. Translating as a teleological activity *par excellence* is to a large extent conditioned by the goals it is designed to serve, and these goals are set in, and by, the prospective receptor system(s). Consequently, translators operate first and foremost in the interest of the culture *into* which they are translating, and not in the interest of the source text, let alone the source culture. [...] *[T]ranslations are facts of one system only: the target system.* (Toury 1985: 18-19)

The double communication model may still be of service as a convenient survey of all the factors involved in translational communication, but its inadequacies will surface at once as soon as it claims to be an icon of actual translation processes: it tends to obscure the real semiotic nature of translation.

3.5 Studying translation

As Jiří Levý (1967) demonstrated, mathematical game theory contains a number of categories that might well prove useful for a formal description of decision-making processes such as translation. Among other things, Levý introduces the notions “definitional instruction” (i.e. an instruction defining the paradigm from which the translator is to make his/her choice) and “selective instruction” (i.e. an instruction which governs the translator’s actual selection from the available alternatives according to certain criteria). Each selective instruction may in its turn define a new paradigm, namely a subset of the previous set of alternatives, and so become the definitional instruction of this subset - and so forth, until the selection procedure ends up with a one-member paradigm. A basic idea that underlies Levý’s model is that the analysis of decision procedures necessarily includes the reconstruction of the paradigms from which the choices are to be, or have been, made.

On reflection, Levý's representation bears a certain similarity to Gideon Toury's three-levelled representation of translational relationships. The level of the potential relationships specifies the set of possible translation equivalents; it is on this level, one might say, that Levý's definitional instruction is operative. The further translation process, which finally yields a one-member paradigm, is governed by various constraints, among which translation norms are especially prominent. We followed Toury in saying that it makes sense to assume the existence of norms only in situations which in principle allow different variations of behaviour. It is precisely the role of norms to provide instructions as to which type of behaviour is preferable in the given conditions: by definition, norms have a 'selective' character. Thus, they are not totally unlike Levý's selective instructions, insofar as both govern the selection of a subset within larger sets of possible translations.

However, there is no need to press the analogy between Levý's and Toury's representation further than either will tolerate. The whole point of the analogy is to underline the need for developing a *theoretical* component in the discipline, to which the following tasks have to be assigned: (i) the hypothetical reconstruction of the paradigm containing the various possible types of relationships between S.T.s and T.T.s, given a certain S.T. and the set of codes used in the source and target systems; that is, a survey of all possible types and degrees of equivalence; (ii) the hypothetical prediction of the ways in which this variety of types of S.T.-T.T. equivalence will relate to various types of translation norms and systemic conditions.

I should like to stress the importance of this point because I feel that it is in this particular respect that a future correction in descriptive translation studies seems desirable. Through its emphasis on norms and performance this brand of translation research has largely ignored the theoretical issues that I have just mentioned, especially the one specified under point (i). Historically, this relative neglect of the theoretical level is quite understandable, namely as a response to the habitual association of translation theory with the normative, S.T.-oriented, speculative or narrowly linguistic approaches whose reductions had been the very incentive behind the paradigm shift. Moreover, the antithetic impetus behind the paradigm shift has had very positive effects, chiefly in that it has re-established the contact between the scholar and the empirical facts by fostering the study of actual S.T.-T.T. relationships and the normative concepts that govern them. Yet the time seems to have come for descriptive translation studies to overcome its scepticism about translation theory and to reopen or intensify its dialogue with linguistics, semiotics, philosophy of language, the various contrastive disciplines, etc. One of the tasks it faces is to recycle the theoretical work done previously in the field, a lot of which may well

prove to be of great help,

primarily because of the long tradition of its preoccupation with problems of 'equivalence' versus 'formal correspondence' [...] It must still rid itself, however, of the prescriptive bias inherent in most treatments of these questions. The prescriptive element may eventually find its place in the *applied* extensions of the discipline. (Toury 1985: 34-35)

There are, in fact, several signals emanating from both within and without descriptive translation studies which indicate that these future developments are under way already. My analysis of the particular problem of wordplay translation is intended as a modest contribution to that trend. It will comprise two parts. First, I will deal with the theoretical question of the potential relationships: what are the possible techniques for wordplay translation, and are there restrictions on these possibilities? Such questions will be dealt with in my third chapter. The provisional competence model that is thus obtained should then enable me to describe more precisely how a number of Shakespeare translators have, in actual reality, coped with the puns of their S.T. and by what norms and models their behaviour was governed. The account of my findings is given in chapter four.

But first the way has to be paved by yet another introductory chapter, in which I will specify exactly what range of phenomena is covered by the notion of wordplay.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΚΟΠΕΛΙ Λέει πως τ' όνομά του είναι κύριος Φερ

ΠΙΣ Κύριος Φερ; Δε μ' ενδιαφέρ, και θα του τη φερ αν δε
μας προσφέρ.

Πες του τα να τ' ακούσει τα ίδια γαλλικά.

(Ο βασιλιάς Ερρίκος Ε,' ΠΡΑΞΗ Δ- ΣΚΗΝΗ 4)

Πρόλογος

Εάν η απλή περιέργεια αποτελεί αναπόσπαστο κίνητρο σε οποιαδήποτε φιλομαθή προσπάθεια, οι ακριβείς αντικειμενικοί στόχοι και μέθοδοί της θα βασιστούν κατά ένα μεγάλο μέρος στην ερευνητική παράδοση, η οποία χρησιμεύει και ως το πλαίσιο της, θετικά από την άποψη των διαθέσιμων ερευνητικών αποτελεσμάτων και θεωριών, συμπεριλαμβανομένων των συνυποδηλούμενων υποθέσεων, καθώς και αρνητικά, από την άποψη των πραγματικών ή υποθετικών ανεπαρκειών του. Μέχρι σήμερα, οι ειδικοί της μετάφρασης, έχουν δώσει ελάχιστη προσοχή στο θέμα αυτού του βιβλίου:

Die Übersetzungsprobleme, die Sprachspiele stellen, und die Übersetzungsverfahren, die angewendet werden können, sind meines Wissens weder theoretisch und systematisch, noch in sprachenpaarbezogener Sicht untersucht worden [...]. Hier liegt ein wichtiges und schwieriges Untersuchungsfeld der Übersetzungswissenschaft. (Koller 1983: 174-175)

Η έλλειψη αυτή έγινε αντιληπτή από διάφορους άλλους συγγραφείς,¹⁴ οι οποίοι έχουν εκφράσει την ανάγκη για συστηματικές έρευνες πάνω στη μετάφραση των λογοπαιγνίων. Εφόσον αυτό φαίνεται να δικαιολογεί την προσπάθεια που καταβλήθηκε για τη συγγραφή του εν λόγω βιβλίου, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε επίσης ότι η

¹⁴ βλ. π.χ. Oz (1976: 60), Yebra (1981: 42), Rauch (1982: 82), Rot (1983: 62). Θα αναφέρω πέντε πρόσφατες συνεισφορές, τις οποίες δυστυχώς δεν κατάφερα να ενσωματώσω σε αυτήν τη μελέτη: Landheer (1990), Offord (1990), Ballard (1991), Levine (1991), και Heibert (1993).

μελέτη της μετάφρασης του λογοπαιγνίου δεν έχει νόημα χωρίς μία γενικότερη θεωρία της *μετάφρασης* και μια θεωρία σχετική με το *λογοπαίγνιο*. Έχω, φυσικά επιστήσει την προσοχή σε τέτοιες θεωρίες και ελπίζω επίσης να έχω συμβάλλει σε αυτές.

Κατά γενική ομολογία, λίγες αναφορές βρίσκουμε είτε στη μετάφραση, είτε στο λογοπαίγνιο, οι οποίες είναι απλά λανθασμένες, και πολλές που είναι απόλυτα σωστές. Εντούτοις, το πρόβλημα είναι ότι η διατύπωσή τους είναι συχνά εξαιρετικά απόλυτη, η εγκυρότητά τους υπόκειται σε όρους ή υποθέσεις που ο συντάκτης προφανώς δεν γνωρίζει. Έχω απαντήσει σε αυτή την κατάσταση πραγμάτων με τη γνωστοποίηση και αναφορά σε τέτοιες απόψεις, όντας βέβαιος ότι ενσωματώνω λεπτομερή στοιχεία στα περιεκτικότερα πρότυπά μου ούτως ώστε να τα προστατεύσω από τις προκατειλημμένες ή αδικαιολόγητες αξιώσεις.

Η θεωρία της μετάφρασης, η οποία θα αναπτυχθεί στο πρώτο κεφάλαιο και η οποία θα υπογραμμίσει την παρούσα μελέτη ως όλο, συνδέεται με την αποκαλούμενη περιγραφική ή πολυσυστημική προσέγγιση στις μεταφραστικές σπουδές και ειδικότερα με τα έργα των James S. Holmes και Gideon Toury. Αυτό εξηγεί τον λόγο για τον οποίο θα αποφύγω οποιοδήποτε ανιστορικό, κανονιστικό καθορισμό της μετάφρασης. Η μετάφραση θα αντιμετωπισθεί ως μια έννοια που καθοδηγείται από κανόνες – ως ένα είδος «επεξεργασίας κειμένου» η «επανεγγραφής» μεταξύ άλλων, – που εξετάζονται από την άποψη των λειτουργικών σχέσεων μεταξύ και εντός των υπό συζήτηση πολυσυστημάτων πηγής και στόχου (γλωσσικών, λογοτεχνικών, πολιτισμικών). Ακόμα κι αν τοποθετώ ρητά την εργασία μου μέσα σε αυτό το παράδειγμα, αντέχει επίσης μία κάπως πιο προσωπική σφραγίδα στο μέτρο που θα υπογραμμίσω την ικανότητα του παραδείγματος για την ανάπτυξη ενός θεωρητικού ή σημασιολογικού συστατικού, για την ενσωμάτωση των πτυχών μίας δομιστικής θεωρίας κειμένων, και για τη συμμετοχή σε ένα διάλογο με τις διάφορες γλωσσικές και άλλες προσεγγίσεις στον τομέα. Τα παραπάνω αντιπροσωπεύουν τη σεμνή μου προσπάθεια να εξερευνήσω τη λεωφόρο των πολυσυστημάτων σε μια διεπιστημονική, περιεκτική μελέτη της μετάφρασης, η οποία δικαιολογεί τις διάφορες γλωσσικές, πολιτισμικές, κειμενικές και επικοινωνιακές πτυχές της, και η οποία περιλαμβάνει ένα θεωρητικό και ένα περιγραφικό σκέλος. Η ανάλυσή μου του προβλήματος της μετάφρασης των λογοπαιγνίων μπορεί έπειτα να αντιμετωπισθεί ως εφαρμογή αυτών των απόψεων.

Μέχρι ενός ορισμένου βαθμού, αυτές οι παρατηρήσεις ισχύουν και στη συζήτησή μου αναφορικά με το λογοπαίγνιο στο δεύτερο κεφάλαιο. Μεμονωμένα,

πολλά από τα σημεία που θα τονιστούν εκεί τα έχω δανειστεί από υπάρχουσες θεωρίες, αυτό όμως που εντόπισα ότι λείπει, ήταν μια ενοποιητική προοπτική ή ένα ευρύτερο πλαίσιο που θα διευκρίνιζε τις συσχετίσεις. Το δεύτερο κεφάλαιο αποτελεί ένα βήμα προς μια τόσο δικαιολογημένη σύνθεση - ένα βήμα, το οποίο με έχει απομακρύνει από την αρχική πρόθεσή μου να δώσω μόνο έναν λειτουργικό ορισμό του λογοπαιγνίου. Επιπλέον, η προσέγγισή μου στο λογοπαίγνιο είναι αρκετά διαφορετική από τις υπάρχουσες εξαιτίας της ισχυρής έμφασης, η οποία δίνεται στην απέραντη και ιστορικά δυναμική φύση του φαινομένου και της κριτικής που ασκώ στην κοινώς αποδεκτή, αν και συνήθως σιωπηρή άποψη, ότι το λογοπαίγνιο αποτελεί μία σαφώς οροθετημένη και τακτοποιημένα δομημένη κατηγορία.

Παρέχοντας αυτή τη διπλή βάση, θα είμαι σε θέση να αναπτύξω το κυρίως θέμα αυτού του βιβλίου: τη μετάφραση λογοπαιγνίου. Προκύπτει από το προκαταρκτικό μέρος ότι αυτή η συζήτηση θα πρέπει να προχωρήσει σε δύο στάδια. Στο τρίτο κεφάλαιο θα προσπαθήσω να θέσω τα θεμέλια για μια *θεωρία* της μετάφρασης λογοπαιγνίου (επίπεδο ικανότητας), στο τέταρτο κεφάλαιο, θα εξετάσω την πραγματική συμπεριφορά των μεταφραστών σε συγκεκριμένες *ιστορικές* καταστάσεις και θα προσπαθήσω να προσδιορίσω τους κανονιστικούς μηχανισμούς από τους οποίους ρυθμίστηκε (επίπεδα κανόνων και απόδοσης). Η πλούσια απεικόνιση που θα παραχθεί στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, θα λαμβάνει τα περισσότερα παραδείγματα από ολλανδικές, γαλλικές και γερμανικές μεταφράσεις των έργων του Σαίξπηρ, το τέταρτο κεφάλαιο είναι εξ' ολοκλήρου αφιερωμένο στην ανάλυση ενός μικρού χωρίου από τις μεταφράσεις του *Άμλετ*. Έπειτα, στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο καταβάλλεται προσπάθεια για απόδοση δικαιοσύνης στην τεράστια ετερογένεια που χαρακτηρίζει την πρακτική της μετάφρασης του λογοπαιγνίου, καθώς και το σχετική θεωρητική συζήτηση. Αυτή η ίδια πρόθεση, διακρίνει αισθητά αυτά τα κεφάλαια από τις σχετικά λίγες υπάρχουσες συζητήσεις επί του θέματος.

Υπάρχει κάτι ακόμα που πρέπει να ξεκαθαριστεί σε αυτό το σημείο. Αναμφισβήτητα, αυτή η μελέτη συνδέεται στενά με την *σημασία*. Αφενός, θα μπορούσαμε διαισθητικά να καθορίσουμε τη μετάφραση ως ένα είδος λειτουργίας που στοχεύει με κάποιο τρόπο στη μεταφορά της σημασίας ενός πρωτότυπου κειμένου στα γλωσσικά και άλλα σύνορα. Αυτό θα απαιτούσε

σαφώς από τη θεωρία της μετάφρασης να βασιστεί σε μία θεωρία της σημασίας.
(Catford 1965: 35)¹⁵

Αφετέρου, υπάρχουν εξίσου προφανείς συνδέσεις μεταξύ του λογοπαιγνίου και της σημασίας. Όπως μας υπενθυμίζει ο Pierre Guirard,

[les] *jeux de mots* constituent pour le linguiste un problème fort sérieux, fondamental même, dans la mesure où il l'invite à une spéculation sur les formes et les fonctions du langage. (1979 : 5)¹⁶

Είναι επομένως απλά λογικό ο αναγνώστης να γνωρίζει εξ αρχής ότι αυτή η μελέτη βασίζεται στο σωσσυρικό ορισμό της σημασίας. Κατά συνέπεια, σε επίπεδο γλωσσικής περιγραφής θα υποθέσω ότι: (i) είναι λογικό να υπάρχει διάκριση μεταξύ της *γλώσσας* και του *λόγου*, (ii) όπως επίσης και διάκριση μεταξύ της «σημασίας» και της «ερμηνείας» μιας πρότασης, με το πρώτο εννοώ «την εγγενή σημασιολογική δομή μίας πρότασης ως τύπο όπως αυτή διευκρινίζεται σε μια γλωσσική περιγραφή» και με το δεύτερο «τους διάφορους τρόπους με τους οποίους η ίδια πρόταση μπορεί να γίνει κατανοητή ανάλογα με τη γλωσσική χρήση» (Kooij 1971: 117)¹⁷ και (iii) η σημασία αντιστέκεται τελικά στις δομιστικές σχέσεις, οι οποίες είναι εγγενείς στη χρησιμοποιούμενη γλώσσα, παρά τις πολλαπλές διαδράσεις μεταξύ της γλωσσικής δομής και της γλωσσικής χρήσης, η πρώτη που λογικά προηγείται υποστηρίζει την τελευταία. Θα χρησιμοποιήσω χαρακτηριστικές σωσσυρικές αναφορές όπως το σημαίνον και το σημαινόμενο, τις παραδειγματικές και τις συνταγματικές σχέσεις, και το διαχρονικό και το σύγχρονο. Θα προσπαθήσω επίσης να εφαρμόσω αυτές τις ιδέες σε *μη γλωσσικά* σημειωτικά συστήματα και διαδικασίες.

¹⁵ Το επιχείρημα είναι έγκυρο και με τους δυο τρόπους, βλ. την άποψη του Eugene A. Nida: ότι «η μετάφραση μπορεί να χρησιμεύσει ως το πιο πρόσφορο έδαφος εξέτασης ορισμένων σύγχρονων θεωριών του σήμερα σχετικά με τη γλωσσική δομή» (αναφερόμενος στον Wills 1982: 62).

¹⁶ Πάλι και το αντίθετο, είναι επίσης αλήθεια. Τα τελευταία χρόνια, το σχετικό φαινόμενο της δισημίας έχει γίνει ούτε λίγο ούτε πολύ «ένα κεντρικό θέμα στη διατύπωση της γλωσσικής θεωρίας, (Kess & Hoppe 1981: 3) και ο βαθμός στον οποίο οι γλωσσικές θεωρίες είναι σε θέση να χειρίζονται τις προτάσεις με περισσότερες από μία σημασίες, συχνά θεωρείται το πρότυπο της γενικής περιγραφικής αποτελεσματικότητάς της. Το γεγονός ότι η δισημία έχει ονομαστεί: “un pommier de discorde dans le verger linguistique,” (Landheer 1984: 117) δεν προκαλεί έκπληξη.

¹⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Kooij χρησιμοποιεί τον όρο *περιεχόμενο*, όχι τον όρο *σημασία*.

Μια σύντομη αιτιολόγηση είναι ίσως αναγκαία για αυτή την επιλογή, δεδομένου ότι δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη σημερινή αμφισβητούμενη θέση του παραδοσιακού δομισμού στη γλωσσολογία και την απότομη αύξηση των νέων σημασιολογικών θεωριών, οι οποίες δοκιμάζουν μερικές από τις βασικότερες δομιστικές αρχές (π.χ. λογική σημασιολογία, γνωσιακή σημασιολογία). Ο λόγος που ασπάζομαι τη δομιστική σημασιολογία ως γενικό πλαίσιο, δεν στηρίζεται σε κάποια αφελή πίστη στην εγγενή ανωτερότητά της, αλλά πρώτα από όλα στη ρεαλιστική εκτίμηση ότι είναι φυσικά περισσότερο συμβατή με την πολυσυστημική άποψή μου σχετικά με τη μετάφραση, και γενικότερα ότι ενσωματώνεται σε μια πλούσια παράδοση, η οποία έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα γόνιμη στη σημειωτική και στις διάφορες μορφές λογοτεχνικών και πολιτισμικών σπουδών, επιτρέποντάς μου να επιτύχω ένα βαθμό εννοιολογικής συνοχής που ειδάλλως θα ήταν πέρα από τον έλεγχό μου.

Αυτό το βιβλίο αποτελεί μια ελαφρώς αναβαθμισμένη έκδοση της διδακτορικής διατριβής μου, που υποστηρίχθηκε το 1990 στο KU ΛΟΥΒΕΝ. Είμαι βαθιά υποχρεωμένος σε όλους όσους μου έδωσαν την ευκαιρία να ξεκινήσω τη διατριβή μου, και με βοήθησαν να την ολοκληρώσω επιτυχώς. Ευχαριστώ θερμά τους επιτηρητές και τους δάσκαλους της διατριβής μου, καθ. Rik Van Gorp και καθ. José Lambert (KU ΛΟΥΒΕΝ), που με εμπιστεύτηκαν και που γενναιόδωρα μοιράστηκαν μαζί μου την σπουδαία τους βιβλιοθήκη, το Βελγικό Εθνικό Ταμείο Επιστημονικής Έρευνας για την οικονομική ενίσχυση, τους συνάδελφους και φίλους μου στο Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix¹⁸ (Ναμούρ) για την ενθάρρυνση και τη φιλία τους, τον καθ. Armin Frank (Γκέτινγκεν), τον καθ. Herman Servotte στο (KU ΛΟΥΒΕΝ), και τον καθ. Raymond Van Den Broeck (KHV, Αμβέρσα) για τα χρήσιμα σχόλια τους με την ιδιότητά τους ως μέλη της επιτροπής ανάγνωσης, τον προαναφερθέντα επίσης ως ομοσυντάκτη μαζί με τον καθ. M.Kitty Van Leuven-Zwart (Άμστερνταμ) στην κατηγορία *Προσεγγίσεις στις Μεταφραστικές Σπουδές*, τον καθ. Michael Windross (RUCA, Αμβέρσα) για τη βοήθειά του με τη διόρθωση του κειμένου. Τέλος, (στο FUNDP Ναμούρ), τους κ. Michael Absil και κ. Paul Pietquin καθώς επίσης και τον κ. Fred Van Der Zee (Ροδόπη) για την έμπειρη βοήθειά τους με την εκτύπωση του βιβλίου.

¹⁸ Facultés Universitaires Notre- Dame de la paix (FUNDP). (Σ.τ.Μ.)

Εκείνους που με βοήθησαν να συλλέξω το κειμενικό υλικό μου, ή που γενναιόδωρα θυσίασαν χρόνο και ενέργεια για να διαβάσουν και να εξετάσουν μέρη του χειρόγραφού μου είναι πάρα πολλοί για να ονομαστούν, γνωρίζω όμως τι τους οφείλω. (Στο KU ΛΟΥΒΕΝ) Ο Δρ Dirk de Geest, οι καθ. Dirk Geeraerts και Guido Latré αξίζουν ειδική αναφορά ως πηγές φωτός και εγκαρδιότητας. Τέλος, η λέξη «ευχαριστώ» είναι το ελάχιστο που μπορώ να πω στους γονείς, τους συγγενείς, και τους φίλους μου για τη διαρκή υποστήριξη και κατανόηση τους. Η σύζυγος, Lieve Waer και οι γιοι μου Simon και Arnout ήταν και είναι οι πρωταγωνιστές και το σημείο αναφοράς σε ολόκληρο το έργο μου.

Συντακτικές σημειώσεις

Βιβλιογραφία. Αυτή η μελέτη διαθέτει έναν διπλό βιβλιογραφικό κατάλογο: (i) τις εκδόσεις και μεταφράσεις του Σαίξπηρ, και (ii) άλλα βιβλία και άρθρα. Οι αναφορές στις πρώτες γίνονται με κεφαλαία και στα τελευταία με μικρά γράμματα.

Χρησιμοποιούμενες εκδόσεις του Σαίξπηρ. Έχω χρησιμοποιήσει τις εκδόσεις Arden για τον Άμλετ του Σαίξπηρ (JENKINS 1982) και Αγάπης Αγώνας Αγώνος (DAVID 1951). Άλλες αναφορές κειμένων του Σαίξπηρ βρίσκονται στο *Complete Pelican Shakespeare edition* (HARBAGE 1969).

Παραπομπές. Τα αποσπάσματα από τα έργα του Σαίξπηρ και οι μεταφράσεις τους, που προσφέρονται ως παραδείγματα, αποτυγχάνουν συνήθως να αποτυπώσουν τα συμφραζόμενα που απαιτούνται για μια πλήρη αξιολόγηση του λογοπαιγνίου ή της μεταφραστικής λύσης υπό συζήτηση. Οι αριθμοί των γραμμών ή οι αναφορές σε σελίδες πάντα διευκρινίζονται, προσκαλώντας τον αναγνώστη να εξετάσει κάθε απόσπασμα στην αρχική του μορφή.

Το σύμβολο [...] χρησιμοποιείται για να υποδείξει τη διαγραφή των σημείων στίξης των θεατρικών διευκρινήσεων, των υποσημειώσεων, των λέξεων ή των γραμμών. Η αρχαϊζουσα ορθογραφία, τα τυπογραφικά λάθη κλπ. έχουν αντιγραφεί ως έχουν χωρίς πρόσθετες επισημάνσεις, και έχει υιοθετηθεί ένα ορισμένο μέτρο τυπογραφικής ομοιομορφίας όσον αφορά σε χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όπως η

μορφή και η θέση των θεατρικών διευκρινήσεων, η χρήση των κεφαλαίων, η ενδοπαραγραφοποίηση, οι πλάγιοι χαρακτήρες, και τα σχετικά.

Συντομογραφίες. Οι μη τυποποιημένες συντομογραφίες εξηγούνται στο κείμενο. Για τα έργα του Σαίξπηρ έχω χρησιμοποιήσει τις ακόλουθες συντομογραφίες:

ADO Πολύ Κακό για το Τίποτα
AWW Τέλος Καλό Όλα Καλά
ANT Αντώνιος και Κλεοπάτρα
AYL Όπως Αγαπάτε
CYM Κυμβελίνος
ERR Η Κωμωδία με Πλάνες
HAM Άμλετ, ο Πρίγκιπας της Δανιμαρκίας
1H4 Βασιλιάς Ερρίκος 4ος, Πρώτο Μέρος
H5 Η Ζωή του Βασιλιά Ερρίκου 5ου
1H6 Βασιλιάς Ερρίκος 6ος, Πρώτο Μέρος
2H6 Βασιλιάς Ερρίκος 6ος, Δεύτερο Μέρος
H8 Η Ζωή του Βασιλιά Ερρίκου 8ου
JC Ιούλιος Καίσαρας
IN Η Ζωή και ο Θάνατος του Βασιλιά Ιωάννη
LLL Αγάπης Αγώνας Άγονος
LR Βασιλιάς Λήρ
MAC Μάκμπεθ
MM Με το Ίδιο Μέτρο
MND Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας
MV Ο Έμπορος της Βενετίας
OTH Ο Οθέλλος, Ο Μαύρος της Βενετίας
R2 Η Τραγωδία του Βασιλιά Ριχάρδου 2ου
R3 Η Τραγωδία του Βασιλιά Ριχάρδου 3ου
ROM Ρωμαίος και Ιουλιέτα
SHR Το Ημέρωμα Της Στρίγγλας
SON Τα Σονέτα
TGV Οι Δύο άρχοντες της Βερόνας
TMP Η τρικυμία

TN Δωδέκατη Νύχτα

TRO Τρώϊλος και Χρυσίδα

WIV Οι πρόσχαρες κυρίες του Γουίνδσορ

WT Το Χειμωνιάτικο Παραμύθι

Κεφάλαιο πρώτο.

Μετάφραση και Μεταφραστικές Σπουδές

0 Εισαγωγή

Η λεκτική επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων στις δυτικές μας παραδόσεις έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης πολλών διαφορετικών επιστημονικών κλάδων συμπεριλαμβανομένων της γλωσσολογίας, των λογοτεχνικών σπουδών, της φιλοσοφίας της γλώσσας, των κοινωνικών σπουδών, της θεωρίας της επικοινωνίας, και ούτω καθεξής. Οι μεταφραστικές σπουδές ανήκουν επίσης σε αυτή την ομάδα, εστιάζοντας, σε ορισμένα είδη δίγλωσσης ή πολύγλωσσης επικοινωνίας. Οι μεταφραστικές σπουδές στην πραγματικότητα μπορούμε να πούμε ότι κατέχουν μια σχεδόν μοναδική (και μάλλον διόλου αξιοζήλευτη) θέση ανάμεσά τους, δεδομένου ότι εάν επιθυμεί να είναι επιτυχής στην προσπάθειά της να κατανοήσει τους όρους και τους κανόνες που διέπουν τις δραστηριότητες πολύγλωσσικής μεταφοράς που λαμβάνουν χώρα στη μετάφραση, έρχεται επίσης αντιμέτωπη με το στόχο να ενσωματώσει οποιεσδήποτε θεωρίες της *μονόγλωσσης* επικοινωνίας και σχετικά με τη γνώση και την επικοινωνία μπορεί γενικά να συμβάλλει στην ανάπτυξή της. Η επιστήμη των μεταφραστικών σπουδών ακόμα αναπτύσσεται και τα προβλήματα που περιμένουν τη λύση τους είναι τρομερά. Αυτά, μπορεί να προέρχονται από τις αβέβαιες εξελίξεις στις σχετικές επιστήμες με τις οποίες συνδέονται και στις οποίες πρέπει να στηριχθούν, και/ή από τις περιπλοκές που προκύπτουν από την δική τους ενδιάμεση θέση. Αυτό το κεφάλαιο εστιάζει στην παρουσίαση κάποιων βασικών προβλημάτων που εξετάζει η επιστήμη. Η μετάφραση θεωρείται μια τριπλή διαδικασία ανακωδικοποίησης (στο γλωσσικό, πολιτισμικό, και κειμενο-ρητορικό επίπεδο), που απαιτεί την πραγματοποίηση επιλογών επειδή οι κώδικες πηγής και στόχου είναι ασύμμετροι, και επειδή τα κείμενα τείνουν να οργανώνονται με σύνθετο τρόπο. Κατά την πραγματοποίηση αυτών των επιλογών, οι μεταφραστές επηρεάζονται έντονα από τους κανόνες του πολυσυστήματος πρόσληψης. Κάποιες σημειώσεις θα προστεθούν στις πιθανές μελλοντικές εξελίξεις της επιστήμης των μεταφραστικών σπουδών.

1 Μεταφραστικό Πρόβλημα Πρώτο: η Ανισομορφία των Μη-Τεχνητών Κωδίκων

1.1 Γλωσσική ανακωδικοποίηση

1.1.1 Μια γλωσσική έκφραση δεν κατέχει μια εγγενή έννοια, που είναι άμεσα διαθέσιμη σε όλους όσοι απλά θέλουν να την αντιληφθούν. Οι εκφράσεις μπορούν να γίνουν σημεία που φέρουν σημασίες μόνο σε εκείνους που μπορούν να χειριστούν τη φυσική γλώσσα στην οποία είναι διατυπωμένες. Η σημασία προκύπτει όχι τόσο από τα απομονωμένα «μηνύματα», όσο από τις πολλαπλές σχέσεις των μηνυμάτων με τους συμβατικούς «κώδικες» ή τα συστήματα σημείων που χρησιμοποιούνται: ποια στοιχεία από τον κατάλογο του κώδικα έχουν επιλεγεί και σύμφωνα με ποιους κανόνες έχουν συνδυαστεί; Τέτοιες φράσεις μπορεί να αποτελούν κοινοτοπία στην σημειωτική εποχή μας, όμως στην καθημερινότητά μας οι χρήστες της γλώσσας σπανίως δείχνουν να εκτιμούν όλες τις προεκτάσεις τους. Χάριν της γνωστικής οικονομίας, πέραν όλων των άλλων λόγων, τείνουμε να αφαιρούμε όλους τους περίπλοκους μηχανισμούς, χωρίς τους οποίους οι λέξεις δεν θα είχαν νόημα. Απαιτείται κάποια μορφή ποιητικής γλωσσικής χρήσης για να μπορέσουμε να συνειδητοποιήσουμε και πάλι τη θεμελιώδη διχοτομία των σημείων και αντικειμένων (Jakobson). Η πραγματικότητα αυτής της διχοτομίας, μας φανερώνεται επίσης όποτε επιθυμούμε να μάθουμε την έννοια μιας έκφρασης που ανήκει σε μια άγνωστη γλώσσα: η έκφραση μπορεί να είναι συμβατικά διαθέσιμη όπως παραδείγματος χάριν τα σύμβολα στη δομή επιφάνειας, και μπορεί να επικοινωνήσει κάτι που να μοιάζει ότι γλωσσικά φέρει κάποια σημασία, θα παραμείνει όμως απαραβίαστα αδιαπέραστη και θα αρνηθεί επίμονα να αποκαλύψει τη σημασία της. Δεν μπορούν ποτέ να υπάρξουν σημεία που φέρουν σημασίες χωρίς συστήματα σημείων, οι κώδικες πρέπει να αποτελέσουν κοινό τόπο ούτως ώστε να επιτευχθεί η επικοινωνία.

Ευτυχώς, στην περίπτωση που μόλις περιγράφηκε, μπορούμε να καταφύγουμε στη βοήθεια ενός μεταφραστή. Οι μεταφραστές έχουν ή υποτίθεται ότι έχουν, άριστη γνώση αφενός του γλωσσικού κώδικα πηγής, στον οποίον διατυπώνεται το μήνυμα του πρωτοτύπου, και το οποίο είναι ακατανόητο στους τελικούς αποδέκτες και αφετέρου του γλωσσικού κώδικα στόχου τον οποίον οι τελευταίοι γνωρίζουν επαρκώς. Κατά συνέπεια, είναι σε θέση να αντικαταστήσουν ένα μήνυμα στο γλωσσικό κώδικα πηγής

με ένα μήνυμα στο γλωσσικό κώδικα στόχο, στην εν λόγω διαδικασία μετάβασης οι μεταφραστές απαιτείται να μεταδώσουν μια ορισμένη ελάχιστη «αναλλοίωτη» έννοια¹⁹.

Ακόμη κι αν αυτό το μεταφραστικό μοντέλο μιας διαδικασίας ανακωδικοποίησης θεωρείται μια καθιερωμένη αντιπροσώπευση, δεν πρέπει να θεωρούμε δεδομένες όλες τις προεκτάσεις του. Κατά συνέπεια, αυτό προϋποθέτει ότι οι φυσικές γλώσσες μπορούν να θεωρηθούν ως *κώδικες*: πράγματι, αυτός ο όρος ανήκει στο κριτικό λεξιλόγιο μιας εντυπωσιακής σειράς θεωρητικών της μετάφρασης, συμπεριλαμβανομένων των Durisin, Jakobson, Köller, Ladmiral, των θεωρητικών της Σχολής του Leipzig (Kade, Neubert, Jäger), Nida, Pergnier, Reib, Richards, της Σχολής Ύφους Slovak (Miko, Levý, Popovič), Steiner, της Σχολής του Tel Aviv (Even-Zohar, Toury), Van den Broeck, Wills και άλλων. Η ακριβής ερμηνεία του ποικίλει τόσο πολύ όσο και η ετερογένεια της παραπάνω λίστας. Σε κάποιους θεωρητικούς ο όρος εμφανίζεται μόνο περιστασιακά και ως καθαρά υψηλής τεχνολογίας συνώνυμο της «φυσικής γλώσσας», όμως υπάρχουν άλλες περιπτώσεις, κατά τις οποίες η χρήση του όρου έχει καθορισμένες εννοιολογικές προεκτάσεις στις γλωσσικές και τις μεταφραστικές θεωρίες.

Η σημειωτική έννοια του κώδικα προκύπτει από τις σπουδές πληροφορίας και τηλεπικοινωνιών:

κώδικα λέμε ένα συμφωνημένο μετασχηματισμό συνήθως ένα προς ένα και αντίστροφα, με τον οποίον τα μηνύματα μπορούν να μετατραπούν από ένα σύνολο σημείων σε ένα άλλο. Ο κώδικας Μορς, σηματοφόρος, και η νοηματική γλώσσα αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Συνεπακόλουθα, στην ορολογία μας, αποδεχόμαστε πλήρως τη διάκριση μεταξύ *γλώσσας*, η οποία αναπτύσσεται οργανικά στο πέρασμα των χρόνων, και *κωδίκων*, οι οποίοι εφευρίσκονται για κάποιον συγκεκριμένο σκοπό και ακολουθούν ρητούς κανόνες που έχουν *εφευρεθεί*. (Cherry 1978: 8)

Από την άποψη των ιδιοτήτων που απαριθμούνται από τον Collin Cherry, οι ανθρώπινες γλώσσες υπολείπονται βεβαίως του τεχνικού ορισμού του κώδικα - ως αντίπαλοι της εκτεταμένης χρήσης της γενικής ιδέας έχουν επιτύχει την επισήμανση. (π.χ. Schmitz 1980). Παραδείγματος χάριν, η επικοινωνία μέσω της γλώσσας δεν βασίζεται καθόλου στην προγενέστερη συμφωνία μεταξύ του ομιλητή και του ακροατή.

¹⁹ Θα χρησιμοποιώ τις εξής συντομογραφίες: Κ.Π. (κείμενο- πηγή), Κ.Σ. (κείμενο- στόχος), Κωδ.Π. (κώδικας πηγή), Κωδ.Σ. (κώδικας στόχος), κώδικας Γ.Π. (γλώσσα-πηγή), κλπ

Μάλλον, οι γλώσσες ριζοβολούν σε μια μακρά ιστορία κοινωνικής συμπεριφοράς, οι άνθρωποι τις μαθαίνουν στην πράξη, και επιπλέον είναι επιρρεπείς σε αλλαγές. Επίσης σκέψεις, εμπειρίες, κοσμοθεωρίες και νέα μηνύματα κωδικοποιούνται στη γλώσσα. Πως μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η αποκωδικοποίηση προκαλεί τις ίδιες σκέψεις; Επιπροσθέτως, έχει συχνά επισημανθεί ότι οι γλώσσες δεν παρέχουν ένα προς ένα σχέσεις μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινομένων, οι οποίες θα αντιστοιχούσαν στη σαφή φύση των κανόνων μετασχηματισμού των τεχνητών κωδίκων. Τέλος, τα παραδοσιακά μοντέλα που αντιπροσωπεύουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι γλωσσικοί κώδικες στην ανθρώπινη επικοινωνία, έχουν κατηγορηθεί ότι είναι πάρα πολύ στατικά και μονοκατευθυντικά και, ως εκ τούτου ανίκανα να καλύψουν τα δυναμικά, διαδραστικά πρότυπα της πραγματικής λεκτικής επικοινωνίας. (Βλ. Kurz 1976).

Σαφώς, η εφαρμογή της έννοιας του κώδικα στην ανθρώπινη γλώσσα εναπόκειται σε ορισμένες υποθέσεις που πρέπει να εξηγηθούν. Προκειμένου να θεωρήσουμε μια γλώσσα ως κώδικα απαιτείται μεταξύ άλλων, η υιοθέτηση των παρακάτω θέσεων: (i) Η γλώσσα δεν είναι παρά ένα όργανο στη διάθεση του εκάστοτε υποκειμένου: η χρήση ή μη της γλώσσας και ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται ακριβώς, εξαρτώνται αποκλειστικά από τις επικοινωνιακές προθέσεις του υποκειμένου και το υποκείμενο που χρησιμοποιεί τη γλώσσα είναι ο αυτόνομος κύριος και εξουσιαστής της σημασίας που φέρουν τα μηνύματά του. (ii) Υπάρχει ένα απόθεμα προ-γλωσσικών, άφατων, «καθαρών εννοιών», οι οποίες μεταφέρονται από τη γλώσσα.

Το ελάχιστο που μπορεί να πει κανείς είναι ότι αυτές οι απόψεις είναι αμφιλεγόμενες. Κατά συνέπεια, συχνά υποστηρίζεται ότι πέρα από το γεγονός ότι αποτελεί μια προ ή μη-σημειωτική οντότητα, το ανθρώπινο υποκείμενο αποκτά όντως οντότητα στο βαθμό που συμμετέχει όλο και περισσότερο στη συμβολική προσταγή της γλώσσας κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης (βλ. i), και ότι η σημασία μιας λεκτικής έκφρασης δεν μπορεί να εξαιρεθεί από τη λεκτική διατύπωσή της, οι σημασίες αποτελούν τα προϊόντα των σημασιολογικών συστημάτων (βλ. ii). Σε αυτό το σημείο ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο ριζικά αντίθετες απόψεις σχετικά με τη γλώσσα και τις σχέσεις της με την σημασία: Η γλώσσα συνιστά μάλλον το μέσο *έκφρασης* μιας έννοιας, παρά τον *παραγωγό* μιας έννοιας. Διακυβεύονται πολλά περισσότερα από τις διαφορές των δύο γλωσσικών θεωριών. Οι Δομιστές έχουν απορρίψει την ιδέα ότι οι Έννοιες ή τα Υποκείμενα διάγουν μια ανεξάρτητη προ-λεκτική ζωή, σε κάποια υπερβατική, δική τους σφαίρα. Η σημασία προέρχεται από τη δομή της έννοιας και,

επομένως, αποτελεί μια αυστηρά ιστορική κατηγορία. Η σύλληψη της γλώσσας ως κώδικα (δηλ. η γλώσσα ως καθαρή έκφραση της έννοιας) μπορεί, συνεπώς, να κατηγορηθεί ως ιδεολογική δεδομένου ότι συνοψίζει την χαρακτηριστική τάση των ανθρώπινων πολιτισμών να αντικειμενοποιούν τα σημανόμενά τους, να τα παρουσιάσουν ως απόλυτα, ή καθολικά ή ως «γεγονότα της φύσης», εν ολίγοις ως υπερβατικές, και ως εκ τούτου αναμφισβήτητες οντότητες. Περιγράφοντας τη γλώσσα ως κώδικα, την απομακρύνουμε από τις σύνθετες ιστορικές πραγματικότητες, στις οποίες είναι ριζωμένη, και την μετατρέπουμε σε ένα φερόμενο ομοιογενές και ουδέτερο μέσο επικοινωνίας που όλοι μπορούν να χειριστούν.

Εάν αυτή η διάγνωση της γλώσσας ως κώδικα μεταφοράς ευσταθεί, περιμένει κανείς ότι οι πολιτισμικοί μηχανισμοί που προκύπτουν τοποθετούνται χρονικά πριν την εφεύρεση θεωρίας της πληροφορίας και εκδηλώνονται σε άλλες μορφές που είναι και παλαιές και νέες. Πράγματι, κάτι τέτοιο φαίνεται ότι συμβαίνει. Η αντίληψη της γλώσσας ως κώδικα και των κειμένων ως μηνύματα (και τελικά της μετάφρασης ως «ανακωδικοποίηση») μπορεί στην πραγματικότητα να θεωρηθεί ως μια σύγχρονη τεχνολογική έκδοση μια εκ των βασικών μεταφορών από τις οποίες ζούμε. (Lakoff and Johnson 1980), ή ακριβέστερα η αποκαλούμενη μεταφορά-αγωγός, σύμφωνα με την οποία οι ομιλητές ενσωματώνουν προϋπάρχουσες ιδέες σε λέξεις και στέλνουν αυτές τις λέξεις με τις ιδέες στους δέκτες, οι οποίοι το μόνο που πρέπει να κάνουν είναι να ελευθερώσουν τις ιδέες από το λεκτικό τους περιτύλιγμα. (Reddy 1979). Οι λέξεις μετρούν ως απλοί υποδοχείς, οι όποιοι στέλνονται κατά μήκος ενός αγωγού. Παρόμοιες αντιλήψεις σχετικά με τη γλώσσα, την σημασία και τη φύση της επικοινωνίας έχουν εναπόδεικτα μια τεράστια ιστορία. Από την ανάλυση των Lakoff και Johnson (1980) μπορούμε να συμπεράνουμε ότι έχουν αφήσει το στίγμα τους στην ιδιωματική δομή της γλώσσας μας.

Είναι προφανές ότι οι αντιθέσεις μεταξύ αυτών των δύο θέσεων σχετικά με τη γλώσσα θα έχουν μακροχρόνιες συνέπειες για τη θεωρία της μετάφρασης. Προτού τις εξετάσω θέλω να συγκεντρώσω τα διάφορα σκέλη του επιχειρήματός μου όσον αφορά στη χρήση του όρου «κώδικας». Εάν αναφέρεται κανείς σε μια φυσική γλώσσα θεωρώντας την ως κώδικα, τότε κάνει χρήση της μεταφοράς. Είναι επομένως, απαραίτητο να γνωρίζουμε το ακριβές περιβάλλον ή *tertium comparationis*, που πλαισιώνει την εικόνα. Αρχικά, η ομοιότητα που εντοπίζεται μεταξύ του τόνου και του μέσου της μεταφοράς είναι δυνατό να αφορά στη γενική σημειωτική αρχή ότι η κοινή γνώση του συστήματος υποστήριξης απαιτείται για συγκεκριμένες εκφράσεις ώστε

αυτές να καταστούν επικοινωνιακά αποτελεσματικές. Είναι η μεταφορά αποδεκτή στη συγκεκριμένη περίπτωση; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρέπει κανείς να κατέχει την αγγλική γλώσσα, προκειμένου να αποκρυπτογραφήσει τον *Άμλετ*, όπως ακριβώς πρέπει να είναι κανείς εξοικειωμένος με τον κώδικα Μορς, προκειμένου να κατανοήσει ένα μήνυμα από τελείες και παύλες ή ότι, όπως γνωρίζουν όλοι οι γονείς, οι ξένες γλώσσες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μυστικός κώδικας. Εντούτοις, εάν η μεταφορά ασπάζεται την άποψη ότι οι φυσικές γλώσσες μοιράζονται ορισμένα επιπλέον χαρακτηριστικά με τους τεχνικούς κώδικες, όπως το να είναι διαφανείς και ουδέτερες, η αποδεκτότητα της μεταφοράς εξαρτάται από το είδος της γλωσσικής θεωρίας (και της ιδεολογικής θέσης) στην οποία εντάσσεται. Λαμβάνοντας υπόψιν τη δομιστική μου προοπτική συνεχίζω να χρησιμοποιώ τον όρο «κώδικας» υπό την πρώτη και γενική έννοιά του και είμαι απόλυτα ενήμερος για την απόσταση μεταξύ αυτής της ασταθούς ερμηνείας και της «πρωτότυπης», «ακριβούς», ή «τεχνικής» έννοιας.

1.1.2 Εάν θεωρήσει κανείς ότι οι γλώσσες είναι σαν τους κώδικες με την αυστηρή έννοια της λέξης, δηλ. ότι η γλώσσα είναι μόνο ένα μέσο, το οποίο χρησιμοποιείται για να εκφράσει αυτόνομες σημασίες, η μετάφραση μπορεί να θεωρηθεί ως μία διαδικασία δύο φάσεων. Στο πρώτο στάδιο, η σημασία του κειμένου διαχωρίζεται από την αρχική λεκτική έκφρασή της, στο δεύτερο στάδιο εκφράζεται εκ νέου, αλλά αυτή τη φορά στη γλώσσα-στόχο. Ο Wills (1982: 62) προτείνει τους όρους απολεξικοποίηση (*entsprachlichen*) και αναλεξικοποίηση (*versprachlichen*) για τα δύο αυτά βήματα αποκωδικοποίησης και ανακωδικοποίησης. Η τεχνική ορολογία είναι καινούρια, η έννοιά της, όμως παραμένει ίδια για αιώνες. Κατά συνέπεια, σε πολλές αναγεννησιακές και μετά- αναγεννησιακές αναφορές στη μετάφραση, αυτή:

παίρνει μορφή από μια σειρά μεταφορικών αντιθέσεων που περιστρέφονται γύρω από τις έννοιες του «εξωτερικού» σε αντίθεση με το «εσωτερικό» ή του «αντιληπτού» σε αντίθεση με το «ασύλληπτο», όπως το σώμα και η ψυχή, η ύλη και το πνεύμα, το ένδυμα και το σώμα, η κασετίνα και το κόσμημα, ο φλοιός και ο πυρήνας, το δοχείο και το υγρό που εμπεριέχεται σε αυτό, το κιβώτιο και το περιεχόμενό του. (Hermans 1985 a: 120)

Σε μια τέτοια αντίληψη της μετάφρασης:

l'extérieur seul change, le contenu est le même; on le transvase d'une langue dans une autre [...]. En fin de compte et sans chercher à être paradoxal, on serait, tenté de dire que les langues sont extérieures au processus de la traduction; elles sont le réceptacle du sens qui est exprimable dans n'importe laquelle d'entre elles. (Lederer 1973: 25)

Η απόρριψή μου οποιασδήποτε ακριβούς ερμηνείας του κώδικα μεταφοράς σημαίνει ότι μία τέτοια αντιπροσώπευση της μεταφραστικής διαδικασίας πρέπει να απορριφθεί ως άκυρη. Η έννοια της σημασίας ως γλωσσικό προϊόν φέρει ως προϋπόθεση ένα μοντέλο *τριών* φάσεων το οποίο θα αντιπροσωπεύει τη μεταφραστική διαδικασία. Εάν υποθέσουμε ότι ένας γλωσσικός κώδικας συνιστά ένα σύνολο που αποτελείται αφενός από τα ελάχιστα σημεία που φέρουν σημασία (μονάδες σημαινόντων και σημαινομένων) και αφετέρου από κανόνες συνδυασμών, η μεταφραστική διαδικασία μπορεί τουλάχιστον καταρχήν να γίνει αντιληπτή ως μία διαδικασία που θα περιλαμβάνει τα τρία ακόλουθα βήματα: (i) την απολεξικοποίηση ή ανάλυση του Κ.Π. στα συστατικά στοιχεία και δομές του κώδικα της γλώσσας στόχου. (ii) Την αντικατάσταση των στοιχείων του κώδικα της Γ.Π. (στοιχεία και γραμματικές δομές), τα οποία προκύπτουν από την ανάλυση του Κ.Π., με τα αντίστοιχα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ. (στοιχεία και γραμματικές δομές). Το ερώτημα είναι κατά πόσο αυτά τα αντίστοιχα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ. που θα επιλεγθούν ή πρέπει να επιλεγθούν από τον πλήρες κατάλογο των κωδίκων της Γ.Σ. δηλ. το ερώτημα της ακριβούς φύσης αυτής της «αντιστοιχίας» μεταξύ των μονάδων του Κ.Π. και των μονάδων του Κ.Σ., προφανώς αποτελεί ένα από τα κύρια σημεία της θεωρίας της μετάφρασης. (iii) Η λεξικοποίηση ή η σύνθεση του Κ.Σ. βάσει της παραγωγής του σταδίου μεταφοράς, μέσω της οποίας τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ., που έχουν επιλεγεί, συνδυάζονται ώστε να διαμορφώσουν το Κ.Σ.

Αυτή η αντιπροσώπευση είναι πράγματι πολύ διαφορετική από τη διαδικασία της αποκωδικοποίησης – ανακωδικοποίησης, η οποία αντιστοιχεί στην αυστηρή ερμηνεία της μεταφοράς των γλωσσών ως κώδικα. Η κύρια διαφορά είναι ότι η μεταφραστική διαδικασία δεν εγκαταλείπει ποτέ τη σφαίρα της σημειωτικής, δηλ. πραγματοποιείται εντός και ανάμεσα στις γλώσσες, ποτέ όμως έξω από αυτές. Μια δεύτερη σημαντική διαφορά αφορά στην φύση της σχέσης μεταξύ των Κ.Π. και του Κ.Σ. που μέχρι τώρα αόριστα έχω περιγράψει ως ένα είδος «αντιστοιχίας». Τα μεταφραστικά μοντέλα αποκωδικοποίησης και ανακωδικοποίησης φαίνεται να αποδέχονται ότι η μεταφραστική διαδικασία μπορεί (και *πρέπει*, εφόσον αυτή είναι

συνήθως η κανονιστική προέκτασή της), να εγγυηθεί μια σχέση ταυτότητας ή κοντινής ταυτότητας μεταξύ των σημασιών του Κ.Π. και του Κ.Σ. Αυτή είναι μια λογική συνέπεια του τρόπου με τον οποίο τέτοια μοντέλα αξιολογούν το γνωστικό ρόλο της γλώσσας. Εάν η γλώσσα είναι μόνο το ένδυμα της σημασίας, η γλωσσική έκφραση μπορεί να αντικατασταθεί χωρίς πραγματικά να επηρεάσει τη σημασία. Η δομιστική θεωρία θέτει υπό αμφισβήτηση την εγκυρότητα αυτού του επιχειρήματος:

Δεν θα αποκτήσουμε ποτέ, και στην πραγματικότητα δεν είχαμε ποτέ, μια «μεταφορά» καθαρών σημαινομένων από τη μία γλώσσα στην άλλη, ή μέσα σε μία και την αυτή γλώσσα, που το σημαινόμενο όργανο ή το «όχημα» θα την άφηνε παρθένα και άθικτη. (Jacques Derrida, στο Van Den Broeck 1988a : 272)

Επομένως, η δομιστική εναλλακτική θα παρουσιάσει μια εντελώς διαφορετική εικόνα που αφορά στις σχέσεις μεταξύ των σημασιών του Κ.Π. και του Κ.Σ. Απορρίπτοντας οποιεσδήποτε αξιώσεις σημασιολογικής ταυτότητας μεταξύ των δύο θα επιμένει στις αναπόφευκτες μετατοπίσεις των σημασιών στη μετάφραση. Το ότι η σημασία του Κ.Π. και η σημασία του Κ.Σ. δεν μπορούν παρά να διαφέρουν προκύπτει από την κεντρική δομιστική θέση, (σύμφωνα με την οποία η γλώσσα ως παραγωγός της σημασίας γίνεται κατανοητή ως μια αυτάρκης και αυτοπροσδιοριστική δομή των εσωτερικών σχέσεων. Η σημασία μίας γλωσσικής μονάδας αποτελεί το προϊόν της σχεσιακής της αξίας εντός του σημασιολογικού δικτύου της γλώσσας, στο οποίο ανήκει. Η σημασία είναι ιδιότητα δεδομένων γλωσσών και αυτό αποκλείει την πιθανότητα τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Π. και τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ. να έχουν την ίδια σημασία.

Εάν μια σχέση της σημασιολογικής ταυτότητας μεταξύ του Κ.Π. και του Κ.Σ. είναι αδύνατο να επιτευχθεί, έχει προταθεί ότι μία σχέση αυστηρής *ισοδυναμίας* μπορεί και πρέπει να πραγματοποιηθεί στη μετάφραση. Εντούτοις, από την άποψη του δομιστικού μας μοντέλου, αυτή η πιθανότητα πρέπει επίσης να αποκλειστεί. Ο όρος *ισοδυναμία* πιθανώς να προέρχεται από τα μαθηματικά (Wills 1982: 137). Εκεί, εμφανίζεται μία σχέση μεταξύ δύο οντοτήτων, η οποία είναι αντανakλαστική, συμμετρική και μεταβατική. Δεν είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο μια μεταφραστική σχέση μπορεί να είναι αυτόματη, τα άλλα δυο κριτήρια όμως παρουσιάζουν αξεπέραστες δυσκολίες. Εάν οι μεταφραστικές σχέσεις ήταν συμμετρικές ($A:B \Rightarrow B:A$), τότε η αντίστροφη μετάφραση οποιουδήποτε Κ.Σ. θα επανέφερε το αντίστοιχο Κ.Π. Εάν οι μεταφραστικές σχέσεις ήταν συμμετρικές ($[A:B$

και $B:\Gamma] \rightarrow A:\Gamma$), τότε η μετάφραση στο γλωσσικό κώδικα Γ της μετάφρασης του γλωσσικού κώδικα B οποιουδήποτε $K.P.$ θα έπρεπε να συμπίπτει με την ακριβή μετάφραση του $K.P.$ στο γλωσσικό κώδικα Γ . Είναι γνωστό ότι οι μεταφραστικές σχέσεις δεν πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις. Παραδείγματος χάριν, οι μεταφραστικές σχέσεις σε μεγάλο βαθμό δεν λειτουργούν αντίστροφα (Levý 1967: 1176; Toury: 1980: 13, κλπ) λόγω της *ανισομορφικής* ποιότητας των φυσικών γλωσσών, δηλ. το γεγονός ότι διαφορετικές γλώσσες δομούνται διαφορετικά. Δεν υπάρχει συστηματική αντιστοιχία ένα προς ένα, είτε μεταξύ των μεμονωμένων σημείων των γλωσσών, είτε μεταξύ των εσωτερικών σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των σημείων εντός της ίδιας γλώσσας. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι οι γλώσσες τείνουν να είναι διαφορετικές σε τέτοιο βαθμό ώστε να διακυβεύεται σοβαρά η μετάφραση ενός κειμένου από τη μία γλώσσα στην άλλη. Εντούτοις, όπως επισημάνθηκε από τον Toury (1980: 11-18), τα προβλήματα που εμφανίστηκαν σε μια διαγλωσσική μετάφραση δεν οφείλονται στο γεγονός ότι ο κώδικας της $\Gamma.P.$ και ο κώδικας της $\Gamma.S.$ είναι απλά διαφορετικοί, όσο στο γεγονός ότι είναι *ανισομορφικοί* (ή *ασυμμετρικοί*). Αυτό μπορεί να διευκρινιστεί ξεκάθαρα με τη διαδικασία της ανακωδικοποίησης μεταξύ των τεχνητών ή μη-τεχνητών κωδίκων.

Οι τεχνητοί κώδικες, κανονικά δεν παρουσιάζουν καθόλου δυσκολίες κατά την ανακωδικοποίηση (δηλ. συγκριτικά με άλλους συγκεκριμένους κώδικες), εντούτοις οι εμπλεκόμενοι κώδικες μπορεί να είναι αισθητά *διαφορετικοί* μεταξύ τους. Ο προφανής λόγος είναι ότι οι τεχνητοί κώδικες έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να αντιστοιχούν στο μέγιστο βαθμό με το σύστημα σημείων που προορίζονται να επικοινωνήσουν. Οι τεχνητοί κώδικες είναι σχεδιασμένοι να εξυπηρετήσουν ένα συγκεκριμένο σκοπό, είναι έτσι φτιαγμένοι ώστε να είναι *ισόμορφοι*, είναι από το καλούπι τους παρασιτικοί. Το σύνολο των σχέσεων μεταξύ του κώδικα Μορς και του αλφαβητικού συστήματος γραφής παραδείγματος χάριν, καθιερώθηκε *a priori* προκειμένου να εγγυηθεί τη μέγιστη αμοιβαία προσαρμογή. Συνεπάγεται ότι θα υπάρξει μεταξύ τους ο μέγιστος βαθμός μεταφρασιμότητας: Τα $K.S.$ που προκύπτουν θα είναι πάντοτε αποδεκτά σύμφωνα με τους κανόνες του κώδικα στόχου (δηλ. σωστές περιπτώσεις χρήσης του κώδικα στόχου) και θα αντιστοιχούν στο μέγιστο βαθμό με τα $K.P.$ τους, (τα οποία θα μπορούσαν να αξιολογηθούν για παράδειγμα μέσω της αντίστροφης μετάφρασης). Το σύνολο των *a priori* σχέσεων μεταξύ των τεχνητών κωδίκων επιτρέπει μια τόσο μεγάλη οικονομία μεταφοράς διότι,

δεν εφαρμόζεται ποτέ σε αυτά ως ολοκληρωμένα πολυεπίπεδα συστήματα, αλλά σε ένα μόνο ορισμένο επίπεδο (ή επίπεδα). Είναι αυτονόητο ότι αυτά τα επίπεδα χρησιμεύουν ως μεταβλητές αυτού του προκαθορισμένου τύπου μεταφοράς, ενώ τα άλλα επίπεδα παραμένουν αμετάβλητα, και επομένως κερδίζουν τη θέση των μη μεταβλητών. (Toury 1980 :13)

Οι μη-τεχνητοί κώδικες όπως είναι οι φυσικές γλώσσες, δεν μπορούν να στηριχθούν σε έναν ορισμό του κώδικα αντιστοιχίας όπως παραπάνω. Σε τελευταία ανάλυση, οι γλώσσες διαρκώς εξελίσσονται, λόγω πολλών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των μεταλλασόμενων κοινωνικών και υλικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων πραγματοποιείται η λεκτική επικοινωνία. Ακόμα και αν, ενδέχεται περιστασιακά να δανείζονται λεξιλογικά ή ακόμη και γραμματικά στοιχεία από άλλες γλώσσες, αυτά τα δάνεια θα ενσωματωθούν πλήρως και θα επαναπροσδιοριστούν σύμφωνα με το σημασιολογικό δίκτυο της γλώσσας του αποδέκτη, και ο απώτερος σκοπός τους είναι να εξυπηρετήσουν τις ενδοπολιτισμικές λειτουργικές ανάγκες της εν λόγω κοινωνικής ομάδας, παρά να διευκολύνουν τη διαγλωσσική μετάβαση από ή σε άλλες γλώσσες (βλ. επίσης Toury 1980: 13). Επομένως, δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς γιατί, οι κατά τα άλλα γενεαλογικές σχέσεις μεταξύ των συνόλων των cognate γλωσσών και των γλωσσών, θα παρουσιάσουν αναπόφευκτα κάποιο ορισμένο βαθμό ανισομορφίας.

Σε πρακτικό επίπεδο, η κύρια επίδραση αυτής της έλλειψης ισομορφίας είναι ότι η μεταφραστική διαδικασία συνεπάγεται την ανάγκη πραγματοποίησης συγκεκριμένων επιλογών:

Από την άποψη της «κατάστασης εργασίας» του μεταφραστή σε κάθε στιγμή της εργασίας του (δηλ. από την πραγματολογική άποψη) η μεταφραστική διαδικασία συνιστά μια ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ: μια σειρά ορισμένου αριθμού διαδοχικών καταστάσεων, κινήσεων, όπως σε ένα παιχνίδι καταστάσεων, που επιβάλλουν στον μεταφραστή την αναγκαιότητα να επιλέξει μεταξύ ενός ορισμένου (και πολύ συχνά επακριβώς οριοθετημένου) αριθμού εναλλακτικών λύσεων. (Levy 1967: 1171)

Οι ακόλουθες δυο υποενότητες 1.1.2.1 και 1.1.2.2 θα διερευνήσουν περαιτέρω τη φύση αυτών των δύο επιλογών:

Σε θεωρητικό επίπεδο, πρέπει να οδηγηθούμε στα ακόλουθα συμπεράσματα. Αρχικά, η διαγλωσσική μετάφραση φαίνεται να χαρακτηρίζεται από έναν ορισμένο

βαθμό απροσδιοριστίας. Δέκα ανεξάρτητες διακωδικοποιήσεις ενός Κ.Π. που είναι γραμμένο σε κώδικα Μορς και μεταφράζεται σε κώδικα Braille θα παραγάγουν τελικά δέκα ταυτόσημα κείμενα. Η αντίστροφη μετάφραση θα παραγάγει εκ νέου το αρχικό Κ.Π. Είναι, όμως πολύ πιθανό δέκα γαλλικές μεταφράσεις ενός αγγλικού κειμένου να αποκλίνουν περισσότερο ή λιγότερο, και το ίδιο ισχύει για τις αντίστροφες μεταφράσεις τους. Αυτό που ισχύει φυσικά είναι ότι οι σχέσεις που θα εμφανιστούν τελικά μεταξύ των στοιχείων του Κ.Π. και των στοιχείων του Κ.Σ. υπόκεινται μέχρι ενός ορισμένου βαθμού σε ένα είδος σημασιολογικής περιγραφής. Γλωσσολόγοι και μεταφρασιολόγοι έχουν αναπτύξει ορισμένες περιγραφικές κατηγορίες, οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν στο εύρος ενός γλωσσικού συστήματος και, επομένως βοηθούν στον προσδιορισμό των σημασιολογικών ή μη-σημασιολογικών μετατοπίσεων που εμφανίζονται κατά τις διαδικασίες μετάβασης. Τέτοιες προσπάθειες όσον αφορά στην κατηγοριοποίηση των μεταφραστικών σχέσεων του κώδικα της Γ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. έχουν αναπτυχθεί μεταξύ άλλων στα πλαίσια της *συγκριτικής υφολογίας*. Εντούτοις, η διαθεσιμότητα αυτών των συνόλων των σημάνσεων (όσο χρήσιμες και να είναι για διάφορους σκοπούς) δεν λύνουν το πρόβλημα της γλωσσικής ανισομορφίας. Ο βαθμός της αυθαιρεσίας που ενυπάρχει στην επιλογή των «αντίστοιχων» στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. παραμένει, παρά τα προσεγμένα πρότυπα, με τα οποία μπορούμε να ταξινομήσουμε τις διάφορες πιθανές επιλογές.

Τα παραπάνω με οδηγούν σε μια επισήμανση σχετικά με την ορολογία. Στην περίπτωση μιας τεχνικής διαδικασίας διακωδικοποίησης, η σχέση μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ. μπορεί δικαιολογημένα να περιγραφεί ως μια σχέση ισοδυναμίας υπό την αυστηρή έννοια του όρου, λόγω των σαφώς οριοθετημένων σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων τεχνητών κωδίκων. Στη διαγλωσσική μετάφραση, από την άλλη, η ισοδυναμία δεν ισχύει για τις σχέσεις μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ. δεδομένου ότι η έννοια συμπαράσύρει και τις μαθηματικές της επιπτώσεις. Ακόμη, ο όρος χρησιμοποιείται ευρέως στις μεταφραστικές σπουδές (Van den Broeck & Lefevere 1984: 77-82). Μέχρι ποιο σημείο μπορεί αυτή η χρήση του όρου να δικαιολογηθεί; Ενώ ο όρος δεν είναι εφαρμόσιμος στη μετάφραση, με την αρχική, αυστηρή ερμηνεία του, φαίνεται ότι τίποτα δεν εμποδίζει τη χρήση του. (i) Κατά μία εύλογη έννοια, τελικά οι γλώσσες δεν είναι *απολύτως* ιδιосуγκρασιακές και σε ορισμένους περιορισμένους τομείς της σημασίας μπορούν να παρουσιάσουν ένα σχετικό βαθμό ισομορφίας ιδιαίτερος μεταξύ των σχετικών γλωσσών και πολιτισμών, (ii) κατά μία καθαρά περιγραφική έννοια, η οποία εγκαταλείπει εντελώς τη μαθηματική καταγωγή και

προεκτάσεις του όρου: μια μετάφραση είναι ισοδύναμη με την πηγή της εάν λειτουργεί ως τέτοια σε έναν ορισμένο πολιτισμό. Παρόλα αυτά, όσον αφορά στον όρο «κώδικας» πρέπει κανείς να είναι επιφυλακτικός σχετικά με το φορτίο μεταφοράς που κρύβεται πίσω από τη λέξη. Παρακάτω, προκειμένου να αποφύγω τον κίνδυνο των ασαφειών θα προσφύγω σε προσδιορισμούς όπως *αυστηρή* ισοδυναμία (βλ. τη μαθηματική έννοια), *σχετική* ή *κατά προσέγγιση* ισοδυναμία (βλ. i) και *εμπειρική* ισοδυναμία (βλ. ii).

Ένα τελευταίο θεωρητικό σημείο αφορά στο πασίγνωστο ζήτημα της μεταφρασιμότητας. Μέχρι ποιο σημείο είναι δυνατή η μετάφραση -ή εντελώς αδύνατη- δεδομένης της ουσιώδους φύσης των γλωσσικών διαφορών; Όσοι εξισώνουν τις φυσικές γλώσσες και τους τεχνικούς κώδικες έχουν την τάση να είναι αρκετά αισιόδοξοι σχετικά με τη μετάδοση των νοημάτων. Οι λεκτικές διατυπώσεις δεν είναι παρά μόνο εκφράσεις των νοημάτων και επομένως, η ασυμβατότητα μεταξύ των κωδίκων της Γ.Π. και της Γ.Σ. ενδιαφέρει πολύ. Εντούτοις, αν δεχτεί κανείς ότι η γλώσσα και η σημασία δεν μπορούν να διαχωριστούν τόσο εύκολα, οι ιδιοσυγκρασιακές ιδιότητες των γλωσσών είναι πιθανότερο να θεωρηθούν εμπόδιο κατά τη μεταφραστική διαδικασία, αποκλείοντας έτσι την ισοδυναμία και την ταυτότητα της σημασίας πέρα από τα γλωσσικά σύνορα. Το δομιστικό μου πλαίσιο, θα με προέτρεπε να τοποθετηθώ μάλλον υπέρ του τελευταίου σημείου, υποστηρίζοντας ότι λίγο ή πολύ η βαθιά γνωστική επίδραση της γλωσσικής δομής και η ουσιαστικά ανισομορφική φύση των γλωσσών αναγκαστικά, καθιστούν την επιτυχή μετάφραση αδύνατη. Εντούτοις, τέτοιες αξιώσεις πρέπει να αποκηρυχθούν, διότι βασίζονται σε μια *a priori* αντίληψη της μετάφρασης δηλ. μια αντίληψη, που *απαιτεί* τα νοήματα των Κ.Π. και των Κ.Σ. να είναι είτε ισοδύναμα, κατά τη μαθηματική έννοια, είτε πανομοιότυπα. Την ερώτηση «μπορεί ένα κείμενο να μεταφραστεί;» την μετατρέπει ως εξής: «μπορεί ένα κείμενο να μεταφραστεί έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ταυτότητα ή η αυστηρή ισοδυναμία της σημασίας;» Μια τέτοια συρρίκνωση της έννοιας της μεταφραστικής διαδικασίας είναι εντελώς περιττή, δεδομένου ότι δεν υπάρχει τίποτα εγγενώς λανθασμένο με μια έννοια της μεταφραστικής διαδικασίας η οποία επιτρέπει ορισμένες ανομοιότητες ή μετατοπίσεις της σημασίας. Εξάλλου, πέρα από περιττή, είναι επίσης καταστρεπτική για την ανάπτυξη των μεταφραστικών σπουδών ως εμπειρική επιστήμη (βλ. το κεφάλαιο 3 παρακάτω, ενότητα 1.4).

1.1.2.1 Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε την πιο άμεση επίδραση που ασκεί η ανισομορφία της γλώσσας στην πρακτική της μετάφρασης. Σύμφωνα με τον Catford (1965: 27),

τελικά κάθε γλώσσα είναι *sui generis* –με τις κατηγορίες της να καθορίζονται σύμφωνα με τις σχέσεις που υφίστανται μέσα στην ίδια τη γλώσσα.

Οι γλώσσες είναι δομημένα συστήματα, και επιπλέον οι διαφορετικές γλώσσες δομούνται με διαφορετικό τρόπο. Συνεπώς, η διαγλωσσική μετάφραση δεν θα αποτελέσει ποτέ μια απλή μηχανική διαδικασία αντικατάστασης. Το ταίριασμα των στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. με τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Π., δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο φόντο ενός αναμφισβήτητου συνόλου προϋπάρχουσων σχέσεων μεταξύ του κώδικα της Γ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. Όπως επισημάνθηκε προηγουμένως, τις περισσότερες φορές θα υπονοήσει την ανάγκη να πραγματοποιηθούν *επιλογές* μεταξύ των διαφόρων στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ., ενώ για τους ίδιους λόγους αποκλείεται η αυστηρή ισοδυναμία. Αυτό που μπορούν να κάνουν, έπειτα, οι μεταφραστές είναι να συμβιβαστούν με τη δεύτερη καλύτερη επιλογή και να αναζητήσουν το στοιχείο του κώδικα της Γ.Σ. το οποίο εμπεριέχει μια σημασία (συγγενικής αξίας), η οποία τουλάχιστον θα αντανakλά *άριστα* τη σημασία του στοιχείου του Κ.Π, που πρόκειται να ερμηνευτεί. Θα αποπειραθούν να μεγιστοποιήσουν το σχετικό βαθμό ισομορφίας, ο οποίος υπάρχει μεταξύ του κώδικα της Γ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. και να αναζητήσουν το στοιχείο του κώδικα της Γ.Σ., που είναι (όπως λέμε) *άριστα* ισοδύναμο στο ομόλογο Κ.Π. του. Προτείνω αυτή η μεταφραστική μέθοδος να ονομαστεί *αναλογική* προσέγγιση.

Σε αντίθεση με την ομόλογη μεταφραστική μέθοδο, η οποία θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα, η αναζήτηση αναλογιών συχνά θεωρείται η μόνη γνήσια μορφή γλωσσικής μετάφρασης. Αυτό μπορεί να συμβαίνει διότι θυμίζει περισσότερο το «ιδανικό» της αυστηρής διαδικασίας ανακωδικοποίησης. Εφόσον είναι αποδεκτό ότι μια πλήρης χαρτογράφηση των στοιχείων του κώδικα της Γ.Π. και της Γ.Σ. είναι πρακτικώς ανέφικτη, τουλάχιστον καταβάλλεται προσπάθεια να αξιοποιηθεί στο μέγιστο βαθμό η γλωσσική συμμετρία, η οποία είναι διαθέσιμη. Η αναλογία μέσα από αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως μια πιο αδύναμη μορφή ισομορφίας. Ακόμα κι έτσι πρέπει κανείς να έχει επίγνωση των περιορισμών που ενυπάρχουν σε αυτό το είδος μεταφραστικής στρατηγικής. Η ελπίδα της επιτυχίας με

μια γλωσσικά αναλογική μεταφραστική μέθοδο, ενδεχομένως να περιορίζεται από τουλάχιστον τέσσερις παράγοντες: (i) ο πραγματικός βαθμός απόκλισης μεταξύ των εμπλεκόμενων κωδικών της Γ.Π. και της Γ.Σ.: όσο πιο ουσιώδεις οι διαφορές μεταξύ των δύο, τόσο δυσκολότερο θα είναι να αποκλείσουμε ένα βαθμό αυθαιρεσίας στην επιλογή στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. στο όνομα της αναλογίας, (ii) ο βαθμός στον οποίο ορισμένες πολιτισμικές έννοιες επιβάλλονται στην αυστηρά γλωσσική σημασιολογία ενός στοιχείου του Κ.Π., υπονοώντας ότι μια γλωσσικά ανάλογη μετάφραση μπορεί να είναι ατελέσφορη από την άποψη της πολιτισμικής σημασιολογίας της (βλ. ενότητα 1.2), (iii) ο βαθμός στον οποίο, η χρήση της γραμματικής και του λεξιλογίου του κώδικα της Γ.Π. διέπεται από ορισμένους *κειμενικούς* περιορισμούς, οι οποίοι αφορούν τη δυνατότητα εφαρμογής ή την καταλληλότητα των εκφράσεων σε διάφορες καταστάσεις (βλέπε ενότητα 1.3), (iv) ο βαθμός στον οποίο το εν λόγω στοιχείο του Κ.Π. διέπεται από *ad hoc* σημασιολογικές λειτουργίες, οι οποίες καθορίζονται από τη συγκεκριμένη κειμενική διαμόρφωση, στην οποία εμφανίζεται (βλ. ενότητα 2).

1.1.2.2 Η αναζήτηση των γλωσσικών αναλογιών συχνά αναγνωρίζεται ως η μόνη θεμιτή μέθοδος μετάβασης, όμως μια ματιά στην πραγματικότητα της μετάφρασης αρκεί για να δικαιολογήσει τη συζήτηση για μια δεύτερη μέθοδο αντιπροσώπευσης των στοιχείων του Κ.Π. στο Κ.Σ. Αυτή η δεύτερη μέθοδος συνίσταται στην επιλογή στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. -ή ακόμη και της *ad hoc* εφεύρεσής τους εάν δεν υπάρχουν στον κώδικα της Γ.Σ.- στη βάση κάποιας *τυπικής ομοιότητας* με το στοιχείο του Κ.Π. που πρόκειται να μεταφραστεί. Η επιλογή ή η παραγωγή τέτοιων *ομολόγων* μπορεί να πραγματοποιηθεί, είτε εν μέρει, είτε πλήρως, ανεξαρτήτως της ανάλογης σχετικής αξίας στο σημασιολογικό πλάνο. Με άλλα λόγια, το στοιχείο του Κ.Π. προς μετάφραση δεν αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως μια λειτουργική σημασιολογική μονάδα, της οποίας η μορφή εξυπηρετεί μόνο στη διαφοροποίηση και σταθεροποίηση της σημασίας, όπως συμβαίνει με την αναλογική μέθοδο, αλλά μάλλον ως μορφολογική μονάδα ή απλά ως σημαίνον. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την ομολογη αρχή μια πρόταση του Κ.Π., του οποίου η σημασία εξαρτάται από τις σχέσεις των συστατικών λεξιλογικών και γραμματικών στοιχείων της μέσα στο σύνολο του κώδικα της Γ.Π. – θα μεταφραστεί ως μία απλή ακολουθία λέξεων (η οποία αποκαλείται λέξη προς λέξη μετάφραση) ή ακόμα και ήχων (η οποία αποκαλείται φωνολογική μετάφραση). Υπάρχουν πολλά άλλα μεταφραστικά φαινόμενα, τα οποία μπορούν να ταξινομηθούν

με αυτό τον τρόπο στρατηγικής, συμπεριλαμβανομένων της χρήσης των λέξεων δάνεια, των παραπλανητικών ομόριζων λέξεων ή των *ψευδόφιλων λέξεων*, και της πραγματικά ακραίας περίπτωσης της ακριβούς αντιγραφής ή της μη-μετάφρασης. Αυτά τα φαινόμενα είναι γνωστά, καθώς εμφανίζονται και σε πολλές άλλες πολύγλωσσες καταστάσεις, και κυρίως κατά τη διαδικασία εκμάθησης μιας δεύτερης γλώσσας. Σύμφωνα με τη διάσημη μελέτη του Weinreich *Languages in Contact* (1953), οι γλωσσολόγοι και οι εφαρμοσμένοι γλωσσολόγοι (αυτά τα φαινόμενα) τα αντιμετωπίζουν ως φαινόμενα παρεμβολής.

Όπως συμβαίνει και με όλα τα ανεπιθύμητα γλωσσικά φαινόμενα παρεμβολής εν γένει, τα μεταφραστικά ομόλογα συχνά απορρίπτονται από τους κριτικούς της κανονιστικής μετάφρασης ως μη έγκυρες λύσεις στο πρόβλημα της γλωσσικής ισομορφίας. Οι λόγοι αυτής της διαδεδομένης αρνητικής τοποθέτησης δεν είναι δύσκολο να εντοπιστούν. Αναμφισβήτητα τα μεταφραστικά ομόλογα τείνουν να αγνοούν τη σημασιολογική διάσταση των στοιχείων του Κ.Π. που αντικαθιστούν ή μάλλον επαναλαμβάνουν. Τα στοιχεία των Κ.Π. που υπόκεινται στη μέθοδο της ομόλογης μετάφρασης, στην ουσία διαχωρίζονται από τον κώδικα, στον οποίο αρχικά κρυπτογραφήθηκαν, και από τον οποίο δανείστηκαν τη σημασία τους. Συνεπώς, τα στοιχεία που προκύπτουν από τον κώδικα της Γ.Σ. φέρουν σημασίες, που είναι σημαντικά λιγότερο ισοδύναμες με τις αντίστοιχες του Κ.Π., συγκριτικά με τις σημασίες που θα προέκυπταν στην περίπτωση της αναλογικής προσέγγισης. Στις πιο ακραίες περιπτώσεις δεν εντοπίζεται καθόλου στον κώδικα της Γ.Σ. Μέσω αυτής της μερικής ή συνολικής παράλειψης της σημασιολογίας του κώδικα της Γ.Π., καμία «πραγματική» ανακωδικοποίηση δεν έχει πραγματοποιηθεί:

μορφική αντιστοιχία καλείται η ποιότητα μιας μετάφρασης, στην οποία τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μορφής του Κ.Π., έχουν αναπαραχθεί μηχανικά στη γλώσσα του δέκτη. Τυπικά η μορφική αντιστοιχία διαστρεβλώνει τα γραμματικά και υφολογικά πρότυπα της γλώσσας του δέκτη και ως εκ τούτου, διαστρεβλώνει το μήνυμα, με αποτέλεσμα να ωθεί τον δέκτη σε παρερμηνείες ή σε περιττές δυσκολίες κατανόησης. (Nida & Taber 1969: 203)

Ακόμη και στις περιγραφικές μεταφραστικές θεωρίες δηλ. τις θεωρίες, οι οποίες δεν βασίζονται σε κάποια καθιερωμένη έννοια ως προς το τι *είναι* ή τι *πρέπει να είναι* η μετάφραση, ο ξεχωριστός χαρακτήρας των περιπτώσεων της γλωσσικής παρεμβολής

είναι σαφώς αποδεκτός²⁰. Σε κάθε περίπτωση οι γλωσσικές μέθοδοι ομολογής μετάφρασης χρησιμοποιούνται με μεγαλύτερη συχνότητα από όση παραδέχονται οι κριτικοί τους, και το εύρος εφαρμογής τους είναι πολύ μεγαλύτερο και ποικιλόμορφο από αυτό που θα θεωρούσαν αποδεκτό. Επιπλέον, δεν θα ωφελούσε να δικαιολογήσουμε το σύνολο των περιπτώσεων, αποδίδοντάς τες σε καθαρή ανικανότητα ή στη δυσκολία ευρέσεως ικανοποιητικών ανάλογων²¹. Εξάλλου από την εμπειρία μας γνωρίζουμε αναρίθμητες περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα ομόλογα προτιμώνται από πεπειραμένους μεταφραστές, παρά τη διαθεσιμότητα των λογικά ισοδύναμων ανάλογων. Ο κατάλογος των εναλλακτικών κινήτρων περιλαμβάνει: την αυθεντία του Κ.Π. ή του συγγραφέα του, το κύρος του κώδικα της Γ.Π. ή γενικά του πολιτισμού πηγής, την επιθυμία να συμβάλλει στο εξωτικό άρωμα του Κ.Σ., την επιθυμία να επηρεάσει τον κώδικα της Γ.Σ. και ούτω καθεξής.

1.2 Πολιτισμική ανακωδικοποίηση

1.2.1 Παρά την προνομιούχο θέση τους, οι φυσικές μας γλώσσες προφανώς δεν είναι τα μόνα μέσα νοήματοδότησης, επικοινωνίας, ή οργάνωσης τα οποία έχουν στη διάθεσή τους οι ανθρώπινοι πολιτισμοί και στα οποία βασίζονται. Διάφορα παραδείγματα άλλων συστημάτων συμβόλων καλλιεργούνται στον ανθρώπινο νου: κώδικες ηθικής, νομικοί κώδικες, στρατιωτικά σήματα, Η/Υ, κρυπτογραφήσεις, μαγειρικοί κώδικες, ενδυματολογικοί κώδικες, αρχιτεκτονικοί κώδικες, εικονογραφικοί κώδικες, μουσικοί κώδικες κινηματικοί κώδικες και κώδικες προσέγγισης, συστήματα

²⁰ Η διάκριση μεταξύ των *υποχρεωτικών* σε αντίθεση με τις προαιρετικές μεταφραστικές μετατοπίσεις - οι οποίες έχουν διαδραματίσει έναν ιδιαίτερο ρόλο στα έργα μελετητών όπως του Van den Broeck ή του Toury (εντούτοις βλ. επίσης Vanderauwera 1985: 34-35) - αποτελεί αντικείμενο μελέτης. Ενώ οι υποχρεωτικές μετατοπίσεις, που ονομάζονται επίσης μετατοπίσεις που ορίζονται από κανόνες, επιβάλλονται στον μεταφραστή από τις ιδιαίτερες δομικές ιδιότητες του κώδικα της Γ.Σ., οι προαιρετικές ή οι μετατοπίσεις που ορίζονται από κανόνες όπως οι προσωπικές προτιμήσεις, οι υφολογικές συμβάσεις, οι μεταφραστικοί κανόνες, και ούτω καθεξής. Οι μετατοπίσεις που ορίζονται από κανόνες μπορούν να επιλεχθούν ως μια ξεχωριστή κατηγορία μετατοπίσεων, δεδομένου ότι μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια εναλλακτική λύση του άμεσου, μορφικού, ομόλογου αντιγράφου των χαρακτηριστικών του κώδικα της Γ.Π.

²¹ Είναι φυσικά αλήθεια ότι τα μεταφραστικά ομόλογα είναι πάντα προσιτά στο Κ.Π., που έχουν μπροστά τους οι μεταφραστές.

ιδεολογικών αξιών, συνήθειες της καθημερινής ζωής και ούτω καθεξής. Τέτοιοι κατάλογοι δημιουργούν μια απορία:

Πώς μπορούμε να «κλείσουμε» αυτή την καταγραφή; Τα πάντα συνιστούν σημεία: δώρα, τα σπίτια μας, τα έπιπλά μας, τα κατοικίδια ζώα μας. (Guirard 1975: 90)

Στις παρακάτω σελίδες θα χρησιμοποιήσω τον όρο πολιτισμικός κώδικας (και τις συντομογραφίες κώδικας Π.Π και κώδικας Π.Σ), ώστε να καταδείξω ένα συγκεκριμένο σύνολο τέτοιων πολιτισμικών συστημάτων συμβόλων, όπως αυτών που μόλις απαριθμήθηκαν. Θα προχωρήσω στην διπλή υπόθεση ότι ο πολιτισμός είναι ένα είδος σύνθετης δομής που παράγει σημασίες (όχι απλά ένα μέσο έκφρασής τους, έτσι ώστε να αποκλείεται οποιαδήποτε αυστηρή ερμηνεία του κώδικα μεταφοράς), και ότι οι γλωσσικοί και πολιτισμικοί κώδικες δεν ταυτίζονται (ακόμη και αν οργανώνονται σύμφωνα με τις ίδιες δομικές αρχές). Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω ότι η έννοια του πολιτισμικού κώδικα μπορεί να μας χρησιμεύσει ως ένα ευρετικό εργαλείο, δεδομένου ότι μας επιτρέπει να αντιληφθούμε ορισμένα «πολιτισμικά» φαινόμενα μεταφοράς, τα οποία μπορούν σε όλες τις περιπτώσεις να διαχωριστούν από τις «γλωσσικές» δυσκολίες της ανακωδικοποίησης.

Δεν υπάρχει λόγος να συζητήσουμε διεξοδικά το γεγονός ότι ένα κείμενο δε μπορεί ποτέ να παραχθεί σε περιπτώσεις πολιτισμικών κενών. Τα κείμενα δημιουργούνται εντός και σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, στο οποίο αναφέρεται, θεματοποιείται, σχολιάζεται, ή προϋποτίθεται με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Αναλόγως, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα κείμενα περιέχουν ένα πλήθος πολιτισμικών σημασιών πέρα από (παράλληλα, εντός) τις γλωσσικές τους σημασίες. Οι αναγνώστες του έργου *Βασιλιάς Αηρ* του Σαίξπηρ δεν πρέπει απλά να γνωρίζουν καλά τους Ελισαβετιανούς. Καλούνται επίσης να γνωρίζουν καλά τον ελισαβετιανό πολιτισμικό κώδικα: υποτίθεται ότι έχουν μια γενική ιδέα σχετικά με τους ελισαβετιανούς νόμους διαδοχής, τους κώδικες τιμής και τυφλής υπακοής, των φεουδαρχικών κοινωνικών δομών, και ούτω καθεξής, γίνονται αναφορές στην τότε αστρολογία, στους μύθους, στη μόδα - στα υποδήματα που τρίζουν, στα μετάξια που

θροΐζουν, στα αρώματα (που προέρχονται) από γάτες σιβέτ²²- και ούτω καθεξής. Οι λέξεις στον *Βασιλιά Αηρ* είναι εμποτισμένες με τον ελισαβετιανό πολιτισμό.

Ο ακριβής τρόπος με τον οποίο αντιπροσωπεύονται και είναι παρούσες αυτές οι πολιτισμικές σημασίες δεν είναι δυνατό να εξεταστεί εδώ. Περιορίζομαι στην αναφορά των εννοιών της συνυποδήλωσης (Hjelmslev) και του μύθου (Barthes), οι οποίες προσφέρουν μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση αυτού του ζητήματος. Σύμφωνα με τις έννοιες αυτές, το γλωσσικό σημείο απορροφάται από τον πολιτισμικό κώδικα, δεδομένου ότι περιορίζεται στην ολότητά του στη σημειωτική οντότητα ενός μόνο σημαίνοντος, το οποίο έπειτα ζευγαρώνεται με ένα συμβατικό σημαίνόμενο, προκειμένου να συσταθεί το πολιτισμικό σημείο.

Στο γενικό επίπεδο των συστημάτων σημείων, παρά στο επίπεδο των μεμονωμένων σημείων, οι σχέσεις μεταξύ γλωσσικών κωδίκων και πολιτισμικών κωδίκων, ίσως πρέπει τώρα να συζητηθούν κάπως πιο λεπτομερώς. Έχει προταθεί (βλ. επίσης ενότητα 1.1.2 ανωτέρω) ότι, λαμβάνοντας υπόψιν το σημείο αφετηρίας μας, πρέπει τουλάχιστον να ληφθούν ως δεδομένες κάποιες συνδέσεις αφ' ενός μεταξύ της γλώσσας, και αφετέρου μεταξύ της (ατομικής) σκέψης και του (συλλογικού) πολιτισμού. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, οι γλωσσολόγοι έχουν καταδείξει ότι η γλωσσική δομή μπορεί να απεικονίσει αποτελεσματικά τις διάφορες πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας, παραδείγματος χάριν στη σύνθεση και οργάνωση του λεξιλογίου της, στα συντακτικά πρότυπά της, στη διαθεσιμότητα των κοινωνιολέκτων, και άλλων γλωσσικών ποικιλιών και ούτω καθεξής. Η παρουσία αυτών των «δακτυλικών» αποτυπωμάτων των πολιτισμικών εννοιών μέσα στην ίδια τη δομή των γλωσσών αυξάνει αναπόφευκτα:

ένα από τα θεμελιώδη προβλήματα στη γλωσσολογία [...] [συγκεκριμένα] εάν η γνώση του κόσμου διαχωρίζεται από τη γλωσσική γνώση, και πώς πρέπει να διαχειριστούμε το χαρακτηρισμό της τελευταίας. (Kess & Hopee 1981: 95)

Προσωπικά αναρωτιέμαι εάν υφίσταται όντως η διάκριση μεταξύ των γλωσσικών και πολιτισμικών κωδίκων ή, χρησιμοποιώντας του κατάλληλους συντημημένους όρους, από τους οποίους ορισμένοι συμμετέχοντες σε αυτήν τη συζήτηση έχουν επωφεληθεί,

²² Αιλουροειδές που μοιάζει με γάτα, που φημίζεται για ένα έλαιο που παράγει και από το οποίο φτιάχνονται αρώματα που έχουν βραβευθεί για τη μυρωδιά καθώς και το μακράς διάρκειας άρωμά τους. (Σ.τ.Μ.)

διαφέρει ένα *λεξικό* (το οποίο αποθηκεύει και οργανώνει τη γνώση μιας γλώσσας) από μία *εγκυκλοπαίδεια* (η οποία αποθηκεύει και οργανώνει τη γνώση του κόσμου);

Το ζήτημα μπορεί βασικά να προσεγγιστεί από δύο πλευρές. Από την άποψη του πολιτισμικού κώδικα, το ερώτημα είναι μέχρι ποιο σημείο οι πολιτισμικοί κώδικες και υποκώδικες υφίστανται αυτονομία, ανεξάρτητα από τη γλώσσα. Παραδείγματος χάριν, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε αν οι εικονογραφικοί κώδικες θα μπορούσαν ή όχι να λειτουργήσουν «χωρίς ήχο». Είναι εφικτή η εικονογραφική επικοινωνία χωρίς προσφυγή στη γλώσσα, έχοντας υπόψιν το σημαντικό ρόλο της κριτικής της τέχνης, των διακηρύξεων, των φυλλαδίων, κλπ; Προκαθορίζονται οι σημασιολογικές κατηγορίες των εικονογραφικών κωδίκων από τις σημασιολογικές κατηγορίες του γλωσσικού κώδικα; Εν κατακλείδι, φαίνεται ότι στις αντανakλάσεις στην τέχνη και τον πολιτισμό, (συνήθως) η γλώσσα όντως θεωρείται κατά κάποιο τρόπο ο κεντρικός μηχανισμός παραγωγής της σημασίας στον πολιτισμό. Ο ίδιος ο Σωσσύρ θεωρούσε τη γλώσσα ως το «το σημαντικότερο» σύστημα σημείων στον ανθρώπινο πολιτισμό (1966: 16, 68). Παρόλα αυτά δεν επεκτάθηκε ποτέ στη δυνατότητα του δομιστικού μοντέλου για την ανάλυση των μη-γλωσσικών φαινομένων. Μία δομιστική θεωρία του πολιτισμού, στην οποία η γλώσσα κατέχει τον κυρίαρχο ρόλο, επρόκειτο να αναπτυχθεί πολλές δεκαετίες αργότερα από τους σημασιολόγους της λογοτεχνίας και του πολιτισμού της Σχολής Tartu. Αυτοί οι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η γλώσσα είναι το πρωτεύων σύστημα μοντέλων και ο πολιτισμός το δευτερεύων. Το πρώτο σύστημα διαμορφώνει την αντίληψη και την κατανόηση μας σχετικά με τον κόσμο με έναν τρόπο που παραπέμπει στους Sapir & Whorf. Με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί και το δεύτερο σύστημα, αλλά σε δεύτερο βαθμό: ενεργεί ή είναι χαραγμένο επάνω στις κατηγορίες της γλώσσας, και σκοπεύει να τροποποιήσει και να εντείνει τις αρχικές του αντιλήψεις. Ο πρωταρχικός ρόλος της γλώσσας είναι, στην πραγματικότητα, ένα από τα εμφανέστερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της θεωρίας του πολιτισμού:

Η δομή της γλώσσας, το μοντέλο του κόσμου που αντιπροσωπεύει, επηρεάζουν στη συνέχεια τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι και οι πολιτισμοί αντιλαμβάνονται και κατανοούν την πραγματικότητα. Οι γνώμες δίστανται για την έκταση αυτής της αλληλεπίδρασης αλλά όχι και για τη διαδικασία. Κατά συνέπεια, η φυσική γλώσσα στην πραγματικότητα αποτελεί ένα πρωταρχικό σύστημα μοντέλων, υπό την κυριολεκτική της σημασία. Σχεδόν όλες οι πτυχές της ανθρώπινης αντίληψης και κατανόησης διαμορφώνονται εν μέρει, από αυτό το πρωταρχικό ερμηνευτικό σύστημα.

[...] Η γλώσσα, ως κύριο μέσο της ανθρώπινης επικοινωνίας, αποτελεί τη βάση ενός μεγάλου αριθμού άλλων κοινωνικών συστημάτων -παραδόσεις, κοινωνικές συμβάσεις, τελετουργικά, θρησκεία [...] οι αντιπροσωπευτικές τέχνες. (Lotman 1976: xiv)

Ακόμη και οι μη-λεκτικές μορφές τέχνης, όπως η ζωγραφική κλπ., εκτιμώνται ως «im Banne der Sprache» (Flamend 1985). Ενώ, οι υποθέσεις της Σχολής Tartu σχετικά με τον πολιτισμό παρέχουν ακόμα ένα ορισμένο μέτρο αυτονομίας για τους δευτερεύοντες κώδικες, είναι σαφές σε τελική ανάλυση ότι ο πολιτισμός αντιμετωπίζεται ως εξαρτώμενος από τη γλώσσα. Τέτοιες (γλωσσοκεντρικές) τοποθετήσεις κυριαρχούσαν στο δεύτερο μισό αυτού του αιώνα, και αυτό, φυσικά, έχει προκαλέσει ορισμένες σοβαρές αντιδράσεις από την πλευρά των καλλιτεχνών και των κριτικών τέχνης, οι οποίοι αγανακτούν με την αναγωγική φύση της γλωσσικής ηγεμονίας. (Flamend 1985: 11). Όμως, παρά τις διαφωνίες, μπορούμε ακίνδυνα να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο πολιτισμός μας παραμένει εν γένει γλωσσοκεντρικός, ώστε να μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι μας κυβερνάει η παράδοση του γλωσσικού ιμπεριαλισμού, όπως θα έλεγε και ο Jakobson.

Αντίθετα, από τη πλευρά της φυσικής γλώσσας, το ζήτημα της αλληλεξάρτησης των γλωσσικών και πολιτισμικών κωδίκων επικεντρώνεται στο ερώτημα: μέχρι ποιο σημείο είναι δυνατή η περιγραφή της γλώσσας χωρίς αναφορές στην εξωγλωσσική πραγματικότητα; Είναι δυνατό να συνταχθούν μία περιγραφική γραμματική και ένα λεξικό απαλλαγμένα από σημασίες που θα προέρχονται από τον πολιτισμικό κώδικα; Οι διάφορες απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα απειλούν να μας παρασύρουν σε κάποιες πολύ σύνθετες γλωσσικές (καθώς επίσης ιδεολογικές και φιλοσοφικές) συζητήσεις, στις οποίες πρακτικοί περιορισμοί δεν μου επιτρέπουν να επεκταθώ. Στο σημείο αυτό απλώς να επισημάνω ότι το γλωσσικό σκηνικό κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δύο ή τριών δεκαετιών πρακτικά κυριαρχείται από την γενετική γραμματική, της οποίας ο προσανατολισμός της είναι εν γένει παγκοσμιοποιημένος και απολιτισμικός. Κατά συνέπεια, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με το αξιοπρόσεκτο παράδοξο όσοι σπουδάζουν πολιτισμό να έχουν την τάση να τοποθετούν τη γλώσσα στο κέντρο των μελετών τους, ενώ αντίθετα, η επικρατούσα τάση της τρέχουσας γλωσσικής μελέτης τείνει μάλλον να απομονώσει τη γλώσσα από το πολιτισμικό της περιβάλλον. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που ελπίζουμε να προκύψει από αυτές τις ελλειπείς παρατηρήσεις είναι ότι τα ζητήματα που διακυβεύονται εδώ αγγίζουν άμεσα τα θεωρητικά συστατικά μέρη της επιστήμης των μεταφραστικών σπουδών.

Έχω ήδη δηλώσει ότι θα δεχτώ τη διάκριση μεταξύ των γλωσσικών και πολιτισμικών κωδίκων, έτσι ώστε ορισμένες πολιτισμικές σημασίες να είναι πέρα από τον έλεγχο μιας καθαρά γλωσσικής ανάλυσης. Ακόμα και αν ένας αριθμός χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του πολ. πηγής μπορεί να κωδικοποιηθεί γλωσσικά σε ένα Κ.Π., θα υποθέσω ότι η παραγωγή, πρόσληψη, και μετάφραση ενός Κ.Π. εξαρτώνται επίσης από τον «κατάλληλο» χειρισμό ορισμένων πολιτισμικών σημείων, τα οποία μπορούν να διαχωριστούν από το γλωσσικό κώδικα. Αυτή η θέση ενδεχομένως να μην είναι αδιαμφισβήτητη, συμφωνεί όμως με τη δομιστική αρχή ότι η γλώσσα μπορεί να μελετηθεί ως αυτόνομο σύστημα. Επιπλέον, μπορούν να προστεθούν δύο ισχυρά επιχειρήματα πραγματολογικής φύσης. Το πρώτο συμφωνεί με την διαίσθηση των μεταφραστών, των κριτικών μετάφρασης, των απονομών βραβείων μετάφρασης, των μελετητών μεταφράσεων κλπ, ότι τα κοινωνικοπολιτισμικά προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη μεταφραστική διαδικασία, διαφοροποιούνται με κάποιο τρόπο από τα γλωσσικά προβλήματα μεταφοράς. Αυτή η διαίσθηση βεβαιώνεται με την παρουσία στο κρίσιμο λεξιλόγιό μας, όρων όπως η νεοτεροποίηση με την ιστοριοποίηση και η πολιτογράφηση με την εξωτικοποίηση, τα οποία δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η πολιτισμική διάσταση του Κ.Π. Ένα δεύτερο (και σχετικό) πραγματολογικό μοτίβο είναι η συνύπαρξη βασικά δύο μεταφραστικών μεθόδων, με τις οποίες τα στοιχεία του Κ.Π με επιπρόσθετο πολιτισμικό φορτίο, (θα μπορούν να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας). Πρώτον, υπάρχει μια μεταφραστική μέθοδος, η οποία στοχεύει στο μέγιστο βαθμό γλωσσικής ισοδυναμίας, αλλά αποτυγχάνει στην πολιτισμική ισοδυναμία. Δεύτερον, υπάρχει μια μέθοδος η οποία ευνοεί την ισοδυναμία στο πολιτισμικό πεδίο με το τίμημα να υποβαθμιστεί η γλωσσική ισοδυναμία. Η διαφορά μεταξύ των δύο προσεγγίσεων μπορεί να εντοπιστεί με απόλυτη ακρίβεια – εάν βασιστούμε στη διαίσθηση – στον τρόπο με τον οποίο οι «πολιτισμικές πληροφορίες» του σχετικού στοιχείου του Κ.Π., εξετάζονται από τον μεταφραστή. Η επόμενη ενότητα παρέχει μια συστηματικότερη επεξεργασία αυτών των διαφορετικών τρόπων πολιτισμικής μετάβασης.

1.2.2 Όπως οι γλώσσες, έτσι και οι πολιτισμοί, συνιστούν ιδιαίτερα σύνθετα ιστορικά φαινόμενα, τα οποία εξελίσσονται συνεχώς λόγω των αλλαγών στο εξωτερικό τους περιβάλλον και τις εσωτερικές λειτουργικές ανάγκες τους. Ως αποτέλεσμα αυτού του ενδογενούς δυναμισμού, οι κώδικες των διαφόρων πολιτισμών εξελίσσονται μεμονωμένα και τείνουν να είναι έντονα ασυμβίβαστοι ή ανισομορφικοί. Το γεγονός

αυτό ενισχύεται όλο και περισσότερο, αν δεχτούμε ότι οι πολιτισμοί (όπως και οι γλώσσες) δεν αποτελούν δεξαμενές των μεμονωμένων στοιχείων, αλλά μάλλον περίπλοκα οργανωμένες δομές, των οποίων οι πολλαπλές εσωτερικές σχέσεις καθορίζουν την πολιτισμική σημασία κάθε στοιχείου. Όπως και με τη γλωσσική ανακωδικοποίηση, (βλ. ενότητα 1.1.2) αυτό προκαλεί πολλές δυσκολίες μεταφοράς.

Ο βαθμός που η διαγλωσσική μετάφραση φέρνει τον μεταφραστή αντιμέτωπο με την ανάγκη μεταφοράς πολιτισμικών εννοιών, μπορεί να ποικίλει αρκετά. Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η μεταφραστική διαδικασία πραγματοποιείται στα πλαίσια ενός ενιαίου, (αλλά δίγλωσσου) πολιτισμικού συστήματος, έτσι ώστε μια αλλαγή του γλωσσικού κώδικα να μην συνεπάγεται απαραίτητως και μια αλλαγή του πολιτισμικού κώδικα. Επιπλέον, μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε, ότι ορισμένες κεντρομόλες δυνάμεις στον δυτικό πολιτισμό μας, και στην όλο και αυξανόμενη παγκόσμια κλίμακα μαζικής επικοινωνίας, καταλύουν πολλά πολιτισμικά εμπόδια, τα οποία παλαιότερα ήταν δύσκολο να υπερνικηθούν. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι ζούμε στην πλανητική εποχή, την οποία οραματίστηκε ο Teilhard de Chardin. Επίσης, δεν θα έπρεπε να αγνοούμε τα αμέτρητα θέματα τοπικής πολιτισμικής διαφοροποίησης, τα οποία υπάρχουν και θα υπάρχουν για πάντα. Οι τεράστιες πολιτισμικές αποστάσεις ίσως να πρέπει να γεφυρωθούν ειδικά εάν συμπεριλαμβάνονται οι μη-Δυτικοί πολιτισμοί ή εάν παλαιότερα κείμενα χαρακτηρίζονται ως πολιτισμικώς εξωτικά, αν όχι πλήρως πεπερασμένα με το πέρασμα του χρόνου.

Οι διάφοροι πιθανοί τρόποι αντιμετώπισης των ασυμμετρικών σημείων μεταξύ του κώδικα του πολιτισμού πηγής και του κώδικα του πολιτισμού στόχου δείχνουν να είναι ανοικτοί στους μεταφραστές. Όπως μόλις υπέδειξα, υπάρχουν δύο βασικές στρατηγικές.

1.2.2.1 Μια πρώτη στρατηγική συνίσταται στην αντικατάσταση του Κ.Π. - των στοιχείων του κώδικα της Γ.Π. με τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ, τα οποία απεικονίζουν βέλτιστα την πολιτισμική, παρά τη γλωσσική σημασία τους. Με άλλα λόγια, το στοιχείο του Κ.Σ. που προκύπτει εμπεριέχει μια *ανάλογη* πολιτισμική σημασία. Η σχετική του αξία μέσα στον κώδικα της Γ.Σ. αποτελεί τη βέλτιστη προσέγγιση της συγγενικής αξίας του αντίστοιχου Κ.Π. εντός του κώδικα του πολιτισμού πηγής. Ένα παράδειγμα θα διευκρινίσει αυτές τις αφηρημένες διατυπώσεις. Όπως προαναφέρθηκε ο Σαίξπηρ αναφέρει τα «υποδήματα που τρίζουν» στον *Βασιλιά Ληρ*, το οποίο στον ελισαβετιανό πολιτισμικό κώδικα, έφερε την συνυποδήλωση της

τελευταίας λέξης της μόδας. Η ολλανδική απόδοση «krakende schoenen» θα αναγνωριστεί διαισθητικά ως ένα λογικά ισοδύναμο ανάλογο σε γλωσσικό επίπεδο, εντούτοις θα αποτύγχανε να διατηρήσει την πολιτισμική σημασία της πρωτότυπης φράσης. Ένα πολιτισμικό ανάλογο, από την άλλη πλευρά, θα προσπαθούσε να καθιερώσει επακριβώς την κατά προσέγγιση ισοδυναμία στο πολιτισμικό πεδίο, εις βάρος, εάν αυτό κριθεί απαραίτητο του βαθμού της γλωσσικής ισοδυναμίας. Στο παράδειγμά αυτό θα μπορούσε ίσως να γίνει αντιληπτό μέσω μίας αναφοράς σε κάποιο επώνυμο ή γνωστό οίκο υποδημάτων της εποχής μας (του 20^{ου} αιώνα).

Το παράδειγμα που μόλις αναφέρθηκε, μας βοηθάει επίσης να καταλάβουμε ότι οι πολιτισμικές σημασίες δεν μπορούν να διαχωριστούν από τον πολιτισμικό κώδικα που τις δημιουργήσε, έτσι ώστε η αναλογία μεταξύ των πολιτισμικών σημείων που προέρχεται από διαφορετικούς κώδικες δεν μπορεί να είναι κάτι άλλο παρά μια χονδροειδής προσέγγιση. Ομοίως, (όπως με τα γλωσσικά ανάλογα) ίσως να είμαστε σε θέση να κάνουμε διαισθητικές δηλώσεις σχετικά με τη φύση της σχέσης που υφίσταται μεταξύ τους, αλλά αυτό απέχει παρασάγγας από μία ακριβή μέτρηση των βαθμών της πολιτισμικής ισοδυναμίας. Επομένως (όπως και με την επιλογή των γλωσσικών αναλόγων), η ανισομορφία των πολιτισμικών κωδίκων επιβάλλει αναπόφευκτα έναν σημαντικό βαθμό αυθαιρεσίας κατά την επιλογή των πολιτισμικών αναλόγων. Η μεταφραστική διαδικασία, αποτελεί και εδώ μία διαδικασία επιλογής, και είναι επομένως αδύνατο να χρησιμοποιηθεί ο όρος ισοδυναμία με την αυστηρή σημασία του. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι η επιλογή της δομικής θεματοποίησης των στοιχείων του κώδικα του πολιτισμού στόχου θεωρείται

πιθανώς το πιο ευαίσθητο ζήτημα που αντιμετωπίζει ο μεταφραστής ενός λογοτεχνικού κειμένου. Η λογική και η επικοινωνιακή αξία μπορούν, γενικά, να μετρηθούν με σχετική ευκολία και σχετική ακρίβεια ενάντια στην «κοινή χρήση» η οποία επικρατεί στην Γ.Π. και στη Γ.Σ. κατά τη διάρκεια της συγγραφής του Κ.Π. και του Κ.Σ. Πώς μπορεί όμως κανείς να μετρήσει την αξία των στοιχείων του χρόνου – μέρους – παράδοσης τα οποία περιλαμβάνονται στο Κ.Π; (Lefevere 1975 :100)

Ίσως για αυτό το λόγο οι περισσότερες σημερινές κανονιστικές θεωρίες έχουν την τάση να εκφράζουν δυσανεμία για τα πολιτισμικά ανάλογα. Μερικές φορές υποστηρίζεται ακόμη ότι η εφαρμογή της στρατηγικής των πολιτισμικών αναλόγων στερεί από τα Κ.Σ.

το δικαίωμα να φέρουν τον τίτλο του μεταφράσματος. Τα πολιτισμικά ανάλογα συχνά σχετίζονται με το περιεχόμενο του Κ.Π., το οποίο ο μεταφραστής απαιτείται να μεταβιβάσει σε πλήρη συμφωνία με τον «μεταφορά-αγωγό». Εάν ο μεταφραστής αρνηθεί να κάνει κάτι τέτοιο, το Κ.Σ. του πρέπει να ονομαστεί προσαρμογή και όχι μετάφραση. Ένας άλλος παράγοντας που μπορεί να εξηγήσει τη γενικά αρνητική αξιολόγηση των πολιτισμικών αναλόγων αποτελεί το γεγονός ότι ο ανθρώπινος νους τείνει να είναι μάλλον ευαίσθητος στην παρεμβολή διαφορετικών πολιτισμικών καταστάσεων. Συνήθως αποδοκιμάζουμε το «ανάρμοστο συνονθύλευμα των παλαιών και σύγχρονων πράξεων», (Tytler 1978: 265) δηλαδή το μπερδεύμα των ασυμβίβαστων πολιτισμικών πλαισίων. Δεν ξεχνάμε βεβαίως και την αρνητική συνυποδήλωση που φέρει η έννοια του αναχρονισμού. Για τον λόγο αυτό, τα πολιτισμικά ανάλογα συχνά προκαλούν δυσφορία, εκτός βέβαια αν, *ολόκληρο* το πολιτισμικό πλαίσιο του Κ.Π έχει αλλάξει ριζικά. Τελικά, συχνά επισημαίνω ότι τα ίδια τα πολιτισμικά ανάλογα έχουν μικρό χρόνο ζωής εξαιτίας των διαχρονικών αλλαγών εντός του κώδικα πολιτισμού στόχου. Όσο περισσότερες είναι οι αναφορές στο σύγχρονο πολιτισμό στόχο, τόσο πιο σύντομα το Κ.Σ. θα θεωρηθεί ξεπερασμένο.

1.2.2.2 Η δεύτερη μέθοδος μεταφοράς των πολιτισμικών σημασιών συνίσταται στην παραγωγή των πολιτισμικών *ομολόγων*. Στο επίπεδο της γλωσσικής ανακωδικοποίησης, η μέθοδος των ομολόγων χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι το γλωσσικό στοιχείο των Κ.Π., το οποίο υποβάλλεται σε μεταφραστική διαδικασία, αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως η μορφική μονάδα, (επίπεδο σημαινόντων) παρά ως μια σημασιολογική – λειτουργική ενότητα (επίπεδο σημαινόμενων). Ένας παράλληλος ορισμός ισχύει σε πολιτισμικό επίπεδο. Η διαφορά εντοπίζεται, φυσικά, στην ιδιαίτερη φύση των πολιτισμικών σημείων. Εάν ταχθούμε υπέρ της ερμηνείας του Hjelmslev ή του Barthes, τα πολιτισμικά σημαίνοντα ορίζονται βάσει *ολόκληρου* του γλωσσικού σημείου, στο οποίο προσαρτάται η πολιτισμική σημασία. Επομένως, όταν χρησιμοποιείται η μέθοδος των ομολόγων για τη μετάβαση των πολιτισμικών σημείων, η απόδοση του πρόσθετου πολιτισμικού σημασιολογικού περιεχομένου των σχετικών στοιχείων του Κ.Π. καθίσταται υποδεέστερη συγκριτικά με μία βέλτιστη ισοδύναμη απόδοση αυτών των στοιχείων γλωσσικά. Από την πλευρά των εμπλεκόμενων πολιτισμικών κωδίκων, είμαστε αντιμέτωποι με μια διαδικασία μορφικής *αντιγραφής*, στην οποία το σημασιολογικό περιεχόμενο του Κ.Π. ουσιαστικά αγνοείται. Κάτι τέτοιο ενδέχεται μερικές φορές να προκαλέσει διαφορούμενες καταστάσεις, ή ακόμα και σοβαρές

παρανοήσεις (πολιτισμικές *false cognates*²³), ειδικά εάν πρέπει να καλύψουμε μεγάλες πολιτισμικές αποστάσεις. Εντούτοις, δεν πρέπει να υποτιμήσουμε τις ικανότητες επίλυσης προβλημάτων των δεκτών των κειμένων. Στην περίπτωση του παραδείγματος των «υποδημάτων που τρίζουν» μία πολιτισμικά ομολόγη απόδοση (όπως το «*krakende schoenen*» στα ολλανδικά) πιθανόν να αποδειχθεί επικοινωνιακά αποτελεσματική, έστω κι αν θα είναι με έναν τρόπο λιγότερο άμεσο, δεδομένου ότι οι αναγνώστες ή οι θεατές του *Βασιλιά Αηρ* μπορούν να συγκεντρώσουν αρκετά στοιχεία από το συγκεκριμένο, έτσι ώστε να κατανοήσουν την σχετική πολιτισμική συνυποδήλωση. Τελικά, η συνολική επίδραση των πολιτισμικών ομολόγων συχνά περιορίζεται στην εισαγωγή μιας ορισμένης δόσης *εξωτικού τοπικού χρώματος* το οποίο δεν κωδικοποιήθηκε ως τέτοιο από τον συγγραφέα του Κ.Π., ούτε έγινε αντιληπτό από το σύγχρονο κοινό του. Ο παράγοντας αυτός του πληροφοριακού πλεονασμού μπορεί εν μέρει να υποβαθμίσει την τρέχουσα κριτική προτίμηση της μεθόδου των ομολόγων, σε αντίθεση με τα πολιτισμικά ανάλογα. Άλλα πιθανά αιτία αναπτύχθηκαν στο τέλος της προηγούμενης ενότητας (κύρος του πολιτισμού πηγής, κλπ.)

Όσο μπορούμε να ξεχωρίσουμε τους γλωσσικούς από τους πολιτισμικούς κώδικες, οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι μεταφραστές σε επίπεδο πολιτισμικής μεταφοράς έχουν προφανείς συνέπειες σε επίπεδο γλωσσικής μετάβασης και αντίστροφα. Οι συνέπειες αυτών θα αξιολογηθούν παρακάτω στην ενότητα 2. Σε αυτή τη φάση, μπορούμε κατά προσέγγιση να διακρίνουμε τις ακόλουθες μορφές αλληλεξάρτησης: τα γλωσσικά ανάλογα είναι επίσης και πολιτισμικά ανάλογα μέχρι το σημείο που τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κωδικοποιούνται γλωσσικά. Στο βαθμό που η πολιτισμική σημασία ενός στοιχείου του Κ.Π. δεν καλύπτεται από την γλωσσική της περιγραφή, τα πολιτισμικά ομολόγα συνυπάρχουν με τα γλωσσικά ανάλογα. Υπό τους ίδιους όρους, η παραγωγή των πολιτισμικών αναλόγων μπορεί να απαιτήσει ριζικές μετατοπίσεις στο γλωσσικό επίπεδο. Αυτές οι παρατηρήσεις μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε τουλάχιστον σε ένα σημαντικό συμπέρασμα: η εισαγωγή του πολιτισμικού επιπέδου, αν μη τι άλλο, έχει αυξήσει σημαντικά τον αριθμό των *πιθανών* Κ.Σ., τα οποία μπορούν να προκύψουν από ένα και μόνο Κ.Π. Στην επόμενη ενότητα πρέπει να εισαγάγω έναν ακόμα περίπλοκο παράγοντα.

1.3 Κειμενική ανακωδικοποίηση

²³ Είναι δύο λέξεις σε ίδιες ή διαφορετικές γλώσσες που έχουν παρόμοια μορφή και σημασία, έχουν όμως διαφορετικές ρίζες. (Σ.τ.Μ.)

1.3.1 Για να είναι μία λεκτική έκφραση επικοινωνιακά αποτελεσματική, οι μελλοντικοί δέκτες του μηνύματος, θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδώσουν τη σωστή γλωσσική σημασία σε οποιεσδήποτε από τις προτάσεις που συνθέτουν το μήνυμα και επομένως, θα πρέπει να μοιράζονται τον ίδιο γλωσσικό κώδικα με τον ομιλητή. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να κατανοούν επαρκώς τον πολιτισμικό κώδικα που χρησιμοποιείται προκειμένου να αποκρυπτογραφούν τις κωδικοποιημένες πολιτισμικές σημασίες των γλωσσικών σημείων. Μια τρίτη όμως διάσταση, παραμένει μέχρι σήμερα εντελώς άθικτη: παρανοήσεις και δυσκολίες στην επικοινωνία είναι βέβαιο ότι θα εμφανιστούν, εάν ο μελλοντικός δέκτης του κειμένου δεν είναι σε θέση να χειριστεί καλά τον κώδικα που διέπει την *χρήση* της γλώσσας. Η συμβολή αυτής της τρίτης διάστασης στο γενικό σημασιολογικό περιεχόμενο ενός κειμένου και η επίδραση που ασκεί στη μετάφραση, αποτελεί το θέμα της παρούσας ενότητας.

Σύμφωνα με το διάσημο τριαδικό σχήμα του Morris, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μελέτη ενός συστήματος σημείων όπως η γλώσσα, οφείλει να συνίσταται στην ανάλυση τριών ξεχωριστών συνόλων σχέσεων: εκείνων που υφίστανται μεταξύ των σημείων (*σύνταξη*), εκείνων (που υφίστανται) μεταξύ των σημείων και αυτών που σημαίνουν συμβατικά (*σημασιολογία*), και εκείνων που υφίστανται μεταξύ των σημείων και των χρηστών τους (*πραγματολογία*). Στις περισσότερες παραδοσιακές προσεγγίσεις της γλώσσας (και της λογοτεχνίας) το βάρος πέφτει κυρίως στα δύο πρώτα είδη σχέσεων. Ειδικά το πρώτο είδος σχέσεων έχει μελετηθεί εξονυχιστικά με τους μελετητές να στοχεύουν στην αναδημιουργία της εσωτερικής δομής των γλωσσών θεωρώντας την πρόταση τη βασική μονάδα ανάλυσης. Το τρίτο είδος σχέσεων εισήλθε στον τομέα των γλωσσικών σπουδών πολύ αργότερα. Το γεγονός ότι αντιλαμβανόμαστε πως η χρήση της γλώσσας δεν υπόκειται σε συγκεκριμένες κανονικότητες παρά μόνο στην ίδια την γλώσσα, και ότι η μελέτη των γλωσσών δεν μπορεί επομένως να περιοριστεί ή να υποβιβαστεί στην ανάλυση μεμονωμένων προτάσεων, που απομονώνονται από τα παρεκβατικά συγκείμενά τους, οφείλεται στους θεωρητικούς των γλωσσικών πράξεων, όπως ο John Austin και ο John Searle. Όταν αντιμετωπίζουμε το συνολικό γλωσσικό και καταστασιακό περιεχόμενο, διαπιστώνουμε ότι στην ομιλία και τη γραφή στην πραγματικότητα εμπλεκόμαστε σε τρεις διαφορετικές πράξεις. Αρχικά, κατασκευάζουμε και εκφέρουμε προτάσεις με μια ορισμένη δυνατότητα ερμηνείας (δηλ. την παραγωγή προτασικών σημασιών ή *λεκτικών πράξεων*). Ταυτόχρονα εκτελείται η επονομαζόμενη *προσλεκτική πράξη*, με την οποία

σκοπεύουμε η έκφρασή μας να αποτελέσει πράξη ισχυρισμού, επαίνου, απορίας, διαταγής, υπόσχεσης, προειδοποίησης, και ούτω καθεξής. Συχνά, εκτελούμε επίσης την αποκαλούμενη *ρητορική πράξη*, σκοπεύοντας να προκαλέσουμε αντιδράσεις στις πράξεις ή την ψυχική διάθεση του ακροατή, που υπερβαίνουν την απλή κατανόηση, όπως για παράδειγμα ο θυμός, ο εκφοβισμός, η καταδίκη, η αντίδραση και ούτω καθεξής. Το σημαντικό στοιχείο αυτών των διακρίσεων είναι ότι υποδεικνύουν την διαφορά μεταξύ των λέξεων και όσων μπορεί να κάνει κανείς με αυτές (βλ. τον τίτλο του βιβλίου του Austin «*πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*;» από το 1962). Μια τέτοια γλωσσική θεωρία, που αντιμετωπίζει τη χρήση της γλώσσας ως αναπόσπαστο τμήμα της ανθρώπινης επικοινωνίας, ο σκοπός του αποστολέα των κειμένων είναι σαφώς προγενέστερος της επιλογής του γλωσσικού μέσου.²⁴ Έτσι,

οι προσλεκτικές πράξεις δεν απορρέουν από τις λεκτικές πράξεις. [...] Η προσλεκτική πράξη, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση κάποιας πρότασης θεωρείται ότι επενδύει στην έκφραση αυτής της πρότασης με μια συγκεκριμένη προσλεκτική δύναμη. Η τριπλή διάκριση μπορεί έπειτα να αναφερθεί με τον ακόλουθο τρόπο: ο ομιλητής εκφέρει προτάσεις με συγκεκριμένη σημασία (λεκτική πράξη) και με μια συγκεκριμένη δύναμη (προσλεκτική πράξη) προκειμένου να επιτευχθεί μια ορισμένη επίδραση στον ακροατή (ρητορική πράξη). (Kempson 1977: 51).

Ως εκ τούτου, οι κανόνες που διέπουν τη χρήση της γλώσσας βρίσκονται σε υψηλότερη ιεραρχικά κλίμακα από τους ίδιους τους αυστηρά γλωσσικούς κανόνες. Λαμβάνοντας υπόψη την προσλεκτική δύναμη και την ρητορική επίδραση, αυτοί οι υψηλής ιεραρχίας κανόνες καθορίζουν συμβατικά ποια *γλωσσικά* σημεία και συνδυασμοί πρέπει να επιλεγθούν από τη συνολική δεξαμενή του γλωσσικού κώδικα. Καθώς επίσης, ποια επιπρόσθετα *υπεργλωσσικά* χαρακτηριστικά γνωρίσματα θα πρέπει να φέρει το μήνυμα. Αυτές οι συμβάσεις μπορούν να λειτουργήσουν σε διάφορα επίπεδα. Θα απαριθμήσω εν συντομία κάποιες από τις παραμέτρους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν: Η επιλογή των γραφικών και ορθογραφικών μηχανισμών (στη γραπτή επικοινωνία), η προτίμηση ή απόρριψη συγκεκριμένων γλωσσικών παραλλαγών, όπως η κοινωνιόλεκτος, η διάλεκτος, η ιδιόλεκτος, κλπ., η προτίμηση ή απόρριψη ορισμένων λεξιλογικών ή γραμματικών χαρακτηριστικών, η χρήση ιδιαίτερων αφηγηματικών

²⁴ Αυτό συνεπάγεται ότι κάποιες από τις επικρίσεις ενάντια στην αυστηρή ερμηνεία της γλώσσας ως κώδικα ισχύουν επίσης (και) για τη θεωρία των λεκτικών πράξεων. Βλ. π.χ. Easthope (1983: 9-10).

δομών, στρατηγικών επιχειρηματολογίας κλπ., η χρήση διαφόρων μέσων οργάνωσης κειμένων όπως οι τίτλοι, οι παράγραφοι, οι στροφές, τα κεφάλαια κλπ., η χρήση άλλων μηχανισμών διατήρησης της κειμενικής συνοχής και συμβάσεων όπως η αναφορά, οι δείκτες λόγου κλπ., η χρήση συγκεκριμένων μητρικών χαρακτηριστικών όπως οι κοινοτοπίες, οι τύποι, τα μοτίβα κλπ., η επιθυμία και ακριβής φύση των επιπρόσθετων μορφικών προτύπων όπως οι ηχητικές επαναλήψεις, το μέτρο, τα σχήματα λόγου, τα είδη λόγου κλπ., είδη διάδρασης (π.χ η δείξη) με άλλα σημειωτικά συστήματα (σε δραματικά κείμενα, σενάρια ταινιών, κινούμενα σχέδια, διαφημίσεις και όλα τα σχετικά). Αυτή είναι μια σχηματική και προσωρινή καταγραφή που όμως απεικονίζει εύστοχα τους πολλαπλούς τρόπους, με τους οποίους τα λεκτικά εκφωνήματα μπορούν να ξεχωρίσουν ως πραγματοποιήσεις συγκεκριμένων γλωσσικών πράξεων. Αξίζει να αναφέρουμε ότι κάποιες από τις παραμέτρους που απαριθμούνται σχετίζονται με πτυχές της γλώσσας που ανήκουν στο επίπεδο των σημαινόντων, όπως παραδείγματος χάριν πτυχές της ηχητικής δομής. Αυτή η σημαντικότητα των μορφολογικών ιδιοτήτων είναι χαρακτηριστικό των ποιητικών ή λογοτεχνικών γλωσσικών πράξεων, βλ. *παραπάνω*.

Όπως αναφέρθηκε, το ταίριασμα των τύπων των γλωσσικών δομών με τα διάφορα είδη της προσλεκτικής δύναμης είναι θέμα σύμβασης. Για παράδειγμα, μια ερώτηση όπως «γιατί να μην σταματήσουμε εδώ» στην Αγγλική

αποτελεί συνήθως μια προτροπή. Εάν μεταφραστεί στα επίσημα Εβραϊκά χάνει τη δευτεροβάθμια προσλεκτική δύναμή του, και λειτουργεί μόνο ως ερώτηση. (Blum-Kulka 1981: 93)

Το αγγλικό και το εβραϊκό σύνολο συμβάσεων που διέπουν την επιλογή και χρήση των γλωσσικών δομών τυγχάνει στο παραπάνω παράδειγμα να μην συμπίπτουν. Στο στενό γλωσσικό επίπεδο, η σημασιολογική αξία της εβραϊκής και αγγλικής πρότασης, μπορεί να είναι κατά προσέγγιση ισοδύναμη, όμως το συνολικό σημασιολογικό τους περιεχόμενο δεν θα ταυτίζεται εξαιτίας των διαφορετικών προσλεκτικών και ρητορικών δυνατοτήτων τους.

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι εκφράσεις (όπως η μεμονωμένη πρόταση στο προηγούμενο παράδειγμα) μπορούν να αναπτύξουν την πραγματολογική επίδρασή τους μόνο στα κειμενικά σύνολα στα οποία ανήκουν και επίσης επειδή πολλές από τις συμβάσεις που διέπουν τη χρήση της γλώσσας αναφέρονται στη συνολική κειμενική

σύνθεση των εκφράσεων, προτείνω το σύνολο των συμβάσεων, το οποίο έχω εξετάσει να ονομαστεί «κειμενικός κώδικας». Συνεπώς, οι διαφοροποιήσεις στην κειμενική οργάνωση είναι αυτές που αποσαφηνίζουν τα στοιχεία εκείνα που προσδίδουν σαφήνεια σε ένα νομικό κείμενο, μια επαγγελματική επιστολή, ένα έγγραφο συσκέψεων, μιας κωμωδίας ηθών ένα συμβολικό ποίημα και ούτω καθεξής. Οι ίδιοι παράγοντες μας βοηθούν να ξεχωρίσουμε όλους τους τύπους κειμένου από τον απλό συνδυασμό των συστατικών τους προτάσεων. Το κείμενο αναγνωρίζεται ως μια μοναδική σημασιολογική μονάδα με έναν ορισμένο βαθμό και είδος συνεκτικότητας. Μέσω των δεικτών του είδους θα χαρακτηριστεί μέλος ή σχεδόν μέλος μιας ιδιαίτερης κατηγορίας κειμένων. Αναλόγως, θα προκληθούν ορισμένες προσδοκίες στους δέκτες του κειμένου, που παρακινούνται να υιοθετήσουν την προδιάθεση για ευαναγνωσιμότητα που συμβατικά συμφωνεί με το σχετικό τύπο γλωσσικής πράξης.

Στους περισσότερους πολιτισμούς, μπορούμε να διακρίνουμε έναν λογοτεχνικό κώδικα, ως ειδικό υποκώδικα, εντός του συνολικού κειμενικού κώδικα. Αυτή η διάκριση μπορεί να γίνει και βάσει του ιδιαίτερου τύπου κειμενικής οργάνωσης, που επιβάλλεται στο γλωσσικό υλικό, και βάσει της συγκεκριμένης πολιτισμικής λειτουργίας που υποχρεώνει τα κείμενα να παρουσιάσουν: σε ένα λογοτεχνικό μήνυμα η εστίαση μετατοπίζεται στην κατασκευή του μηνύματος αυτού καθαυτού, συμπεριλαμβανομένων των μορφικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του, που είναι semanticized και γίνονται αναπόσπαστο τμήμα της συνολικής σημασίας του κειμένου (βλ. επίσης ενότητα 2). Αυτό το προσκήνιο της μορφής του μηνύματος συχνά συνεπάγεται ένα ιστορικό πλαίσιο άλλων συνηθισμένων λειτουργιών της χρήσης της γλώσσας, προκαλώντας μια ισχυρή αναταραχή στις συνήθειες μορφές του κειμενικού-γλωσσικού λόγου, κατά τον οποίο η πραγματική γλωσσική και κειμενική διατύπωση των μηνυμάτων είναι σχεδόν αυτοακυρωτική ή διαφανής, με το επικοινωνιακό ενδιαφέρον να εξυπηρετεί πιο πραγματολογικούς σκοπούς. Αυτό εξηγεί γιατί τα καλλιτεχνικά κείμενα φέρουν ένα τόσο υψηλό φορτίο πληροφοριών. Επίσης, συνεπάγεται ότι οι μηχανισμοί που χρησιμοποιεί ο λογοτεχνικός κώδικας δεν μπορούν να μελετηθούν επικερδώς, εάν συλλαμβάνονται ως αμετάβλητα, ή εάν η λογοτεχνική επικοινωνία θεωρείται εγγενώς διαφορετική από άλλα είδη λόγου. Η λογοτεχνική (αισθητική, καλλιτεχνική) λειτουργία ενός κειμένου μπορεί στην πραγματικότητα να αξιολογηθεί ορθώς μόνο σε αντίθεση με το δυναμικό υπόβαθρο του κειμενικού κώδικα ως όλο. Αυτή η ιστορική διάσταση εξηγεί, παραδείγματος χάριν πώς γίνεται τα κείμενα

να αποκωδικοποιούνται μερικές φορές ως λογοτεχνικά κείμενα, ακόμη κι αν αρχικά δεν κωδικοποιήθηκαν ως τέτοια, ή αντιστρόφως.

Προκειμένου να χρησιμοποιήσω τον όρο κώδικα σε μια συζήτηση λογοτεχνικών και μη-λογοτεχνικών κειμενικών συστημάτων, πρέπει ακόμη μια φορά να αντιμετωπίσω κάποια βασικά θεωρητικά προβλήματα. Ιδιαίτερος στα πλαίσια των λογοτεχνικών σπουδών, η εφαρμογή της έννοιας του κώδικα έχει προκαλέσει αυστηρή κριτική. Ο Fokkema (1985) παρουσιάζει μια προσεγμένη έρευνα όλων των πιθανών ενστάσεων, και έπειτα προσπαθεί συστηματικά να τις αντικρούσει. Εντούτοις, ακόμα κι αν τείνουμε να συμφωνήσουμε με τον ειρμό του επιχειρήματος του, κάποιες από τις διαψεύσεις του, υπολείπονται του στόχου τους. Για παράδειγμα, η αντίκρουση ότι οι αυστηροί κώδικες βασίζονται σε προγενέστερη συμφωνία μεταξύ αφετηρίας και άφιξης, ενώ δεν υπάρχει τέτοια συμφωνία μεταξύ συγγραφέα και αναγνωστών, «ακυρώνεται απορρίπτοντας» αυτό το προαπαιτούμενο και από το χαλαρό ορισμό του κώδικα (Fokkema 1985: 649)! Είναι, φυσικά, απλά αδύνατο να ακυρωθεί ικανοποιητικά η ένσταση. Οι διάφοροι συγγραφείς ακόμη και τα διάφορα έργα τείνουν να καθιερώσουν δικούς τους ιδιόλεκτους και το έργο τέχνης μονομερώς δημιουργεί τον δικό του κώδικα (αυτό-κωδικοποίηση). Πρέπει να έχουμε υπόψιν μας ότι ο Lotman (π.χ 1976: 127-131) περιγράφει ως πάλι τη σχέση μεταξύ του κώδικα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας και εκείνον που χρησιμοποιεί ο αναγνώστης. Όπως υποστηρίζει ο Culler (1976: 105)

η λογοτεχνία συνεχώς υπονομεύει, σατιρίζει και δραπετεύει από οτιδήποτε τείνει να εξελιχθεί σε έναν άκαμπτο κώδικα ή σε ρητούς κανόνες διερμηνείας.[...] Τα λογοτεχνικά έργα ποτέ δεν ακολουθούν κατά γράμμα τους κώδικες που τους καθορίζουν και αυτό είναι που κάνει τη σημειολογική διερεύνηση της λογοτεχνίας ένα τόσο βασανιστικό εγχείρημα.

Υπάρχουν κι άλλα προβλήματα. Αφενός θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει τις υποθέσεις που καθορίζουν τη διάκρισή μου μεταξύ του κειμενικού και του πολιτισμικού κώδικα - υποθέσεις, τις οποίες πολλοί κριτικοί της διακειμενικότητας δύσκολα θα αποδεχόταν. Αφετέρου, οι υποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες ο κειμενικός κώδικας θεωρείται εδώ διαφορετικός από τον γλωσσικό κώδικα είναι επίσης αμφισβητούμενες. Τελικά, όπως ο Roland Barthes και άλλοι μας κάνουν να πιστεύουμε,

δεν υπάρχει «καθαρός» λόγος ή «μηδενικός βαθμός» ρητορικής²⁵. Ακόμη, προς υπεράσπιση της απόφασής μου, θα μπορούσα να αναφερθώ σε ένα φαινόμενο, όπως η ποιητική αδεία (οι λογοτεχνικοί κώδικες μπορούν προφανώς να μην τηρούν ακόμη και τους πιο βασικούς γραμματικούς κανόνες) ή στη σαφή τάση των λογοτεχνικών και άλλων υποκωδίκων, έτσι ώστε να αγνοούν τα γλωσσικά σύνορα. Θα μπορούσα επίσης να αναφέρω και τις σημαντικές θεωρίες της Σχολής Tartu. Όμως, η καθοριστική εκτίμηση είναι ότι εν προκειμένω φαίνεται να υπάρχουν δύο ξεχωριστές μεταφραστικές μέθοδοι απόδοσης των κειμενικών σημείων του Κ.Π. Αυτές θα εξηγηθούν στις ενότητες 1.3.2.1 και 1.3.2.2 που ακολουθούν.

1.3.2 Το γεγονός ότι οι λεκτικές εκφράσεις υπόκεινται πάντα σε κάποια μορφή κειμενικής κωδικοποίησης σχετίζεται βεβαίως με τον μελετητή της μετάφρασης. Αυτό, εντούτοις δεν υπονοεί ότι μια εκτίμηση των «κειμενικών» ή των πραγματολογικών πτυχών του Κ.Π εξουδετερώνει, ή ακόμα και αφαιρεί τη μεσολάβηση των γλωσσικών και πολιτισμικών λειτουργιών μετάβασης. Επίσης, αυτό είναι που έχουν την τάση να αναμένουν οι γραμματολόγοι της μετάφρασης:

Η πρόθεσή μας είναι να αναπτύξουμε μια στρατηγική χειρισμού κειμένων και μεταφράσεών τους, η οποία προσπαθεί να αναπτύξει κριτήρια για μια αντικειμενική περιγραφή της θέσης και της λειτουργίας οποιουδήποτε χωρίου κειμένου μέσα σε ένα σύστημα αυτού του είδους, προκειμένου να παραχθούν επαρκείς μεταφραστικές οδηγίες ανάλογες με τον τύπο κειμένου. Βάσει μιας τέτοιας στρατηγικής, πρέπει να καταστήσουμε εφικτή την αντικατάσταση των ενστικτωδώς προσδιοριζόμενων αποφάσεων (τις οποίες η παραδοσιακή θεωρία της μετάφρασης χρειαζόταν απαραίτητως) με απλές διμερείς αποφάσεις. Αναλόγως, δεν πρέπει πλέον να χαρακτηρίζουμε τις μεταφράσεις ως «πολύ καλές», «πιο λυρικές», «μάλλον αδέξιες», ή «εξαιρετικές». Τελικά, πρέπει να υπάρχει μόνο «σωστή» ή «λανθασμένη» μετάφραση. (Wertheimer 1974: 43)

²⁵ Σημαίνει ότι ο Fokkema (1985: 646) σε ένα παρόμοιο συγκείμενο υποστηρίζει την υπόθεση ότι η σημασιολογία και το συντακτικό της λογοτεχνίας στην ολότητά τους (θα πρόσθετα επίσης, ο συνολικός κειμενικός κώδικάς μου) ανήκουν στην πραγματικότητα, στο πεδίο της γλωσσικής πραγματολογίας, δηλ. (στο πεδίο) της φυσικής γλώσσας. Αλλά ακόμα και αυτή η πρόταση, που όπως έχουν τα πράγματα αποτελεί πηγή έμπνευσης, θα αφήσει δυσαρεστημένους τους μελετητές εκείνους που αγανακτούν με την ίδια τη διάκριση μεταξύ γλωσσικής σημασιολογίας και γλωσσικής πραγματολογίας (π.χ. Haiman 1980: 342-348).

Τα μεταφραστικά προβλήματα στα οποία έχει γίνει ήδη αναφορά επιβαρύνονται από την εισαγωγή του κειμενικού παράγοντα. Μια πρώτη και πολύ σημαντική συνέπεια είναι ότι η κειμενική κωδικοποίηση του γλωσσικού υλικού συχνά εφοδιάζει τα κείμενα με έναν υψηλό βαθμό εσωτερικής δόμησης. Οι επιπλέον *ad hoc* κειμενικές σχέσεις επιβάλλονται στις ιεραρχικές σχέσεις που υφίστανται εντός των προτάσεων (γραμματική), και στις οριζόντιες σχέσεις που συνδέουν τις διάφορες προτάσεις (αλληλουχίες), οδηγώντας συχνά σε έναν υψηλό βαθμό ενδοκειμενικής σημασιολογικής πολυπλοκότητας. Η επίδραση αυτού του πρώτου παράγοντα θα συζητηθεί στην ενότητα 2.

Επιπρόσθετα, όπως στους γλωσσικούς και πολιτισμικούς κώδικες, οι κειμενικοί κώδικες μπορούν να περιγραφούν ως σύνθετα δίκτυα εσωτερικών λειτουργικών σχέσεων. Και πάλι, οι μεταφραστές και οι μεταφρασιολόγοι, δεν μπορούν παρά να αντιμετωπίσουν την έλλειψη αμοιβαίας εφαρμογής μεταξύ των κειμενικών κωδίκων, μεταξύ των οποίων, πρέπει να πραγματοποιηθεί η μετάβαση των κειμενικών γνωρισμάτων. Στην πραγματικότητα, το πραγματικό εύρος αυτής της ασυμμετρίας ενδέχεται να διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό (Lambert 1983a). Στην περίπτωση ορισμένων διεθνών παραδόσεων (γαλλικός Κλασικισμός κατά τον 18^ο αι., οι σύγχρονες αστυνομικές ιστορίες κλπ.), οι τοπικές διαφορές μπορεί να είναι αμελητέες. Γενικά, οφείλουμε να δεχτούμε ότι όποτε αλλάζει ο γλωσσικός κώδικας, θα υπάρχει επίσης ένας ελάχιστος βαθμός απόκλισης μεταξύ του κώδικα του Κ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. Αυτός ο ελάχιστος βαθμός αποτελεί το επακόλουθο του βαθμού *σύγκλισης* μεταξύ του πρωταρχικού, γλωσσικού κώδικα και του δευτερεύοντος, κειμενικού κώδικα, δεδομένου ότι οι κειμενικοί κώδικες τείνουν να βασίζονται σε ορισμένες φωνολογικές, γραμματικές, κλπ ιδιαιτερότητες του γλωσσικού κώδικα:

Η μορφική επιρροή της εθνικής γλώσσας σε δευτεροβάθμια συστήματα διαμόρφωσης αποτελεί ένα πραγματικό και αναμφισβήτητο γεγονός. Είναι σημαντικό κυρίως στην ποίηση. (Lotman 1976:20)

η, όπως υποστηρίζει ο Levý (1969: 39),

Die Sprache entwickelt oft schon aufgrund ihrer tektonischen Eigenschaften besonders günstige Voraussetzungen für bestimmte Kunstmittel.

Η ακριβής φύση του ασυμβίβαστου μεταξύ (των ζευγαριών) των κειμενικών κωδίκων ανήκει στην ερευνητική περιοχή των επιστημονικών κλάδων όπως η συγκριτική υφολογία, η συγκριτική κοινωνιογλωσσολογία, η συγκριτική κειμενολογία, η συγκριτική λογοτεχνία, η ανάλυση λόγου, η γραμματική του κειμένου, και ούτω καθεξής. Πρακτικοί περιορισμοί δεν μου επιτρέπουν να επεκταθώ σε αυτούς: τώρα θα ασχοληθούμε με τους πιθανούς τρόπους κειμενικής μεταφοράς.

1.3.2.1 Οι μεταφραστές, πιθανώς να έρθουν αντιμέτωποι με τα κειμενικά χαρακτηριστικά του Κ.Π, τα οποία είναι άγνωστα ή ασυνήθιστα στον κώδικα του Κ.Σ. Ίσως το Κ.Π. να ανήκει σε ένα είδος κώδικα Κ.Π., που είτε δεν υπάρχει στον κώδικα του Κ.Σ., είτε υπάρχει σε μια ελαφρώς διαφορετική μορφή (αποκλίνοντες δείκτες είδους) είτε σε μια εντελώς διαφορετική θέση. Καθώς φαίνεται, έχουμε δυο βασικές επιλογές που και πάλι μπορούν να χαρακτηριστούν από τις έννοιες της αναλογίας και ομολογίας. Η λύση των αναλόγων συνίσταται στη χρήση ενός υφολογικού χαρακτηριστικού, ενός δείκτη είδους, ενός τύπου κειμένων κλπ, τα οποία ανήκουν στον κώδικα του Κ.Σ και καταλαμβάνουν μια θέση σε αυτό απόλυτα ισοδύναμη με τη θέση που το αρχικό χαρακτηριστικό του Κ.Π. κατέχει μέσα στον κώδικα του Κ.Π. Κατά συνέπεια, ο Γάλλος μεταφραστής ενός σονέτου του Σαίξπηρ θα υιοθετούσε τη μορφή ενός ευρωπαϊκού σονέτου, παρά θα αντέγραφε τα μορφικά χαρακτηριστικά του Κ.Π. Λόγω της ανισομορφίας των εμπλεκόμενων κειμενικών κωδίκων, η αυστηρή ισοδυναμία μεταξύ τέτοιων μορφών είναι ανέφικτη και πρέπει να αποδεχτούμε ένα βαθμό απροσδιοριστίας, και ακολούθως την ισχυρή τάση (επιλογής) διαδικασιών να είναι και εδώ μονόπλευρη.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αξιόλογη προσπάθεια ανάπτυξης ενός καθολικού περιγραφικού μοντέλου αναφοράς, με το οποίο θα μπορεί κανείς να μετρά το βαθμό ισοδυναμίας μεταξύ της σχετικής αξίας των χαρακτηριστικών του Κ.Π. και του Κ.Σ στα πλαίσια του αντίστοιχου κειμενικού τους κώδικα. Σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς των γλωσσικών πράξεων παραδείγματος χάριν σε συγκεκριμένες γλωσσικές πράξεις μπορεί να θεωρηθεί ότι δεσμεύονται από τον πολιτισμό μόνο σε επιφανειακό επίπεδο, δεδομένου ότι μπορούν να αντιμετωπισθούν ως οι πραγματοποιήσεις ενός συνόλου βασικών κανόνων, οι οποίοι είναι καθολικοί. Αυτό θα δημιουργούσε τη θεωρητική δυνατότητα ενός κανόνα σύγκρισης. Όσον αφορά στα υφολογικά φαινόμενα, ο Σλοβάκος μελετητής František Miko επιχείρησε μια ενδιαφέρουσα προσπάθεια. Η θεωρία του σχετικά με την έκφραση, σύμφωνα με την

οποία τα ιδιαίτερα υφολογικά μέσα σε μια γλώσσα σχετίζονται με τις πιο αφηρημένες και καθολικές «ιδιότητες της έκφρασης», φαίνονται να παρέχουν

την αφετηρία για μια συστηματική αξιολόγηση των μετατοπίσεων της έκφρασης που εμφανίζονται σε μια μετάφραση, και διαμορφώνουν έτσι μια βάση για την αντικειμενική ταξινόμηση των διαφορών μεταξύ του μεταφράσματος και του πρωτοτύπου. (Popovič 1970: 84).

Εντούτοις, απομένει να δούμε εάν η οικουμενική θεωρία του Miko είναι εφαρμόσιμη στην πραγματικότητα. Κατά έναν διαφορετικό τρόπο, η θεωρία των πολυσυστημάτων της λογοτεχνίας και του πολιτισμού προσφέρει επίσης ορισμένα συγκριτικά κριτήρια, στα πλαίσια των οποίων παρέχει ένα εννοιολογικό μοντέλο για την ανάλυση των κειμένων, των κειμενικών χαρακτηριστικών και των κειμενικών μοντέλων στην ανάπτυξη των λογοτεχνιών και πολιτισμών. Μας επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε και ως εκ τούτου να συγκρίνουμε τους τύπους κειμένων και τα κειμενικά χαρακτηριστικά όσον αφορά στη θέση τους εντός του δυναμικού όλου του κειμενικού κώδικά τους. Για το λόγο αυτό προσφέρει κριτήρια όπως τα συντηρητικά έναντι των πρωτοποριακών, τα διαδοχικά έναντι των πειραματικών, τα υψηλά έναντι των χαμηλών, τα κανονιστικά έναντι των μη-κανονιστικών, τα γηγενή έναντι των εξωτικών, τα συστηματικά έναντι των μη-συστηματικών κλπ. Ακόμα κι αν κάποιος από τους σχετικούς επαγγελματίες κλίνουν προς μια οντολογική κατανόηση της αντίληψης των συστημάτων ή συμμετέχουν στην αναζήτηση των πολιτισμικών και μεταφραστικών καθολικών, κατά κανόνα ο προσανατολισμός της θεωρίας των πολυσυστημάτων είναι κατηγορηματικά ιστορικός παρά καθολικός. Αυτό που αποκαλύπτουν οι πολυσυστηματικές αναλύσεις των κειμενικών κωδίκων είναι ακριβώς η σύνθετη δομική οργάνωσή τους, η λειτουργική και δυναμική φύση τους και, ως εκ τούτου η αδυναμία τους να απλουστευθούν. Οποιαδήποτε ισοδυναμία μεταξύ των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του κώδικα των Κ.Π. και των ανάλογων του κώδικα των Κ.Σ. είναι επομένως, στην καλύτερη περίπτωση κατά προσέγγιση.

1.3.2.2 Μια *ομολογική* λύση στο πρόβλημα ασυμμετρίας του κειμενικού κώδικα συνίσταται στην άμεση αντιγραφή των χαρακτηριστικών του σχετικού σημείου του Κ.Π. Η κειμενική σημασιολογία του, η οποία είναι μια λειτουργία της συγγενικής του αξίας μέσα στο σύνολο του κώδικα Κ.Π., σχεδόν παραγκωνίζεται δεδομένου ότι

υπερτερεί των μορφικών χαρακτηριστικών του. Αυτή η μεταφραστική στρατηγική αποτελεί πρότυπο εκείνων των ευρωπαϊκών μεταφράσεων των *Σονέτων* του Σαίξπηρ, που προσκολλώνται στον αγγλικό έμμετρο λόγο και τις μετρικές συμβάσεις παρά τη διαφορετικότητα των αυτοχθόνων παραδόσεων συγγραφής σονέτων. Ένα παράδειγμα σε μικροδομικό επίπεδο θα ήταν η μετάφραση στα Εβραϊκά της αγγλικής ερώτησης «γιατί να μην σταματήσουμε εδώ;» σε ένα συγκεκριμένο όπου η προσληκτική δύναμη μιας προτροπής πυροδοτείται μέσω μιας πρότασης που είναι στο μέγιστο βαθμό ισοδύναμη συντακτικά. Μια τέτοια μετάφραση θα αποτύγγανε να μεταφέρει τις πραγματολογικές προεκτάσεις της πρωτότυπης πρότασης παρά ή πιο σωστά εξαιτίας, του βαθμού μορφικής (σε αυτή την περίπτωση συντακτικής) ισοδυναμίας δεδομένου ότι στα Εβραϊκά θα είχε τη μορφή της ερώτησης και όχι πια της προτροπής. Αντίστοιχα, το κειμενικό ομόλογο Κ.Σ. (ή το στοιχείο των Κ.Σ.) δεν θα καταφέρει να αντιπροσωπεύσει την κειμενική σημασιολογική αξία του αντίστοιχου του στο Κ.Π. Συνεπώς, το Κ.Σ. μπορεί να πάψει να είναι «κατάλληλο» δείγμα συγκεκριμένου είδους, να εισβάλλει στα όρια ενός άλλου είδους του κώδικα του Κ.Σ., ή ακόμα και να εξέλθει εντελώς από τις κατηγοριοποιήσεις είδους του κώδικα του Κ.Σ. συνολικά. Για τον λόγο αυτό, τα κειμενικά ομόλογα μερικές φορές απορρίπτονται από τις μεταφραστικές κανονιστικές θεωρίες:

Τα διάφορα είδη κειμενικής ποικιλίας δεν περιορίζονται εν μέρει σε μια γλώσσα ή έναν πολιτισμό, αλλά οι συνήθειες της κειμενοποίησης, τα γλωσσικά πρότυπα και η δομή συχνά διαφέρουν σημαντικά το ένα από το άλλο. Ως εκ τούτου, η καθιέρωση της ποικιλίας των κειμένων είναι αποφασιστικής σημασίας για τον μεταφραστή, ώστε να μην διακινδυνεύσει τη λειτουργική ισοδυναμία του κειμένου της Γ.Σ. υιοθετώντας τις συμβάσεις της Γ.Π. (ReiB 1981: 126)

2 Μεταφραστικό Πρόβλημα Δεύτερο: η Σύνθετη Οργάνωση των Μηνυμάτων

2.1 Στις προηγούμενες σελίδες η μετάφραση θεωρήθηκε μια διαδικασία τριπλής ανακωδικοποίησης, συγκεκριμένα στο γλωσσικό, πολιτισμικό και κειμενικό πλάνο.

Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι οι μη-τεχνητοί κώδικες αποδεικνύονται αμοιβαία αμείωτοι, εξέτασα το ερώτημα με ποιους τρόπους τα *εκάστοτε* σημεία του Κ.Π. θα ήταν, υπό αυτούς τους όρους, μεταβιβάσιμα στους κώδικες στόχου, παραδείγματος χάριν μέσω των ομολογών ή των ανάλογων. Κατά συνέπεια, εστίασα στη μετάβαση ενιαίων στοιχείων, όπως λεξιλογικά στοιχεία, γραμματικές δομές, πολιτισμικές αναφορές, υφολογικά σχήματα, γενικά χαρακτηριστικά και ούτω καθεξής. Εντούτοις, ενώ κάποια μεμονωμένα προβλήματα μετάβασης μπορούν ίσως να παραμερισθούν χάριν της σαφήνειας, οι μεταφραστές στην πραγματικότητα, προτιμούν να έρχονται αντιμέτωποι με *κείμενα* δηλαδή τμήματα διαλέξεων, τα οποία παρουσιάζουν έναν ορισμένο βαθμό συνοχής και διαμόρφωσης. Μέχρι το σημείο που αυτή η εσωτερική δομή είναι σύνθετης φύσης, ακολουθεί ότι η ερώτηση «πώς θα μεταφέρει ο μεταφραστής αυτό το ιδιαίτερο στοιχείο Κ.Π.» (το πρώτο μου μεταφραστικό πρόβλημα) προηγείται λογικά της ερώτησης «πώς θα οριοθετήσει ο μεταφραστής τις μονάδες μετάβασης»; Αυτή είναι μια πραγματικά ενοχλητική ερώτηση, δεδομένου ότι οι συγκριτικές αναλύσεις των μεταφρασμάτων και των πρωτοτύπων τους το καθιστούν σαφές ότι στην αναδρομική εξέταση

οποιαδήποτε οντότητα, σε οποιοδήποτε κείμενο-γλωσσικό επίπεδο και από οποιοδήποτε πεδίο, μπορεί σε γενικές γραμμές να αντιπροσωπεύσει ένα μεταφραστικό πρόβλημα σε σχέση με μια ορισμένη λύση στο Κ.Σ., ή αντίστροφα. (Toury 1985: 27)

Με άλλα λόγια, εάν τα προβλήματα που αφορούν στη μετάβαση των στοιχείων ενός ενιαίου Κ.Π. επιβάλλουν στον μεταφραστή να πραγματοποιήσει ορισμένες επιλογές, ο ίδιος ο προσδιορισμός τέτοιων ενιαίων προβλημάτων μετάβασης εξαρτάται από ένα προκαταρκτικό και εξίσου προβληματικό σύνολο επιλογών, που σχετίζεται με την απολεξικοποίηση του Κ.Π. Ευτυχώς, η γλωσσική και λογοτεχνική κριτική, μας έχουν παράσχει μερικά χρήσιμα εννοιολογικά εργαλεία και ιδέες για συζήτηση σχετικά με το πόσο καλά οργανωμένες δομές διαθέτουν τα κείμενα (συστήματα, λειτουργικές ιεραρχίες). Η δομημένη φύση των λεκτικών εκφράσεων έως το επίπεδο της πρότασης πάντοτε υπήρξε μια από τις σημαντικότερες αρχές της γλωσσολογίας, ενώ η Νέα κριτική,²⁶ και άλλα προσανατολισμένα στο κείμενο κινήματα των λογοτεχνικών

²⁶ Η Νέα κριτική (New Criticism) είναι μία θεωρία της λογοτεχνίας που αναπτύχθηκε στις Η.Π.Α μετά την δεκαετία του 1930. (Σ.τ.Μ.)

σπουδών και, πιο πρόσφατα, γλωσσικά κείμενα και σχετικές επιστήμες, έχουν επίσης στρέψει την προσοχή μας στις κειμενικές λειτουργίες ποικίλων ειδών συμπληρωματικών *infrasentential* και *suprasentential* σχεδίων που μπορεί να εμπλέκονται στον κειμενικό κώδικα.

Ο σύνθετος σχηματισμός και το γεγονός ότι τα κείμενα έχουν πολλά επίπεδα είναι πιθανό να επηρεάσουν με δυο τρόπους τις μεταφραστικές διαδικασίες ανακωδικοποίησης, ανάλογα με την ιεραρχική ή μη ιεραρχική χρήση των δομών που εμπλέκονται. Ένα κείμενο θα παρουσιάζει πάντοτε συγκεκριμένες ιεραρχικές δομές. Αυτές οι ιεραρχίες υπονοούν ορισμένες σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών οργάνωσης, και οι ίδιες δεν θα επιτρέψουν στον μεταφραστή να κινηθεί αυτόνομα σχετικά με τα προβλήματα μετάβασης σε κάθε κατηγορία. Τις περισσότερες φορές, παραδείγματος χάριν, είναι αδύνατον να παραχθούν γλωσσικά ισοδύναμα ζευγάρια μεταφράσεων προτάσεων που αντανακλούν εξ ολοκλήρου σε όλα τα γραμματικά επίπεδα, και παρουσιάζουν ισοδυναμία σε όλες τις κατηγορίες. Συνήθως, οι μεταφραστές που χρησιμοποιούν μια αναλογική μέθοδο πρέπει να μετακινούν την κλίμακα κατηγοριών, μεταφράζοντας άλλοτε σε παγκόσμιο επίπεδο, άλλοτε σε επίπεδο ομάδας, άλλοτε σε επίπεδο πρότασης και ούτω καθεξής:

Η ενότητα της μετάφρασης δεν μπορεί γενικά να καθοριστεί, αποτελεί όμως πάντα το μικρότερο τμήμα του πρωτοτύπου που παρέχει μια αποδεκτή ισοδυναμία σε ένα τμήμα του κειμένου της Γ.Σ. (Newmark 1981: 146)

Οι μεταφραστικές επιλογές στις διάφορες κατηγορίες γλωσσικής δομής είναι σαφώς ισχυρά αλληλοσχετιζόμενες. Τα πραγματικά προβλήματα όμως, αρχίζουν όταν συνειδητοποιούμε ότι τα Κ.Π. συχνά περιέχουν διάφορες συνυπάρχουσες δομές που δεν σχετίζονται η μια με την άλλη μέσα σε μια ενιαία ιεραρχία. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, δηλ. όταν η δομική διαμόρφωση του Κ.Π. διαφεύγει των κατηγοριών ενός ενιαίου ταξινομικού σχεδίου, η οριοθέτηση των εκάστοτε μεταφραστικών ενοτήτων θα είναι ανοιχτές σε έναν σημαντικό βαθμό απροσδιοριστίας. Όποτε ένα στοιχείο του Κ.Π. συμμετέχει σε περισσότερες από μια κειμενικές δομές που είναι σημασιολογικά αποτελεσματικές, οι μεταφραστές συχνά θα αναγκάζονται να πραγματοποιούν ορισμένες περιοριστικές επιλογές. Ήδη έχουμε έρθει σε επαφή με αυτό το φαινόμενο στην ενότητα 1.2: όταν ένα λεκτικό σημείο φέρει μια πολιτισμική έννοια πάνω από τη συμβατική γλωσσική έννοια του, η μέθοδος μετάβασης που επιλέγεται όσον αφορά στο

γλωσσικό σημείο, είναι καταδικασμένη να έχει τις επιπτώσεις της απόδοσης του πολιτισμικού σημείου και αντίστροφα: με άλλα λόγια, όταν τα στοιχεία του Κ.Π. εμφανίζονται ως κωδικοποιημένα και σε γλωσσικό και σε πολιτισμικό επίπεδο, οι μεταφραστικές επιλογές και των δύο (επιπέδων) τείνουν να είναι αναπόφευκτα αλληλοσχετιζόμενες, αναγκάζοντας τους μεταφραστές να ορίσουν τις προτεραιότητες τους. Η μεταφραστική διαδικασία εμφανίζεται και πάλι ως μια διαδικασία επιλογής.

2.2 Το φαινόμενο που μόλις περιγράφηκε είναι σημαντικό ιδιαίτερα όταν διακυβεύεται η μετάβαση των κειμενικών χαρακτηριστικών (βλ. ενότητα 1.3.2). Το φαινόμενο αυτό δημιουργεί ένα σημαντικότατο πρόβλημα στους μεταφραστές λογοτεχνικών κειμένων και μια καλή δικαιολογία για πολλούς εκ των μελετητών μετάφρασης για να ανακοινώσουν ότι η ποίηση είναι μη μεταφράσιμη.

Η λογοτεχνία και ιδιαιτέρως η ποίηση -έστω και αν η διάκριση μεταξύ ποίησης και πεζογραφίας δεν μπορεί να είναι ακριβής- στην πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από την ταυτόχρονη παρουσία διαφόρων οργανωτικών σχεδίων (γραμμή, μέτρο, ήχος, επαναλήψεις, σύνταξη, ισότοπα κλπ), τα οποία με διάφορους τρόπους ασκούν αλληλεπιδράσεις το ένα με το άλλο και ομοίως πράττουν με τα ελλοχεύοντα στρώματα της γλωσσικής και πολιτισμικής έννοιας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια ιδιαίτερα σύνθετη μονάδα, εντός της οποίας δεν είναι πλέον δυνατή η διάκριση μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινόμενων: και τα δυο ενσωματώνονται μέσα σε ένα ενιαίο σημείο, το οποίο αποτελεί την ιδανική παρουσίαση της μοναδικής κοσμοθεωρίας που ενσωματώνει. Αυτή η συμπαρουσία συγκρουόμενων δομών στα καλλιτεχνικά κείμενα αποτελεί ένα από τα κύρια θέματα συγγραφών της Σχολής Tartu των σημειωτικών της λογοτεχνίας:

Ο Lotman επιβεβαιώνει ότι οι προφανείς αποκλίσεις σε ένα έργο τέχνης είναι στοιχεία ενός ή περισσότερων *άλλων* συστημάτων (ή ερευνητικών κωδίκων) μαζί με αυτόν του πρωτοτύπου ή του παρασκηνιακού κώδικα. Πράγματι, όλες οι «αποκλίσεις» αυτού του είδους απεικονίζουν άλλα συστήματα, και αυτή η πολυσυστημικότητα θεωρείται υποχρεωτικό χαρακτηριστικό της τέχνης. Η επίδραση της τέχνης οφείλεται στην ένταση που προκύπτει από τη σύγκρουση της κατάταξης στοιχείων δύο (ή περισσότερων) συστημάτων. Αυτή η διαμάχη έχει ως στόχο την κατάρρευση του αυτοματισμού της αντίληψης και εμφανίζεται ταυτόχρονα σε όλα τα επίπεδα ενός -

φωνητικού, γραμματικού, λεξιλογικού, συνθετικού κλπ. έργου τέχνης. Τέτοιες διαμάχες παρατηρούνται συχνά μεταξύ των διαφορετικών οργανωτικών επιπέδων ενός έργου. Ένα πασίγνωστο παράδειγμα είναι αυτό του ποιητικού enjambment,²⁷ όπου η σημασιολογική μονάδα δεν καταφέρνει να συμπέσει με την μορφολογική μονάδα της ποιητικής γραμμής. (Lotman 1976: xv)

Συνεπώς, σύμφωνα με τον Lotman, η πολύ-συστημικότητα των λογοτεχνικών έργων τέχνης, είναι αυτή που τους αποδίδει τη δομική τους ενότητα, το μοναδικό παρουσιαστικό τους, το υψηλό περιεχόμενο πληροφοριών τους, την ιδιαίτερη «ενέργειά» τους, και εν τέλει την μοναδικότητά τους. Ο Lotman δεν δημοσίευσε ποτέ εκτενείς παρατηρήσεις σχετικά με το πρόβλημα της λογοτεχνικής μετάφρασης, όμως η ξεκάθαρη παρατήρηση που ακολουθεί σηματοδοτεί προς ποια κατεύθυνση θα τον οδηγήσει ή θεωρία του σχετικά με τα καλλιτεχνικά κείμενα:

Les difficultés fondamentales de traduction d'un texte littéraire sont dues à [...] la nécessité de restituer les liaisons sémantiques qui apparaissent, spécialement dans un texte poétique, aux niveaux phonologique et grammatical. S'il n'était question, au niveau phonologique, que de reproduire des harmonies imitatives, des allitérations ou autres choses de ce genre, les difficultés seraient bien moindres. Mais les connexions sémantiques spécifiques qui apparaissent en vertu du *changement*, dans un texte poétique, du rapport entre l'enveloppe sonore du mot et sa sémantique, de même que la sémantisation di niveau grammatical, semblent ne pouvoir être soumis à une traduction exacte. (Lotman 1973: 16)

Σύμφωνα με μια τέτοια συστημική σύλληψη κειμένων, τα εκάστοτε συστατικά στοιχεία ενός κειμένου εισάγονται σε έναν αριθμό *ad hoc* σχέσεων μαζί με άλλα στοιχεία κειμένων (Toury 1980: 95-96). Σύμφωνα με τον Lotman, αυτές οι σχέσεις μπορούν να τροποποιήσουν σημαντικά τη σημασιολογία οποιουδήποτε στοιχείου κειμένων από το σύννηθες σημασιολογικό φορτίο της. Ένα πολύ απλό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της ειρωνείας, η οποία δείχνει ότι σε ένα κείμενο μπορεί μια

²⁷ Enjambment στην ποίηση σημαίνει το σπάσιμο μιας πρότασης ή φράσης στο τέλος μιας γραμμής ή ανάμεσα σε δυο στίχους. Ο όρος είναι άμεσα συνδεδεμένος με το Γαλλικό enjambment. (Σ.τ.Μ.).

λέξη να σημαίνει ακόμη και ακριβώς το αντίθετο από αυτό που θα περιμέναμε (να σημαίνει), λόγω της αξίας της μέσα στον γλωσσικό κώδικα. Αναλογιστείτε τι συμβαίνει στην ομιλία του Antony στον Ιούλιο Καίσαρα με την έννοια της λέξης «αξιότιμος», σκηνή III.ii. Παρομοίως, η χρήση αρχαϊζουσων λέξεων σε ένα κείμενο μπορεί να προορίζεται είτε ως δείκτης υψηλού ύφους, είτε ως μηχανισμός διακωμώδησης ενός τέτοιου ύφους. Μπορεί, και στις δυο περιπτώσεις να είχαν χρησιμοποιηθεί τα ίδια στοιχεία του καταλόγου του γλωσσικού κώδικα. Η διάκριση εντοπίζεται μόνο στο διαφορετικό σύμπλεγμα των κειμενικών σχέσεων, εντός του οποίου εισέρχονται οι λέξεις.

Κατά συνέπεια, είναι λογικό να εισαγάγουμε μια διάκριση ανάμεσα στη σημασιολογία ενός στοιχείου που περνάει κανονικά από το έδαφος της σχεσιακής θέσης του μέσα στον *κώδικα*, στον οποίο ανήκει, και ανάμεσα στη σημασιολογία που αναπτύσσει μέσα στις ακριβείς *κειμενικές* σχέσεις, στις οποίες ενσωματώνεται. Στην πραγματικότητα, αυτή η διάκριση έλαβε χώρα πριν πολλά χρόνια από τον Ρώσο φορμαλιστή²⁸ Τυνjamov (1971 [1927]). Αν χρησιμοποιήσουμε τους όρους του ίδιου του Τυνjamov, το *autofunction* και το *synfunction*, οδηγούμαστε στην ακόλουθη διατύπωση: το *autofunction* ενός στοιχείου που ανήκει σε ένα λογοτεχνικό έργο (δηλ. η σχεσιακή αξία αυτού του στοιχείου μέσα στον κώδικά του) δεν συμπίπτει απαραίτητως, και σε κάθε συγκεκριμένη κειμενική περίπτωση είναι κατώτερο από το *synfunction* του (δηλ. τη σχεσιακή του αξία στο εμπλεκόμενο λογοτεχνικό κείμενο). Η διαφορά μεταξύ των δυο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην πρακτική της λογοτεχνικής μετάφρασης, όπως επίσης και στην μεταφραστική θεωρία: ένα νέο ζήτημα εισήχθη στον τομέα.

Όλα όσα υποστηρίχθηκαν στις προηγούμενες ενότητες σχετικά με τη (λογοτεχνική) μετάφραση βασίστηκαν στην *autofunctional* άποψη. Οι υποθέσεις που υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα αυτήν την προσέγγιση, μπορούν να παραφραστούν ως εξής: η πλεονασματική αξία που αντιπροσωπεύει το *synfunction* ενός στοιχείου Κ.Π., αναφορικά με το *autofunction* του, συνιστά τις δομικές σχέσεις, τις οποίες επεξεργάζεται το εμπλεκόμενο στοιχείο Κ.Π., μαζί με τα άλλα σημεία που συνιστούν το Κ.Π. Έπειτα, στο σημείο που ο μεταφραστής καταφέρνει να βρει τα αντίστοιχα στοιχεία στόχων, τα οποία περιέχουν τα ισοδύναμα *autofunction* εντός των κωδίκων

²⁸ Ο Ρωσικός φορμαλισμός είναι μία θεωρία της λογοτεχνίας που εμφανίστηκε στη Ρωσία στις αρχές του εικοστού αιώνα. Τα μέλη της ονομάζονταν φορμαλιστές. Ένας από αυτούς ήταν και ο Τυνjamov. (Σ.τ.Μ.)

στόχου, θα προκύψουν αυτόματα στο Κ.Σ. τα ίδια σύνολα δομικών σχέσεων. Ακολούθως, τα synfunctions του Κ.Π. θα διατηρηθούν. Εν ολίγοις, εάν τα εκάστοτε στοιχεία μπορούν από μόνα τους να αποδοθούν ισοδύναμα, το εννοιολογικό πλεόνασμα που προκύπτει από την αλληλεπίδραση των στοιχείων του Κ.Π. θα αναπαραχθεί στο Κ.Σ.: εάν ο μεταφραστής φροντίσει τα autofunctions, τότε τα synfunctions θα είναι από μόνα τους σωστά.

Ενώ αυτό το επιχείρημα είναι αναμφίβολα σωστό ως έχει, οι βάσεις στις οποίες στηρίζεται, είναι αναμφισβήτητα άκρως ουτοπικές. Ας ξεκινήσουμε με το πρώτο μας μεταφραστικό πρόβλημα: η αναζήτηση των εκάστοτε στοιχείων των Κ.Π. με μια περισσότερο ή λιγότερο ισοδύναμη σημασιολογική αξία στους κώδικες στόχου, περιτριγυρίζεται από θεμελιώδεις δυσκολίες. Στη λογοτεχνική μετάφραση αυτά τα προβλήματα χειροτερεύουν ακόμα περισσότερο. Μέχρι τώρα, μας απασχόλησε κυρίως η (βέλτιστη) μεταφορά εννοιών των Κ.Π. (σημασιολογικές αξίες). Ακόμη, φαίνεται ότι οι εσωτερικές κειμενικές σχέσεις που διαφοροποιούν τα synfunctions από τα autofunctions βασίζονται επίσης στις καθαρά *μορφολογικές* ιδιότητες των συστατικών του κειμένου, παραδείγματος χάριν των ακουστικών χαρακτηριστικών τους. Πράγματι, κατά ένα μεγάλο μέρος η διαφοροποίηση μεταξύ του autofunction και του synfunction εναπόκειται ακριβώς στη συζήτηση περί σημασιολογίας τέτοιων μορφολογικών χαρακτηριστικών. Αυτό σημαίνει ότι ο μεταφραστής θα έπρεπε να κοπιάσει εξίσου για τη βέλτιστη ισοδυναμία και στο επίπεδο των σημαινόμενων, αλλά και (στο επίπεδο) των σημαινόντων. Εντούτοις, αυτές οι δύο απαιτήσεις είναι ασυμβίβαστες λόγω της πασίγνωστης αρχής ότι οι σχέσεις μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινόμενων στη φυσική γλώσσα είναι βασικά αυθαίρετες. (βλ. επίσης κεφάλαιο 2, ενότητα 1.2). Κατά συνέπεια, ενδεχομένως να προβλέψουμε μια «πεζή μετάφραση», η οποία εξασφαλίζει μια περισσότερο ή λιγότερο ισοδύναμη απόδοση ενός ποιήματος του Σαίξπηρ, από την άποψη των σημασιολογικών autofunctions των διαφόρων γλωσσικών συστατικών της. Ενδεχομένως να προβλέψουμε επίσης μια «ποιητική μετάφραση», η οποία εξασφαλίζει μια δίκαιη αναπαραγωγή των φωνολογικών και προσωδικών σχεδίων του πρωτοτύπου. Η δυσκολία όμως ξεκινά, όταν έχουμε ως στόχο την ανακωδικοποίηση του κειμένου του Σαίξπηρ, με τέτοιο τρόπο ώστε να αναπαραχθούν οι ακριβείς κειμενικές *αλληλεπιδράσεις* μεταξύ των διαφόρων σχεδίων του δηλ. των synfunctions του.

Τι μπορούν να κάνουν οι μεταφραστές όταν έρχονται αντιμέτωποι με ένα τέτοιο περίπλοκο κείμενο; Σε γενικές γραμμές φαίνεται να υπάρχουν δυο βασικές επιλογές. Αρχικά, μπορεί ο μεταφραστής να επιλέξει να αποφύγει συγκεκριμένες δομές του Κ.Π.,

ή ακόμα και ολόκληρα επίπεδα της δομιστικής του Κ.Π., προκειμένου να εξασφαλίσει τη βέλτιστη ευρυχωρία με σκοπό τη βέλτιστη μεταφορά των στοιχείων και δομών του Κ.Π. σε άλλα επίπεδα. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της προσέγγισης είναι μια πεζή μετάφραση, η οποία απλά εγκαταλείπει από την αρχή κάθε ελπίδα απόδοσης των σχεδίων του ήχου και των στίχων του Κ.Π., προκειμένου να στρέψει όλη της την προσοχή στο λεξιλόγιο και τη γραμματική των Κ.Π. Η προσέγγιση αυτή δεν θα καταφέρει βέβαια να μεταφέρει τις synfunctional πολυπλοκότητες του Κ.Π. Ο δεύτερος τύπος στρατηγικής χαρακτηρίζεται από την προθυμία του μεταφραστή να εγκαταλείψει τη συνολική άποψη των εκάστοτε σημείων του Κ.Π. και των autofunctions τους. Στην πραγματικότητα, θα ακολουθήσει την αντίστροφη διαδικασία: προσπαθεί να καθορίσει τα λειτουργικά synfunctions στο Κ.Π. και να μεταφέρει *αυτά* παρά να μεταφέρει τα εκάστοτε γλωσσικά, πολιτισμικά και κειμενικά σημεία των Κ.Π., από την αλληλεπίδραση των οποίων καθορίζονται. Σύμφωνα με την (κανονιστική) διατύπωση του Z. Klemensiewicz:

Das Original sollte als ein System und nicht als eine Summe von Elementen betrachtet werden, als organische Ganzheit und nicht als eine mechanische Ansammlung von Elementen. Die Aufgabe des Übersetzers besteht weder darin zu reproduzieren, noch darin, die Elemente und Strukturen des Originals umzuformen, sondern darin, ihre Funktion zu erfassen und solche Elemente und Strukturen der eigenen Sprache anzuwenden, die, soweit wie möglich, deren Ersatz und Gegenwert mit der gleichen funktionalen Eignung und Wirksamkeit sein Könnten.(παρατέθηκε από τον Levý 1969: 21-22)

Η ολιστική στρατηγική στοχεύει στη μεταφορά των κειμενικών-λειτουργικών *συστάδων* των χαρακτηριστικών, προκειμένου να υποθέσει ότι η ισοδύναμη μεταφορά των εκάστοτε χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των κειμένων θα παραγάγει μια επίσης ισοδύναμη synfunctional ενότητα. Αυτή είναι έπειτα η βασική ιδέα, (που κρύβεται) πίσω από την παραδοσιακή άποψη ότι η ποίηση δεν μπορεί να μεταφραστεί, αλλά μόνο να αναδημιουργηθεί. Αύτη είναι μια πεποίθηση, την οποία δύσκολα θα δεχτούμε ως έχει, εξαιτίας της περιορισμένης της σύλληψης της μετάφρασης (βλ. *παραπάνω*), περιέχει όμως μια δόση αλήθειας. Κατά συνέπεια, οφείλουμε να δεχθούμε την πιθανότητα ότι η απόδοση δυο τεμνόμενων δομικών σχεδίων του Κ.Π. που δεν είναι βέλτιστα ισοδύναμες από την άποψη του autofunction, μπορεί ακόμα να καθιερώσει μια κατά προσέγγιση σχέση ισοδυναμίας στο επίπεδο του synfunction μεταξύ του Κ.Π.

και του Κ.Σ. Θέτοντάς το διαφορετικά, οι σημασιολογικές μετατοπίσεις από την άποψη των *συστατικών σημείων* του Κ.Π. καταφέρνουν υπό ορισμένους όρους να είναι προαπαιτούμενες για την καθιέρωση ενός μεγαλύτερου μέτρου ισοδυναμίας στο επίπεδο του Κ.Π. και του Κ.Σ. ως *macrosigns*.

Δυστυχώς, όλοι αυτοί οι τύποι είναι πολύ αφηρημένοι, και, εντούτοις πολλοί από αυτούς μπορούν να συστηματοποιήσουν τις κοινές διαισθήσεις, μέχρι τώρα όμως δεν υπάρχει κανένας τρόπος εξέτασης της ισχύς τους στην παρατηρησιακή πραγματικότητα. Πρώτον και κύριον, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιο όργανο για τη διϋποκειμενική μέτρηση των βαθμών της *synfunctional* ισοδυναμίας. Από αυτή την άποψη, οι μεταφραστικές σπουδές εξαρτώνται από μια προκαταρκτική θεωρία, του (λογοτεχνικού) κειμένου, δηλ. μια θεωρία που μπορεί να εξηγήσει ακριβώς τον τρόπο με τον οποίο οι δομικές σχέσεις προσθέτουν, ή τροποποιούν στα κείμενα τη σημασιολογία που ανήκει ξεχωριστά στα διάφορα συστατικά σημεία του κειμένου λόγω της αξίας τους μέσα στον κώδικά τους.

Σε αυτές τις παραγράφους που αναφέρονται στο πρόβλημα της ποιητικής μετάφρασης έχω εξετάσει μερικά αρκετά δύσκολα και ίσως αμφιλεγόμενα ζητήματα. Ελπίζω ότι όλο αυτό δεν έχει δημιουργήσει τη λανθασμένη εντύπωση ότι η ποίηση πρόκειται να αντιμετωπισθεί ως κάτι ουσιαστικά διαφορετικό από τη συνηθισμένη γραφή, ίσως ακόμη και κάτι ευγενέστερης φύσης, και ότι αντίστοιχα ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο συνολικά διαφορετικές μορφές και ιδιότητες της μετάφρασης, της λογοτεχνικής μετάφρασης και της κοινής μετάφρασης, αντίστοιχα. Αντιθέτως, οι διακρίσεις μεταξύ του πιο σύνθετου όλων των ποιητικών κειμένων και του πιο στοιχειώδους κειμένου πεζογραφίας είναι βαθμιαίες, και υπό αυτή την έννοια η συνάφεια του δεύτερου μεταφραστικού μας προβλήματος, είναι μεταβλητή. Εντούτοις, κατά κάποιον τρόπο, η ανωτέρω συζήτηση σχετικά με τις πολύ ακραίες περιπτώσεις σύνθετης δόμησης κειμένου ταιριάζει απόλυτα στο παρόν συγκεκριμένο, δεδομένου ότι μας παρέχει ένα εύστοχο συμπέρασμα στις ενότητες 1 και 2, στο σημείο που φαίνεται να απομακρυνόμαστε περισσότερο από ποτέ από τις προκαθορισμένες άψογες διαδικασίες μετάβασης που μας είχε υποσχεθεί η μεταφορά ανακωδικοποίησης.

3 Μερικά Συμπεράσματα

3.1 Τύποι μεταφραστικών σχέσεων

Με βάση τα επιχειρήματα της δομιστικής παράδοσης έχω προσπαθήσει να αποδείξω ότι η μετάφραση, δεν μοιράζεται ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά με τις διαδικασίες της τεχνικής της ανακωδικοποίησης. Φαίνεται ότι μπορούμε να αποκτήσουμε μια κάπως πιο ξεκάθαρη εικόνα των διαφορών μεταξύ των δύο, μέσω ενός επιπλέον προσδιορισμού σχετικά με την ποικιλία των μεταφραστικών σχέσεων, όπως προκύπτει στην «πραγματική» μετάφραση, σε αντιδιαστολή με τον ενιαίο τύπο σχέσεων Κ.Π.- Κ.Σ, ο οποίος θα εντοπιστεί στην περίπτωση της αυστηρής ανακωδικοποίησης. Θα πρέπει να έχουμε ένα σύστημα ταξινόμησης ικανό να μας παρέχει μια εννοιολογική γνώση σχετικά με τα διάφορα είδη αλλαγών και μη-αλλαγών, που μπορεί να διακριθούν στις διαδικασίες μετάβασης μεταξύ δυο συστημάτων, έτσι ώστε να είναι δυνατή μια τέτοια σύγκριση. Όπως είναι λογικό, ένα τέτοιο γενικό σύστημα κατηγοριών μετασχηματισμού είναι άμεσα προσβάσιμο. Έχω κατά νου την αντικατάσταση, την επανάληψη, την διαγραφή, την προσθήκη, και την εναλλαγή, κατηγορίες που ήδη χρησιμοποιήθηκαν από τους αρχαίους ρήτορες πολλούς αιώνες πριν, και είχαν πρόσφατα ανακαλυφθεί εκ νέου, από τη σύγχρονη γλωσσολογία (π.χ. Noam Chomsky) και τη λογοτεχνική θεωρία (π.χ. ρορονιτς 1976, Van Gorp 1978).

Θα προχωρήσω τώρα στη σύντομη εξέταση καθεμιάς από αυτές τις πέντε κατηγορίες μετασχηματισμού. Θα προκύψει ότι η πρώτη από αυτές, δηλ. η αντικατάσταση, είναι η μοναδική που εμφανίζεται στις αυστηρές διαδικασίες της ανακωδικοποίησης. Στη μετάφραση, από την άλλη πλευρά, καμιά από αυτές δεν μπορεί να αποκλειστεί. (Van den Broeck 1984/1985: 132-134).

3.1.1 Στην αντικατάσταση το σχετικό στοιχείο Κ.Π. αντικαθίσταται από ένα στοιχείο του κώδικα στόχου, το οποίο χαρακτηρίζεται από μια περισσότερο ή λιγότερο ισοδύναμη σχεσιακή αξία, η οποία ταιριάζει με αυτό που μέχρι τώρα έχει συζητηθεί ως η αναλογική αρχή.

Στην αυστηρή ανακωδικοποίηση όλες οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων των Κ.Σ. και των αντίστοιχων στοιχείων των Κ.Π. τους, εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία. Επιπλέον, εξαιτίας της δομικής συμμετρίας μεταξύ των εμπλεκόμενων κωδίκων, ικανοποιούν πλήρως τα κριτήρια της μαθηματικής ισοδυναμίας. Όμως στη μετάφραση

των μη- τεχνητών κωδίκων η αυστηρή ισοδυναμία εμφανίζεται μόνο σε έναν πολύ περιορισμένο αριθμό περιπτώσεων. Οι λειτουργικές καθολικές σημασιολογικές θεωρίες, που θα μπορούσαν να δράσουν ως *tertium comparationis* και να επιλέξουν ξεκάθαρα το πλησιέστερο σχεδόν- ισοδύναμο στοιχείο για κάθε Κ.Π. δεν υπάρχουν. Με τη μη- τεχνητή ανακωδικοποίηση επομένως, η αναλογία θεωρείται μια ελαστική έννοια. Ορισμένες αντικαταστάσεις υπό συγκεκριμένους όρους θα υπάρξουν ώστε να αποτελέσουν έναν υψηλότερο βαθμό ισοδυναμίας, και να κριθούν επιεικέστερα ή με καλύτερα ανάλογα από άλλα, τέτοιες αποφάσεις όμως, είναι εν γένει καταδικασμένες να έχουν σχεσιακή θέση. Αυτό που περιπλέκει την εικόνα είναι ότι η ισοδυναμία του autofunction πρέπει ίσως να παραβιαστεί, χάριν της ισοδυναμίας του synfunction, ιδιαίτερα στη λογοτεχνική μετάφραση.

3.1.2 Οι τέσσερις τύποι σχέσεων που ακολουθούν παρουσιάζονται ως χαρακτηριστικά της ανακωδικοποίησης, με την ευρύτερη μόνο έννοια της λέξης (μετάφραση).

Στην επανάληψη, το στοιχείο του Κ.Π. δεν αντικαθίσταται αλλά μάλλον επαναλαμβάνεται ή μεταφέρεται άμεσα από το Κ.Π. στο Κ.Σ. Κάποια από αυτά ή όλα τα μορφολογικά χαρακτηριστικά αναπαράγονται στο Κ.Σ. ανεξάρτητα από τις εκτιμήσεις της μέγιστης σημασιολογικής ισοδυναμίας. Αυτό αντιστοιχεί με την επονομαζόμενη ομολογιακή αρχή. Όπως έχει ήδη παρατηρηθεί, η σχεσιακή παραμέληση του στη σημασιολογία των Κ.Π. μερικές φορές θεωρείται σοβαρό ελάττωμα, ειδικά στο επίπεδο της γλωσσικής ανακωδικοποίησης:

Πώς αποδυναμώνει τη σημασιολογική ταυτότητα η υπερβολική πίστη σε ένα μορφολογικό ταίριασμα μοντέλου; Αυτό το μοντέλο εξισώνει τη μετάφραση με το συσχετισμό των σημείων έναντι των κωδίκων, μη έχοντας λάβει υπόψιν του τις διάφορες δομικές σχέσεις μεταξύ του σημείου και των άλλων σημείων στους αντίστοιχους κώδικες. Με άλλα λόγια, αυτό το μοντέλο θεωρεί ότι υπάρχει ισοδυναμία μεταξύ των εκάστοτε σημειωτικών στοιχείων, και των κανόνων που διέπουν τον επανασυνδυασμό τους σε υψηλότερες γλωσσικές ενότητες, και δομικές και σημασιολογικές. Οι μορφολογικές-λειτουργικές ισοδυναμίες μπορεί ενδεχομένως να βρεθούν, εντούτοις εκείνες διαμορφώνονται διαφορετικά στους αντίστοιχους κώδικες τους, αποδυναμώνοντας την αναπαραγωγή της έννοιας αυτού του μοντέλου. (Siskin 1987: 131-132)

Εντούτοις, προκειμένου να σταθεροποιηθεί αυτή η άποψη, θα επισημάνω ότι υπάρχουν εναλλακτικές κανονιστικές μεταφραστικές θεωρίες, οι οποίες ευνοούν μια «μη-

απατηλή ή «exoticizing» γραμμή προσέγγισης και, θα έχουν επομένως την ισχυρή τάση να επικροτούν τις ομολογιακές μεθόδους. Επιπλέον, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε κανονιστική προκατάληψη, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το απλό γεγονός ότι οι ομολογίες μεταφοράς εμφανίζονται πράγματι αρκετά συχνά.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των μεταφραστικών ομολογιών, είναι η ικανότητα τους να επιφέρουν ή να ενδυναμώνουν ορισμένες διαχρονικές αλλαγές μέσα στους κώδικες στόχων. Η μετάφραση μπορεί, μέσω των ομολογιών, να γίνει ένας διάυλος εισαγωγής νέων στοιχείων στον κατάλογο του κώδικα στόχων ή να γίνει ένας διάυλος τροποποίησης όσων υπάρχουν. Αυτή η διαδικασία ολοκληρώνεται όταν τα περιστατικά παρέμβασης κώδικα πηγής-κώδικα στόχου, παύουν να γίνονται αντιληπτά ως έχουν. Σχετικά με το παράδειγμα, θα μπορούσα να αναφερθώ στη βαθμιαία υιοθέτηση των λέξεων-δάνειο στο λεξικό του κώδικα της Γ.Σ. (επίπεδο γλωσσικών κωδίκων), στη διάδοση της κουλτούρας της Βίβλου και των χριστιανικών αξιών μέσω των μεταφράσεων της Βίβλου (επίπεδο πολιτισμικών κωδίκων), στην εισαγωγή νέων κειμενικών χαρακτηριστικών, ή στην εισαγωγή ενός νέου είδους σε ένα λογοτεχνικό σύστημα στόχων (επίπεδο κειμενικών κωδίκων), και ούτω καθεξής. Από αυτήν την οπτική γωνία, οι μεταφραστικές ομολογίες έρχονται σε έντονη αντιπαράθεση με τις μεταφραστικές αναλογίες. Οι τελευταίες είναι πάντα «κατάλληλες» περιπτώσεις χρησιμοποίησης του κώδικα στόχων και επομένως είναι απίθανο να προκαλέσουν οποιοσδήποτε αλλαγές μέσα στον κώδικα στόχων. Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει ότι οι μεταφραστικές μέθοδοι αναλογιών δεν μπορούν να διαδραματίσουν έναν στρατηγικό ρόλο στην ιστορική ανάπτυξη ενός συστήματος σημείων. Ο ρόλος τους όμως θα είναι περισσότερο συντηρητικός παρά καινοτόμος, δεδομένου ότι υπονοούν κάποιο βαθμό πολεμικής απόρριψης των ξένων στοιχείων και μια ενεργητική επικήρυξη των γηγενών κωδίκων.

Μπορεί αρχικά να ακούγεται αιφνιδιαστικό ότι θα μπορούσαμε να καθορίσουμε μια μεταφραστική στρατηγική ως μια μορφή *μη-* μετάφρασης, που πρέπει να εμφανιστεί σε κείμενα που παράγονται και λαμβάνονται ως «μεταφράσεις». Εντούτοις, οι ενστάσεις μας σχετικά με αυτή την ιδέα, οφείλονται μοναχά στην αποτυχία μας να δούμε πέρα από τις αποκαλούμενες αντιλήψεις κοινής μεταφραστικής λογικής, οι οποίες αξιώνουν ότι η μετάφραση είναι μια σαφής, συνεκτική και καθολικά προσδιορίσιμη κατηγορία. Αυτό το κεφάλαιο έχει ως στόχο να αποδείξει την ανεπάρκεια τέτοιων συλλήψεων. Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα ιδέα στο παρόν συγκείμενο, η οποία και ενθαρρύνει την ενσωμάτωση των μεταφραστικών σπουδών σε

μια πιο γενικευμένη μελέτη του λόγου, κατά την οποία οι γλωσσικές, πολιτισμικές ή κειμενικές αντικαταστάσεις – που, όπως έχει υπονοηθεί, συχνά θεωρούνται ως πεμπτουσιακές μεταφραστικές διαδικασίες- εμφανίζονται συστηματικά σε κείμενα, που θεωρούνται πρωτότυπη ή μη-μεταφρασμένη επικοινωνία, παραδείγματος χάριν στη χρήση λέξεων-δάνεια, δανεισμένα χαρακτηριστικά ύφους ή περιεχομένου κλπ.

3.1.3 Στη διαγραφή, ένα ιδιαίτερο στοιχείο του Κ.Π. δεν αποδίδεται καθόλου στο Κ.Σ., ακόμη κι αν προέρχεται από μια χαμηλής ισοδυναμίας αναλογία. Πιθανώς, πολλοί κριτικοί κανονιστικής μετάφρασης θα δίσταζαν να τη θεωρήσουν μια νόμιμη μεταφραστική διαδικασία:

Θεωρητικά, ο μεταφραστής θα πρέπει να δικαιολογεί κάθε σημείο και πτυχή της γνωσιακής και πραγματολογικής αίσθησης στο κείμενο της Γ.Π. (Newmark 1981: 149)

Οποιαδήποτε περικοπή ή αποκοπή του Κ.Π., αλλοιώνει τη γραμμή μεταξύ «μετάφρασης» και «προσαρμογής» και ενδέχεται επομένως να απορριφθεί. Ακόμη, ανεξαρτήτως τι υποστηρίζουν οι κριτικοί, οι διαγραφές είναι, για πολλούς λόγους, πολύ συχνό φαινόμενο στη μεταφραστική πραγματικότητα. Όπως προκύπτει από την δεύτερη ενότητα, οι διαγραφές συχνά δεν μπορούν να αποφευχθούν μέχρι το σημείο που τα Κ.Π. είναι σύνθετα οργανωμένα: η επιλογή απόδοσης ορισμένων στοιχείων Κ.Π. ή δομικών σχεδίων με έναν μέγιστο βαθμό ισοδυναμίας, μπορεί να απαιτήσει να θυσιαστούν ορισμένα άλλα στοιχεία ή σχέδια των Κ.Π. Μερικά από αυτά μπορούν ακόμα να είναι αναγνωρίσιμα σε μια ανίσχυρη ισοδύναμη αναλογία, άλλα από αυτά θα συλληφθούν εκ νέου αλλού μέσω κάποιας διάταξης επανόρθωσης (βλ. *παραπάνω*), ενώ άλλα μπορεί ακόμη και να εξαφανιστούν χωρίς να αφήσουν κανένα ίχνος.

3.1.4 Στην *προσθήκη*, το Κ.Σ καταλήγει να περιέχει ορισμένα γλωσσικά, πολιτισμικά ή κειμενικά συστατικά σημεία, που φαινομενικά δεν προϋπήρχαν στο Κ.Π. Οι πιθανοί λόγοι, για τους οποίους ο μεταφραστής προσθέτει τέτοια πρωτοφανή στοιχεία είναι πολυποίκιοι. Πάλι, η σύνθετη δομή του Κ.Π. μπορεί να είναι ένας σοβαρός περιορισμός: η διαγραφή και η προσθήκη πηγαίνουν μαζί, ειδικά εάν ο μεταφραστής επιθυμεί να διατηρήσει τις μακροδομικές ιδιότητες του Κ.Π. ή τον ίδιο όγκο κειμένου. Εντούτοις, πολύ συχνά θα διαπιστωθεί ότι οι προσθήκες θα πρέπει να εξηγηθούν από άλλες αρχές. Παραδείγματος χάριν, είναι πασίγνωστο ότι οι μεταφραστές παρουσιάζουν μια τάση προς επέκταση του Κ.Σ. σε σύγκριση με το Κ.Π.: αυτό

οφείλεται εν μέρει στην ανησυχία τους για ύπαρξη σαφήνειας και συνοχής, που κατανοείται από ψυχό-γλωσσικής απόψεως, και η οποία τους παρακινεί να διαλευκάνουν περίπλοκες μεταβάσεις, να παρέχουν ελλείπουσες συνδέσεις, να «βγάλουν στο φως» ανεκδήλωτες υποθέσεις, και να δώσουν στο κείμενο μια γενικά πληρέστερη διατύπωση. Παρόλο που αυτή η ακούσια κλίση στην παραφραστική σαφήνεια μπορεί να είναι κατανοητή (εντούτοις, και πάλι εμφανίζεται συχνά στην πρακτική της μετάφρασης), δεν τυγχάνει ιδιαίτερης εύνοιας από πολλούς σύγχρονους μεταφραστικούς κριτικούς:

Όλοι οι μεταφραστικοί κανονισμοί αποτελούν μια προσπάθεια να παρακαμφθεί η λύση ανάγκης του μεταφραστή, η παράφραση. (Newmark 1981: 130)

Ακόμα, σε άλλες περιπτώσεις, οι προσθήκες οφείλονται στις συνειδητές, σκόπιμες επεμβάσεις του μεταφραστή, ο οποίος μπορεί να πιστεύει παραδείγματος χάριν, ότι αυτός/αυτή μπορεί να βελτιώσει την αισθητική ποιότητα της μετάφρασης του/ της, με την προσθήκη έμμετρου λόγου σε ένα άμετρο Κ.Π., με την χρησιμοποίηση μιας εντονότερης μεταφορικής γλώσσας, με την αύξηση της εξωτικής αίσθησης του κειμένου και ούτω καθεξής.

3.1.5 Για τον ορισμό της πέμπτης κατηγορίας, την *εναλλαγή*, πρέπει να εφοδιάσω την autofunctional προοπτική με αυτήν της synfunctional. Η εναλλαγή δεν αναφέρεται στην πραγματική μεταφορά των εκάστοτε σημείων του Κ.Π., αλλά μάλλον στις σχέσεις μεταξύ των αντίστοιχων κειμενικών θέσεων τους μέσα στο Κ.Π. και στο Κ.Σ.: το στοιχείο Κ.Π. αποδίδεται στο Κ.Σ. (με τη βοήθεια κάποιων ομολογιών ή αναλογιών είτε περιλαμβάνεται είτε όχι κάποια προσθήκη ή μείωση) όμως, η θέση του μέσα στο Κ.Σ. δεν απεικονίζει την σχεσιακή θέση του αντίστοιχου Κ.Π. του. Όταν οι κριτικοί μετάφρασης χρησιμοποιούν τον όρο «αποζημίωση» συνήθως εννοούν έναν τέτοιο τύπο μεταφραστικής σχέσης.

Μια ειδική αναφορά αξίζει ένας τύπος μεταφραστικών λειτουργιών, στην κατηγορία των εναλλαγών: ο μεταφραστής παρουσιάζει μια διάκριση μεταξύ δύο επιπέδων του λόγου, δηλ. το *κειμενικό* και το *μετακειμενικό* επίπεδο, και υποβιβάζει την απόδοσή του/ της ενός στοιχείου ή χαρακτηριστικού του Κ.Π. Η μετακειμενική κατάσταση του δεύτερου αυτού επιπέδου του λόγου επισημαίνεται με συμβατικά μέσα, όπως η χρήση υποσημειώσεων, παρενθέσεων ή πλάγιων χαρακτήρων. Αυτή η ιδιαίτερη μέθοδος ανακατανομής των σημείων του Κ.Π. (για την οποία θα μπορούσε να

επινοηθεί ο όρος «κειμενική αποζημίωση»), αποτελεί συχνά την συντροφία των ομολογιακών μεταφραστικών μεθόδων, με την κειμενική πληροφόρηση να πρέπει να επανορθώσει για την έλλειψη επικοινωνιακής δύναμης, που συχνά η τελευταία συμπεριλαμβάνει. Η ικανότητα της μετακειμενικής αποζημίωσης να συνδυάζεται με άλλες κατηγορίες μετασχηματισμού, παρουσιάζεται επίσης στην τακτική συμμαχία της με την κατηγορία της προσθήκης. Μεγάλο μέρος των πληροφοριών που διευκρινίζονται συνήθως στις υποσημειώσεις κλπ. αντέχουν έναν επιπλέον χαρακτήρα συγκριτικά με το Κ.Π.

3.1.6 Αυτοί οι πέντε τύποι λειτουργιών μπορούν να εμφανιστούν στο γλωσσικό, πολιτισμικό και κειμενικό επίπεδο ανακωδικοποίησης. Δεν πρέπει να υποθέσουμε ότι οι αποφάσεις των μεταφραστών σχετικά με αυτά τα τρία επίπεδα εναρμονίζονται απαραίτητως. Θα ήταν φρόνιμο να λάβουμε υπόψιν την προειδοποίηση που σχολιάστηκε από τον James S Holmes στην συζήτηση του σχετικά με διάφορες σύγχρονες αγγλικές μεταφράσεις ενός μεσαιωνικού γαλλικού Rondel²⁹:

Φαινομενικά θα υπήρχαν συγκεκριμένες αντιστάσεις κατά τη μεταφορά ενός ποιήματος άλλης εποχής σε ένα μετά- ποίημα, πλήρως σύγχρονο σε όλα τα επίπεδα, που δεν περιέχει τίποτα που να υποδεικνύει τους δεσμούς του με το παρελθόν. Εάν αυτή η υπόθεση είναι σωστή, τότε η κλίση ταξινόμησης των μεταφράσεων ως εκσυγχρονιστικές ή *historizing* πρέπει γενικώς να εγκαταλειφθεί χάριν μιας λεπτομερέστερης ανάλυσης, καθιερώνοντας ένα πιο σύνθετο προφίλ για κάθε μετάφραση. (Holmes 1988: 41-42)

Θεωρητικά, η εφαρμογή των πέντε κατηγοριών μετασχηματισμού που δίνεται παραπάνω σε καθένα από τα τρία επίπεδα-κώδικες πρέπει να είναι και απαραίτητη και επαρκής ώστε να επιτρέψει την «επιμελέστερη ανάλυση» του πλήρους συνόλου των σχέσεων μεταξύ οποιουδήποτε Κ.Σ. και Κ.Π. που πρέπει να είχε κατά νου ο Holmes. Πρακτικά, τα πράγματα αποδεικνύονται πιο σύνθετα και διάφοροι παράγοντες περιορίζουν σοβαρά την ακριβής περιγραφική δυνατότητα των διακρίσεων που

²⁹ Το γαλλικό *rondel* (ή *roundel*) ήταν ένα είδος άκαμπτου λογχοειδούς στιλέτου στην Ευρώπη, το οποίο από τον 14^ο αι. και μετά χρησιμοποιούνταν από διάφορους ανθρώπους από εμπόρους μέχρι ιππότες. (Σ.τ.Μ)

διατυπώθηκαν παραπάνω: η προβληματική φύση των θεωρητικών ορίων μεταξύ των τριών κωδίκων, τα συγκεχυμένα σύνορα της πρώτης κατηγορίας (αντικατάσταση), η σύνθετη ιεραρχική δομή του συνόλου των μεταφραστικών σχέσεων που συνδέουν ένα Κ.Π. με ένα Κ.Σ., και τελευταίο και σημαντικότερο (το γεγονός ότι) οι απόψεις του autofunction δεν συμπίπτουν με αυτές του synfunction, (πράγμα) που έχει ως αποτέλεσμα ο ίδιος ο προσδιορισμός των ζευγαριών των «προβλημάτων» του Κ.Π. και των «λύσεων» του Κ.Σ. να περιπλέκεται πολύ από το γεγονός ότι τα στοιχεία του Κ.Σ. δεν αναμένεται να δώσουν τίποτα παραπάνω από υποκειμενικές λύσεις σε υποκειμενικά προβλήματα.

Αυτοί οι παράγοντες καθιστούν το μοντέλο στο σύνολό του μάλλον ανίκανο να διαχειριστεί μια ακριβής αναλυτική σύγκριση κειμένων. Για τον λόγο αυτό θα το χρησιμοποιήσω μόνο έμμεσα στη συζήτηση μου σχετικά με τη μετάφραση λογοπαιγνίων. Θα ήταν όμως υπερβολή αν λέγαμε ότι το μοντέλο είναι εντελώς απαλλαγμένο από οποιαδήποτε περιγραφική δύναμη. Προκειμένου να διευκρινιστούν οι χρήσιμες γενικές διακρίσεις, τις οποίες μπορεί αυτό (το μοντέλο) να χρησιμοποιήσει, έχω συμπεριλάβει το ακόλουθο πλέγμα (σχήμα 1), το οποίο χαρτογραφεί μερικούς κύριους τύπους μεταφράσεων, που ταξινομούνται σύμφωνα με τις δυο παραμέτρους μου, δηλ. τις πέντε κατηγορίες μετασχηματισμού και τα τρία επίπεδα κωδίκων. Μερικοί από τους όρους που συμπληρώνουν τα πεδία του διαγράμματος, προέρχονται από την κριτική εξειδικευμένη φρασεολογία διάφορων κριτικών και μελετητών μετάφρασης. Αυτό εξηγεί γιατί δεν είναι όλοι οι χρησιμοποιούμενοι όροι συγκρίσιμοι ή συμβατοί. Αυτοί (οι όροι) χαρακτηρίζουν μεταφράσεις, στις οποίες είναι τόσο εμφανής ένας συγκεκριμένος τύπος μεταφραστικής σχέσης ώστε να παρασχεθεί μια ετικέτα για ολόκληρη τη δέσμη των σχέσεων Κ.Π - Κ.Σ. Σε μια «συντομευμένη» μετάφραση παραδείγματος χάριν, οι διαγραφές εμφανίζονται τόσο συχνά στο μικροδομικό επίπεδο –και/ή επηρεάζουν ορισμένες μακροδομικές ιδιότητες του Κ.Π. σε τέτοιο βαθμό– ώστε να γίνονται αντιληπτές για να χαρακτηρίσουν τη μεταφραστική στρατηγική συνολικά.

Σχήμα

κώδικας λειτουργία	κώδικας Γ.Π → κώδικας Γ.Σ	κώδικας πολ.Π → κώδικας πολ.Σ	κώδικας Κ.Π → κώδικας Κ.Σ
Αντικατάσταση	υψηλότερος ή χαμηλότερος βαθμός(κατά προ-σέγγισης) γλωσσικής ισοδυναμίας	ιθαγένεια εκμοντερνισμός θεματοποίηση κρατικοποίηση	συστημικό, αποδεκτό κείμενο (ενδεχομένως συντηρητικό) διασκευή
Επανάληψη	<i>συνολικά:</i> μη-μετάφραση, αντιγραφή <i>επιμέρους:</i> δανεική, κατά λέξη μετάφραση, λέξη προς λέξη μετάφραση	exoticization χρονικό (μέσω της απλής παρέμβασης των αποστάσεων χρόνου-θέσης)	μη- συστημικό, μη αποδεκτό κείμενο (ενδεχομένως καινοτόμο)
Διαγραφή	μειωτική μετάφραση υποβαθμισμένη εκδοχή υπομετάφρασης εκφραστική απλοποίηση	καθολίκευση dehistorization (μέσω της αφαίρεσης ξένων πολιτισμικών σημείων)	το Κ.Σ. είναι ένα λιγότερο αντιπροσωπευτικό δείγμα ουδετεροποίησης ενός τύπου κειμένων (στόχου) υφολογικών ή γενικών ιδιαιτεροτήτων
Προσθήκη	παραφραστική μετάφραση αναλυτικότερο κείμενο υπερμετάφραση εκφραστική ενίσχυση	exoticization χρονικό (μέσω της θετικής προσθήκης ξένων πολιτισμικών σημείων)	το Κ.Σ είναι ένα πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα εισαγωγής ενός τύπου κειμένων (στόχου) υφολογικών ή γενικών δεικτών
Εναλλαγή	(μετακειμενική) αντιστάθμιση	(μετακειμενική) αντιστάθμιση	(μετακειμενική) αντιστάθμιση

3.2 Επικοινωνιακοί τύποι ισοδυναμίας

3.2.1 Μεγάλο μέρος όσων προηγήθηκαν εξαρτάται άμεσα από έναν ορισμό της (γλωσσικής) έννοιας του Σωσσύρ. Σύμφωνα με τους όρους αξιών μου, τη σχεσιακή θέση κλπ, ο αναγνώστης ορθώς θα έχει αναγνωρίσει μια άμεση ηχώ της έννοιας *αξιών* του Σωσσύρ, ή οποία είναι πράγματι μια από τις κεντρικότερες συλλήψεις του. Θα εξετάσω τώρα τον ορισμό αυτής της έννοιας κατά τον Σωσσύρ, η οποία θα αποκαλύψει κάτι που μοιάζει με έναν εναλλακτικό τρόπο προσέγγισης της μετάφρασης, που θα μπορούσε ίσως να υποστηρίξει ότι δικαιώνει την «επικοινωνιακή» διάσταση της μετάφρασης. Εντούτοις, αυτός ο εναλλακτικός τρόπος θα αποδειχθεί ότι δεν είναι και τόσο διαφορετικός τελικά, ούτε και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «παραθυράκι» μέσω του οποίου η εικόνα της μετάφρασης ως ανακωδικοποίησης υπό την εσφαλμένη αυστηρή έννοιά της, μπορεί πάλι να εισαχθεί λαθραία.

Η έννοια των *αξιών* είναι μια σύνθεση δανεισμένη από την οικονομία. Στην ακόλουθη αναφορά ο Σωσσύρ αναπτύσσει τη μεταφορά και παρουσιάζει πώς οι γλωσσικές αξίες (δηλ. τα *valeurs*) μοιάζουν με όλες τις αξίες εκτός της γλώσσας, δεδομένου ότι

κυβερνιούνται προφανώς από την ίδια παράδοξη αρχή. Πάντα αποτελούνται από:

(1) ένα *ανόμοιο* πράγμα που μπορεί να *ανταλλαχθεί* για το πράγμα, του οποίου η αξία πρόκειται να καθοριστεί, και

(2) *παρόμοια* πράγματα που μπορούν να *συγκριθούν* με το πράγμα, του οποίου η αξία πρόκειται να καθοριστεί.

Και οι δυο παράγοντες είναι απαραίτητοι για την ύπαρξη μιας αξίας. Προκειμένου να υπολογίσουμε πόσο αξίζει ένα κέρμα των πέντε γαλλικών φράγκων πρέπει επομένως να γνωρίζουμε: (1) ότι μπορεί να ανταλλαχθεί για μια σταθερή ποσότητα ενός διαφορετικού πράγματος π.χ. ψωμί, και (2) ότι μπορεί να συγκριθεί με μια παρόμοια αξία του ίδιου συστήματος π.χ. με ένα μονό φράγκο ή με νομίσματα άλλου νομισματικού συστήματος (ένα δολάριο κλπ.). Με τον ίδιο τρόπο μια λέξη μπορεί να ανταλλαχθεί για κάτι ανόμοιο, μια ιδέα. Πέραν τούτου μπορεί να συγκριθεί με κάτι ίδιας φύσης π.χ. μια άλλη λέξη. (Σωσώρ 1966: 115)

Κατά συνέπεια, θα υποθέσω ότι η αξία ενός γλωσσικού σημείου μπορεί να καθοριστεί και από τη σχεσιακή του θέση εντός της δομής της γλώσσας (ο δεύτερος παράγοντας παραπάνω, ή η αξία υπό την αυστηρή αίσθηση της λέξης) και από τη δυνατότητα του να υποδηλώσει κάποια εξωγλωσσική οντότητα (ο πρώτος παράγοντας παραπάνω ή η έννοια του Σωσσύρ). Θα προχωρήσω τώρα με την εισήγηση με ποιόν τρόπο αυτή η διάκριση μεταξύ των δυο τρόπων καθορισμού των αξιών από τον Σωσσύρ παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τη μετάφραση. Σε αυτή τη φάση θα περιοριστώ στο επίπεδο της γλωσσικής ανακωδικοποίησης.

Μέχρι τώρα, έχω περιοριστεί σε έναν ορισμό αξιών από την άποψη των εσωτερικών αντιθέσεων μέσα στη δομή της γλώσσας (επίπεδο της γλώσσας), με άλλα λόγια στον δεύτερο παράγοντα της αναφοράς του Σωσσύρ. Βάσει αυτού του ορισμού, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η αυστηρή ισοδυναμία στη μετάφραση αποκλείεται, και κατά συνέπεια ότι η ίδια η μετάφραση είναι αδύνατη για όσους ο κανονιστικός ορισμός της μετάφρασης τους απαιτεί τόσο αυστηρή ισοδυναμία. Ο ίδιος ο Σωσσύρ μετά βίας αναφέρεται στο θέμα της μετάφρασης αλλά μερικά από τα σχόλιά του είναι αρκετά σαφή:

Εάν οι λέξεις αντιπροσώπευαν προϋπάρχουσες έννοιες, θα είχαν όλες ακριβείς ισοδυναμίες στο νόημα από μια γλώσσα στο κείμενο, αυτό όμως δεν ισχύει. (Σωσσύρ 1966: 116)

Ενώ ο πρώτος παράγοντας που μπορεί να καθορίσει τις αξίες δηλ. τις έννοιες, μπορεί να φαίνεται ότι έχει παραμεληθεί στις προηγούμενες σελίδες, πολλοί σύγχρονοι μελετητές μετάφρασης υποστηρίζουν ότι αυτός ακριβώς ο παράγοντας είναι κρίσιμος και για τη μετάφραση και για τη θεωρία της μετάφρασης, επιμένουν ότι η μετάφραση δεν πραγματοποιείται στους κώδικες (εντός των οποίων είναι ενεργές πολλές δομικές αντιθέσεις) αλλά μάλλον σε σαφή μηνύματα (τα οποία καθιερώνουν μια ορισμένη σχέση με την εξωγλωσσική πραγματικότητα). Η μετάφραση είναι ένα ζήτημα λόγου και όχι γλώσσας:

On n'a pas en effet à traduire des mots, mais des concepts, pas des syntagmes, mais des idées, pas des phrases mais des démonstrations, des arguments, etc... (Pergnier 1976: 92)

Αυτό που πρέπει να απασχολεί τον μεταφραστή με την άποψη αυτών των μελετητών είναι η ισοδυναμία όχι στο επίπεδο των *αξιών*, (δεύτερος παράγοντας του Σωσσύρ) αλλά μάλλον σε επίπεδο *εννοιών* (πρώτος παράγοντας του Σωσσύρ). Δεν είναι οι λέξεις που πρέπει να είναι ισοδύναμες, αλλά μάλλον (οι σχέσεις τους με) τις συλλήψεις ή τις ιδέες που εκφράζονται μέσω αυτών. Αν το παραπάνω έργο είναι γνωστό ως ουτοπικό εξαιτίας της δομικής ασυμμετρίας των ζευγών των γλωσσών, ο δεύτερος στόχος μπορεί να επιτευχθεί πολύ ευκολότερα. Σύμφωνα με αυτό τον τρόπο σκέψης, είναι προφανές ότι η μετατόπιση της προοπτικής από τις *αξίες* στις *έννοιες* περιέχει ενδεχομένως ένα σημαντικό επιχείρημα για όσους νοιώθουν ότι καλούνται να υπερασπιστούν το επιστημονικό μελέτημα της μεταφρασιμότητας. (Mounin 1963: 266-270). Για τον ίδιο λόγο αισθανόμαστε ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης ως ένας στρατηγικός μηχανισμός έτσι ώστε να ξεπεραστεί η απροσδιοριστία της μετάφρασης, της οποίας η ανάλυση σε επίπεδο *αξιών* αποδείχθηκε αναπόφευκτη, και να δικαιολογήσει ορισμένες κανονιστικές θέσεις. Προτού εξετάσουμε αυτές τις επιπτώσεις θα ήθελα να καταδείξω το αντικείμενο αυτής της αλλαγής σκοπιάς.

3.2.2 Η εννοιολογική μετατόπιση από τη *γλώσσα* στο *λόγο* σε θέματα μετάφρασης μπορεί να παρατηρηθεί στις σχετικά λίγες θεωρίες που πλαισιώνονται στην ορθόδοξη Σωσσυρική παράδοση (π.χ. Pergnier 1976, Van Eynde 1985: 53-54 αναφέρει μερικά άλλα παραδείγματα). Ακόμα πιο πολυάριθμα είναι τα παραδείγματα που διαλέγονται από θεωρίες που οφείλουν πολύ λιγότερα στη δομιστική παράδοση, μολαταύτα είναι ολοφάνερη η προτίμησή τους για μια μεταφραστική θεωρία *του λόγου*. Η ακόλουθη αναφορά του Catford στην οποία εξετάζονται οι όροι της μεταφραστικής ισοδυναμίας, θα υποδείξει τη γενική κλίση των επιχειρημάτων τους:

Στο σύνολο της μετάφρασης, τα κείμενα της Γ.Π και της Γ.Σ είναι μεταφραστικά ισοδύναμα όταν είναι *ανταλλάξιμα με μία δεδομένη κατάσταση*.[...] Ο σκοπός στο σύνολο της μετάφρασης πρέπει [...] να είναι η επιλογή των ισοδυναμιών της Γ.Σ. όχι

με «την ίδια την σημασία» όπως με τα στοιχεία της Γ.Π., αλλά με τη μέγιστη δυνατή κάλυψη του κατά περίπτωση φάσματος. (Catford 1965: 49)

Η γενική ιδέα του Catford «given situation» φαίνεται να περιλαμβάνει τουλάχιστον τα τρία ακόλουθα συστατικά: τον αποστολέα του μηνύματος, το τμήμα της πραγματικότητας με το οποίο συνδέεται, και τον δέκτη του μηνύματος. Ο επικοινωνιακός μεταφραστής μπορεί να επικεντρωθεί, ή να νομίσει ότι το κάνει, σε καθένα από αυτά τα τρία συστατικά. Συνεπώς, διαπιστώνουμε ότι οι «επικοινωνιακές» μεταφραστικές συλλήψεις μπορούν κατά προσέγγιση να διαχωριστούν σε τρεις ομάδες, τις οποίες θα εξηγήσω τώρα εν συντομία.³⁰

(i) *συναισθηματική ισοδυναμία*: το κριτήριο της ισοδυναμίας αφορά το κατά πόσο οι επικοινωνιακές προθέσεις του συγγραφέα του Κ.Π. έχουν δικαιώσει το μεταφραστή. Παράδειγμα θα αποτελούσε η αντίληψη του Koschmieder σχετικά με τη μετάφραση, την οποία ο Wills (1982: 44) παραφράζει ως εξής:

Μεταφράζω σημαίνει βρίσκω «das Gemeinte» (G) (την επιδιωκόμενη έννοια), από την άποψη του περιεχομένου και του στυλ, για το «Zeichen» (Z) της Γ.Π. (το σημαίνον *signifiant*) σε σχέση με το (B) «Bezeichnetes» της Γ.Π., (το σημανόμενο, *signifié*) και βρίσκω το αντίστοιχο «Zeichen» στην Γ.Σ., το οποίο σε σχέση με το «Bezeichnetes» της Γ.Σ. θα έδινε στη Γ.Σ. την ίδια επιδιωκόμενη έννοια.

Μια τέτοια έμφαση στις εκφραστικές προθέσεις του συγγραφέα του Κ.Π. θα αναγνωριστεί περαιτέρω σε ορισμένες ερμηνευτικές επεξεργασίες της μετάφρασης, σε προσεγγίσεις που εμπνέονται από τη θεωρία των λεκτικών πράξεων και ούτω καθεξής.

(ii) *αναφορική ισοδυναμία*: σε αυτό το σημείο το κριτήριο της ισοδυναμίας απαιτεί ότι η αξία της αλήθειας των εισηγήσεων που διατυπώθηκαν στο Κ.Π., όσον αφορά μια ορισμένη κατάσταση, πρέπει στην πραγματικότητα να διατηρηθεί στη μετάφραση. Έχω επιλέξει ένα πολύ σύντομο παράδειγμα από ένα άρθρο του Eugenio Coseriu, του οποίου η γνωστή διάκριση μεταξύ *Bedeutung*, *Bezeichnung* και *Sinn*

³⁰ Όλες οι αναφορές είναι από κείμενα που σχετίζονται με μετάφραση. Υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες εάν η διάκριση μεταξύ αυτών των τριών τύπων, που είναι κατασκευάσματα των θεωρητικών μετάφρασης, βασίζεται καθόλου στην πραγματικότητα.

καταθέτει ξεκάθαρα την άρνηση του να δει τη μετάφραση ως λειτουργία σε επίπεδο αξιών:

Das Problem beim Übersetzen ist [...] das Problem der identischen Bezeichnung mit verschiedenen Sprachmitteln, d.h. nicht etwa “Wie übersetzt man diese oder jene Bedeutung dieser Sprache?,” sondern “Wie nennt man den gleichen Sachverhalt bzw. Tatbestand in einer anderen Sprache in der gleichen Situation?” (Coseriu 1978: 21)

(iii) *Βουλητική ισοδυναμία*: το κριτήριο της ισοδυναμίας θέτει ως αίτημα ότι οι μεταφραστές πρέπει να στοχεύουν στη μέγιστη πιθανή ομοιότητα μεταξύ της αρχικής υποδοχής του Κ.Π. και της τελικής υποδοχής πόλων στόχων του Κ.Σ. Σύμφωνα με τα λόγια των Nida & Taber (1969: 1), οι οποίοι προωθούν μια τέτοια υποτιθέμενη δυναμική σύλληψη μετάφρασης:

Η παλαιότερη εστίαση στη μεταφραστική διαδικασία ήταν η μορφή του μηνύματος [...]. Η νέα εστίαση όμως, έχει μετατοπιστεί από τη μορφή του μηνύματος στην ανταπόκριση του δέκτη. Επομένως, αυτό που πρέπει να εξακριβώσουμε είναι η ανταπόκριση του δέκτη στο μεταφρασμένο μήνυμα. Αυτή η ανταπόκριση πρέπει έπειτα να συγκριθεί με τον τρόπο στον οποίο οι αρχικοί δέκτες πιθανώς να αντέδρασαν στο μήνυμα, όταν δόθηκε υπό την αρχική ρύθμισή του.

3.2.3 Ας προσπαθήσουμε τώρα να αξιολογήσουμε τις θεωρητικές επιπτώσεις αυτής της σημαντικής αλλαγής στην προοπτική της επικοινωνιακής σκοπιάς. Καταρχήν, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η μετατόπιση είναι από μόνη της μια απόλυτα αποδεκτή κίνηση. Αυτό απαντά στη διαίσθηση μας ότι η μετάφραση είναι στην πραγματικότητα μια μεταφορά συγκεκριμένων εκφράσεων, και όχι αφηρημένων γλωσσικών δομών –ως αποτέλεσμα της οποίας, πρέπει να συμπεριληφθεί στη μετάφραση «κάτι περισσότερο» από τις απλές δομές των εμπλεκόμενων γλωσσών. Επιπλέον, συμφωνεί απόλυτα με τον ορισμό του Σωσσύρ σχετικά με τη σημασία.

Η ερώτηση έπειτα, είναι εάν οι επικοινωνιακές προσεγγίσεις στη μετάφραση προσθέτουν τίποτα νέο σε σύγκριση με μια προσέγγιση που ενδιαφέρεται περισσότερο για τη μετάφραση των αξιών παρά των εννοιών. Η απάντηση είναι σαφώς θετική, εάν μια τέτοια σύλληψη που καθοδηγείται από αξίες της μετάφρασης φαίνεται να

χαρακτηρίζει μόνο το γλωσσικό επίπεδο μετάβασης. Δεν τίθεται πλέον υπό αμφισβήτηση ότι υπάρχει «κάτι περισσότερο» σχετικά με τη μετάφραση (πολιτισμικό, κειμενικό), που πρέπει να συνυπολογιστεί στις μεταφραστικές σπουδές. Από αυτή την άποψη, οι επικοινωνιακοί ορισμοί της μετάφρασης και της μεταφραστικής ισοδυναμίας, ακόμα και παρά τον κυρίως κανονιστικό τους χαρακτήρα, συνιστούν ένα τεράστιο βήμα, σε σύγκριση με οποιαδήποτε στενή γλωσσική σύλληψη που υποβιβάζει τη μετάφραση στην απλή αντικατάσταση του λεξιλογίου και της γραμματικής του κώδικα της Γ.Π. Επομένως, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στη θεωρητική ανάπτυξη του κλάδου. Εφιστώντας την προσοχή μας στην κειμενική διάσταση της μετάφρασης (βλ. ενότητα 1.3), αποδεικνύεται μια για πάντα ότι οι μεταφραστικές σπουδές δεν πρέπει να συγχέονται με τη δομική σύγκριση των γλωσσών (βλ. επίσης Toury 1980: 14).

Εντούτοις, οι ανεπάρκειες που ενυπάρχουν στις στενές γλωσσικές συλλήψεις μεταφράσεων οφείλονται στην αδικαιολόγητη παραμέλησή τους από «μη- γλωσσικές» διαστάσεις της μετάφρασης, και όχι στην υποθετική εσφαλμένη εστίασή τους στις *αξίες* (αντί για τις *έννοιες*). Το μεταφραστικό μοντέλο που αναπτύσσεται σε αυτό το κεφάλαιο αφορά εξ ολοκλήρου το επίπεδο των *αξιών*, με την προϋπόθεση να συμπεριλαμβάνονται τα επίπεδα πολιτισμικής και κειμενικής ανακωδικοποίησης, και το ίδιο να εξασφαλιστεί για τις ιδέες των *αξιών* και της *γλώσσας*. Φαίνεται ότι ως τέτοια μπορούν να βγάλουν ασπροπρόσωπη την επικοινωνιακή διάσταση της μετάφρασης, χωρίς να παραμελήσουν το πεδίο των αξιών. Θα μπορούσε να παρουσιαστεί παραδείγματος χάριν, ότι η διαχρονική διάκριση μεταξύ της υποτιθέμενης μορφολογικής αντιστοιχίας (ισοδυναμία μεταξύ απλών κειμένων), και της δυναμικής ισοδυναμίας (ισοδυναμία μεταξύ επικοινωνιακών μηνυμάτων), «γεννά» στην πραγματικότητα ένα σύνολο βαθμιαίων διακρίσεων:

(i) μεταξύ, αφενός μιας ανάλυσης ενός Κ.Π., και μιας διαδικασίας μετάβασης από το Κ.Π στο Κ.Σ, που εξετάζουν το Κ.Π. ως κωδικοποιημένο μόνο σε γλωσσικό επίπεδο, και αφετέρου μιας ανάλυσης του Κ.Π., και μιας διαδικασίας μετάβασης από το Κ.Π στο Κ.Σ, κατά την οποία στα πολιτισμικά κειμενικά επίπεδα σημασιολογικής οργάνωσης έχει δοθεί μια πολύ σημαντική, ή ακόμα, μια κυρίαρχη ιεραρχική θέση.

(ii) μεταξύ αφενός μιας στρατηγικής μετάβασης ενός Κ.Π., που επαναλαμβάνεται τακτικά στις μεταφραστικές λύσεις ομολόγων, ακόμη και στο γλωσσικό επίπεδο, και αφετέρου μιας στρατηγικής μετάβασης Κ.Π., που ευνοεί γενικώς τις μεταφραστικές λύσεις αναλόγων.

Θέτοντάς το διαφορετικά, εάν θέλουμε να δώσουμε μια περιγραφή αυτού του «κάτι περισσότερο», που επιθυμούν να ενσωματώσουν οι επικοινωνιακοί ορισμοί της μετάφρασης, δεν είναι απαραίτητο να απορρίψουμε τις *αξίες* και να στραφούμε στις μελέτες των *εννοιών*. Συγκεκριμένα, πιστεύω ότι αυτό το συμπέρασμα ταιριάζει πολύ με την αναφορά του Σωσσύρ. Η αναφορά από το *Cours*³¹ που δίνεται παραπάνω στην ενότητα 3.2.1 φαίνεται ότι υπονοεί ότι οι *αξίες* και οι *έννοιες* έχουν μια ίση θέση στον προσδιορισμό του (γλωσσικού) νοήματος. Εντούτοις, στο *Cours* υπάρχουν άλλες μεταβάσεις, στις οποίες ο Σωσσύρ θέτει ως αίτημα μια σχέση εξάρτησης μεταξύ των δυο. Σε τελική ανάλυση το σύνολο των δομικών σχέσεων μέσω της *γλώσσας*, είναι αυτό, το οποίο καθορίζει τις πιθανές του χρήσεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις *λόγου*:

είναι σαφές ότι αρχικά η ιδέα [του ρήματος «Juger», D.D] δεν σημαίνει τίποτα, δηλ. η ιδέα είναι μόνο μια αξία που καθορίζεται από τις σχέσεις της με άλλες παρόμοιες αξίες, και που χωρίς αυτές δεν θα υπήρχε ο όρος έννοια (Σωσσύρ 1966: 117)

Το ίδιο επιχείρημα μπορεί να εφαρμοστεί στα επίπεδα πολιτισμικών και κειμενικών κωδίκων: για να γίνει σημειωτικά *σημ-α-ντικό* ένα πολιτισμικό ή κειμενικό σημείο, πρέπει να υπάρξει ένας συμβατικός κώδικας (*γλώσσα*) και πριν και ανεξάρτητα από την ιδιαίτερη περίπτωση (*λόγος*) του σημείου. Οι επικοινωνιακές λειτουργίες ενός λεκτικού κειμένου, μπορούν να προκληθούν μόνο μέσω της παρουσίας ορισμένων συμβατικών σημάτων μέσα στο κείμενο, τα οποία αποκτούν σημασία μέσω της κοινής γνώσης αυτού του προυπάρχοντος συστήματος σημείων. Αυτή θα ήταν μια χαρακτηριστική περίπτωση μεταφοράς-αγωγού, για να πιστέψουμε ότι οι επικοινωνιακές λειτουργίες των κειμένων είναι, με κάποιο τρόπο, ξένες για τα πραγματικά σημεία του κειμένου.

Το κεντρικό σημείο όλης αυτής της ενότητας, πρέπει να άρχισε ήδη να προβάλλεται. Εάν φαίνεται ότι η ισοδυναμία, υπό την αυστηρή έννοια, είναι αδύνατη στο επίπεδο των *αξιών*, εξίσου απίθανη είναι και στο επίπεδο των *εννοιών*, δεδομένου ότι οι τελευταίες εξαρτώνται ουσιαστικά από τις πρώτες. Στην μεταφραστική διαδικασία εν ολίγοις, η μετατόπιση που κλίνει προς την επικοινωνιακή σκοπιά δεν

³¹Η παραπομπή είναι δική μου. Το *cours* στη γλωσσολογία, είναι ένα βιβλίο που γράφτηκε από τους Charles Bally και Albert Sechehaye, βασίζεται σε σημειώσεις από διαλέξεις του Σωσσύρ στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης μεταξύ της περιόδου 1906-1911. Το βιβλίο αυτό αποτέλεσε το σημείο έναρξης της δομικής γλωσσολογίας.

μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα της απροσδιοριστίας της μετάφρασης. Ακόμη, αυτή ακριβώς η απροσδιοριστία μπορεί να είναι ο λανθάνων στόχος ορισμένων «επικοινωνιακών» θεωριών: καθώς οι κανονιστικές αξιώσεις σχετικά με την ισοδυναμία ή την ταυτότητα του νοήματος στη μετάφραση δεν μπορούν να διατηρηθούν στο επίπεδο των αξιών, συνεπώς επιβεβαιώνονται στο επίπεδο των εννοιών. Δεδομένου ότι αυτό φαίνεται να είναι αδύνατο σύμφωνα με τους όρους του Σωσσύρ, οι «επικοινωνιακοί» θεωρητικοί θα οδηγηθούν στην πραγματικότητα στην προσαρμογή της μεταφοράς- αγωγού και της μη –σημειωτικής αντιπροσώπευσης της μετάφρασης ως μια διαδικασία αποκωδικοποίησης- ανακωδικοποίησης. Κατά συνέπεια, οι αντιπροσωπεύσεις αποκωδικοποίησης-ανακωδικοποίησης της μετάφρασης και οι «επικοινωνιακοί» ορισμοί της μετάφρασης μπορούν σε τελική ανάλυση να θεωρηθούν ως μια κοινή προσπάθεια εκλογίκευσης των ιδιαίτερων κανονιστικών συλλήψεων της μετάφρασης.

Ένα μεταφρασμένο κείμενο, δηλ. μια πλήρης (γλωσσική ,πολιτισμική, κειμενική) ανακωδικοποίηση ενός Κ.Π. θα μεταφέρει όπως πρέπει όλα τα πιθανά «μηνύματα» του τελευταίου. Το γεγονός ότι αυτή η πλήρης ισοδυναμία ανακωδικοποίησης τυχάνει να είναι ανέφικτη, δεν λύνεται με το να στραφούμε από την αιτία («μέχρι ποιο σημείο και τα δυο κείμενα είναι πλήρως ισοδύναμα;») στο αποτέλεσμα («μέχρι ποιο σημείο και τα δύο μηνύματα είναι επικοινωνιακά ισοδύναμα;»). Επιπλέον, ακόμα κι αν δεν υπάρχει φυσικά κάτι λανθασμένο στην ίδια την ισοδυναμία με τη μελέτη ορισμένων αποτελεσμάτων, σε αυτό το σημείο ερχόμαστε αντιμέτωποι με το πρακτικό πρόβλημα ότι είμαστε ελαφρώς καλύτερα εξοπλισμένοι μεθοδολογικά για την μελέτη αυτών των αποτελεσμάτων (βαθμοί επικοινωνιακής ισοδυναμίας), παρά για την μελέτη ελλοχευόντων παραγόντων (βαθμοί ισοδυναμίας Κ.Π. – Κ.Σ.). Πώς θα μπορούσαν οι αξιώσεις σχετικά με την ισοδύναμη επικοινωνιακή αξία, οι ισοδύναμες προσκρούσεις στον αναγνώστη, και ούτω καθεξής, να εξετάζονται με έναν διυποκειμενικό τρόπο και όχι με την στήριξη μόνο στην προσωπική διαίσθηση κάποιου; Οι βαθμοί ισοδυναμίας σε αυτή τη φάση, πιθανών να ρυθμίζονται ευκολότερα μεταξύ κειμενικών φαινομένων παρά μεταξύ επικοινωνιακών αποτελεσμάτων, παρόλο που αληθεύει ότι μερικοί μελετητές έχουν αναπτύξει ελπιδοφόρες μεθόδους για την εμπειρική μέτρηση μερικών πτυχών αυτού του προβλήματος. Η αρχή της δυναμικής ισοδυναμίας, παραδείγματος χάριν, απαιτεί ότι η κατανόηση του Κ.Σ. από τον «μέσο δέκτη» της πρέπει να απεικονίζει την «πραγματική ή την υποτιθέμενη» κατανόηση του Κ.Π. από τους αρχικούς δέκτες της (Nida & Taber

1969: 23). Τα προβλήματα που ανακύπτουν σε αυτή την φαινομενικά απλή δήλωση – συμπεριλαμβανομένων της θέσης και του «μέσου» αναγνώστη του Κ.Π και του αναγνώστη του Κ.Σ., το ζήτημα των αξιόπιστων δοκιμαστικών μεθόδων «κατανόησης» -είναι δύσκολο να επιλυθούν. Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι οι κανονιστικές «επικοινωνιακές» μεταφραστικές θεωρίες υφίστανται κατά καιρούς σοβαρές επιπλήξεις για την έμφυτη αυθαιρεσία τους. Αυτό συμβαίνει, παραδείγματος χάριν στις ακόλουθες αναφορές:

Η δυναμική ισοδυναμία βασίζεται στην αρχή της ισοδύναμης επίδρασης δηλ. στο ότι η σχέση μεταξύ του δέκτη και του μηνύματος πρέπει να έχει ως στόχο να εξομοιωθεί με αυτή μεταξύ των αρχικών δεκτών και του μηνύματος της Γ.Π. Ως παράδειγμα αυτού του τύπου ισοδυναμίας ο [Eugene Nida D.D.] αναφέρει την απόδοση του J.B Phillips των Ρωμαίων 16:16, όπου το νόημα του: «χαιρετισμός με ένα ιερό φιλί» μεταφράζεται ως: «δώστε όλοι σε όλους μια εγκάρδια χειραψία». Με βάση αυτό το παράδειγμα που φαίνεται να είναι τμήμα μιας ανεπαρκούς, κακόγουστης μετάφρασης, η αδυναμία των χαλαρά καθορισμένων τύπων του Nida μπορεί να γίνει ξεκάθαρα αντιληπτή. (Bassnett–Mc Guire 1980: 26) Ελλείπει οποιασδήποτε αντικειμενικής βάσης αξιολόγησης, η αντίδραση των αναγνωστών της γλώσσας στόχου δεν είναι πια αναμενόμενη, όσο η αντίδραση των αναγνωστών της γλώσσας πηγής είναι μετρήσιμη, και η μετατόπιση της έμφασης εκτός κειμένου στις υποθετικές πτυχές υποδοχής, επιτρέπει την απεριόριστη παρέκκλιση για οποιαδήποτε επιθυμητή προκατάληψη ή διαστρέβλωση. (Brotherton s.d.: 37)

3.3 Το ενδιαμέσο επίπεδο κανόνων μετάφρασης

Κάθε φορά που οι μεταφραστές αναλαμβάνουν το έργο απόδοσης ενός κειμένου σε μια διαφορετική γλώσσα, πολιτισμό, και σύστημα κειμένων, θα πρέπει να έρθουν αντιμέτωποι με πολλά προβλήματα επιλογής και στην αποσύνθεση του Κ.Π. και στη μετάβαση των ενοτήτων της μετάφρασης. Επομένως, η διαδικασία δεν σχετίζεται σχεδόν ποτέ με την αυστηρή ισοδυναμία, και ότι αυτή περιλαμβάνει, έτσι ώστε πολλές περισσότερες ή λιγότερες έντονα αποκλίνουσες μεταφράσεις ενός ενιαίου Κ.Π. μπορούν να συνυπάρχουν, και συχνά θα συνυπάρχουν μέσα στον ίδιο πολιτισμό δεκτών. Το αξιοσημείωτο ερώτημα που μας απασχολεί σε αυτό το σημείο είναι, γιατί οι

μεταφραστές σπανίως αξιοποιούν στο μέγιστο αυτής της μεγάλης σειράς πιθανών στρατηγικών μετάφρασης.

Κάθε φορά που ερευνούνται³² συγκεκριμένα πεδία της μεταφραστικής δραστηριότητας, κάποιο από αυτά θα δέχεται πλήγμα εξαιτίας της επανεμφάνισης ορισμένων τύπων μεταφραστικής συμπεριφοράς, η προτίμηση για τους οποίους προφανώς παρακάμπτει τη σειρά όλων των πιθανών επιλογών. Ο βαθμός της απροσδιοριστίας που διακρίνει τη μετάφραση από τις διαδικασίες αυστηρούς ανακωδικοποίησης, και οδηγεί στη διαθεσιμότητα διαφόρων στρατηγικών μετάφρασης, δεν αντιστοιχείται πάντα από μια εξίσου ευρεία ποικιλία στις μεθόδους που υιοθετούνται στην πραγματικότητα από τους μεταφραστές. Επιπλέον, αυτή η επιλογή μεταφραστικών μεθόδων συχνά θα ποικίλει συστηματικά, σύμφωνα με συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές παραμέτρους όπως το είδος του Κ.Π., το κύρος του πολιτισμού πηγής, το μέγεθος, η σταθερότητα κλπ. του πολιτισμού στόχου, και ούτω καθεξής. Κατά συνέπεια

sans avoir étudié tous les textes et tous les traducteurs d'une certaine époque, l'historien parviendra même à formuler des *règles de prévisibilité* : avant d'avoir étudié certains textes particuliers, il sait à quelles options- et stratégies il peut s'attendre. (Lambert s.d.: 19)

Με άλλα λόγια, υπάρχει μια συστηματική διαφορά ανάμεσα σε αυτό που είναι θεωρητικά πιθανό, και σε αυτό που παρατηρεί κανείς σε συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές καταστάσεις. Ο Gideon Toury έχει αναλάβει την μέχρι τώρα, πιο ενδιαφέρουσα, προσπάθεια ενσωμάτωσης αυτού του σημαντικού γεγονότος σε μια θεωρία της μετάφρασης, η βασική αντίληψη της οποίας σχετικά με τους κανόνες των μεταφράσεων φαίνεται να παρέχει μια επαρκή απάντηση στο ζήτημα.³³

Ένας κανόνας αποτελεί και ένα είδος απόδοσης οδηγιών αρχικά, και ένα κριτήριο αξιολόγησης της απόδοσης έπειτα. Ενεργεί ως περιορισμός στα μέλη μιας κοινότητας κάθε φορά που εκείνα επιθυμούν να εκπληρώσουν το είδος των συμπεριφοριστικών δραστηριοτήτων με τις οποίες συνδέεται ο κανόνας που βασίζεται

³² Π.χ. η μετάφραση στον πολιτισμό στόχο Α αντίθετα με τη μετάφραση στον πολιτισμό στόχο Β, η μετάφραση του κειμένου-τύπου Χ αντίθετα με τη μετάφραση του κειμένου-τύπου Υ μέσα στον ίδιο πολιτισμό στόχο, η μετάφραση σε διαφορετικές περιοχές, ή σε διαφορετικά στάδια της ανάπτυξης ενός ενιαίου πολιτισμού, κλπ.

³³ Οι παρατηρήσεις μου σχετικά με τους κανόνες βασίζονται κατά ένα μεγάλο μέρος στον Toury (1980: 51-62), βλ. επίσης Hermans (1991).

στην αρχή της συμπεριφοράς της μίμησης ή του μιμητισμού, δεδομένου ότι απαιτεί ότι αυτές οι δραστηριότητες πρέπει να εκτελεστούν σύμφωνα με ένα ορισμένο μοντέλο. Ένας κανόνας μπορεί, αλλά δεν είναι απαραίτητο να διατυπωθεί ρητά. Στην πραγματικότητα, οι κανόνες καταλαμβάνουν έναν «ικανοποιητικό συμβιβασμό» ανάμεσα σε δύο άκρα:

αφενός, αντικειμενικοί σχετικά πλήρεις κανονισμοί (σε ορισμένα συμπεριφοριστικά πεδία, ακόμη και σε σταθερούς, διατυπωμένους νόμους), και αφετέρου, πλήρως υποκειμενικές ιδιοσυγκρασίες. [...] Οι ίδιοι οι κανόνες δεν καταλαμβάνουν μόνο ένα σημείο της κλίμακας, αλλά μια κλιμακωτή ενότητα του όλου συνεχούς. (Toury 1980: 51)

Κατά συνέπεια, οι κανόνες μπορούν να είναι περισσότερο ή λιγότερο αυστηροί. Οι κανόνες

αποκτώνται – εσωτερικοποιούνται ακόμα – από τα εκάστοτε μέλη της κοινότητας κατά τη διάρκεια της διαδικασίας κοινωνικοποίησης (αυτόθι).

Αυτό εξηγεί γιατί εκείνοι οι κανόνες έχουν μια ισχυρή τάση άρνησης της ίδιας της κανονιστικότητάς τους. Παρότι οι κανόνες είναι σχεσιακοί και ιστορικά μεταβλητοί, συχνά υποστηρίζεται από εκείνους που εμμένουν σε έναν ορισμένο κανόνα, ότι η συμπεριφορά που απαιτείται από αυτόν, αντιστοιχεί σε κάποια φυσική ή καθολική λογική, και ότι αυτή είναι η μόνη πιθανή «λογική» συμπεριφορά.

Από αυτά τα χαρακτηριστικά προκύπτει ότι η ύπαρξη και λειτουργία ενός κανόνα μπορούν να συναχθούν από διάφορα φαινόμενα: (i) ορισμένες κανονικότητες συμπεριφοράς σε λειτουργίες στις οποίες θα αναμένονται επίσης και άλλοι τύποι συμπεριφορών, (ii) τη θετική ή αρνητική αξιολόγηση πραγματικών περιπτώσεων συμπεριφοράς που προσαρμόζονται ή όχι στον κανόνα, (iii) ρητές διατυπώσεις του κανόνα όπως συστάσεις, υποχρεώσεις, αποτροπές, απαγορεύσεις κλπ., (iv) την υψηλή, αγιοποιημένη θέση ορισμένων περιπτώσεων συμπεριφοράς που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οι οποίες θεωρούνται βέλτιστες και επομένως υποδειγματικές

πραγματοποιήσεις ενός συγκεκριμένου κανόνα, ώστε να μπορούν οριστούν ως μοντέλο στις μελλοντικές συμπεριφορές απόδοσης.

Υπονοείται εξ ορισμού τους ότι

υπάρχει ένα σημείο στην υπόθεση της ύπαρξης των κανόνων, μόνο σε καταστάσεις που, σε γενικές γραμμές, αφήνουν περιθώριο για διάφορες διακυμάνσεις συμπεριφοράς. (Toury 1980: 51)

Η διαγλωσσική μετάφραση αποδεικνύεται μια ακριβώς τέτοια συμπεριφοριστική δραστηριότητα, κατά την οποία διάφορες πιθανές γραμμές δράσης θεωρούνται πιθανές έτσι ώστε να μπορεί να ληφθεί υπόψιν ότι οι μεταφραστικοί κανόνες περιορίζουν την καθοδήγηση των μεταφραστών στην επιλογή τους των «κατάλληλων» μεταφραστικών μεθόδων στη σειρά των διαθέσιμων επιλογών. Το άρθρο του Toury «Η Φύση και ο Ρόλος των Κανόνων στη Λογοτεχνική Μετάφραση», προσφέρει μια σαφή έρευνα των διαφόρων επιπέδων, κατά την οποία οι μεταφραστικοί κανόνες μπορούν να είναι λειτουργικοί. Να υπενθυμίσω εν συντομία πως αυτό που ο Toury ονομάζει προκαταρκτικούς κανόνες είναι εκείνοι οι κανόνες που διέπουν την ίδια την επιλογή των έργων (συγγραφείς, είδη, σχολές, κλπ.) που πρόκειται να μεταφραστούν, και επίσης εκείνοι που αφορούν στην ανοχή σε έμμεσες ή παθητικές μορφές μετάφρασης. Οι λειτουργικοί κανόνες του Toury αποτελούν τους περιορισμούς που κατευθύνουν τις αποφάσεις ενμέσω της πραγματικής διαδικασίας μετάβασης. Ο αρχικός κανόνας όπως αποκαλείται, καθορίζει τη γενική σύλληψη της μετάφρασης. Αυτή η παγκόσμια επιλογή ενός ορισμένου τύπου μετάφρασης εξυπηρετεί ως ένα γενικό σημείο αναφοράς, ώστε να λαμβάνονται πιο συγκεκριμένες λειτουργικές αποφάσεις. Αυτός ο αρχικός κανόνας είναι

ένας χρήσιμος τρόπος να υποδηλωθεί η βασική επιλογή του μεταφραστή μεταξύ δύο πολικών εναλλακτικών λύσεων [...] υποβάλλει τον εαυτό του είτε στο πρωτότυπο κείμενο με τις κειμενικές του σχέσεις και με τους κανόνες που εκφράζονται από αυτές και περιέχονται σε αυτές, είτε στους γλωσσικούς και λογοτεχνικούς κανόνες που ενεργοποιούνται στην Γ.Σ. και στο λογοτεχνικό πολυσύστημα στόχου, είτε σε μια ορισμένη ενότητά του. (Toury 1980: 54)

Η προσκόλληση στον πρώτο τύπο του αρχικού κανόνα καταλήγει στην παραγωγή *επαρκών* (ή προσανατολισμένων στην πηγή) μεταφράσεων. Ενώ υπάρχει σοβαρή πιθανότητα τέτοιες μεταφράσεις να μην καταφέρουν να ανταποκριθούν στις τυποποιημένες κειμενικές προσδοκίες του αναγνωστικού κοινού στόχου, οι μεταφράσεις του δεύτερου τύπου ονομάζονται *αποδεκτές* (ή προσανατολισμένες στο στόχο), ακριβώς εξαιτίας της προσπάθειας τους να ανταποκριθούν όσο το δυνατόν περισσότερο στις προσδοκίες του αναγνωστικού κοινού. Στην ορολογία που χρησιμοποιήθηκε προηγουμένως σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο, οι μεταφράσεις του επαρκούς τύπου θα επιχειρούσαν να εξασφαλίσουν μια πλήρης απόδοση της όλης σημασιολογικής οργάνωσης του Κ.Π., συμπεριλαμβανομένων των συνλειτουργικών ιεραρχιών. Οι ομόλογες μέθοδοι θα υιοθετούνταν για πολιτισμικά και κειμενικά σημεία Κ.Π. και γλωσσικά, θα ήταν προτιμητέες οι αναλογίες με τίμημα τις απαραίτητες μετατοπίσεις που διέπονται από κανονισμούς. Αφετέρου, οι μεταφράσεις του αποδεκτού τύπου θα παρουσίαζαν μια γενική προτίμηση στις αναλογίες όλων των επιπέδων. Οι αναλογίες χαμηλής ισοδυναμίας, οι προσθήκες και οι διαγραφές δεν θα αποφεύγονταν.

Ως αποτέλεσμα της εισαγωγής της σύλληψης κανόνων, οι μεταφραστικές σπουδές θα πρέπει εφεξής να δίνουν λογαριασμό για *τρία* επίπεδα, πάνω στα οποία οι μεταφραστικές σχέσεις μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ. μπορούν να καθιερωθούν (Toury 1980): (i) στο επίπεδο θεωρητικής *επάρκειας* μετάφρασης μπορεί να προβλεφθεί μια ολόκληρη σειρά *πιθανών* σχέσεων μεταξύ ενός Κ.Π. και πολλών πιθανών Κ.Σ., (ii) στο επίπεδο των μεταφραστικών *κανόνων*, κάποιες από αυτές τις πιθανές σχέσεις Κ.Π. – Κ.Σ. *τίθενται ως αίτημα* ώστε να αποτελέσουν την αυθεντική μεταφραστική ισοδυναμία, ενώ άλλες θα απομακρυνθούν *a priori* ως άκυρες μεταφραστικές λύσεις, (iii) στο εμπειρικό επίπεδο *επίδοσης* μετάφρασης, ο ερευνητής μετάφρασης μπορεί να αντιληφθεί ποιοι τύποι μεταφραστικών σχέσεων καθιερώνονται *στην πραγματικότητα* από τους μεταφραστές.

Οποιοδήποτε θεωρητικό μοντέλο περιγραφής ή δημιουργίας πιθανών σχέσεων ισοδυναμίας, θα πρέπει να είναι όντως πολύ αναλυτικό όπως ένα μοντέλο για διακειμενικές σχέσεις γενικά, δεδομένου ότι οι διακρίσεις μεταξύ των υποτιθέμενων μεταφράσεων, προσαρμογών κλπ. δεν μπορούν να καθοριστούν εκ των προτέρων. Οι σχέσεις της τρίτης ομάδας, όπως και εκείνες της δεύτερης ομάδας, θα αποτελέσουν απαραίτητως ένα υποσύνολο αυτής της πρώτης ομάδας όλων των πιθανών σχέσεων. Εάν στο φάσμα των πραγματικών σχέσεων υπάρχει μια μεγάλη επικάλυψη με την

ομάδα των υποχρεωτικών σχέσεων, είναι ένα διαφορετικό θέμα. Πρέπει σε αυτό το σημείο να έχουμε στο νου ότι ένας κανόνας μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο αυστηρός, ώστε να μπορούν οι μεταφραστές να αποφασίσουν να αγνοήσουν τους υπάρχοντες κανόνες, που δημιουργούν εναλλακτικά σύνολα κανόνων και οδηγούν σε συγκρούσεις, και ούτω καθεξής. Μια κρίσιμη ιδιότητα των κανόνων μετάφρασης – και οποιουδήποτε κανόνα για αυτό το ζήτημα – είναι ότι στην πραγματικότητα δεν λειτουργούν σε ένα άχρονο απολιτισμικό κενό. Όπως όλοι οι κανόνες, και οι μεταφραστικοί κανόνες είναι σχεσιακοί και ιστορικοί. Σχετίζονται ιεραρχικά με άλλους κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά σε συνδεδεμένους ή πιο σφαιρικούς τομείς δραστηριότητας, και μπορούν ακόμη και να συνυπάρξουν με άλλους κανόνες μέσα στον ίδιο τομέα δραστηριότητας. Στην τελευταία περίπτωση οι δυο κανόνες μπορεί να ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο και καθένας τους μπορεί τελικά να κερδίσει το πλεονέκτημα και να επικρατήσει. Οι παραβάσεις ενός κανόνα μπορούν να αντιγραφούν και τελικά να οδηγήσουν στην ανάπτυξη ενός εναλλακτικού κανόνα και ούτω καθεξής.

Στις μέρες μας, είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι μεταφραστικές κανόνες συσχετίζονται με άλλα σύνολα κανόνων μέσα στη γλώσσα στόχο, τον πολιτισμό, και τα κειμενικά συστήματα. Ένα μεγάλο μέρος της κατανόησης μας σχετικά με αυτούς τους μηχανισμούς, το οφείλουμε στο επονομαζόμενο παράδειγμα πολυσυστημάτων στη μελέτη της λογοτεχνίας και της μετάφρασης, όπου συνιστούν ένα κεντρικό θέμα. Σύμφωνα με θεωρητικούς του πολυσυστήματος, όπως ο Even-Zohar, Toury, Lambertt, Lefevere, και πολλούς άλλους, ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να μελετηθούν οι λογοτεχνίες, οι γλώσσες, οι πολιτισμοί (εν ολίγοις οι διάφορες διατάξεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που διέπονται από σημεία), είναι να συλληφθούν ως πολυσυστήματα δηλ. ως συστήματα συστημάτων. Στην πραγματικότητα, αυτοί οι μελετητές έχουν αναπτύξει ορισμένες αντιλήψεις που χρονολογούνται στους τελευταίους Ρώσους Φορμαλιστές και στους δομιστικούς της Πράγας, τους οποίους αναγνωρίζουν ως πνευματικούς πατέρες τους. Η θεωρία των πολυσυστημάτων αυτό-αναγγέλλεται κατηγορηματικά ένα σύνολο υποθέσεων, που στοχεύει βασικά στην προώθηση της περιγραφικής έρευνας. Διαχωρίζει τον εαυτό της από πολλές άλλες μορφές δομισμού, δεδομένου ότι αντικαθιστά οποιαδήποτε στατικά σύγχρονη ανιστορική ομοιογενή σύλληψη της δομής με μια δυναμικότερη και ετερογενή σύλληψη. Πολιτισμικά φαινόμενα όπως η γλωσσολογία, δεν μελετώνται από την άποψη ενός ενιαίου κλειστού δικτύου σχέσεων (που δύσκολα θα δικαιολογούσε τη

διαχρονία των λογοτεχνικών γεγονότων), αλλά μάλλον ως σύνθετα σύνολα διαφόρων τέτοιου είδους δικτύων σχέσεων. Με την υπόθεση της συνύπαρξης διαφόρων τέτοιων συστημάτων που υπονοούν μια πολλαπλότητα των διατομών των συστημάτων, και κατά συνέπεια, των συγκρούσεων και των προσπαθειών για κυριαρχία, ο μελετητής πολιτισμού μπορεί να δικαιώσει και τον δομικό ή οργανωμένο χαρακτήρα του πολιτισμού, και την ετερογένεια και διαχρονικότητά του. Για τον ίδιο λόγο, η ανάπτυξη της θεωρίας των πολυσυστημάτων μπορεί να ερμηνευτεί ως μια προσπάθεια γεφύρωσης του μέχρι τώρα αγεφύρωτου χάσματος στις λογοτεχνικές σπουδές μεταξύ θεωρητικών και ιστορικών προσεγγίσεων.

Μια λεπτομερέστερη περιγραφή της πολυσυστημικής άποψης για τη λογοτεχνία και τον πολιτισμό θα μας απομάκρυνε αρκετά. Πρέπει όμως σε αυτό το σημείο, να ειπωθούν λίγα λόγια σχετικά με τη θέση και τη λειτουργία που μπορούν να καταλάβουν τα μεταφρασμένα κείμενα στο πολυσύστημα του πολιτισμού, η μάλλον - δεδομένου ότι αυτό είναι το πεδίο όπου μέχρι τώρα έχουν λάβει χώρα οι περισσότερες έρευνες – στα λογοτεχνικά πολυσυστήματα. Με ποιόν τρόπο σχετίζονται οι μεταφραστικοί κανόνες με άλλους κανόνες, που αποτελούν τη σύνθετη δομή του λογοτεχνικού συστήματος στόχων; Προκύπτει ότι η μεταφράσεις αποδεικνύονται προνομιούχα θέματα μελέτης, δεδομένου ότι συχνά εξασφαλίζουν στον ερευνητή πολιτισμού άμεση πρόσβαση στο κέντρο των εξελικτικών μηχανικών επιστημών του, επιτρέποντας μια ανάλυση και του εσωτερικού δυναμικού του λογοτεχνικού συστήματος στόχων, και των διαφόρων διακειμενικών σχέσεων. Όπως επεσήμανε ο Even - Zohar, οι δυο βασικοί αρχικοί κανόνες στη μετάφραση, συχνά θα αντιστοιχούν σε δυο συγκεκριμένα σύνολα συστημικών όρων:³⁴

(i) τα μεταφρασμένα κείμενα έχουν ως στόχο να επιφέρουν μια αλλαγή στο εξουσιάζον κέντρο ενός λογοτεχνικού (υπό)συστήματος:

δεδομένου ότι η μεταφραστική δραστηριότητα συμμετέχει, όταν υποθέτει μια αρχική θέση στη διαδικασία δημιουργίας νέων μοντέλων, η βασική ανησυχία του μεταφραστή δεν είναι να αναζητήσει έτοιμα μοντέλα στο εγχώριο απόθεμά του, εντός του οποίου τα πρωτότυπα κείμενα θα μπορούσαν να είναι μεταβιβάσιμα, αντίθετα είναι έτοιμος να παραβιάσει τις εγχώριες συμβάσεις. Υπό τέτοιους όρους, οι πιθανότητες να είναι μια

³⁴ Αυτές φυσικά, είναι μόνο οι γενικές αρχές και εννοείται ότι κάθε συγκεκριμένη περίπτωση αξίζει μια λεπτομερή ξεχωριστή ανάλυση. - Θα μείνει στην ιστορία το γεγονός ότι είχα ήδη επιστήσει την προσοχή του αναγνώστη στη διπλή στρατηγική δυνατότητα των μεταφράσεων στην ενότητα 3.1.2.

μετάφραση «κοντά» στο πρωτότυπο από την άποψη της επάρκειας (με άλλα λόγια μια αναπαραγωγή των κυρίαρχων κειμενικών σχέσεων του πρωτοτύπου) είναι μεγαλύτερες από ότι σε διαφορετική περίπτωση. (Even-Zohar 1978: 124-125)

(ii) τα μεταφρασμένα κείμενα δεν εκτελούν μια βασική (καινοτόμο) λειτουργία, αλλά μια δευτερεύουσα (συντηρητική) λειτουργία αναφορικά με το εξουσιάζον κέντρο του λογοτεχνικού (υπό-) συστήματος:

δεδομένου ότι αυτή είναι έπειτα η κύρια προσπάθεια του μεταφραστή να επικεντρωθεί στην εύρεση των καταλληλότερων έτοιμων μοντέλων για το ξένο κείμενο, το αποτέλεσμα είναι συχνά μια μη-επαρκής μετάφραση ή (όπως θα προτιμούσα να το θέσω) μια μεγαλύτερη αντίφαση μεταξύ της ισοδυναμίας που επετεύχθη και της επάρκειας που ζητείται. (Even - Zohar 1978: 125)

3.4 Αναθεώρηση του επικοινωνιακού σχεδίου

3.4.1 Η εισαγωγή της ενδιάμεσης σύλληψης των κανόνων μετάφρασης έχει εκτεταμένες συνέπειες. Εάν η μετάφραση είναι μια διαδικασία λήψης αποφάσεων, τότε οι περιορισμοί που επηρεάζουν αυτές τις αποφάσεις περιλαμβάνουν, όχι μόνο τους περισσότερο ή λιγότερο συμπτωματικούς ή υποκειμενικούς παράγοντες (προσωπικές προτιμήσεις, γλωσσική ικανότητα, συνθήκες εργασίας κλπ.) και τους περισσότερο ή λιγότερο αντικειμενικούς παράγοντες (λογοκρισία, διαθεσιμότητα βοηθημάτων μεταφραστή, περιορισμοί που οφείλονται σε κωδικούς κλπ). Επίσης, πρέπει να επιτρέψουμε την επίδραση των διυποκειμενικών περιορισμών, που σχετίζονται άμεσα με την ενδεχόμενη θέση ή λειτουργία του Κ.Σ. μέσα στο λαμβάνον σύστημα και είναι ξένοι προς το Κ.Π. και προς την επικοινωνιακή κατάσταση, κατά την οποία αρχικά δημιουργήθηκε, και λειτούργησε. Επιπλέον αυτή η παρέμβαση είναι ενεργή σε κάθε στάδιο της σύνθετης σημειωτικής διαδικασίας που οδηγεί στην παραγωγή μεταφράσεων: από την ίδια την απόφαση να μην παραχθούν καθόλου μεταφράσεις, μέσω της διαλογής των Κ.Π. και της επιλογής αν πρέπει ή όχι να χρησιμοποιηθούν ορισμένα ενδιάμεσα κείμενα, στις πραγματικές διαδικασίες αποσύνθεσης και μετάβασης.

Αυτές οι εκτιμήσεις δημιουργούν σοβαρές αμφιβολίες σχετικά με την ισχύ όχι μόνο της αυστηρούς εικόνας ανακωδικοποίησης ως μια επαρκής αντιπροσώπευση της

μεταφραστικής διαδικασίας - εάν εκείνη κρίνεται ακόμη απαραίτητη- αλλά επίσης ολόκληρου του διπλού επικοινωνιακού συστήματος, ή τουλάχιστον των προϋποθέσεων στις οποίες στηρίζεται. Το διπλό επικοινωνιακό σχέδιο προτείνει ότι: (i) η επικοινωνιακή πράξη στη μετάφραση βρίσκεται *στην πραγματικότητα* μεταξύ του αποστολέα του Κ.Π. και του δέκτη του Κ.Σ., και έχει υποδιαιρεθεί για καθαρά πρακτικούς λόγους, σε δυο φάσεις μέσω της εισαγωγής του μεταφραστή ως μεσάζοντα, (ii) εάν η βάση είναι κατά γενική ομολογία δύσκολη, ο ρόλος του μεταφραστή είναι να ενεργήσει ως μετασχηματιστής των μηνυμάτων, (iii) οι μεταφραστικές μετατοπίσεις μεταξύ του Κ.Π. και του Κ.Σ. είναι απλά τυχαίες, και μπορούν να εξηγηθούν ως «φασαρία». (Υπέρ αυτής της άποψης, συζητείται ενίοτε ότι η ιδανική επικοινωνία χωρίς «φασαρία» σπανίζει, *ακόμη και* σε μονόγλωσσες καταστάσεις.)

Αυτές οι υποθέσεις είναι ενίοτε κρυμμένες, μπορούν όμως να βρουν μια επίσης ρητή διατύπωση, παραδείγματος χάριν σε ορισμένες τυποποιημένες σημειωτικές μεταφραστικές θεωρίες. Η ακόλουθη αναφορά αποτελεί σχετικό παράδειγμα:

Ο κυβερνητικός στόχος αυτής της διαδικασίας είναι να δημιουργηθούν οι απαραίτητες συνθήκες πραγματοποίησης, σε περιστάσεις διγλωσσίας, ο ίδιος στόχος όπως με τη μονόγλωσση επικοινωνία δηλ. η διαβίβαση σταθερής πληροφόρησης. (Ludskanov 1975: 6)

Σαφώς, παρόμοιες ερμηνείες υποτιμούν ριζικά το βαθμό, στον οποίο οι εκτιμήσεις που αναφέρονται αποκλειστικά στη φάση στόχου του διπλού επικοινωνιακού συστήματος (που είναι τελικά η φάση κατά την οποία παράγεται ουσιαστικά το Κ.Σ.!) ασκούν μια επίδραση σε *ολόκληρη* τη διαδικασία μετάβασης. Με άλλα λόγια, ο ομοιοκατευθυνόμενος χαρακτήρας του διπλού επικοινωνιακού μοντέλου, αδικαιολόγητα αποκλείει την αναγνώριση των σημαντικότερων αναδρομικών αποτελεσμάτων, όπου οι παράγοντες της φάσης - στόχου μετέρχονται στην ίδια τη φάση – πηγής και της φάσης μετάβασης της όλης διαδικασίας. Αυτό το συμπέρασμα έχει συνταχθεί εξ ολοκλήρου από τον Gideon Toury:

Μιλώντας από σημειωτικής απόψεως, θα καταστεί σαφές ότι είναι *ο στόχος* ή ο *λαμβάνον πολιτισμός* ή μια ορισμένη ενότητά του, αυτό που χρησιμεύει ως ο *εκκινήτης* της απόφασης να μεταφράσουμε και της μεταφραστικής διαδικασίας [...]. Η

μετάφραση ως μια τελεολογική δραστηριότητα ρυθμίζεται *κατ'εξοχήν* σε μεγάλο βαθμό από τους σκοπούς που προορίζεται να εξυπηρετήσει, και αυτοί οι σκοποί καθιερώνονται και αποταμιεύονται, από τα ενδεχόμενα συστήματα δεκτών. Συνεπώς, οι μεταφραστές λειτουργούν πρώτα και κύρια προς όφελος του πολιτισμού στον οποίον μεταφράζουν και όχι προς όφελος του Κ.Π., πόσο μάλλον του πολιτισμού πηγής. [...]. *Οι [Μ]εταφράσεις είναι πράξεις ενός μόνο συστήματος*: του συστήματος στόχου. (Toury 1985: 18 - 19)

Το διπλό επικοινωνιακό μοντέλο μπορεί ακόμα να εξυπηρετεί ως μια κατάλληλη έρευνα όλων των παραγόντων που συμπεριλαμβάνονται στη μεταφραστική επικοινωνία, οι ανεπάρκειές της όμως θα βγουν στην επιφάνεια αμέσως μόλις επικαλεσθεί ότι είναι μια εικόνα πραγματικών μεταφραστικών διαδικασιών: το διπλό επικοινωνιακό μοντέλο τείνει να αποκρύψει την πραγματική σημειωτική φύση της μετάφρασης.

3.5 Μεταφραστικές σπουδές

Όπως κατέδειξε ο Jiří Levý (1967), η μαθηματική θεωρία του παιγνιδιού περιέχει έναν αριθμό κατηγοριών, οι οποίες μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για μια μορφολογική περιγραφή μιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων, όπως η μετάφραση. Μεταξύ άλλων, ο Levý εισαγάγει τις ιδέες «προσδιοριστική εκπαίδευση» (δηλ. μια εκπαίδευση που καθορίζει το παράδειγμα, από το οποίο ο μεταφραστής πρόκειται να πραγματοποιήσει την επιλογή του/της) και την «εκλεκτική εκπαίδευση» (δηλ. μια εκπαίδευση που ελέγχει την πραγματική επιλογή του μεταφραστή από τις διαθέσιμες εναλλακτικές σύμφωνα με ορισμένα κριτήρια). Κάθε εκλεκτική εκπαίδευση, μπορεί με τη σειρά της να καθορίσει ένα νέο παράδειγμα, δηλαδή ένα υποσύνολο του προηγούμενου συνόλου εναλλακτικών και έτσι εξελίσσεται η προσδιοριστική διδασκαλία αυτού του υποσυνόλου, και ούτω καθεξής, έως ότου η διαδικασία επιλογής καταλήξει με ένα μονομελές παράδειγμα. Μια βασική ιδέα, στην οποία δίνει έμφαση το μοντέλο του Levý, είναι ότι η ανάλυση των διαδικασιών απόφασης περιλαμβάνει απαραίτητα την αναδημιουργία των παραδειγμάτων, από τα οποία πρόκειται να πραγματοποιηθούν, ή έχουν πραγματοποιηθεί οι επιλογές.

Αντίθετα, η αντιπροσώπευση του Levý αντέχει μια ορισμένη ομοιότητα με την τριεπίπεδη αντιπροσώπευση μεταφραστικών σχέσεων του Gideon Toury. Το επίπεδο των πιθανών σχέσεων διευκρινίζει το σύνολο των πιθανών μεταφραστικών ισοδυναμιών. Θα μπορούσε να πει κανείς, ότι σε αυτό το επίπεδο ενεργοποιείται η προσδιοριστική εκπαίδευση του Levý. Η περαιτέρω μεταφραστική διαδικασία, η οποία παράγει τελικά ένα μονομελές παράδειγμα, διέπεται από διάφορους περιορισμούς, μεταξύ των οποίων οι μεταφραστικοί κανόνες κατέχουν εξέχουσα θέση. Ακολουθήσαμε τον Toury στο απόφθεγμα ότι έχει νόημα να υποθέσουμε την ύπαρξη των κανόνων μόνο σε καταστάσεις που επιτρέπουν, σε γενικές γραμμές, τις διάφορες παραλλαγές συμπεριφοράς. Αυτός είναι ο ακριβής ρόλος των κανόνων ώστε να παρέχουν τις οδηγίες, ως προς τις οποίες ο τύπος συμπεριφοράς προτιμάται στις δεδομένες συνθήκες: οι κανόνες, έχουν εξ ορισμού έναν «επιλεκτικό» χαρακτήρα. Κατά συνέπεια, δεν είναι πλήρως αντίθετες με τις επιλεκτικές εκπαιδεύσεις του Levý, στο μέτρο που και οι δυο καθορίζουν της επιλογή ενός υποσυνόλου μέσα σε μεγαλύτερα σύνολα πιθανών μεταφράσεων.

Εντούτοις, δεν είναι καθόλου αναγκαίο να πιέσουμε την αναλογία μεταξύ της αντιπροσώπευσης του Levý και του Toury περαιτέρω από όσο θα επιτραπεί. Το θέμα της αναλογίας, στην ολότητά του, πρόκειται να τονίσει την ανάγκη για την ανάπτυξη ενός *θεωρητικού* συστατικού στον τομέα, στον οποίο πρέπει να οριστούν οι ακόλουθες δραστηριότητες: (i) η υποθετική αναδημιουργία του παραδείγματος που περιέχει διάφορους πιθανούς τύπους σχέσεων μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ., λαμβάνοντας υπόψιν ένα ορισμένο Κ.Π. και το σύνολο των κωδικών που χρησιμοποιούνται στα συστήματα πηγής και στόχου, δηλ. μια έρευνα όλων των πιθανών τύπων και βαθμών ισοδυναμίας, (ii) η υποθετική παράβλεψη των τρόπων, με τους οποίους αυτή η ποικιλία τύπων ισοδυναμίας Κ.Π.- Κ.Σ. θα συνδεθεί με διάφορους τύπους μεταφραστικών κανόνων και συστημικών συνθηκών.

Θα ήθελα να τονίσω την σπουδαιότητα αυτού του σημείου, επειδή νομίζω ότι αυτή η μελλοντική διόρθωση στις περιγραφικές μεταφραστικές σπουδές φαίνεται επιθυμητή εντός αυτής της ιδιαίτερης άποψης. Μέσω της έμφασης της στους κανόνες και στην απόδοση, αυτό το είδος μεταφραστικής έρευνας έχει αγνοήσει κατά ένα μεγάλο μέρος τα θεωρητικά ζητήματα που μόλις ανέφερα, ειδικά αυτό που διευκρινίζεται κάτω από το σημείο (i). Ιστορικά, αυτή η σχεσιακή παραμέληση του θεωρητικού επιπέδου, είναι αρκετά κατανοητή, συγκεκριμένα ως απάντηση της συνήθους συσχέτισης της μεταφραστικής θεωρίας με τις κανονιστικές

προσανατολισμένες στο Κ.Π., θεωρητικές, ή λεπτομερώς γλωσσικές προσεγγίσεις, των οποίων οι μειώσεις υπήρξαν το ίδιο κίνητρο πίσω από τη μετατόπιση του παραδείγματος. Επιπλέον, η αντιθετική ώθηση πίσω από τη μετατόπιση του παραδείγματος, είχε πολύ θετικά αποτελέσματα, κυρίως δεδομένου ότι έχει αποκαταστήσει τη σχέση μεταξύ του μελετητή και των εμπειρικών γεγονότων με την ενθάρρυνση της μελέτης των πραγματικών σχέσεων Κ.Π. – Κ.Σ., και των κανονιστικών συλλήψεων, από τις οποίες διέπονται. Ακόμη, φαίνεται ότι ήρθε η ώρα οι περιγραφικές σπουδές να υπερνικήσουν τον σκεπτικισμό τους σχετικά με τη μεταφραστική θεωρία και να επαναφέρουν ή να εντείνουν το διάλογο τους με τη γλωσσολογία, τη σημειωτική, τη φιλοσοφία της γλώσσας, τις διάφορες συγκριτικές επιστήμες κλπ. Μια από τις δραστηριότητες με την οποία έρχεται αντιμέτωπη είναι να επανακυκλώσει τα θεωρητικά έργα που πραγματοποιήθηκαν προηγουμένως στον τομέα, μεγάλο μέρος των οποίων μπορούν να αποδείξουν τη σημαντική βοήθεια που προσφέρουν,

πρωτίστως εξαιτίας της μακροχρόνιας παράδοσης της μονομανίας τους με τα προβλήματα «ισοδυναμίας» έναντι της «μορφολογικής αντιστοιχίας» [...]. Ακόμη, πρέπει επίσης να απελευθερωθούν από τις καθοδηγητικές προκαταλήψεις που εμφυτεύονται στις περισσότερες συμπεριφορές αυτών των ζητημάτων. Το καθοδηγητικό στοιχείο, μπορεί τελικά να βρει τον δρόμο του στις εφαρμοσμένες επεκτάσεις της επιστήμης. Toury 1985: 34-35)

Υπάρχουν, στην πραγματικότητα αρκετά σήματα, που προκύπτουν με ή χωρίς τις περιγραφικές μεταφραστικές σπουδές, οι οποίες υποδείχνουν ότι αυτές οι μελλοντικές εξελίξεις είναι ήδη καθοδόν. Η ανάλυσή μου του ιδιαίτερου προβλήματος του λογοπαιγνίου της μετάφρασης προορίζεται ως μια μέτρια συμβολή σε αυτή την τάση και θα αποτελείται από δυο μέρη. Καταρχήν, θα εξετάσω το θεωρητικό ζήτημα των πιθανών σχέσεων: Ποιες είναι οι πιθανές τεχνικές για τη μετάφραση λογοπαιγνίου; Υπάρχουν περιορισμοί σχετικά με αυτές τις δραστηριότητες; Τέτοια ζητήματα, θα εξεταστούν στο τρίτο μου κεφάλαιο. Το μεταβατικό μοντέλο ικανότητας που κατά συνέπεια επιτυγχάνεται, θα έπρεπε να μου επιτρέψει να περιγράψω ακριβέστερα πως αντιμετώπισαν, στην πραγματικότητα, διάφοροι μεταφραστές του Σαίξπηρ τις

παρονομασίες των Κ.Π. τους, και μέσω ποιών κανόνων και μοντέλων ελέγχθηκε η συμπεριφορά τους. Το σύνολο των συμπερασμάτων μου δίνεται στο τέταρτο κεφάλαιο.

Πρώτα όμως, πρέπει να προετοιμάσω το έδαφος, με ακόμη ένα εισαγωγικό κεφάλαιο, στο οποίο θα διευκρινίσω ακριβώς ποια έκταση φαινομένου καλύπτεται από την άποψη του λογοπαιγνίου.

Επίλογος

Η ανωτέρω πτυχιακή εργασία είχε ως θέμα τη μετάφραση ενός κεφαλαίου του βιβλίου του Dirk Delabastita «There is a Double Tongue», καθώς και την ανάπτυξη μεταφραστικών σχολίων επί του μεταφράσματος. Η συγγραφή της πτυχιακής στο σύνολό της υπήρξε σήμα κατατεθέν των σπουδών μου, καθώς όλες οι γνώσεις που αποκόμισα από τις σπουδές μου ολοκληρώθηκαν με τον καλύτερο τρόπο με την αποπεράτωση της παρούσας εργασίας.

Βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

LADMIRAL, J.R., *Θεωρήματα για τη μετάφραση*, (Κ. Κολλέτ, Μ-Χ. Αναστασιάδη Μτφ.) Αθήνα, Μεταίχμιο, 2007.

MOUNIN, G., *Τα Θεωρητικά Προβλήματα της Μετάφρασης*, (Ι. Παπασπυρίδου Μτφ.), Αθήνα, Π. Τραύλος, 2002.

MUNDAY, J., *Μεταφραστικές σπουδές: θεωρίες και εφαρμογές*, (Α. Φιλιππάτος Μτφ.), Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.

STEINER, G., *Μετά τη Βαβέλ: Όψεις της Γλώσσας και της Μετάφρασης*, (Γ. Ν. Κονδύλης Μτφ.), 4^η εκδ., Αθήνα, Scripta, 2004.

Ελληνική βιβλιογραφία

ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ Ε., *Γλωσσική Προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*, 3η έκδ., Αθήνα, Έλλην, 2004.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ., *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία: από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου*, 2η έκδοση., Αθήνα, 1991.

ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ, Γ., *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, Αθήνα, Δίαυλος, 2000.

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

http://www.kuleuven.be/cetra/people/dirk_delabastita.html, τελευταία προσπέλαση 22.10.10

<http://www.Shutterstock.com/pic-21662242/stock>, τελευταία προσπέλαση 05.05.11

<http://www.shakespeareswords.com>, τελευταία προσπέλαση 14.07.09

Λεξικά

Ελληνικά:

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Θ., *Λεξικό ορθογραφικό – ερμηνευτικό της νεοελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, 1990.

ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ, Φ., *ορθογραφικό λεξικό*, Αθήνα, εκδόσεις αρμονία, 1999.

Αγγλικά:

OXFORD ADVANCED LEARNERS DICTIONARY, Oxford University press, 5th ed., Jonathan Crowther 1995.

Δίγλωσσα:

OXFORD ENGLISH – GREEK LEARNER'S DICTIONARY, Oxford University Press., 2nd ed., D N Stauroopoulos & AS Hornby, 1998.

OXFORD GREEK- ENGLISH LEARNER'S DICTIONARY, Oxford University Press., D.N Stauroopoulos, 1988.

Ηλεκτρονικά λεξικά

http://iate.europa.eu/iatediff/about_iate.html

<http://www.wordreference.com/engr/>

<http://www.thefreedictionary.com>

<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>

Εγκυκλοπαίδειες, Βιβλιογραφία Έργων

Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα., Πυρσός, 53^{ος} τόμος., 1992.

ΣΑΙΞΠΗΡ., *ο Βασιλιάς Ερρίκος ο Ε΄*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 2009.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΚΟΠΕΛΙ Λέει πως τ' όνομά του είναι κύριος Φερ
ΠΙΣ Κύριος Φερ; Δε μ' ενδιαφέρ, και θα του τη φερ αν δε
μας προσφέρ.
Πες του τα να τ' ακούσει τα ίδια γαλλικά.
(Ο βασιλιάς Ερρίκος Ε,' ΠΡΑΞΗ Δ- ΣΚΗΝΗ 4)

Πρόλογος

Εάν η απλή περιέργεια αποτελεί αναπόσπαστο κίνητρο σε οποιαδήποτε φιλομαθή προσπάθεια, οι ακριβείς αντικειμενικοί στόχοι και μέθοδοί της θα βασιστούν κατά ένα μεγάλο μέρος στην ερευνητική παράδοση, η οποία χρησιμεύει και ως το πλαίσιο της, θετικά από την άποψη των διαθέσιμων ερευνητικών αποτελεσμάτων και θεωριών, συμπεριλαμβανομένων των συνυποδηλούμενων υποθέσεων, καθώς και αρνητικά, από την άποψη των πραγματικών ή υποθετικών ανεπαρκειών του. Μέχρι σήμερα, οι ειδικοί της μετάφρασης, έχουν δώσει ελάχιστη προσοχή στο θέμα αυτού του βιβλίου:

Die Übersetzungsprobleme, die Sprachspiele stellen, und die Übersetzungsverfahren, die angewendet werden können, sind meines Wissens weder theoretisch und systematisch, noch in sprachenpaarbezogener Sicht untersucht worden [...]. Hier liegt ein wichtiges und schwieriges Untersuchungsfeld der Übersetzungswissenschaft. (Koller 1983: 174-175)

Η έλλειψη αυτή έγινε αντιληπτή από διάφορους άλλους συγγραφείς,¹⁴ οι οποίοι έχουν εκφράσει την ανάγκη για συστηματικές έρευνες πάνω στη μετάφραση των λογοπαιγνίων. Εφόσον αυτό φαίνεται να δικαιολογεί την προσπάθεια που καταβλήθηκε για τη συγγραφή του εν λόγω βιβλίου, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε επίσης ότι η

¹⁴ βλ. π.χ. Oz (1976: 60), Yebra (1981: 42), Rauch (1982: 82), Rot (1983: 62). Θα αναφέρω πέντε πρόσφατες συνεισφορές, τις οποίες δυστυχώς δεν κατάφερα να ενσωματώσω σε αυτήν τη μελέτη: Landheer (1990), Offord (1990), Ballard (1991), Levine (1991), και Heibert (1993).

μελέτη της μετάφρασης του λογοπαίγνιου δεν έχει νόημα χωρίς μία γενικότερη θεωρία της *μετάφρασης* και μια θεωρία σχετική με το *λογοπαίγνιο*. Έχω, φυσικά επιστήσει την προσοχή σε τέτοιες θεωρίες και ελπίζω επίσης να έχω συμβάλλει σε αυτές.

Κατά γενική ομολογία, λίγες αναφορές βρίσκουμε είτε στη μετάφραση, είτε στο λογοπαίγνιο, οι οποίες είναι απλά λανθασμένες, και πολλές που είναι απόλυτα σωστές. Εντούτοις, το πρόβλημα είναι ότι η διατύπωσή τους είναι συχνά εξαιρετικά απόλυτη, η εγκυρότητά τους υπόκειται σε όρους ή υποθέσεις που ο συντάκτης προφανώς δεν γνωρίζει. Έχω απαντήσει σε αυτή την κατάσταση πραγμάτων με τη γνωστοποίηση και αναφορά σε τέτοιες απόψεις, όντας βέβαιος ότι ενσωματώνω λεπτομερή στοιχεία στα περιεκτικότερα πρότυπά μου ούτως ώστε να τα προστατεύσω από τις προκατειλημμένες ή αδικαιολόγητες αξιώσεις.

Η θεωρία της μετάφρασης, η οποία θα αναπτυχθεί στο πρώτο κεφάλαιο και η οποία θα υπογραμμίσει την παρούσα μελέτη ως όλο, συνδέεται με την αποκαλούμενη περιγραφική ή πολυσυστημική προσέγγιση στις μεταφραστικές σπουδές και ειδικότερα με τα έργα των James S. Holmes και Gideon Toury. Αυτό εξηγεί τον λόγο για τον οποίο θα αποφύγω οποιοδήποτε ανιστορικό, κανονιστικό καθορισμό της μετάφρασης. Η μετάφραση θα αντιμετωπισθεί ως μια έννοια που καθοδηγείται από κανόνες – ως ένα είδος «επεξεργασίας κειμένου» η «επανεγγραφής» μεταξύ άλλων, – που εξετάζονται από την άποψη των λειτουργικών σχέσεων μεταξύ και εντός των υπό συζήτηση πολυσυστημάτων πηγής και στόχου (γλωσσικών, λογοτεχνικών, πολιτισμικών). Ακόμα κι αν τοποθετώ ρητά την εργασία μου μέσα σε αυτό το παράδειγμα, αντέχει επίσης μία κάπως πιο προσωπική σφραγίδα στο μέτρο που θα υπογραμμίσω την ικανότητα του παραδείγματος για την ανάπτυξη ενός θεωρητικού ή σημασιολογικού συστατικού, για την ενσωμάτωση των πτυχών μίας δομιστικής θεωρίας κειμένων, και για τη συμμετοχή σε ένα διάλογο με τις διάφορες γλωσσικές και άλλες προσεγγίσεις στον τομέα. Τα παραπάνω αντιπροσωπεύουν τη σεμνή μου προσπάθεια να εξερευνήσω τη λεωφόρο των πολυσυστημάτων σε μια διεπιστημονική, περιεκτική μελέτη της μετάφρασης, η οποία δικαιολογεί τις διάφορες γλωσσικές, πολιτισμικές, κειμενικές και επικοινωνιακές πτυχές της, και η οποία περιλαμβάνει ένα θεωρητικό και ένα περιγραφικό σκέλος. Η ανάλυσή μου του προβλήματος της μετάφρασης των λογοπαίγνιων μπορεί έπειτα να αντιμετωπισθεί ως εφαρμογή αυτών των απόψεων.

Μέχρι ενός ορισμένου βαθμού, αυτές οι παρατηρήσεις ισχύουν και στη συζήτησή μου αναφορικά με το λογοπαίγνιο στο δεύτερο κεφάλαιο. Μεμονωμένα,

πολλά από τα σημεία που θα τονιστούν εκεί τα έχω δανειστεί από υπάρχουσες θεωρίες, αυτό όμως που εντόπισα ότι λείπει, ήταν μια ενοποιητική προοπτική ή ένα ευρύτερο πλαίσιο που θα διευκρίνιζε τις συσχετίσεις. Το δεύτερο κεφάλαιο αποτελεί ένα βήμα προς μια τόσο δικαιολογημένη σύνθεση - ένα βήμα, το οποίο με έχει απομακρύνει από την αρχική πρόθεσή μου να δώσω μόνο έναν λειτουργικό ορισμό του λογοπαιγνίου. Επιπλέον, η προσέγγισή μου στο λογοπαίγνιο είναι αρκετά διαφορετική από τις υπάρχουσες εξαιτίας της ισχυρής έμφασης, η οποία δίνεται στην απέραντη και ιστορικά δυναμική φύση του φαινομένου και της κριτικής που ασκώ στην κοινώς αποδεκτή, αν και συνήθως σιωπηρή άποψη, ότι το λογοπαίγνιο αποτελεί μία σαφώς οροθετημένη και τακτοποιημένα δομημένη κατηγορία.

Παρέχοντας αυτή τη διπλή βάση, θα είμαι σε θέση να αναπτύξω το κυρίως θέμα αυτού του βιβλίου: τη μετάφραση λογοπαιγνίου. Προκύπτει από το προκαταρκτικό μέρος ότι αυτή η συζήτηση θα πρέπει να προχωρήσει σε δύο στάδια. Στο τρίτο κεφάλαιο θα προσπαθήσω να θέσω τα θεμέλια για μια *θεωρία* της μετάφρασης λογοπαιγνίου (επίπεδο ικανότητας), στο τέταρτο κεφάλαιο, θα εξετάσω την πραγματική συμπεριφορά των μεταφραστών σε συγκεκριμένες *ιστορικές* καταστάσεις και θα προσπαθήσω να προσδιορίσω τους κανονιστικούς μηχανισμούς από τους οποίους ρυθμίστηκε (επίπεδα κανόνων και απόδοσης). Η πλούσια απεικόνιση που θα παραχθεί στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, θα λαμβάνει τα περισσότερα παραδείγματα από ολλανδικές, γαλλικές και γερμανικές μεταφράσεις των έργων του Σαίξπηρ, το τέταρτο κεφάλαιο είναι εξ' ολοκλήρου αφιερωμένο στην ανάλυση ενός μικρού χωρίου από τις μεταφράσεις του *Άμλετ*. Έπειτα, στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο καταβάλλεται προσπάθεια για απόδοση δικαιοσύνης στην τεράστια ετερογένεια που χαρακτηρίζει την πρακτική της μετάφρασης του λογοπαιγνίου, καθώς και το σχετική θεωρητική συζήτηση. Αυτή η ίδια πρόθεση, διακρίνει αισθητά αυτά τα κεφάλαια από τις σχετικά λίγες υπάρχουσες συζητήσεις επί του θέματος.

Υπάρχει κάτι ακόμα που πρέπει να ξεκαθαριστεί σε αυτό το σημείο. Αναμφισβήτητα, αυτή η μελέτη συνδέεται στενά με την *σημασία*. Αφενός, θα μπορούσαμε διαισθητικά να καθορίσουμε τη μετάφραση ως ένα είδος λειτουργίας που στοχεύει με κάποιο τρόπο στη μεταφορά της σημασίας ενός πρωτότυπου κειμένου στα γλωσσικά και άλλα σύνορα. Αυτό θα απαιτούσε

σαφώς από τη θεωρία της μετάφρασης να βασιστεί σε μία θεωρία της σημασίας.
(Catford 1965: 35)¹⁵

Αφετέρου, υπάρχουν εξίσου προφανείς συνδέσεις μεταξύ του λογοπαιγνίου και της σημασίας. Όπως μας υπενθυμίζει ο Pierre Guirard,

[les] *jeux de mots* constituent pour le linguiste un problème fort sérieux, fondamental même, dans la mesure où il l'invite à une spéculation sur les formes et les fonctions du langage. (1979 : 5)¹⁶

Είναι επομένως απλά λογικό ο αναγνώστης να γνωρίζει εξ αρχής ότι αυτή η μελέτη βασίζεται στο σωσσυρικό ορισμό της σημασίας. Κατά συνέπεια, σε επίπεδο γλωσσικής περιγραφής θα υποθέσω ότι: (i) είναι λογικό να υπάρχει διάκριση μεταξύ της *γλώσσας* και του *λόγου*, (ii) όπως επίσης και διάκριση μεταξύ της «σημασίας» και της «ερμηνείας» μιας πρότασης, με το πρώτο εννοώ «την εγγενή σημασιολογική δομή μίας πρότασης ως τύπο όπως αυτή διευκρινίζεται σε μια γλωσσική περιγραφή» και με το δεύτερο «τους διάφορους τρόπους με τους οποίους η ίδια πρόταση μπορεί να γίνει κατανοητή ανάλογα με τη γλωσσική χρήση» (Kooij 1971: 117)¹⁷ και (iii) η σημασία αντιστέκεται τελικά στις δομιστικές σχέσεις, οι οποίες είναι εγγενείς στη χρησιμοποιούμενη γλώσσα, παρά τις πολλαπλές διαδράσεις μεταξύ της γλωσσικής δομής και της γλωσσικής χρήσης, η πρώτη που λογικά προηγείται υποστηρίζει την τελευταία. Θα χρησιμοποιήσω χαρακτηριστικές σωσσυρικές αναφορές όπως το σημαίνον και το σημαινόμενο, τις παραδειγματικές και τις συνταγματικές σχέσεις, και το διαχρονικό και το σύγχρονο. Θα προσπαθήσω επίσης να εφαρμόσω αυτές τις ιδέες σε *μη γλωσσικά* σημειωτικά συστήματα και διαδικασίες.

¹⁵ Το επιχείρημα είναι έγκυρο και με τους δυο τρόπους, βλ. την άποψη του Eugene A. Nida: ότι «η μετάφραση μπορεί να χρησιμεύσει ως το πιο πρόσφορο έδαφος εξέτασης ορισμένων σύγχρονων θεωριών του σήμερα σχετικά με τη γλωσσική δομή» (αναφερόμενος στον Wills 1982: 62).

¹⁶ Πάλι και το αντίθετο, είναι επίσης αλήθεια. Τα τελευταία χρόνια, το σχετικό φαινόμενο της δισημίας έχει γίνει ούτε λίγο ούτε πολύ «ένα κεντρικό θέμα στη διατύπωση της γλωσσικής θεωρίας, (Kess & Hoppe 1981: 3) και ο βαθμός στον οποίο οι γλωσσικές θεωρίες είναι σε θέση να χειρίζονται τις προτάσεις με περισσότερες από μία σημασίες, συχνά θεωρείται το πρότυπο της γενικής περιγραφικής αποτελεσματικότητάς της. Το γεγονός ότι η δισημία έχει ονομαστεί: “un pommier de discorde dans le verger linguistique,” (Landheer 1984: 117) δεν προκαλεί έκπληξη.

¹⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Kooij χρησιμοποιεί τον όρο *περιεχόμενο*, όχι τον όρο *σημασία*.

Μια σύντομη αιτιολόγηση είναι ίσως αναγκαία για αυτή την επιλογή, δεδομένου ότι δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη σημερινή αμφισβητούμενη θέση του παραδοσιακού δομισμού στη γλωσσολογία και την απότομη αύξηση των νέων σημασιολογικών θεωριών, οι οποίες δοκιμάζουν μερικές από τις βασικότερες δομιστικές αρχές (π.χ. λογική σημασιολογία, γνωσιακή σημασιολογία). Ο λόγος που ασπάζομαι τη δομιστική σημασιολογία ως γενικό πλαίσιο, δεν στηρίζεται σε κάποια αφελή πίστη στην εγγενή ανωτερότητά της, αλλά πρώτα από όλα στη ρεαλιστική εκτίμηση ότι είναι φυσικά περισσότερο συμβατή με την πολυσυστημική άποψή μου σχετικά με τη μετάφραση, και γενικότερα ότι ενσωματώνεται σε μια πλούσια παράδοση, η οποία έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα γόνιμη στη σημειωτική και στις διάφορες μορφές λογοτεχνικών και πολιτισμικών σπουδών, επιτρέποντάς μου να επιτύχω ένα βαθμό εννοιολογικής συνοχής που ειδάλλως θα ήταν πέρα από τον έλεγχό μου.

Αυτό το βιβλίο αποτελεί μια ελαφρώς αναβαθμισμένη έκδοση της διδακτορικής διατριβής μου, που υποστηρίχθηκε το 1990 στο KU ΛΟΥΒΕΝ. Είμαι βαθιά υποχρεωμένος σε όλους όσους μου έδωσαν την ευκαιρία να ξεκινήσω τη διατριβή μου, και με βοήθησαν να την ολοκληρώσω επιτυχώς. Ευχαριστώ θερμά τους επιτηρητές και τους δάσκαλους της διατριβής μου, καθ. Rik Van Gorp και καθ. José Lambert (KU ΛΟΥΒΕΝ), που με εμπιστεύτηκαν και που γενναιόδωρα μοιράστηκαν μαζί μου την σπουδαία τους βιβλιοθήκη, το Βελγικό Εθνικό Ταμείο Επιστημονικής Έρευνας για την οικονομική ενίσχυση, τους συνάδελφους και φίλους μου στο Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix¹⁸ (Ναμούρ) για την ενθάρρυνση και τη φιλία τους, τον καθ. Armin Frank (Γκέτινγκεν), τον καθ. Herman Servotte στο (KU ΛΟΥΒΕΝ), και τον καθ. Raymond Van Den Broeck (KHV, Αμβέρσα) για τα χρήσιμα σχόλια τους με την ιδιότητά τους ως μέλη της επιτροπής ανάγνωσης, τον προαναφερθέντα επίσης ως ομοσυντάκτη μαζί με τον καθ. M.Kitty Van Leuven-Zwart (Άμστερνταμ) στην κατηγορία *Προσεγγίσεις στις Μεταφραστικές Σπουδές*, τον καθ. Michael Windross (RUCA, Αμβέρσα) για τη βοήθειά του με τη διόρθωση του κειμένου. Τέλος, (στο FUNDP Ναμούρ), τους κ. Michael Absil και κ. Paul Pietquin καθώς επίσης και τον κ. Fred Van Der Zee (Ροδόπη) για την έμπειρη βοήθειά τους με την εκτύπωση του βιβλίου.

¹⁸ Facultés Universitaires Notre- Dame de la paix (FUNDP). (Σ.τ.Μ.)

Εκείνους που με βοήθησαν να συλλέξω το κειμενικό υλικό μου, ή που γενναιόδωρα θυσίασαν χρόνο και ενέργεια για να διαβάσουν και να εξετάσουν μέρη του χειρόγραφού μου είναι πάρα πολλοί για να ονομαστούν, γνωρίζω όμως τι τους οφείλω. (Στο KU ΛΟΥΒΕΝ) Ο Δρ Dirk de Geest, οι καθ. Dirk Geeraerts και Guido Latré αξίζουν ειδική αναφορά ως πηγές φωτός και εγκαρδιότητας. Τέλος, η λέξη «ευχαριστώ» είναι το ελάχιστο που μπορώ να πω στους γονείς, τους συγγενείς, και τους φίλους μου για τη διαρκή υποστήριξη και κατανόηση τους. Η σύζυγος, Lieve Waer και οι γιοι μου Simon και Arnout ήταν και είναι οι πρωταγωνιστές και το σημείο αναφοράς σε ολόκληρο το έργο μου.

Συντακτικές σημειώσεις

Βιβλιογραφία. Αυτή η μελέτη διαθέτει έναν διπλό βιβλιογραφικό κατάλογο: (i) τις εκδόσεις και μεταφράσεις του Σαίξπηρ, και (ii) άλλα βιβλία και άρθρα. Οι αναφορές στις πρώτες γίνονται με κεφαλαία και στα τελευταία με μικρά γράμματα.

Χρησιμοποιούμενες εκδόσεις του Σαίξπηρ. Έχω χρησιμοποιήσει τις εκδόσεις Arden για τον Άμλετ του Σαίξπηρ (JENKINS 1982) και Αγάπης Αγώνας Αγώνος (DAVID 1951). Άλλες αναφορές κειμένων του Σαίξπηρ βρίσκονται στο *Complete Pelican Shakespeare edition* (HARBAGE 1969).

Παραπομπές. Τα αποσπάσματα από τα έργα του Σαίξπηρ και οι μεταφράσεις τους, που προσφέρονται ως παραδείγματα, αποτυγχάνουν συνήθως να αποτυπώσουν τα συμφραζόμενα που απαιτούνται για μια πλήρη αξιολόγηση του λογοπαιγνίου ή της μεταφραστικής λύσης υπό συζήτηση. Οι αριθμοί των γραμμών ή οι αναφορές σε σελίδες πάντα διευκρινίζονται, προσκαλώντας τον αναγνώστη να εξετάσει κάθε απόσπασμα στην αρχική του μορφή.

Το σύμβολο [...] χρησιμοποιείται για να υποδείξει τη διαγραφή των σημείων στίξης των θεατρικών διευκρινήσεων, των υποσημειώσεων, των λέξεων ή των γραμμών. Η αρχαϊζουσα ορθογραφία, τα τυπογραφικά λάθη κλπ. έχουν αντιγραφεί ως έχουν χωρίς πρόσθετες επισημάνσεις, και έχει υιοθετηθεί ένα ορισμένο μέτρο τυπογραφικής ομοιομορφίας όσον αφορά σε χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όπως η

μορφή και η θέση των θεατρικών διευκρινήσεων, η χρήση των κεφαλαίων, η ενδοπαραγραφοποίηση, οι πλάγιοι χαρακτήρες, και τα σχετικά.

Συντομογραφίες. Οι μη τυποποιημένες συντομογραφίες εξηγούνται στο κείμενο. Για τα έργα του Σαίξπηρ έχω χρησιμοποιήσει τις ακόλουθες συντομογραφίες:

ADO Πολύ Κακό για το Τίποτα
AWW Τέλος Καλό Όλα Καλά
ANT Αντώνιος και Κλεοπάτρα
AYL Όπως Αγαπάτε
CYM Κυμβελίνος
ERR Η Κωμωδία με Πλάνες
HAM Άμλετ, ο Πρίγκιπας της Δανιμαρκίας
1H4 Βασιλιάς Ερρίκος 4ος, Πρώτο Μέρος
H5 Η Ζωή του Βασιλιά Ερρίκου 5ου
1H6 Βασιλιάς Ερρίκος 6ος, Πρώτο Μέρος
2H6 Βασιλιάς Ερρίκος 6ος, Δεύτερο Μέρος
H8 Η Ζωή του Βασιλιά Ερρίκου 8ου
JC Ιούλιος Καίσαρας
IN Η Ζωή και ο Θάνατος του Βασιλιά Ιωάννη
LLL Αγάπης Αγώνας Άγονος
LR Βασιλιάς Λήρ
MAC Μάκμπεθ
MM Με το Ίδιο Μέτρο
MND Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας
MV Ο Έμπορος της Βενετίας
OTH Ο Οθέλλος, Ο Μαύρος της Βενετίας
R2 Η Τραγωδία του Βασιλιά Ριχάρδου 2ου
R3 Η Τραγωδία του Βασιλιά Ριχάρδου 3ου
ROM Ρωμαίος και Ιουλιέτα
SHR Το Ημέρωμα Της Στρίγγλας
SON Τα Σονέτα
TGV Οι Δύο άρχοντες της Βερόνας
TMP Η τρικυμία

TN Δωδέκατη Νύχτα

TRO Τρώϊλος και Χρυσίδα

WIV Οι πρόσχαρες κυρίες του Γουίνδσορ

WT Το Χειμωνιάτικο Παραμύθι

Κεφάλαιο πρώτο.

Μετάφραση και Μεταφραστικές Σπουδές

0 Εισαγωγή

Η λεκτική επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων στις δυτικές μας παραδόσεις έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης πολλών διαφορετικών επιστημονικών κλάδων συμπεριλαμβανομένων της γλωσσολογίας, των λογοτεχνικών σπουδών, της φιλοσοφίας της γλώσσας, των κοινωνικών σπουδών, της θεωρίας της επικοινωνίας, και ούτω καθεξής. Οι μεταφραστικές σπουδές ανήκουν επίσης σε αυτή την ομάδα, εστιάζοντας, σε ορισμένα είδη δίγλωσσης ή πολύγλωσσης επικοινωνίας. Οι μεταφραστικές σπουδές στην πραγματικότητα μπορούμε να πούμε ότι κατέχουν μια σχεδόν μοναδική (και μάλλον διόλου αξιοζήλευτη) θέση ανάμεσά τους, δεδομένου ότι εάν επιθυμεί να είναι επιτυχής στην προσπάθειά της να κατανοήσει τους όρους και τους κανόνες που διέπουν τις δραστηριότητες πολύγλωσσικής μεταφοράς που λαμβάνουν χώρα στη μετάφραση, έρχεται επίσης αντιμέτωπη με το στόχο να ενσωματώσει οποιεσδήποτε θεωρίες της *μονόγλωσσης* επικοινωνίας και σχετικά με τη γνώση και την επικοινωνία μπορεί γενικά να συμβάλλει στην ανάπτυξή της. Η επιστήμη των μεταφραστικών σπουδών ακόμα αναπτύσσεται και τα προβλήματα που περιμένουν τη λύση τους είναι τρομερά. Αυτά, μπορεί να προέρχονται από τις αβέβαιες εξελίξεις στις σχετικές επιστήμες με τις οποίες συνδέονται και στις οποίες πρέπει να στηριχθούν, και/ή από τις περιπλοκές που προκύπτουν από την δική τους ενδιάμεση θέση. Αυτό το κεφάλαιο εστιάζει στην παρουσίαση κάποιων βασικών προβλημάτων που εξετάζει η επιστήμη. Η μετάφραση θεωρείται μια τριπλή διαδικασία ανακωδικοποίησης (στο γλωσσικό, πολιτισμικό, και κειμενο-ρητορικό επίπεδο), που απαιτεί την πραγματοποίηση επιλογών επειδή οι κώδικες πηγής και στόχου είναι ασύμμετροι, και επειδή τα κείμενα τείνουν να οργανώνονται με σύνθετο τρόπο. Κατά την πραγματοποίηση αυτών των επιλογών, οι μεταφραστές επηρεάζονται έντονα από τους κανόνες του πολυσυστήματος πρόσληψης. Κάποιες σημειώσεις θα προστεθούν στις πιθανές μελλοντικές εξελίξεις της επιστήμης των μεταφραστικών σπουδών.

1 Μεταφραστικό Πρόβλημα Πρώτο: η Ανισομορφία των Μη-Τεχνητών Κωδίκων

1.1 Γλωσσική ανακωδικοποίηση

1.1.1 Μια γλωσσική έκφραση δεν κατέχει μια εγγενή έννοια, που είναι άμεσα διαθέσιμη σε όλους όσοι απλά θέλουν να την αντιληφθούν. Οι εκφράσεις μπορούν να γίνουν σημεία που φέρουν σημασίες μόνο σε εκείνους που μπορούν να χειριστούν τη φυσική γλώσσα στην οποία είναι διατυπωμένες. Η σημασία προκύπτει όχι τόσο από τα απομονωμένα «μηνύματα», όσο από τις πολλαπλές σχέσεις των μηνυμάτων με τους συμβατικούς «κώδικες» ή τα συστήματα σημείων που χρησιμοποιούνται: ποια στοιχεία από τον κατάλογο του κώδικα έχουν επιλεγεί και σύμφωνα με ποιους κανόνες έχουν συνδυαστεί; Τέτοιες φράσεις μπορεί να αποτελούν κοινοτοπία στην σημειωτική εποχή μας, όμως στην καθημερινότητά μας οι χρήστες της γλώσσας σπανίως δείχνουν να εκτιμούν όλες τις προεκτάσεις τους. Χάριν της γνωστικής οικονομίας, πέραν όλων των άλλων λόγων, τείνουμε να αφαιρούμε όλους τους περίπλοκους μηχανισμούς, χωρίς τους οποίους οι λέξεις δεν θα είχαν νόημα. Απαιτείται κάποια μορφή ποιητικής γλωσσικής χρήσης για να μπορέσουμε να συνειδητοποιήσουμε και πάλι τη θεμελιώδη διχοτομία των σημείων και αντικειμένων (Jakobson). Η πραγματικότητα αυτής της διχοτομίας, μας φανερώνεται επίσης όποτε επιθυμούμε να μάθουμε την έννοια μιας έκφρασης που ανήκει σε μια άγνωστη γλώσσα: η έκφραση μπορεί να είναι συμβατικά διαθέσιμη όπως παραδείγματος χάριν τα σύμβολα στη δομή επιφάνειας, και μπορεί να επικοινωνήσει κάτι που να μοιάζει ότι γλωσσικά φέρει κάποια σημασία, θα παραμείνει όμως απαραβίαστα αδιαπέραστη και θα αρνηθεί επίμονα να αποκαλύψει τη σημασία της. Δεν μπορούν ποτέ να υπάρξουν σημεία που φέρουν σημασίες χωρίς συστήματα σημείων, οι κώδικες πρέπει να αποτελέσουν κοινό τόπο ούτως ώστε να επιτευχθεί η επικοινωνία.

Ευτυχώς, στην περίπτωση που μόλις περιγράφηκε, μπορούμε να καταφύγουμε στη βοήθεια ενός μεταφραστή. Οι μεταφραστές έχουν ή υποτίθεται ότι έχουν, άριστη γνώση αφενός του γλωσσικού κώδικα πηγής, στον οποίον διατυπώνεται το μήνυμα του πρωτοτύπου, και το οποίο είναι ακατανόητο στους τελικούς αποδέκτες και αφετέρου του γλωσσικού κώδικα στόχου τον οποίον οι τελευταίοι γνωρίζουν επαρκώς. Κατά συνέπεια, είναι σε θέση να αντικαταστήσουν ένα μήνυμα στο γλωσσικό κώδικα πηγής

με ένα μήνυμα στο γλωσσικό κώδικα στόχο, στην εν λόγω διαδικασία μετάβασης οι μεταφραστές απαιτείται να μεταδώσουν μια ορισμένη ελάχιστη «αναλλοίωτη» έννοια¹⁹.

Ακόμη κι αν αυτό το μεταφραστικό μοντέλο μιας διαδικασίας ανακωδικοποίησης θεωρείται μια καθιερωμένη αντιπροσώπευση, δεν πρέπει να θεωρούμε δεδομένες όλες τις προεκτάσεις του. Κατά συνέπεια, αυτό προϋποθέτει ότι οι φυσικές γλώσσες μπορούν να θεωρηθούν ως *κώδικες*: πράγματι, αυτός ο όρος ανήκει στο κριτικό λεξιλόγιο μιας εντυπωσιακής σειράς θεωρητικών της μετάφρασης, συμπεριλαμβανομένων των Durisin, Jakobson, Köller, Ladmiral, των θεωρητικών της Σχολής του Leipzig (Kade, Neubert, Jäger), Nida, Pergnier, Reib, Richards, της Σχολής Ύφους Slovak (Miko, Levý, Popovič), Steiner, της Σχολής του Tel Aviv (Even-Zohar, Toury), Van den Broeck, Wills και άλλων. Η ακριβής ερμηνεία του ποικίλει τόσο πολύ όσο και η ετερογένεια της παραπάνω λίστας. Σε κάποιους θεωρητικούς ο όρος εμφανίζεται μόνο περιστασιακά και ως καθαρά υψηλής τεχνολογίας συνώνυμο της «φυσικής γλώσσας», όμως υπάρχουν άλλες περιπτώσεις, κατά τις οποίες η χρήση του όρου έχει καθορισμένες εννοιολογικές προεκτάσεις στις γλωσσικές και τις μεταφραστικές θεωρίες.

Η σημειωτική έννοια του κώδικα προκύπτει από τις σπουδές πληροφορίας και τηλεπικοινωνιών:

κώδικα λέμε ένα συμφωνημένο μετασχηματισμό συνήθως ένα προς ένα και αντίστροφα, με τον οποίον τα μηνύματα μπορούν να μετατραπούν από ένα σύνολο σημείων σε ένα άλλο. Ο κώδικας Μορς, σηματοφόρος, και η νοηματική γλώσσα αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Συνεπακόλουθα, στην ορολογία μας, αποδεχόμαστε πλήρως τη διάκριση μεταξύ *γλώσσας*, η οποία αναπτύσσεται οργανικά στο πέρασμα των χρόνων, και *κωδίκων*, οι οποίοι εφευρίσκονται για κάποιον συγκεκριμένο σκοπό και ακολουθούν ρητούς κανόνες που έχουν *εφευρεθεί*. (Cherry 1978: 8)

Από την άποψη των ιδιοτήτων που απαριθμούνται από τον Collin Cherry, οι ανθρώπινες γλώσσες υπολείπονται βεβαίως του τεχνικού ορισμού του κώδικα - ως αντίπαλοι της εκτεταμένης χρήσης της γενικής ιδέας έχουν επιτύχει την επισήμανση. (π.χ. Schmitz 1980). Παραδείγματος χάριν, η επικοινωνία μέσω της γλώσσας δεν βασίζεται καθόλου στην προγενέστερη συμφωνία μεταξύ του ομιλητή και του ακροατή.

¹⁹ Θα χρησιμοποιώ τις εξής συντομογραφίες: Κ.Π. (κείμενο- πηγή), Κ.Σ. (κείμενο- στόχος), Κωδ.Π. (κώδικας πηγή), Κωδ.Σ. (κώδικας στόχος), κώδικας Γ.Π. (γλώσσα-πηγή), κλπ

Μάλλον, οι γλώσσες ριζοβολούν σε μια μακρά ιστορία κοινωνικής συμπεριφοράς, οι άνθρωποι τις μαθαίνουν στην πράξη, και επιπλέον είναι επιρρεπείς σε αλλαγές. Επίσης σκέψεις, εμπειρίες, κοσμοθεωρίες και νέα μηνύματα κωδικοποιούνται στη γλώσσα. Πως μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η αποκωδικοποίηση προκαλεί τις ίδιες σκέψεις; Επιπροσθέτως, έχει συχνά επισημανθεί ότι οι γλώσσες δεν παρέχουν ένα προς ένα σχέσεις μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινομένων, οι οποίες θα αντιστοιχούσαν στη σαφή φύση των κανόνων μετασχηματισμού των τεχνητών κωδίκων. Τέλος, τα παραδοσιακά μοντέλα που αντιπροσωπεύουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι γλωσσικοί κώδικες στην ανθρώπινη επικοινωνία, έχουν κατηγορηθεί ότι είναι πάρα πολύ στατικά και μονοκατευθυντικά και, ως εκ τούτου ανίκανα να καλύψουν τα δυναμικά, διαδραστικά πρότυπα της πραγματικής λεκτικής επικοινωνίας. (Βλ. Kurz 1976).

Σαφώς, η εφαρμογή της έννοιας του κώδικα στην ανθρώπινη γλώσσα εναπόκειται σε ορισμένες υποθέσεις που πρέπει να εξηγηθούν. Προκείμενου να θεωρήσουμε μια γλώσσα ως κώδικα απαιτείται μεταξύ άλλων, η υιοθέτηση των παρακάτω θέσεων: (i) Η γλώσσα δεν είναι παρά ένα όργανο στη διάθεση του εκάστοτε υποκείμενου: η χρήση ή μη της γλώσσας και ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται ακριβώς, εξαρτώνται αποκλειστικά από τις επικοινωνιακές προθέσεις του υποκειμένου και το υποκείμενο που χρησιμοποιεί τη γλώσσα είναι ο αυτόνομος κύριος και εξουσιαστής της σημασίας που φέρουν τα μηνύματά του. (ii) Υπάρχει ένα απόθεμα προ-γλωσσικών, άφατων, «καθαρών εννοιών», οι οποίες μεταφέρονται από τη γλώσσα.

Το ελάχιστο που μπορεί να πει κανείς είναι ότι αυτές οι απόψεις είναι αμφιλεγόμενες. Κατά συνέπεια, συχνά υποστηρίζεται ότι πέρα από το γεγονός ότι αποτελεί μια προ ή μη-σημειωτική οντότητα, το ανθρώπινο υποκείμενο αποκτά όντως οντότητα στο βαθμό που συμμετέχει όλο και περισσότερο στη συμβολική προσταγή της γλώσσας κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης (βλ. i), και ότι η σημασία μιας λεκτικής έκφρασης δεν μπορεί να εξαιρεθεί από τη λεκτική διατύπωσή της, οι σημασίες αποτελούν τα προϊόντα των σημασιολογικών συστημάτων (βλ. ii). Σε αυτό το σημείο ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο ριζικά αντίθετες απόψεις σχετικά με τη γλώσσα και τις σχέσεις της με την σημασία: Η γλώσσα συνιστά μάλλον το μέσο *έκφρασης* μιας έννοιας, παρά τον *παραγωγό* μιας έννοιας. Διακυβεύονται πολλά περισσότερα από τις διαφορές των δύο γλωσσικών θεωριών. Οι Δομιστές έχουν απορρίψει την ιδέα ότι οι Έννοιες ή τα Υποκείμενα διάγουν μια ανεξάρτητη προ-λεκτική ζωή, σε κάποια υπερβατική, δική τους σφαίρα. Η σημασία προέρχεται από τη δομή της έννοιας και,

επομένως, αποτελεί μια αυστηρά ιστορική κατηγορία. Η σύλληψη της γλώσσας ως κώδικα (δηλ. η γλώσσα ως καθαρή έκφραση της έννοιας) μπορεί, συνεπώς, να κατηγορηθεί ως ιδεολογική δεδομένου ότι συνοψίζει την χαρακτηριστική τάση των ανθρώπινων πολιτισμών να αντικειμενοποιούν τα σημανόμενά τους, να τα παρουσιάσουν ως απόλυτα, ή καθολικά ή ως «γεγονότα της φύσης», εν ολίγοις ως υπερβατικές, και ως εκ τούτου αναμφισβήτητες οντότητες. Περιγράφοντας τη γλώσσα ως κώδικα, την απομακρύνουμε από τις σύνθετες ιστορικές πραγματικότητες, στις οποίες είναι ριζωμένη, και την μετατρέπουμε σε ένα φερόμενο ομοιογενές και ουδέτερο μέσο επικοινωνίας που όλοι μπορούν να χειριστούν.

Εάν αυτή η διάγνωση της γλώσσας ως κώδικα μεταφοράς ευσταθεί, περιμένει κανείς ότι οι πολιτισμικοί μηχανισμοί που προκύπτουν τοποθετούνται χρονικά πριν την εφεύρεση θεωρίας της πληροφορίας και εκδηλώνονται σε άλλες μορφές που είναι και παλαιές και νέες. Πράγματι, κάτι τέτοιο φαίνεται ότι συμβαίνει. Η αντίληψη της γλώσσας ως κώδικα και των κειμένων ως μηνύματα (και τελικά της μετάφρασης ως «ανακωδικοποίηση») μπορεί στην πραγματικότητα να θεωρηθεί ως μια σύγχρονη τεχνολογική έκδοση μια εκ των βασικών μεταφορών από τις οποίες ζούμε. (Lakoff and Johnson 1980), ή ακριβέστερα η αποκαλούμενη μεταφορά-αγωγός, σύμφωνα με την οποία οι ομιλητές ενσωματώνουν προϋπάρχουσες ιδέες σε λέξεις και στέλνουν αυτές τις λέξεις με τις ιδέες στους δέκτες, οι οποίοι το μόνο που πρέπει να κάνουν είναι να ελευθερώσουν τις ιδέες από το λεκτικό τους περιτύλιγμα. (Reddy 1979). Οι λέξεις μετρούν ως απλοί υποδοχείς, οι όποιοι στέλνονται κατά μήκος ενός αγωγού. Παρόμοιες αντιλήψεις σχετικά με τη γλώσσα, την σημασία και τη φύση της επικοινωνίας έχουν εναπόδεικτα μια τεράστια ιστορία. Από την ανάλυση των Lakoff και Johnson (1980) μπορούμε να συμπεράνουμε ότι έχουν αφήσει το στίγμα τους στην ιδιωματική δομή της γλώσσας μας.

Είναι προφανές ότι οι αντιθέσεις μεταξύ αυτών των δύο θέσεων σχετικά με τη γλώσσα θα έχουν μακροχρόνιες συνέπειες για τη θεωρία της μετάφρασης. Προτού τις εξετάσω θέλω να συγκεντρώσω τα διάφορα σκέλη του επιχειρήματός μου όσον αφορά στη χρήση του όρου «κώδικας». Εάν αναφέρεται κανείς σε μια φυσική γλώσσα θεωρώντας την ως κώδικα, τότε κάνει χρήση της μεταφοράς. Είναι επομένως, απαραίτητο να γνωρίζουμε το ακριβές περιβάλλον ή *tertium comparationis*, που πλαισιώνει την εικόνα. Αρχικά, η ομοιότητα που εντοπίζεται μεταξύ του τόνου και του μέσου της μεταφοράς είναι δυνατό να αφορά στη γενική σημειωτική αρχή ότι η κοινή γνώση του συστήματος υποστήριξης απαιτείται για συγκεκριμένες εκφράσεις ώστε

αυτές να καταστούν επικοινωνιακά αποτελεσματικές. Είναι η μεταφορά αποδεκτή στη συγκεκριμένη περίπτωση; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρέπει κανείς να κατέχει την αγγλική γλώσσα, προκειμένου να αποκρυπτογραφήσει τον *Άμλετ*, όπως ακριβώς πρέπει να είναι κανείς εξοικειωμένος με τον κώδικα Μορς, προκειμένου να κατανοήσει ένα μήνυμα από τελείες και παύλες ή ότι, όπως γνωρίζουν όλοι οι γονείς, οι ξένες γλώσσες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μυστικός κώδικας. Εντούτοις, εάν η μεταφορά ασπάζεται την άποψη ότι οι φυσικές γλώσσες μοιράζονται ορισμένα επιπλέον χαρακτηριστικά με τους τεχνικούς κώδικες, όπως το να είναι διαφανείς και ουδέτερες, η αποδεκτότητα της μεταφοράς εξαρτάται από το είδος της γλωσσικής θεωρίας (και της ιδεολογικής θέσης) στην οποία εντάσσεται. Λαμβάνοντας υπόψιν τη δομιστική μου προοπτική συνεχίζω να χρησιμοποιώ τον όρο «κώδικας» υπό την πρώτη και γενική έννοιά του και είμαι απόλυτα ενήμερος για την απόσταση μεταξύ αυτής της ασταθούς ερμηνείας και της «πρωτότυπης», «ακριβούς», ή «τεχνικής» έννοιας.

1.1.2 Εάν θεωρήσει κανείς ότι οι γλώσσες είναι σαν τους κώδικες με την αυστηρή έννοια της λέξης, δηλ. ότι η γλώσσα είναι μόνο ένα μέσο, το οποίο χρησιμοποιείται για να εκφράσει αυτόνομες σημασίες, η μετάφραση μπορεί να θεωρηθεί ως μία διαδικασία δύο φάσεων. Στο πρώτο στάδιο, η σημασία του κειμένου διαχωρίζεται από την αρχική λεκτική έκφρασή της, στο δεύτερο στάδιο εκφράζεται εκ νέου, αλλά αυτή τη φορά στη γλώσσα-στόχο. Ο Wills (1982: 62) προτείνει τους όρους απολεξικοποίηση (*entsprachlichen*) και αναλεξικοποίηση (*versprachlichen*) για τα δύο αυτά βήματα αποκωδικοποίησης και ανακωδικοποίησης. Η τεχνική ορολογία είναι καινούρια, η έννοιά της, όμως παραμένει ίδια για αιώνες. Κατά συνέπεια, σε πολλές αναγεννησιακές και μετά- αναγεννησιακές αναφορές στη μετάφραση, αυτή:

παίρνει μορφή από μια σειρά μεταφορικών αντιθέσεων που περιστρέφονται γύρω από τις έννοιες του «εξωτερικού» σε αντίθεση με το «εσωτερικό» ή του «αντιληπτού» σε αντίθεση με το «ασύλληπτο», όπως το σώμα και η ψυχή, η ύλη και το πνεύμα, το ένδυμα και το σώμα, η κασετίνα και το κόσμημα, ο φλοιός και ο πυρήνας, το δοχείο και το υγρό που εμπεριέχεται σε αυτό, το κιβώτιο και το περιεχόμενό του. (Hermans 1985 a: 120)

Σε μια τέτοια αντίληψη της μετάφρασης:

l'extérieur seul change, le contenu est le même; on le transvase d'une langue dans une autre [...]. En fin de compte et sans chercher à être paradoxal, on serait, tenté de dire que les langues sont extérieures au processus de la traduction; elles sont le réceptacle du sens qui est exprimable dans n'importe laquelle d'entre elles. (Lederer 1973: 25)

Η απόρριψή μου οποιασδήποτε ακριβούς ερμηνείας του κώδικα μεταφοράς σημαίνει ότι μία τέτοια αντιπροσώπευση της μεταφραστικής διαδικασίας πρέπει να απορριφθεί ως άκυρη. Η έννοια της σημασίας ως γλωσσικό προϊόν φέρει ως προϋπόθεση ένα μοντέλο *τριών* φάσεων το οποίο θα αντιπροσωπεύει τη μεταφραστική διαδικασία. Εάν υποθέσουμε ότι ένας γλωσσικός κώδικας συνιστά ένα σύνολο που αποτελείται αφενός από τα ελάχιστα σημεία που φέρουν σημασία (μονάδες σημαινόντων και σημαινομένων) και αφετέρου από κανόνες συνδυασμών, η μεταφραστική διαδικασία μπορεί τουλάχιστον καταρχήν να γίνει αντιληπτή ως μία διαδικασία που θα περιλαμβάνει τα τρία ακόλουθα βήματα: (i) την απολεξικοποίηση ή ανάλυση του Κ.Π. στα συστατικά στοιχεία και δομές του κώδικα της γλώσσας στόχου. (ii) Την αντικατάσταση των στοιχείων του κώδικα της Γ.Π. (στοιχεία και γραμματικές δομές), τα οποία προκύπτουν από την ανάλυση του Κ.Π., με τα αντίστοιχα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ. (στοιχεία και γραμματικές δομές). Το ερώτημα είναι κατά πόσο αυτά τα αντίστοιχα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ που θα επιλεγθούν ή πρέπει να επιλεγθούν από τον πλήρες κατάλογο των κωδίκων της Γ.Σ. δηλ. το ερώτημα της ακριβούς φύσης αυτής της «αντιστοιχίας» μεταξύ των μονάδων του Κ.Π. και των μονάδων του Κ.Σ., προφανώς αποτελεί ένα από τα κύρια σημεία της θεωρίας της μετάφρασης. (iii) Η λεξικοποίηση ή η σύνθεση του Κ.Σ. βάσει της παραγωγής του σταδίου μεταφοράς, μέσω της οποίας τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ., που έχουν επιλεγεί, συνδυάζονται ώστε να διαμορφώσουν το Κ.Σ.

Αυτή η αντιπροσώπευση είναι πράγματι πολύ διαφορετική από τη διαδικασία της αποκωδικοποίησης – ανακωδικοποίησης, η οποία αντιστοιχεί στην αυστηρή ερμηνεία της μεταφοράς των γλωσσών ως κώδικα. Η κύρια διαφορά είναι ότι η μεταφραστική διαδικασία δεν εγκαταλείπει ποτέ τη σφαίρα της σημειωτικής, δηλ. πραγματοποιείται εντός και ανάμεσα στις γλώσσες, ποτέ όμως έξω από αυτές. Μια δεύτερη σημαντική διαφορά αφορά στην φύση της σχέσης μεταξύ των Κ.Π. και του Κ.Σ. που μέχρι τώρα αόριστα έχω περιγράψει ως ένα είδος «αντιστοιχίας». Τα μεταφραστικά μοντέλα αποκωδικοποίησης και ανακωδικοποίησης φαίνεται να αποδέχονται ότι η μεταφραστική διαδικασία μπορεί (και *πρέπει*, εφόσον αυτή είναι

συνήθως η κανονιστική προέκτασή της), να εγγυηθεί μια σχέση ταυτότητας ή κοντινής ταυτότητας μεταξύ των σημασιών του Κ.Π. και του Κ.Σ. Αυτή είναι μια λογική συνέπεια του τρόπου με τον οποίο τέτοια μοντέλα αξιολογούν το γνωστικό ρόλο της γλώσσας. Εάν η γλώσσα είναι μόνο το ένδυμα της σημασίας, η γλωσσική έκφραση μπορεί να αντικατασταθεί χωρίς πραγματικά να επηρεάσει τη σημασία. Η δομιστική θεωρία θέτει υπό αμφισβήτηση την εγκυρότητα αυτού του επιχειρήματος:

Δεν θα αποκτήσουμε ποτέ, και στην πραγματικότητα δεν είχαμε ποτέ, μια «μεταφορά» καθαρών σημαινομένων από τη μία γλώσσα στην άλλη, ή μέσα σε μία και την αυτή γλώσσα, που το σημαινόμενο όργανο ή το «όχημα» θα την άφηνε παρθένα και άθικτη. (Jacques Derrida, στο Van Den Broeck 1988a : 272)

Επομένως, η δομιστική εναλλακτική θα παρουσιάσει μια εντελώς διαφορετική εικόνα που αφορά στις σχέσεις μεταξύ των σημασιών του Κ.Π. και του Κ.Σ. Απορρίπτοντας οποιεσδήποτε αξιώσεις σημασιολογικής ταυτότητας μεταξύ των δύο θα επιμένει στις αναπόφευκτες μετατοπίσεις των σημασιών στη μετάφραση. Το ότι η σημασία του Κ.Π. και η σημασία του Κ.Σ. δεν μπορούν παρά να διαφέρουν προκύπτει από την κεντρική δομιστική θέση, (σύμφωνα με την οποία η γλώσσα ως παραγωγός της σημασίας γίνεται κατανοητή ως μια αυτάρκης και αυτοπροσδιοριστική δομή των εσωτερικών σχέσεων. Η σημασία μίας γλωσσικής μονάδας αποτελεί το προϊόν της σχεσιακής της αξίας εντός του σημασιολογικού δικτύου της γλώσσας, στο οποίο ανήκει. Η σημασία είναι ιδιότητα δεδομένων γλωσσών και αυτό αποκλείει την πιθανότητα τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Π. και τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ. να έχουν την ίδια σημασία.

Εάν μια σχέση της σημασιολογικής ταυτότητας μεταξύ του Κ.Π. και του Κ.Σ. είναι αδύνατο να επιτευχθεί, έχει προταθεί ότι μία σχέση αυστηρής *ισοδυναμίας* μπορεί και πρέπει να πραγματοποιηθεί στη μετάφραση. Εντούτοις, από την άποψη του δομιστικού μας μοντέλου, αυτή η πιθανότητα πρέπει επίσης να αποκλειστεί. Ο όρος *ισοδυναμία* πιθανώς να προέρχεται από τα μαθηματικά (Wills 1982: 137). Εκεί, εμφανίζεται μία σχέση μεταξύ δύο οντοτήτων, η οποία είναι αντανakλαστική, συμμετρική και μεταβατική. Δεν είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο μια μεταφραστική σχέση μπορεί να είναι αυτόματη, τα άλλα δυο κριτήρια όμως παρουσιάζουν αξεπέραστες δυσκολίες. Εάν οι μεταφραστικές σχέσεις ήταν συμμετρικές ($A:B \Rightarrow B:A$), τότε η αντίστροφη μετάφραση οποιουδήποτε Κ.Σ. θα επανέφερε το αντίστοιχο Κ.Π. Εάν οι μεταφραστικές σχέσεις ήταν συμμετρικές ($[A:B$

και $B:\Gamma] \rightarrow A:\Gamma$), τότε η μετάφραση στο γλωσσικό κώδικα Γ της μετάφρασης του γλωσσικού κώδικα B οποιουδήποτε $K.P.$ θα έπρεπε να συμπίπτει με την ακριβή μετάφραση του $K.P.$ στο γλωσσικό κώδικα Γ . Είναι γνωστό ότι οι μεταφραστικές σχέσεις δεν πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις. Παραδείγματος χάριν, οι μεταφραστικές σχέσεις σε μεγάλο βαθμό δεν λειτουργούν αντίστροφα (Levý 1967: 1176; Toury: 1980: 13, κλπ) λόγω της *ανισομορφικής* ποιότητας των φυσικών γλωσσών, δηλ. το γεγονός ότι διαφορετικές γλώσσες δομούνται διαφορετικά. Δεν υπάρχει συστηματική αντιστοιχία ένα προς ένα, είτε μεταξύ των μεμονωμένων σημείων των γλωσσών, είτε μεταξύ των εσωτερικών σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των σημείων εντός της ίδιας γλώσσας. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι οι γλώσσες τείνουν να είναι διαφορετικές σε τέτοιο βαθμό ώστε να διακυβεύεται σοβαρά η μετάφραση ενός κειμένου από τη μία γλώσσα στην άλλη. Εντούτοις, όπως επισημάνθηκε από τον Toury (1980: 11-18), τα προβλήματα που εμφανίστηκαν σε μια διαγλωσσική μετάφραση δεν οφείλονται στο γεγονός ότι ο κώδικας της $\Gamma.P.$ και ο κώδικας της $\Gamma.S.$ είναι απλά διαφορετικοί, όσο στο γεγονός ότι είναι *ανισομορφικοί* (ή *ασυμμετρικοί*). Αυτό μπορεί να διευκρινιστεί ξεκάθαρα με τη διαδικασία της ανακωδικοποίησης μεταξύ των τεχνητών ή μη-τεχνητών κωδίκων.

Οι τεχνητοί κώδικες, κανονικά δεν παρουσιάζουν καθόλου δυσκολίες κατά την ανακωδικοποίηση (δηλ. συγκριτικά με άλλους συγκεκριμένους κώδικες), εντούτοις οι εμπλεκόμενοι κώδικες μπορεί να είναι αισθητά *διαφορετικοί* μεταξύ τους. Ο προφανής λόγος είναι ότι οι τεχνητοί κώδικες έχουν σχεδιαστεί ειδικά για να αντιστοιχούν στο μέγιστο βαθμό με το σύστημα σημείων που προορίζονται να επικοινωνήσουν. Οι τεχνητοί κώδικες είναι σχεδιασμένοι να εξυπηρετήσουν ένα συγκεκριμένο σκοπό, είναι έτσι φτιαγμένοι ώστε να είναι *ισόμορφοι*, είναι από το καλούπι τους παρασιτικοί. Το σύνολο των σχέσεων μεταξύ του κώδικα Μορς και του αλφαβητικού συστήματος γραφής παραδείγματος χάριν, καθιερώθηκε *a priori* προκειμένου να εγγυηθεί τη μέγιστη αμοιβαία προσαρμογή. Συνεπάγεται ότι θα υπάρξει μεταξύ τους ο μέγιστος βαθμός μεταφρασσιμότητας: Τα $K.S.$ που προκύπτουν θα είναι πάντοτε αποδεκτά σύμφωνα με τους κανόνες του κώδικα στόχου (δηλ. σωστές περιπτώσεις χρήσης του κώδικα στόχου) και θα αντιστοιχούν στο μέγιστο βαθμό με τα $K.P.$ τους, (τα οποία θα μπορούσαν να αξιολογηθούν για παράδειγμα μέσω της αντίστροφης μετάφρασης). Το σύνολο των *a priori* σχέσεων μεταξύ των τεχνητών κωδίκων επιτρέπει μια τόσο μεγάλη οικονομία μεταφοράς διότι,

δεν εφαρμόζεται ποτέ σε αυτά ως ολοκληρωμένα πολυεπίπεδα συστήματα, αλλά σε ένα μόνο ορισμένο επίπεδο (ή επίπεδα). Είναι αυτονόητο ότι αυτά τα επίπεδα χρησιμεύουν ως μεταβλητές αυτού του προκαθορισμένου τύπου μεταφοράς, ενώ τα άλλα επίπεδα παραμένουν αμετάβλητα, και επομένως κερδίζουν τη θέση των μη μεταβλητών. (Toury 1980 :13)

Οι μη-τεχνητοί κώδικες όπως είναι οι φυσικές γλώσσες, δεν μπορούν να στηριχθούν σε έναν ορισμό του κώδικα αντιστοιχίας όπως παραπάνω. Σε τελευταία ανάλυση, οι γλώσσες διαρκώς εξελίσσονται, λόγω πολλών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των μεταλλασόμενων κοινωνικών και υλικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων πραγματοποιείται η λεκτική επικοινωνία. Ακόμα και αν, ενδέχεται περιστασιακά να δανείζονται λεξιλογικά ή ακόμη και γραμματικά στοιχεία από άλλες γλώσσες, αυτά τα δάνεια θα ενσωματωθούν πλήρως και θα επαναπροσδιοριστούν σύμφωνα με το σημασιολογικό δίκτυο της γλώσσας του αποδέκτη, και ο απώτερος σκοπός τους είναι να εξυπηρετήσουν τις ενδοπολιτισμικές λειτουργικές ανάγκες της εν λόγω κοινωνικής ομάδας, παρά να διευκολύνουν τη διαγλωσσική μετάβαση από ή σε άλλες γλώσσες (βλ. επίσης Toury 1980: 13). Επομένως, δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς γιατί, οι κατά τα άλλα γενεαλογικές σχέσεις μεταξύ των συνόλων των cognate γλωσσών και των γλωσσών, θα παρουσιάσουν αναπόφευκτα κάποιο ορισμένο βαθμό ανισομορφίας.

Σε πρακτικό επίπεδο, η κύρια επίδραση αυτής της έλλειψης ισομορφίας είναι ότι η μεταφραστική διαδικασία συνεπάγεται την ανάγκη πραγματοποίησης συγκεκριμένων επιλογών:

Από την άποψη της «κατάστασης εργασίας» του μεταφραστή σε κάθε στιγμή της εργασίας του (δηλ. από την πραγματολογική άποψη) η μεταφραστική διαδικασία συνιστά μια ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ: μια σειρά ορισμένου αριθμού διαδοχικών καταστάσεων, κινήσεων, όπως σε ένα παιχνίδι καταστάσεων, που επιβάλλουν στον μεταφραστή την αναγκαιότητα να επιλέξει μεταξύ ενός ορισμένου (και πολύ συχνά επακριβώς οριοθετημένου) αριθμού εναλλακτικών λύσεων. (Levy 1967: 1171)

Οι ακόλουθες δυο υποενότητες 1.1.2.1 και 1.1.2.2 θα διερευνήσουν περαιτέρω τη φύση αυτών των δύο επιλογών:

Σε θεωρητικό επίπεδο, πρέπει να οδηγηθούμε στα ακόλουθα συμπεράσματα. Αρχικά, η διαγλωσσική μετάφραση φαίνεται να χαρακτηρίζεται από έναν ορισμένο

βαθμό απροσδιοριστίας. Δέκα ανεξάρτητες διακωδικοποιήσεις ενός Κ.Π. που είναι γραμμένο σε κώδικα Μορς και μεταφράζεται σε κώδικα Braille θα παραγάγουν τελικά δέκα ταυτόσημα κείμενα. Η αντίστροφη μετάφραση θα παραγάγει εκ νέου το αρχικό Κ.Π. Είναι, όμως πολύ πιθανό δέκα γαλλικές μεταφράσεις ενός αγγλικού κειμένου να αποκλίνουν περισσότερο ή λιγότερο, και το ίδιο ισχύει για τις αντίστροφες μεταφράσεις τους. Αυτό που ισχύει φυσικά είναι ότι οι σχέσεις που θα εμφανιστούν τελικά μεταξύ των στοιχείων του Κ.Π. και των στοιχείων του Κ.Σ. υπόκεινται μέχρι ενός ορισμένου βαθμού σε ένα είδος σημασιολογικής περιγραφής. Γλωσσολόγοι και μεταφρασιολόγοι έχουν αναπτύξει ορισμένες περιγραφικές κατηγορίες, οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν στο εύρος ενός γλωσσικού συστήματος και, επομένως βοηθούν στον προσδιορισμό των σημασιολογικών ή μη-σημασιολογικών μετατοπίσεων που εμφανίζονται κατά τις διαδικασίες μετάβασης. Τέτοιες προσπάθειες όσον αφορά στην κατηγοριοποίηση των μεταφραστικών σχέσεων του κώδικα της Γ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. έχουν αναπτυχθεί μεταξύ άλλων στα πλαίσια της *συγκριτικής υφολογίας*. Εντούτοις, η διαθεσιμότητα αυτών των συνόλων των σημάνσεων (όσο χρήσιμες και να είναι για διάφορους σκοπούς) δεν λύνουν το πρόβλημα της γλωσσικής ανισομορφίας. Ο βαθμός της αυθαιρεσίας που ενυπάρχει στην επιλογή των «αντίστοιχων» στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. παραμένει, παρά τα προσεγμένα πρότυπα, με τα οποία μπορούμε να ταξινομήσουμε τις διάφορες πιθανές επιλογές.

Τα παραπάνω με οδηγούν σε μια επισήμανση σχετικά με την ορολογία. Στην περίπτωση μιας τεχνικής διαδικασίας διακωδικοποίησης, η σχέση μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ. μπορεί δικαιολογημένα να περιγραφεί ως μια σχέση ισοδυναμίας υπό την αυστηρή έννοια του όρου, λόγω των σαφώς οριοθετημένων σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων τεχνητών κωδίκων. Στη διαγλωσσική μετάφραση, από την άλλη, η ισοδυναμία δεν ισχύει για τις σχέσεις μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ. δεδομένου ότι η έννοια συμπαράσύρει και τις μαθηματικές της επιπτώσεις. Ακόμη, ο όρος χρησιμοποιείται ευρέως στις μεταφραστικές σπουδές (Van den Broeck & Lefevere 1984: 77-82). Μέχρι ποιο σημείο μπορεί αυτή η χρήση του όρου να δικαιολογηθεί; Ενώ ο όρος δεν είναι εφαρμόσιμος στη μετάφραση, με την αρχική, αυστηρή ερμηνεία του, φαίνεται ότι τίποτα δεν εμποδίζει τη χρήση του. (i) Κατά μία εύλογη έννοια, τελικά οι γλώσσες δεν είναι *απολύτως* ιδιосуγκρασιακές και σε ορισμένους περιορισμένους τομείς της σημασίας μπορούν να παρουσιάσουν ένα σχετικό βαθμό ισομορφίας ιδιαίτερος μεταξύ των σχετικών γλωσσών και πολιτισμών, (ii) κατά μία καθαρά περιγραφική έννοια, η οποία εγκαταλείπει εντελώς τη μαθηματική καταγωγή και

προεκτάσεις του όρου: μια μετάφραση είναι ισοδύναμη με την πηγή της εάν λειτουργεί ως τέτοια σε έναν ορισμένο πολιτισμό. Παρόλα αυτά, όσον αφορά στον όρο «κώδικας» πρέπει κανείς να είναι επιφυλακτικός σχετικά με το φορτίο μεταφοράς που κρύβεται πίσω από τη λέξη. Παρακάτω, προκειμένου να αποφύγω τον κίνδυνο των ασαφειών θα προσφύγω σε προσδιορισμούς όπως *αυστηρή* ισοδυναμία (βλ. τη μαθηματική έννοια), *σχετική* ή *κατά προσέγγιση* ισοδυναμία (βλ. i) και *εμπειρική* ισοδυναμία (βλ. ii).

Ένα τελευταίο θεωρητικό σημείο αφορά στο πασίγνωστο ζήτημα της μεταφρασιμότητας. Μέχρι ποιο σημείο είναι δυνατή η μετάφραση -ή εντελώς αδύνατη- δεδομένης της ουσιώδους φύσης των γλωσσικών διαφορών; Όσοι εξισώνουν τις φυσικές γλώσσες και τους τεχνικούς κώδικες έχουν την τάση να είναι αρκετά αισιόδοξοι σχετικά με τη μετάδοση των νοημάτων. Οι λεκτικές διατυπώσεις δεν είναι παρά μόνο εκφράσεις των νοημάτων και επομένως, η ασυμβατότητα μεταξύ των κωδίκων της Γ.Π. και της Γ.Σ. ενδιαφέρει πολύ. Εντούτοις, αν δεχτεί κανείς ότι η γλώσσα και η σημασία δεν μπορούν να διαχωριστούν τόσο εύκολα, οι ιδιοσυγκρασιακές ιδιότητες των γλωσσών είναι πιθανότερο να θεωρηθούν εμπόδιο κατά τη μεταφραστική διαδικασία, αποκλείοντας έτσι την ισοδυναμία και την ταυτότητα της σημασίας πέρα από τα γλωσσικά σύνορα. Το δομιστικό μου πλαίσιο, θα με προέτρεπε να τοποθετηθώ μάλλον υπέρ του τελευταίου σημείου, υποστηρίζοντας ότι λίγο ή πολύ η βαθιά γνωστική επίδραση της γλωσσικής δομής και η ουσιαστικά ανισομορφική φύση των γλωσσών αναγκαστικά, καθιστούν την επιτυχή μετάφραση αδύνατη. Εντούτοις, τέτοιες αξιώσεις πρέπει να αποκηρυχθούν, διότι βασίζονται σε μια *a priori* αντίληψη της μετάφρασης δηλ. μια αντίληψη, που *απαιτεί* τα νοήματα των Κ.Π. και των Κ.Σ. να είναι είτε ισοδύναμα, κατά τη μαθηματική έννοια, είτε πανομοιότυπα. Την ερώτηση «μπορεί ένα κείμενο να μεταφραστεί;» την μετατρέπει ως εξής: «μπορεί ένα κείμενο να μεταφραστεί έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ταυτότητα ή η αυστηρή ισοδυναμία της σημασίας;» Μια τέτοια συρρίκνωση της έννοιας της μεταφραστικής διαδικασίας είναι εντελώς περιττή, δεδομένου ότι δεν υπάρχει τίποτα εγγενώς λανθασμένο με μια έννοια της μεταφραστικής διαδικασίας η οποία επιτρέπει ορισμένες ανομοιότητες ή μετατοπίσεις της σημασίας. Εξάλλου, πέρα από περιττή, είναι επίσης καταστρεπτική για την ανάπτυξη των μεταφραστικών σπουδών ως εμπειρική επιστήμη (βλ. το κεφάλαιο 3 παρακάτω, ενότητα 1.4).

1.1.2.1 Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε την πιο άμεση επίδραση που ασκεί η ανισομορφία της γλώσσας στην πρακτική της μετάφρασης. Σύμφωνα με τον Catford (1965: 27),

τελικά κάθε γλώσσα είναι *sui generis* –με τις κατηγορίες της να καθορίζονται σύμφωνα με τις σχέσεις που υφίστανται μέσα στην ίδια τη γλώσσα.

Οι γλώσσες είναι δομημένα συστήματα, και επιπλέον οι διαφορετικές γλώσσες δομούνται με διαφορετικό τρόπο. Συνεπώς, η διαγλωσσική μετάφραση δεν θα αποτελέσει ποτέ μια απλή μηχανική διαδικασία αντικατάστασης. Το ταίριασμα των στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. με τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Π., δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο φόντο ενός αναμφισβήτητου συνόλου προϋπάρχουσων σχέσεων μεταξύ του κώδικα της Γ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. Όπως επισημάνθηκε προηγουμένως, τις περισσότερες φορές θα υπονοήσει την ανάγκη να πραγματοποιηθούν *επιλογές* μεταξύ των διαφόρων στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ., ενώ για τους ίδιους λόγους αποκλείεται η αυστηρή ισοδυναμία. Αυτό που μπορούν να κάνουν, έπειτα, οι μεταφραστές είναι να συμβιβαστούν με τη δεύτερη καλύτερη επιλογή και να αναζητήσουν το στοιχείο του κώδικα της Γ.Σ. το οποίο εμπεριέχει μια σημασία (συγγενικής αξίας), η οποία τουλάχιστον θα αντανakλά *άριστα* τη σημασία του στοιχείου του Κ.Π, που πρόκειται να ερμηνευτεί. Θα αποπειραθούν να μεγιστοποιήσουν το σχετικό βαθμό ισομορφίας, ο οποίος υπάρχει μεταξύ του κώδικα της Γ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. και να αναζητήσουν το στοιχείο του κώδικα της Γ.Σ., που είναι (όπως λέμε) *άριστα* ισοδύναμο στο ομόλογο Κ.Π. του. Προτείνω αυτή η μεταφραστική μέθοδος να ονομαστεί *αναλογική* προσέγγιση.

Σε αντίθεση με την ομόλογη μεταφραστική μέθοδο, η οποία θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα, η αναζήτηση αναλογιών συχνά θεωρείται η μόνη γνήσια μορφή γλωσσικής μετάφρασης. Αυτό μπορεί να συμβαίνει διότι θυμίζει περισσότερο το «ιδανικό» της αυστηρής διαδικασίας ανακωδικοποίησης. Εφόσον είναι αποδεκτό ότι μια πλήρης χαρτογράφηση των στοιχείων του κώδικα της Γ.Π. και της Γ.Σ. είναι πρακτικώς ανέφικτη, τουλάχιστον καταβάλλεται προσπάθεια να αξιοποιηθεί στο μέγιστο βαθμό η γλωσσική συμμετρία, η οποία είναι διαθέσιμη. Η αναλογία μέσα από αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως μια πιο αδύναμη μορφή ισομορφίας. Ακόμα κι έτσι πρέπει κανείς να έχει επίγνωση των περιορισμών που ενυπάρχουν σε αυτό το είδος μεταφραστικής στρατηγικής. Η ελπίδα της επιτυχίας με

μια γλωσσικά αναλογική μεταφραστική μέθοδο, ενδεχομένως να περιορίζεται από τουλάχιστον τέσσερις παράγοντες: (i) ο πραγματικός βαθμός απόκλισης μεταξύ των εμπλεκόμενων κωδικών της Γ.Π. και της Γ.Σ.: όσο πιο ουσιώδεις οι διαφορές μεταξύ των δύο, τόσο δυσκολότερο θα είναι να αποκλείσουμε ένα βαθμό αυθαιρεσίας στην επιλογή στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. στο όνομα της αναλογίας, (ii) ο βαθμός στον οποίο ορισμένες πολιτισμικές έννοιες επιβάλλονται στην αυστηρά γλωσσική σημασιολογία ενός στοιχείου του Κ.Π., υπονοώντας ότι μια γλωσσικά ανάλογη μετάφραση μπορεί να είναι ατελέσφορη από την άποψη της πολιτισμικής σημασιολογίας της (βλ. ενότητα 1.2), (iii) ο βαθμός στον οποίο, η χρήση της γραμματικής και του λεξιλογίου του κώδικα της Γ.Π. διέπεται από ορισμένους *κειμενικούς* περιορισμούς, οι οποίοι αφορούν τη δυνατότητα εφαρμογής ή την καταλληλότητα των εκφράσεων σε διάφορες καταστάσεις (βλέπε ενότητα 1.3), (iv) ο βαθμός στον οποίο το εν λόγω στοιχείο του Κ.Π. διέπεται από *ad hoc* σημασιολογικές λειτουργίες, οι οποίες καθορίζονται από τη συγκεκριμένη κειμενική διαμόρφωση, στην οποία εμφανίζεται (βλ. ενότητα 2).

1.1.2.2 Η αναζήτηση των γλωσσικών αναλογιών συχνά αναγνωρίζεται ως η μόνη θεμιτή μέθοδος μετάβασης, όμως μια ματιά στην πραγματικότητα της μετάφρασης αρκεί για να δικαιολογήσει τη συζήτηση για μια δεύτερη μέθοδο αντιπροσώπευσης των στοιχείων του Κ.Π. στο Κ.Σ. Αυτή η δεύτερη μέθοδος συνίσταται στην επιλογή στοιχείων του κώδικα της Γ.Σ. -ή ακόμη και της *ad hoc* εφεύρεσής τους εάν δεν υπάρχουν στον κώδικα της Γ.Σ.- στη βάση κάποιας *τυπικής ομοιότητας* με το στοιχείο του Κ.Π. που πρόκειται να μεταφραστεί. Η επιλογή ή η παραγωγή τέτοιων *ομολόγων* μπορεί να πραγματοποιηθεί, είτε εν μέρει, είτε πλήρως, ανεξαρτήτως της ανάλογης σχετικής αξίας στο σημασιολογικό πλάνο. Με άλλα λόγια, το στοιχείο του Κ.Π. προς μετάφραση δεν αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως μια λειτουργική σημασιολογική μονάδα, της οποίας η μορφή εξυπηρετεί μόνο στη διαφοροποίηση και σταθεροποίηση της σημασίας, όπως συμβαίνει με την αναλογική μέθοδο, αλλά μάλλον ως μορφολογική μονάδα ή απλά ως σημαίνον. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με την ομολογη αρχή μια πρόταση του Κ.Π., του οποίου η σημασία εξαρτάται από τις σχέσεις των συστατικών λεξιλογικών και γραμματικών στοιχείων της μέσα στο σύνολο του κώδικα της Γ.Π. – θα μεταφραστεί ως μία απλή ακολουθία λέξεων (η οποία αποκαλείται λέξη προς λέξη μετάφραση) ή ακόμα και ήχων (η οποία αποκαλείται φωνολογική μετάφραση). Υπάρχουν πολλά άλλα μεταφραστικά φαινόμενα, τα οποία μπορούν να ταξινομηθούν

με αυτό τον τρόπο στρατηγικής, συμπεριλαμβανομένων της χρήσης των λέξεων δάνεια, των παραπλανητικών ομόριζων λέξεων ή των *ψευδόφιλων λέξεων*, και της πραγματικά ακραίας περίπτωσης της ακριβούς αντιγραφής ή της *μη-μετάφρασης*. Αυτά τα φαινόμενα είναι γνωστά, καθώς εμφανίζονται και σε πολλές άλλες πολύγλωσσες καταστάσεις, και κυρίως κατά τη διαδικασία εκμάθησης μιας δεύτερης γλώσσας. Σύμφωνα με τη διάσημη μελέτη του Weinreich *Languages in Contact* (1953), οι γλωσσολόγοι και οι εφαρμοσμένοι γλωσσολόγοι (αυτά τα φαινόμενα) τα αντιμετωπίζουν ως φαινόμενα παρεμβολής.

Όπως συμβαίνει και με όλα τα ανεπιθύμητα γλωσσικά φαινόμενα παρεμβολής εν γένει, τα μεταφραστικά ομόλογα συχνά απορρίπτονται από τους κριτικούς της κανονιστικής μετάφρασης ως μη έγκυρες λύσεις στο πρόβλημα της γλωσσικής ισομορφίας. Οι λόγοι αυτής της διαδεδομένης αρνητικής τοποθέτησης δεν είναι δύσκολο να εντοπιστούν. Αναμφισβήτητα τα μεταφραστικά ομόλογα τείνουν να αγνοούν τη σημασιολογική διάσταση των στοιχείων του Κ.Π. που αντικαθιστούν ή μάλλον επαναλαμβάνουν. Τα στοιχεία των Κ.Π. που υπόκεινται στη μέθοδο της ομόλογης μετάφρασης, στην ουσία διαχωρίζονται από τον κώδικα, στον οποίο αρχικά κρυπτογραφήθηκαν, και από τον οποίο δανείστηκαν τη σημασία τους. Συνεπώς, τα στοιχεία που προκύπτουν από τον κώδικα της Γ.Σ. φέρουν σημασίες, που είναι σημαντικά λιγότερο ισοδύναμες με τις αντίστοιχες του Κ.Π., συγκριτικά με τις σημασίες που θα προέκυπταν στην περίπτωση της αναλογικής προσέγγισης. Στις πιο ακραίες περιπτώσεις δεν εντοπίζεται καθόλου στον κώδικα της Γ.Σ. Μέσω αυτής της μερικής ή συνολικής παράλειψης της σημασιολογίας του κώδικα της Γ.Π., καμία «πραγματική» ανακωδικοποίηση δεν έχει πραγματοποιηθεί:

μορφική αντιστοιχία καλείται η ποιότητα μιας μετάφρασης, στην οποία τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μορφής του Κ.Π., έχουν αναπαραχθεί μηχανικά στη γλώσσα του δέκτη. Τυπικά η μορφική αντιστοιχία διαστρεβλώνει τα γραμματικά και υφολογικά πρότυπα της γλώσσας του δέκτη και ως εκ τούτου, διαστρεβλώνει το μήνυμα, με αποτέλεσμα να ωθεί τον δέκτη σε παρερμηνείες ή σε περιττές δυσκολίες κατανόησης. (Nida & Taber 1969: 203)

Ακόμη και στις περιγραφικές μεταφραστικές θεωρίες δηλ. τις θεωρίες, οι οποίες δεν βασίζονται σε κάποια καθιερωμένη έννοια ως προς το τι *είναι* ή τι *πρέπει να είναι* η μετάφραση, ο ξεχωριστός χαρακτήρας των περιπτώσεων της γλωσσικής παρεμβολής

είναι σαφώς αποδεκτός²⁰. Σε κάθε περίπτωση οι γλωσσικές μέθοδοι ομολογής μετάφρασης χρησιμοποιούνται με μεγαλύτερη συχνότητα από όση παραδέχονται οι κριτικοί τους, και το εύρος εφαρμογής τους είναι πολύ μεγαλύτερο και ποικιλόμορφο από αυτό που θα θεωρούσαν αποδεκτό. Επιπλέον, δεν θα ωφελούσε να δικαιολογήσουμε το σύνολο των περιπτώσεων, αποδίδοντάς τες σε καθαρή ανικανότητα ή στη δυσκολία ευρέσεως ικανοποιητικών ανάλογων²¹. Εξάλλου από την εμπειρία μας γνωρίζουμε αναρίθμητες περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα ομόλογα προτιμώνται από πεπειραμένους μεταφραστές, παρά τη διαθεσιμότητα των λογικά ισοδύναμων ανάλογων. Ο κατάλογος των εναλλακτικών κινήτρων περιλαμβάνει: την αυθεντία του Κ.Π. ή του συγγραφέα του, το κύρος του κώδικα της Γ.Π. ή γενικά του πολιτισμού πηγής, την επιθυμία να συμβάλλει στο εξωτικό άρωμα του Κ.Σ., την επιθυμία να επηρεάσει τον κώδικα της Γ.Σ. και ούτω καθεξής.

1.2 Πολιτισμική ανακωδικοποίηση

1.2.1 Παρά την προνομιούχο θέση τους, οι φυσικές μας γλώσσες προφανώς δεν είναι τα μόνα μέσα νοήματοδότησης, επικοινωνίας, ή οργάνωσης τα οποία έχουν στη διάθεσή τους οι ανθρώπινοι πολιτισμοί και στα οποία βασίζονται. Διάφορα παραδείγματα άλλων συστημάτων συμβόλων καλλιεργούνται στον ανθρώπινο νου: κώδικες ηθικής, νομικοί κώδικες, στρατιωτικά σήματα, Η/Υ, κρυπτογραφήσεις, μαγειρικοί κώδικες, ενδυματολογικοί κώδικες, αρχιτεκτονικοί κώδικες, εικονογραφικοί κώδικες, μουσικοί κώδικες κινηματικοί κώδικες και κώδικες προσέγγισης, συστήματα

²⁰ Η διάκριση μεταξύ των *υποχρεωτικών* σε αντίθεση με τις προαιρετικές μεταφραστικές μετατοπίσεις - οι οποίες έχουν διαδραματίσει έναν ιδιαίτερο ρόλο στα έργα μελετητών όπως του Van den Broeck ή του Toury (εντούτοις βλ. επίσης Vanderauwera 1985: 34-35) - αποτελεί αντικείμενο μελέτης. Ενώ οι υποχρεωτικές μετατοπίσεις, που ονομάζονται επίσης μετατοπίσεις που ορίζονται από κανόνες, επιβάλλονται στον μεταφραστή από τις ιδιαίτερες δομικές ιδιότητες του κώδικα της Γ.Σ., οι προαιρετικές ή οι μετατοπίσεις που ορίζονται από κανόνες όπως οι προσωπικές προτιμήσεις, οι υφολογικές συμβάσεις, οι μεταφραστικοί κανόνες, και ούτω καθεξής. Οι μετατοπίσεις που ορίζονται από κανόνες μπορούν να επιλεγθούν ως μια ξεχωριστή κατηγορία μετατοπίσεων, δεδομένου ότι μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια εναλλακτική λύση του άμεσου, μορφικού, ομόλογου αντιγράφου των χαρακτηριστικών του κώδικα της Γ.Π.

²¹ Είναι φυσικά αλήθεια ότι τα μεταφραστικά ομόλογα είναι πάντα προσιτά στο Κ.Π., που έχουν μπροστά τους οι μεταφραστές.

ιδεολογικών αξιών, συνήθειες της καθημερινής ζωής και ούτω καθεξής. Τέτοιοι κατάλογοι δημιουργούν μια απορία:

Πώς μπορούμε να «κλείσουμε» αυτή την καταγραφή; Τα πάντα συνιστούν σημεία: δώρα, τα σπίτια μας, τα έπιπλά μας, τα κατοικίδια ζώα μας. (Guirard 1975: 90)

Στις παρακάτω σελίδες θα χρησιμοποιήσω τον όρο πολιτισμικός κώδικας (και τις συντομογραφίες κώδικας Π.Π και κώδικας Π.Σ), ώστε να καταδείξω ένα συγκεκριμένο σύνολο τέτοιων πολιτισμικών συστημάτων συμβόλων, όπως αυτών που μόλις απαριθμήθηκαν. Θα προχωρήσω στην διπλή υπόθεση ότι ο πολιτισμός είναι ένα είδος σύνθετης δομής που παράγει σημασίες (όχι απλά ένα μέσο έκφρασής τους, έτσι ώστε να αποκλείεται οποιαδήποτε αυστηρή ερμηνεία του κώδικα μεταφοράς), και ότι οι γλωσσικοί και πολιτισμικοί κώδικες δεν ταυτίζονται (ακόμη και αν οργανώνονται σύμφωνα με τις ίδιες δομικές αρχές). Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω ότι η έννοια του πολιτισμικού κώδικα μπορεί να μας χρησιμεύσει ως ένα ευρετικό εργαλείο, δεδομένου ότι μας επιτρέπει να αντιληφθούμε ορισμένα «πολιτισμικά» φαινόμενα μεταφοράς, τα οποία μπορούν σε όλες τις περιπτώσεις να διαχωριστούν από τις «γλωσσικές» δυσκολίες της ανακωδικοποίησης.

Δεν υπάρχει λόγος να συζητήσουμε διεξοδικά το γεγονός ότι ένα κείμενο δε μπορεί ποτέ να παραχθεί σε περιπτώσεις πολιτισμικών κενών. Τα κείμενα δημιουργούνται εντός και σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, στο οποίο αναφέρεται, θεματοποιείται, σχολιάζεται, ή προϋποτίθεται με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Αναλόγως, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα κείμενα περιέχουν ένα πλήθος πολιτισμικών σημασιών πέρα από (παράλληλα, εντός) τις γλωσσικές τους σημασίες. Οι αναγνώστες του έργου *Βασιλιάς Αηρ* του Σαίξπηρ δεν πρέπει απλά να γνωρίζουν καλά τους Ελισαβετιανούς. Καλούνται επίσης να γνωρίζουν καλά τον ελισαβετιανό πολιτισμικό κώδικα: υποτίθεται ότι έχουν μια γενική ιδέα σχετικά με τους ελισαβετιανούς νόμους διαδοχής, τους κώδικες τιμής και τυφλής υπακοής, των φεουδαρχικών κοινωνικών δομών, και ούτω καθεξής, γίνονται αναφορές στην τότε αστρολογία, στους μύθους, στη μόδα - στα υποδήματα που τρίζουν, στα μετάξια που

θροΐζουν, στα αρώματα (που προέρχονται) από γάτες σιβέτ²²- και ούτω καθεξής. Οι λέξεις στον *Βασιλιά Αηρ* είναι εμποτισμένες με τον ελισαβετιανό πολιτισμό.

Ο ακριβής τρόπος με τον οποίο αντιπροσωπεύονται και είναι παρούσες αυτές οι πολιτισμικές σημασίες δεν είναι δυνατό να εξεταστεί εδώ. Περιορίζομαι στην αναφορά των εννοιών της συνυποδήλωσης (Hjelmslev) και του μύθου (Barthes), οι οποίες προσφέρουν μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση αυτού του ζητήματος. Σύμφωνα με τις έννοιες αυτές, το γλωσσικό σημείο απορροφάται από τον πολιτισμικό κώδικα, δεδομένου ότι περιορίζεται στην ολότητά του στη σημειωτική οντότητα ενός μόνο σημαίνοντος, το οποίο έπειτα ζευγαρώνεται με ένα συμβατικό σημαίνόμενο, προκειμένου να συσταθεί το πολιτισμικό σημείο.

Στο γενικό επίπεδο των συστημάτων σημείων, παρά στο επίπεδο των μεμονωμένων σημείων, οι σχέσεις μεταξύ γλωσσικών κωδίκων και πολιτισμικών κωδίκων, ίσως πρέπει τώρα να συζητηθούν κάπως πιο λεπτομερώς. Έχει προταθεί (βλ. επίσης ενότητα 1.1.2 ανωτέρω) ότι, λαμβάνοντας υπόψιν το σημείο αφετηρίας μας, πρέπει τουλάχιστον να ληφθούν ως δεδομένες κάποιες συνδέσεις αφ' ενός μεταξύ της γλώσσας, και αφετέρου μεταξύ της (ατομικής) σκέψης και του (συλλογικού) πολιτισμού. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, οι γλωσσολόγοι έχουν καταδείξει ότι η γλωσσική δομή μπορεί να απεικονίσει αποτελεσματικά τις διάφορες πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας, παραδείγματος χάριν στη σύνθεση και οργάνωση του λεξιλογίου της, στα συντακτικά πρότυπά της, στη διαθεσιμότητα των κοινωνιολέκτων, και άλλων γλωσσικών ποικιλιών και ούτω καθεξής. Η παρουσία αυτών των «δακτυλικών» αποτυπωμάτων των πολιτισμικών εννοιών μέσα στην ίδια τη δομή των γλωσσών αυξάνει αναπόφευκτα:

ένα από τα θεμελιώδη προβλήματα στη γλωσσολογία [...] [συγκεκριμένα] εάν η γνώση του κόσμου διαχωρίζεται από τη γλωσσική γνώση, και πώς πρέπει να διαχειριστούμε το χαρακτηρισμό της τελευταίας. (Kess & Hopee 1981: 95)

Προσωπικά αναρωτιέμαι εάν υφίσταται όντως η διάκριση μεταξύ των γλωσσικών και πολιτισμικών κωδίκων ή, χρησιμοποιώντας του κατάλληλους συντημημένους όρους, από τους οποίους ορισμένοι συμμετέχοντες σε αυτήν τη συζήτηση έχουν επωφεληθεί,

²² Αιλουροειδές που μοιάζει με γάτα, που φημίζεται για ένα έλαιο που παράγει και από το οποίο φτιάχνονται αρώματα που έχουν βραβευθεί για τη μυρωδιά καθώς και το μακράς διάρκειας άρωμά τους. (Σ.τ.Μ.)

διαφέρει ένα *λεξικό* (το οποίο αποθηκεύει και οργανώνει τη γνώση μιας γλώσσας) από μία *εγκυκλοπαίδεια* (η οποία αποθηκεύει και οργανώνει τη γνώση του κόσμου);

Το ζήτημα μπορεί βασικά να προσεγγιστεί από δύο πλευρές. Από την άποψη του πολιτισμικού κώδικα, το ερώτημα είναι μέχρι ποιο σημείο οι πολιτισμικοί κώδικες και υποκώδικες υφίστανται αυτονομία, ανεξάρτητα από τη γλώσσα. Παραδείγματος χάριν, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε αν οι εικονογραφικοί κώδικες θα μπορούσαν ή όχι να λειτουργήσουν «χωρίς ήχο». Είναι εφικτή η εικονογραφική επικοινωνία χωρίς προσφυγή στη γλώσσα, έχοντας υπόψιν το σημαντικό ρόλο της κριτικής της τέχνης, των διακηρύξεων, των φυλλαδίων, κλπ; Προκαθορίζονται οι σημασιολογικές κατηγορίες των εικονογραφικών κωδίκων από τις σημασιολογικές κατηγορίες του γλωσσικού κώδικα; Εν κατακλείδι, φαίνεται ότι στις αντανakλάσεις στην τέχνη και τον πολιτισμό, (συνήθως) η γλώσσα όντως θεωρείται κατά κάποιο τρόπο ο κεντρικός μηχανισμός παραγωγής της σημασίας στον πολιτισμό. Ο ίδιος ο Σωσσύρ θεωρούσε τη γλώσσα ως το «το σημαντικότερο» σύστημα σημείων στον ανθρώπινο πολιτισμό (1966: 16, 68). Παρόλα αυτά δεν επεκτάθηκε ποτέ στη δυνατότητα του δομιστικού μοντέλου για την ανάλυση των μη-γλωσσικών φαινομένων. Μία δομιστική θεωρία του πολιτισμού, στην οποία η γλώσσα κατέχει τον κυρίαρχο ρόλο, επρόκειτο να αναπτυχθεί πολλές δεκαετίες αργότερα από τους σημασιολόγους της λογοτεχνίας και του πολιτισμού της Σχολής Tartu. Αυτοί οι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η γλώσσα είναι το πρωτεύων σύστημα μοντέλων και ο πολιτισμός το δευτερεύων. Το πρώτο σύστημα διαμορφώνει την αντίληψη και την κατανόηση μας σχετικά με τον κόσμο με έναν τρόπο που παραπέμπει στους Sapir & Whorf. Με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί και το δεύτερο σύστημα, αλλά σε δεύτερο βαθμό: ενεργεί ή είναι χαραγμένο επάνω στις κατηγορίες της γλώσσας, και σκοπεύει να τροποποιήσει και να εντείνει τις αρχικές του αντιλήψεις. Ο πρωταρχικός ρόλος της γλώσσας είναι, στην πραγματικότητα, ένα από τα εμφανέστερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της θεωρίας του πολιτισμού:

Η δομή της γλώσσας, το μοντέλο του κόσμου που αντιπροσωπεύει, επηρεάζουν στη συνέχεια τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι και οι πολιτισμοί αντιλαμβάνονται και κατανοούν την πραγματικότητα. Οι γνώμες δίστανται για την έκταση αυτής της αλληλεπίδρασης αλλά όχι και για τη διαδικασία. Κατά συνέπεια, η φυσική γλώσσα στην πραγματικότητα αποτελεί ένα πρωταρχικό σύστημα μοντέλων, υπό την κυριολεκτική της σημασία. Σχεδόν όλες οι πτυχές της ανθρώπινης αντίληψης και κατανόησης διαμορφώνονται εν μέρει, από αυτό το πρωταρχικό ερμηνευτικό σύστημα.

[...] Η γλώσσα, ως κύριο μέσο της ανθρώπινης επικοινωνίας, αποτελεί τη βάση ενός μεγάλου αριθμού άλλων κοινωνικών συστημάτων -παραδόσεις, κοινωνικές συμβάσεις, τελετουργικά, θρησκεία [...] οι αντιπροσωπευτικές τέχνες. (Lotman 1976: xiv)

Ακόμη και οι μη-λεκτικές μορφές τέχνης, όπως η ζωγραφική κλπ., εκτιμώνται ως «im Banne der Sprache» (Flamend 1985). Ενώ, οι υποθέσεις της Σχολής Tartu σχετικά με τον πολιτισμό παρέχουν ακόμα ένα ορισμένο μέτρο αυτονομίας για τους δευτερεύοντες κώδικες, είναι σαφές σε τελική ανάλυση ότι ο πολιτισμός αντιμετωπίζεται ως εξαρτώμενος από τη γλώσσα. Τέτοιες (γλωσσοκεντρικές) τοποθετήσεις κυριαρχούσαν στο δεύτερο μισό αυτού του αιώνα, και αυτό, φυσικά, έχει προκαλέσει ορισμένες σοβαρές αντιδράσεις από την πλευρά των καλλιτεχνών και των κριτικών τέχνης, οι οποίοι αγανακτούν με την αναγωγική φύση της γλωσσικής ηγεμονίας. (Flamend 1985: 11). Όμως, παρά τις διαφωνίες, μπορούμε ακίνδυνα να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο πολιτισμός μας παραμένει εν γένει γλωσσοκεντρικός, ώστε να μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι μας κυβερνάει η παράδοση του γλωσσικού ιμπεριαλισμού, όπως θα έλεγε και ο Jakobson.

Αντίθετα, από τη πλευρά της φυσικής γλώσσας, το ζήτημα της αλληλεξάρτησης των γλωσσικών και πολιτισμικών κωδίκων επικεντρώνεται στο ερώτημα: μέχρι ποιο σημείο είναι δυνατή η περιγραφή της γλώσσας χωρίς αναφορές στην εξωγλωσσική πραγματικότητα; Είναι δυνατό να συνταχθούν μία περιγραφική γραμματική και ένα λεξικό απαλλαγμένα από σημασίες που θα προέρχονται από τον πολιτισμικό κώδικα; Οι διάφορες απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα απειλούν να μας παρασύρουν σε κάποιες πολύ σύνθετες γλωσσικές (καθώς επίσης ιδεολογικές και φιλοσοφικές) συζητήσεις, στις οποίες πρακτικοί περιορισμοί δεν μου επιτρέπουν να επεκταθώ. Στο σημείο αυτό απλώς να επισημάνω ότι το γλωσσικό σκηνικό κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δύο ή τριών δεκαετιών πρακτικά κυριαρχείται από την γενετική γραμματική, της οποίας ο προσανατολισμός της είναι εν γένει παγκοσμιοποιημένος και απολιτισμικός. Κατά συνέπεια, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με το αξιοπρόσεκτο παράδοξο όσοι σπουδάζουν πολιτισμό να έχουν την τάση να τοποθετούν τη γλώσσα στο κέντρο των μελετών τους, ενώ αντίθετα, η επικρατούσα τάση της τρέχουσας γλωσσικής μελέτης τείνει μάλλον να απομονώσει τη γλώσσα από το πολιτισμικό της περιβάλλον. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που ελπίζουμε να προκύψει από αυτές τις ελλειπείς παρατηρήσεις είναι ότι τα ζητήματα που διακυβεύονται εδώ αγγίζουν άμεσα τα θεωρητικά συστατικά μέρη της επιστήμης των μεταφραστικών σπουδών.

Έχω ήδη δηλώσει ότι θα δεχτώ τη διάκριση μεταξύ των γλωσσικών και πολιτισμικών κωδίκων, έτσι ώστε ορισμένες πολιτισμικές σημασίες να είναι πέρα από τον έλεγχο μιας καθαρά γλωσσικής ανάλυσης. Ακόμα και αν ένας αριθμός χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του πολ. πηγής μπορεί να κωδικοποιηθεί γλωσσικά σε ένα Κ.Π., θα υποθέσω ότι η παραγωγή, πρόσληψη, και μετάφραση ενός Κ.Π. εξαρτώνται επίσης από τον «κατάλληλο» χειρισμό ορισμένων πολιτισμικών σημείων, τα οποία μπορούν να διαχωριστούν από το γλωσσικό κώδικα. Αυτή η θέση ενδεχομένως να μην είναι αδιαμφισβήτητη, συμφωνεί όμως με τη δομιστική αρχή ότι η γλώσσα μπορεί να μελετηθεί ως αυτόνομο σύστημα. Επιπλέον, μπορούν να προστεθούν δύο ισχυρά επιχειρήματα πραγματολογικής φύσης. Το πρώτο συμφωνεί με την διαίσθηση των μεταφραστών, των κριτικών μετάφρασης, των απονομών βραβείων μετάφρασης, των μελετητών μεταφράσεων κλπ, ότι τα κοινωνικοπολιτισμικά προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη μεταφραστική διαδικασία, διαφοροποιούνται με κάποιο τρόπο από τα γλωσσικά προβλήματα μεταφοράς. Αυτή η διαίσθηση βεβαιώνεται με την παρουσία στο κρίσιμο λεξιλόγιό μας, όρων όπως η νεοτεροποίηση με την ιστορικοποίηση και η πολιτογράφηση με την εξωτικοποίηση, τα οποία δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η πολιτισμική διάσταση του Κ.Π. Ένα δεύτερο (και σχετικό) πραγματολογικό μοτίβο είναι η συνύπαρξη βασικά δύο μεταφραστικών μεθόδων, με τις οποίες τα στοιχεία του Κ.Π με επιπρόσθετο πολιτισμικό φορτίο, (θα μπορούν να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας). Πρώτον, υπάρχει μια μεταφραστική μέθοδος, η οποία στοχεύει στο μέγιστο βαθμό γλωσσικής ισοδυναμίας, αλλά αποτυγχάνει στην πολιτισμική ισοδυναμία. Δεύτερον, υπάρχει μια μέθοδος η οποία ευνοεί την ισοδυναμία στο πολιτισμικό πεδίο με το τίμημα να υποβαθμιστεί η γλωσσική ισοδυναμία. Η διαφορά μεταξύ των δύο προσεγγίσεων μπορεί να εντοπιστεί με απόλυτη ακρίβεια – εάν βασιστούμε στη διαίσθηση – στον τρόπο με τον οποίο οι «πολιτισμικές πληροφορίες» του σχετικού στοιχείου του Κ.Π., εξετάζονται από τον μεταφραστή. Η επόμενη ενότητα παρέχει μια συστηματικότερη επεξεργασία αυτών των διαφορετικών τρόπων πολιτισμικής μετάβασης.

1.2.2 Όπως οι γλώσσες, έτσι και οι πολιτισμοί, συνιστούν ιδιαίτερα σύνθετα ιστορικά φαινόμενα, τα οποία εξελίσσονται συνεχώς λόγω των αλλαγών στο εξωτερικό τους περιβάλλον και τις εσωτερικές λειτουργικές ανάγκες τους. Ως αποτέλεσμα αυτού του ενδογενούς δυναμισμού, οι κώδικες των διαφόρων πολιτισμών εξελίσσονται μεμονωμένα και τείνουν να είναι έντονα ασυμβίβαστοι ή ανισομορφικοί. Το γεγονός

αυτό ενισχύεται όλο και περισσότερο, αν δεχτούμε ότι οι πολιτισμοί (όπως και οι γλώσσες) δεν αποτελούν δεξαμενές των μεμονωμένων στοιχείων, αλλά μάλλον περίπλοκα οργανωμένες δομές, των οποίων οι πολλαπλές εσωτερικές σχέσεις καθορίζουν την πολιτισμική σημασία κάθε στοιχείου. Όπως και με τη γλωσσική ανακωδικοποίηση, (βλ. ενότητα 1.1.2) αυτό προκαλεί πολλές δυσκολίες μεταφοράς.

Ο βαθμός που η διαγλωσσική μετάφραση φέρνει τον μεταφραστή αντιμέτωπο με την ανάγκη μεταφοράς πολιτισμικών εννοιών, μπορεί να ποικίλει αρκετά. Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η μεταφραστική διαδικασία πραγματοποιείται στα πλαίσια ενός ενιαίου, (αλλά δίγλωσσου) πολιτισμικού συστήματος, έτσι ώστε μια αλλαγή του γλωσσικού κώδικα να μην συνεπάγεται απαραίτητως και μια αλλαγή του πολιτισμικού κώδικα. Επιπλέον, μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε, ότι ορισμένες κεντρομόλες δυνάμεις στον δυτικό πολιτισμό μας, και στην όλο και αυξανόμενη παγκόσμια κλίμακα μαζικής επικοινωνίας, καταλύουν πολλά πολιτισμικά εμπόδια, τα οποία παλαιότερα ήταν δύσκολο να υπερνικηθούν. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι ζούμε στην πλανητική εποχή, την οποία οραματίστηκε ο Teilhard de Chardin. Επίσης, δεν θα έπρεπε να αγνοούμε τα αμέτρητα θέματα τοπικής πολιτισμικής διαφοροποίησης, τα οποία υπάρχουν και θα υπάρχουν για πάντα. Οι τεράστιες πολιτισμικές αποστάσεις ίσως να πρέπει να γεφυρωθούν ειδικά εάν συμπεριλαμβάνονται οι μη-Δυτικοί πολιτισμοί ή εάν παλαιότερα κείμενα χαρακτηρίζονται ως πολιτισμικώς εξωτικά, αν όχι πλήρως πεπερασμένα με το πέρασμα του χρόνου.

Οι διάφοροι πιθανοί τρόποι αντιμετώπισης των ασυμμετρικών σημείων μεταξύ του κώδικα του πολιτισμού πηγής και του κώδικα του πολιτισμού στόχου δείχνουν να είναι ανοικτοί στους μεταφραστές. Όπως μόλις υπέδειξα, υπάρχουν δύο βασικές στρατηγικές.

1.2.2.1 Μια πρώτη στρατηγική συνίσταται στην αντικατάσταση του Κ.Π. - των στοιχείων του κώδικα της Γ.Π. με τα στοιχεία του κώδικα της Γ.Σ, τα οποία απεικονίζουν βέλτιστα την πολιτισμική, παρά τη γλωσσική σημασία τους. Με άλλα λόγια, το στοιχείο του Κ.Σ. που προκύπτει εμπεριέχει μια *ανάλογη* πολιτισμική σημασία. Η σχετική του αξία μέσα στον κώδικα της Γ.Σ. αποτελεί τη βέλτιστη προσέγγιση της συγγενικής αξίας του αντίστοιχου Κ.Π. εντός του κώδικα του πολιτισμού πηγής. Ένα παράδειγμα θα διευκρινίσει αυτές τις αφηρημένες διατυπώσεις. Όπως προαναφέρθηκε ο Σαίξπηρ αναφέρει τα «υποδήματα που τρίζουν» στον *Βασιλιά Ληρ*, το οποίο στον ελισαβετιανό πολιτισμικό κώδικα, έφερε την συνυποδήλωση της

τελευταίας λέξης της μόδας. Η ολλανδική απόδοση «krakende schoenen» θα αναγνωριστεί διαισθητικά ως ένα λογικά ισοδύναμο ανάλογο σε γλωσσικό επίπεδο, εντούτοις θα αποτύγχανε να διατηρήσει την πολιτισμική σημασία της πρωτότυπης φράσης. Ένα πολιτισμικό ανάλογο, από την άλλη πλευρά, θα προσπαθούσε να καθιερώσει επακριβώς την κατά προσέγγιση ισοδυναμία στο πολιτισμικό πεδίο, εις βάρος, εάν αυτό κριθεί απαραίτητο του βαθμού της γλωσσικής ισοδυναμίας. Στο παράδειγμά αυτό θα μπορούσε ίσως να γίνει αντιληπτό μέσω μίας αναφοράς σε κάποιο επώνυμο ή γνωστό οίκο υποδημάτων της εποχής μας (του 20^{ου} αιώνα).

Το παράδειγμα που μόλις αναφέρθηκε, μας βοηθάει επίσης να καταλάβουμε ότι οι πολιτισμικές σημασίες δεν μπορούν να διαχωριστούν από τον πολιτισμικό κώδικα που τις δημιουργήσε, έτσι ώστε η αναλογία μεταξύ των πολιτισμικών σημείων που προέρχεται από διαφορετικούς κώδικες δεν μπορεί να είναι κάτι άλλο παρά μια χονδροειδής προσέγγιση. Ομοίως, (όπως με τα γλωσσικά ανάλογα) ίσως να είμαστε σε θέση να κάνουμε διαισθητικές δηλώσεις σχετικά με τη φύση της σχέσης που υφίσταται μεταξύ τους, αλλά αυτό απέχει παρασάγγας από μία ακριβή μέτρηση των βαθμών της πολιτισμικής ισοδυναμίας. Επομένως (όπως και με την επιλογή των γλωσσικών αναλόγων), η ανισομορφία των πολιτισμικών κωδίκων επιβάλλει αναπόφευκτα έναν σημαντικό βαθμό αυθαιρεσίας κατά την επιλογή των πολιτισμικών αναλόγων. Η μεταφραστική διαδικασία, αποτελεί και εδώ μία διαδικασία επιλογής, και είναι επομένως αδύνατο να χρησιμοποιηθεί ο όρος ισοδυναμία με την αυστηρή σημασία του. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι η επιλογή της δομικής θεματοποίησης των στοιχείων του κώδικα του πολιτισμού στόχου θεωρείται

πιθανώς το πιο ευαίσθητο ζήτημα που αντιμετωπίζει ο μεταφραστής ενός λογοτεχνικού κειμένου. Η λογική και η επικοινωνιακή αξία μπορούν, γενικά, να μετρηθούν με σχετική ευκολία και σχετική ακρίβεια ενάντια στην «κοινή χρήση» η οποία επικρατεί στην Γ.Π. και στη Γ.Σ. κατά τη διάρκεια της συγγραφής του Κ.Π. και του Κ.Σ. Πώς μπορεί όμως κανείς να μετρήσει την αξία των στοιχείων του χρόνου – μέρους – παράδοσης τα οποία περιλαμβάνονται στο Κ.Π; (Lefevere 1975 :100)

Ίσως για αυτό το λόγο οι περισσότερες σημερινές κανονιστικές θεωρίες έχουν την τάση να εκφράζουν δυσaréσκεια για τα πολιτισμικά ανάλογα. Μερικές φορές υποστηρίζεται ακόμη ότι η εφαρμογή της στρατηγικής των πολιτισμικών αναλόγων στερεί από τα Κ.Σ.

το δικαίωμα να φέρουν τον τίτλο του μεταφράσματος. Τα πολιτισμικά ανάλογα συχνά σχετίζονται με το περιεχόμενο του Κ.Π., το οποίο ο μεταφραστής απαιτείται να μεταβιβάσει σε πλήρη συμφωνία με τον «μεταφορά-αγωγό». Εάν ο μεταφραστής αρνηθεί να κάνει κάτι τέτοιο, το Κ.Σ. του πρέπει να ονομαστεί προσαρμογή και όχι μετάφραση. Ένας άλλος παράγοντας που μπορεί να εξηγήσει τη γενικά αρνητική αξιολόγηση των πολιτισμικών αναλόγων αποτελεί το γεγονός ότι ο ανθρώπινος νους τείνει να είναι μάλλον ευαίσθητος στην παρεμβολή διαφορετικών πολιτισμικών καταστάσεων. Συνήθως αποδοκιμάζουμε το «ανάρμοστο συνονθύλευμα των παλαιών και σύγχρονων πράξεων», (Tytler 1978: 265) δηλαδή το μπέρδεμα των ασυμβίβαστων πολιτισμικών πλαισίων. Δεν ξεχνάμε βεβαίως και την αρνητική συνυποδήλωση που φέρει η έννοια του αναχρονισμού. Για τον λόγο αυτό, τα πολιτισμικά ανάλογα συχνά προκαλούν δυσφορία, εκτός βέβαια αν, *ολόκληρο* το πολιτισμικό πλαίσιο του Κ.Π έχει αλλάξει ριζικά. Τελικά, συχνά επισημαίνω ότι τα ίδια τα πολιτισμικά ανάλογα έχουν μικρό χρόνο ζωής εξαιτίας των διαχρονικών αλλαγών εντός του κώδικα πολιτισμού στόχου. Όσο περισσότερες είναι οι αναφορές στο σύγχρονο πολιτισμό στόχο, τόσο πιο σύντομα το Κ.Σ. θα θεωρηθεί ξεπερασμένο.

1.2.2.2 Η δεύτερη μέθοδος μεταφοράς των πολιτισμικών σημασιών συνίσταται στην παραγωγή των πολιτισμικών *ομολόγων*. Στο επίπεδο της γλωσσικής ανακωδικοποίησης, η μέθοδος των ομολόγων χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι το γλωσσικό στοιχείο των Κ.Π., το οποίο υποβάλλεται σε μεταφραστική διαδικασία, αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως η μορφική μονάδα, (επίπεδο σημαινόντων) παρά ως μια σημασιολογική – λειτουργική ενότητα (επίπεδο σημαινόμενων). Ένας παράλληλος ορισμός ισχύει σε πολιτισμικό επίπεδο. Η διαφορά εντοπίζεται, φυσικά, στην ιδιαίτερη φύση των πολιτισμικών σημείων. Εάν ταχθούμε υπέρ της ερμηνείας του Hjelmlev ή του Barthes, τα πολιτισμικά σημαίνοντα ορίζονται βάσει *ολόκληρου* του γλωσσικού σημείου, στο οποίο προσαρτάται η πολιτισμική σημασία. Επομένως, όταν χρησιμοποιείται η μέθοδος των ομολόγων για τη μετάβαση των πολιτισμικών σημείων, η απόδοση του πρόσθετου πολιτισμικού σημασιολογικού περιεχομένου των σχετικών στοιχείων του Κ.Π. καθίσταται υποδεέστερη συγκριτικά με μία βέλτιστα ισοδύναμη απόδοση αυτών των στοιχείων γλωσσικά. Από την πλευρά των εμπλεκόμενων πολιτισμικών κωδίκων, είμαστε αντιμέτωποι με μια διαδικασία μορφικής *αντιγραφής*, στην οποία το σημασιολογικό περιεχόμενο του Κ.Π. ουσιαστικά αγνοείται. Κάτι τέτοιο ενδέχεται μερικές φορές να προκαλέσει διαφορούμενες καταστάσεις, ή ακόμα και σοβαρές

παρανοήσεις (πολιτισμικές *false cognates*²³), ειδικά εάν πρέπει να καλύψουμε μεγάλες πολιτισμικές αποστάσεις. Εντούτοις, δεν πρέπει να υποτιμήσουμε τις ικανότητες επίλυσης προβλημάτων των δεκτών των κειμένων. Στην περίπτωση του παραδείγματος των «υποδημάτων που τρίζουν» μία πολιτισμικά ομολόγη απόδοση (όπως το «*krakende schoenen*» στα ολλανδικά) πιθανόν να αποδειχθεί επικοινωνιακά αποτελεσματική, έστω κι αν θα είναι με έναν τρόπο λιγότερο άμεσο, δεδομένου ότι οι αναγνώστες ή οι θεατές του *Βασιλιά Αηρ* μπορούν να συγκεντρώσουν αρκετά στοιχεία από το συγκεκριμένο, έτσι ώστε να κατανοήσουν την σχετική πολιτισμική συνυποδήλωση. Τελικά, η συνολική επίδραση των πολιτισμικών ομολόγων συχνά περιορίζεται στην εισαγωγή μιας ορισμένης δόσης *εξωτικού τοπικού χρώματος* το οποίο δεν κωδικοποιήθηκε ως τέτοιο από τον συγγραφέα του Κ.Π., ούτε έγινε αντιληπτό από το σύγχρονο κοινό του. Ο παράγοντας αυτός του πληροφοριακού πλεονασμού μπορεί εν μέρει να υποβαθμίσει την τρέχουσα κριτική προτίμηση της μεθόδου των ομολόγων, σε αντίθεση με τα πολιτισμικά ανάλογα. Άλλα πιθανά αιτία αναπτύχθηκαν στο τέλος της προηγούμενης ενότητας (κύρος του πολιτισμού πηγής, κλπ.)

Όσο μπορούμε να ξεχωρίσουμε τους γλωσσικούς από τους πολιτισμικούς κώδικες, οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι μεταφραστές σε επίπεδο πολιτισμικής μεταφοράς έχουν προφανείς συνέπειες σε επίπεδο γλωσσικής μετάβασης και αντίστροφα. Οι συνέπειες αυτών θα αξιολογηθούν παρακάτω στην ενότητα 2. Σε αυτή τη φάση, μπορούμε κατά προσέγγιση να διακρίνουμε τις ακόλουθες μορφές αλληλεξάρτησης: τα γλωσσικά ανάλογα είναι επίσης και πολιτισμικά ανάλογα μέχρι το σημείο που τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κωδικοποιούνται γλωσσικά. Στο βαθμό που η πολιτισμική σημασία ενός στοιχείου του Κ.Π. δεν καλύπτεται από την γλωσσική της περιγραφή, τα πολιτισμικά ομολόγα συνυπάρχουν με τα γλωσσικά ανάλογα. Υπό τους ίδιους όρους, η παραγωγή των πολιτισμικών αναλόγων μπορεί να απαιτήσει ριζικές μετατοπίσεις στο γλωσσικό επίπεδο. Αυτές οι παρατηρήσεις μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε τουλάχιστον σε ένα σημαντικό συμπέρασμα: η εισαγωγή του πολιτισμικού επιπέδου, αν μη τι άλλο, έχει αυξήσει σημαντικά τον αριθμό των *πιθανών* Κ.Σ., τα οποία μπορούν να προκύψουν από ένα και μόνο Κ.Π. Στην επόμενη ενότητα πρέπει να εισαγάγω έναν ακόμα περίπλοκο παράγοντα.

1.3 Κειμενική ανακωδικοποίηση

²³ Είναι δύο λέξεις σε ίδιες ή διαφορετικές γλώσσες που έχουν παρόμοια μορφή και σημασία, έχουν όμως διαφορετικές ρίζες. (Σ.τ.Μ.)

1.3.1 Για να είναι μία λεκτική έκφραση επικοινωνιακά αποτελεσματική, οι μελλοντικοί δέκτες του μηνύματος, θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδώσουν τη σωστή γλωσσική σημασία σε οποιεσδήποτε από τις προτάσεις που συνθέτουν το μήνυμα και επομένως, θα πρέπει να μοιράζονται τον ίδιο γλωσσικό κώδικα με τον ομιλητή. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να κατανοούν επαρκώς τον πολιτισμικό κώδικα που χρησιμοποιείται προκειμένου να αποκρυπτογραφούν τις κωδικοποιημένες πολιτισμικές σημασίες των γλωσσικών σημείων. Μια τρίτη όμως διάσταση, παραμένει μέχρι σήμερα εντελώς άθικτη: παρανοήσεις και δυσκολίες στην επικοινωνία είναι βέβαιο ότι θα εμφανιστούν, εάν ο μελλοντικός δέκτης του κειμένου δεν είναι σε θέση να χειριστεί καλά τον κώδικα που διέπει την *χρήση* της γλώσσας. Η συμβολή αυτής της τρίτης διάστασης στο γενικό σημασιολογικό περιεχόμενο ενός κειμένου και η επίδραση που ασκεί στη μετάφραση, αποτελεί το θέμα της παρούσας ενότητας.

Σύμφωνα με το διάσημο τριαδικό σχήμα του Morris, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μελέτη ενός συστήματος σημείων όπως η γλώσσα, οφείλει να συνίσταται στην ανάλυση τριών ξεχωριστών συνόλων σχέσεων: εκείνων που υφίστανται μεταξύ των σημείων (*σύνταξη*), εκείνων (που υφίστανται) μεταξύ των σημείων και αυτών που σημαίνουν συμβατικά (*σημασιολογία*), και εκείνων που υφίστανται μεταξύ των σημείων και των χρηστών τους (*πραγματολογία*). Στις περισσότερες παραδοσιακές προσεγγίσεις της γλώσσας (και της λογοτεχνίας) το βάρος πέφτει κυρίως στα δύο πρώτα είδη σχέσεων. Ειδικά το πρώτο είδος σχέσεων έχει μελετηθεί εξονυχιστικά με τους μελετητές να στοχεύουν στην αναδημιουργία της εσωτερικής δομής των γλωσσών θεωρώντας την πρόταση τη βασική μονάδα ανάλυσης. Το τρίτο είδος σχέσεων εισήλθε στον τομέα των γλωσσικών σπουδών πολύ αργότερα. Το γεγονός ότι αντιλαμβανόμαστε πως η χρήση της γλώσσας δεν υπόκειται σε συγκεκριμένες κανονικότητες παρά μόνο στην ίδια την γλώσσα, και ότι η μελέτη των γλωσσών δεν μπορεί επομένως να περιοριστεί ή να υποβιβαστεί στην ανάλυση μεμονωμένων προτάσεων, που απομονώνονται από τα παρεκβατικά συγκείμενά τους, οφείλεται στους θεωρητικούς των γλωσσικών πράξεων, όπως ο John Austin και ο John Searle. Όταν αντιμετωπίζουμε το συνολικό γλωσσικό και καταστασιακό περιεχόμενο, διαπιστώνουμε ότι στην ομιλία και τη γραφή στην πραγματικότητα εμπλεκόμαστε σε τρεις διαφορετικές πράξεις. Αρχικά, κατασκευάζουμε και εκφέρουμε προτάσεις με μια ορισμένη δυνατότητα ερμηνείας (δηλ. την παραγωγή προτασικών σημασιών ή *λεκτικών πράξεων*). Ταυτόχρονα εκτελείται η επονομαζόμενη *προσλεκτική πράξη*, με την οποία

σκοπεύουμε η έκφρασή μας να αποτελέσει πράξη ισχυρισμού, επαίνου, απορίας, διαταγής, υπόσχεσης, προειδοποίησης, και ούτω καθεξής. Συχνά, εκτελούμε επίσης την αποκαλούμενη *ρητορική πράξη*, σκοπεύοντας να προκαλέσουμε αντιδράσεις στις πράξεις ή την ψυχική διάθεση του ακροατή, που υπερβαίνουν την απλή κατανόηση, όπως για παράδειγμα ο θυμός, ο εκφοβισμός, η καταδίκη, η αντίδραση και ούτω καθεξής. Το σημαντικό στοιχείο αυτών των διακρίσεων είναι ότι υποδεικνύουν την διαφορά μεταξύ των λέξεων και όσων μπορεί να κάνει κανείς με αυτές (βλ. τον τίτλο του βιβλίου του Austin «*πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*;» από το 1962). Μια τέτοια γλωσσική θεωρία, που αντιμετωπίζει τη χρήση της γλώσσας ως αναπόσπαστο τμήμα της ανθρώπινης επικοινωνίας, ο σκοπός του αποστολέα των κειμένων είναι σαφώς προγενέστερος της επιλογής του γλωσσικού μέσου.²⁴ Έτσι,

οι προσλεκτικές πράξεις δεν απορρέουν από τις λεκτικές πράξεις. [...] Η προσλεκτική πράξη, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση κάποιας πρότασης θεωρείται ότι επενδύει στην έκφραση αυτής της πρότασης με μια συγκεκριμένη προσλεκτική δύναμη. Η τριπλή διάκριση μπορεί έπειτα να αναφερθεί με τον ακόλουθο τρόπο: ο ομιλητής εκφέρει προτάσεις με συγκεκριμένη σημασία (λεκτική πράξη) και με μια συγκεκριμένη δύναμη (προσλεκτική πράξη) προκειμένου να επιτευχθεί μια ορισμένη επίδραση στον ακροατή (ρητορική πράξη). (Kempson 1977: 51).

Ως εκ τούτου, οι κανόνες που διέπουν τη χρήση της γλώσσας βρίσκονται σε υψηλότερη ιεραρχικά κλίμακα από τους ίδιους τους αυστηρά γλωσσικούς κανόνες. Λαμβάνοντας υπόψη την προσλεκτική δύναμη και την ρητορική επίδραση, αυτοί οι υψηλής ιεραρχίας κανόνες καθορίζουν συμβατικά ποια *γλωσσικά* σημεία και συνδυασμοί πρέπει να επιλεγθούν από τη συνολική δεξαμενή του γλωσσικού κώδικα. Καθώς επίσης, ποια επιπρόσθετα *υπεργλωσσικά* χαρακτηριστικά γνωρίσματα θα πρέπει να φέρει το μήνυμα. Αυτές οι συμβάσεις μπορούν να λειτουργήσουν σε διάφορα επίπεδα. Θα απαριθμήσω εν συντομία κάποιες από τις παραμέτρους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν: Η επιλογή των γραφικών και ορθογραφικών μηχανισμών (στη γραπτή επικοινωνία), η προτίμηση ή απόρριψη συγκεκριμένων γλωσσικών παραλλαγών, όπως η κοινωνιόλεκτος, η διάλεκτος, η ιδιόλεκτος, κλπ., η προτίμηση ή απόρριψη ορισμένων λεξιλογικών ή γραμματικών χαρακτηριστικών, η χρήση ιδιαίτερων αφηγηματικών

²⁴ Αυτό συνεπάγεται ότι κάποιες από τις επικρίσεις ενάντια στην αυστηρή ερμηνεία της γλώσσας ως κώδικα ισχύουν επίσης (και) για τη θεωρία των λεκτικών πράξεων. Βλ. π.χ. Easthope (1983: 9-10).

δομών, στρατηγικών επιχειρηματολογίας κλπ., η χρήση διαφόρων μέσων οργάνωσης κειμένων όπως οι τίτλοι, οι παράγραφοι, οι στροφές, τα κεφάλαια κλπ., η χρήση άλλων μηχανισμών διατήρησης της κειμενικής συνοχής και συμβάσεων όπως η αναφορά, οι δείκτες λόγου κλπ., η χρήση συγκεκριμένων μητρικών χαρακτηριστικών όπως οι κοινοτοπίες, οι τύποι, τα μοτίβα κλπ., η επιθυμία και ακριβής φύση των επιπρόσθετων μορφικών προτύπων όπως οι ηχητικές επαναλήψεις, το μέτρο, τα σχήματα λόγου, τα είδη λόγου κλπ., είδη διάδρασης (π.χ η δείξη) με άλλα σημειωτικά συστήματα (σε δραματικά κείμενα, σενάρια ταινιών, κινούμενα σχέδια, διαφημίσεις και όλα τα σχετικά). Αυτή είναι μια σχηματική και προσωρινή καταγραφή που όμως απεικονίζει εύστοχα τους πολλαπλούς τρόπους, με τους οποίους τα λεκτικά εκφωνήματα μπορούν να ξεχωρίσουν ως πραγματοποιήσεις συγκεκριμένων γλωσσικών πράξεων. Αξίζει να αναφέρουμε ότι κάποιες από τις παραμέτρους που απαριθμούνται σχετίζονται με πτυχές της γλώσσας που ανήκουν στο επίπεδο των σημαινόντων, όπως παραδείγματος χάριν πτυχές της ηχητικής δομής. Αυτή η σημαντικότητα των μορφολογικών ιδιοτήτων είναι χαρακτηριστικό των ποιητικών ή λογοτεχνικών γλωσσικών πράξεων, βλ. *παραπάνω*.

Όπως αναφέρθηκε, το ταίριασμα των τύπων των γλωσσικών δομών με τα διάφορα είδη της προσλεκτικής δύναμης είναι θέμα σύμβασης. Για παράδειγμα, μια ερώτηση όπως «γιατί να μην σταματήσουμε εδώ» στην Αγγλική

αποτελεί συνήθως μια προτροπή. Εάν μεταφραστεί στα επίσημα Εβραϊκά χάνει τη δευτεροβάθμια προσλεκτική δύναμή του, και λειτουργεί μόνο ως ερώτηση. (Blum-Kulka 1981: 93)

Το αγγλικό και το εβραϊκό σύνολο συμβάσεων που διέπουν την επιλογή και χρήση των γλωσσικών δομών τυγχάνει στο παραπάνω παράδειγμα να μην συμπίπτουν. Στο στενό γλωσσικό επίπεδο, η σημασιολογική αξία της εβραϊκής και αγγλικής πρότασης, μπορεί να είναι κατά προσέγγιση ισοδύναμη, όμως το συνολικό σημασιολογικό τους περιεχόμενο δεν θα ταυτίζεται εξαιτίας των διαφορετικών προσλεκτικών και ρητορικών δυνατοτήτων τους.

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι εκφράσεις (όπως η μεμονωμένη πρόταση στο προηγούμενο παράδειγμα) μπορούν να αναπτύξουν την πραγματολογική επίδρασή τους μόνο στα κειμενικά σύνολα στα οποία ανήκουν και επίσης επειδή πολλές από τις συμβάσεις που διέπουν τη χρήση της γλώσσας αναφέρονται στη συνολική κειμενική

σύνθεση των εκφράσεων, προτείνω το σύνολο των συμβάσεων, το οποίο έχω εξετάσει να ονομαστεί «κειμενικός κώδικας». Συνεπώς, οι διαφοροποιήσεις στην κειμενική οργάνωση είναι αυτές που αποσαφηνίζουν τα στοιχεία εκείνα που προσδίδουν σαφήνεια σε ένα νομικό κείμενο, μια επαγγελματική επιστολή, ένα έγγραφο συσκέψεων, μιας κωμωδίας ηθών ένα συμβολικό ποίημα και ούτω καθεξής. Οι ίδιοι παράγοντες μας βοηθούν να ξεχωρίσουμε όλους τους τύπους κειμένου από τον απλό συνδυασμό των συστατικών τους προτάσεων. Το κείμενο αναγνωρίζεται ως μια μοναδική σημασιολογική μονάδα με έναν ορισμένο βαθμό και είδος συνεκτικότητας. Μέσω των δεικτών του είδους θα χαρακτηριστεί μέλος ή σχεδόν μέλος μιας ιδιαίτερης κατηγορίας κειμένων. Αναλόγως, θα προκληθούν ορισμένες προσδοκίες στους δέκτες του κειμένου, που παρακινούνται να υιοθετήσουν την προδιάθεση για ευαναγνωσιμότητα που συμβατικά συμφωνεί με το σχετικό τύπο γλωσσικής πράξης.

Στους περισσότερους πολιτισμούς, μπορούμε να διακρίνουμε έναν λογοτεχνικό κώδικα, ως ειδικό υποκώδικα, εντός του συνολικού κειμενικού κώδικα. Αυτή η διάκριση μπορεί να γίνει και βάσει του ιδιαίτερου τύπου κειμενικής οργάνωσης, που επιβάλλεται στο γλωσσικό υλικό, και βάσει της συγκεκριμένης πολιτισμικής λειτουργίας που υποχρεώνει τα κείμενα να παρουσιάσουν: σε ένα λογοτεχνικό μήνυμα η εστίαση μετατοπίζεται στην κατασκευή του μηνύματος αυτού καθαυτού, συμπεριλαμβανομένων των μορφικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του, που είναι semanticized και γίνονται αναπόσπαστο τμήμα της συνολικής σημασίας του κειμένου (βλ. επίσης ενότητα 2). Αυτό το προσκήνιο της μορφής του μηνύματος συχνά συνεπάγεται ένα ιστορικό πλαίσιο άλλων συνηθισμένων λειτουργιών της χρήσης της γλώσσας, προκαλώντας μια ισχυρή αναταραχή στις συνήθεις μορφές του κειμενικού-γλωσσικού λόγου, κατά τον οποίο η πραγματική γλωσσική και κειμενική διατύπωση των μηνυμάτων είναι σχεδόν αυτοακυρωτική ή διαφανής, με το επικοινωνιακό ενδιαφέρον να εξυπηρετεί πιο πραγματολογικούς σκοπούς. Αυτό εξηγεί γιατί τα καλλιτεχνικά κείμενα φέρουν ένα τόσο υψηλό φορτίο πληροφοριών. Επίσης, συνεπάγεται ότι οι μηχανισμοί που χρησιμοποιεί ο λογοτεχνικός κώδικας δεν μπορούν να μελετηθούν επικερδώς, εάν συλλαμβάνονται ως αμετάβλητα, ή εάν η λογοτεχνική επικοινωνία θεωρείται εγγενώς διαφορετική από άλλα είδη λόγου. Η λογοτεχνική (αισθητική, καλλιτεχνική) λειτουργία ενός κειμένου μπορεί στην πραγματικότητα να αξιολογηθεί ορθώς μόνο σε αντίθεση με το δυναμικό υπόβαθρο του κειμενικού κώδικα ως όλο. Αυτή η ιστορική διάσταση εξηγεί, παραδείγματος χάριν πώς γίνεται τα κείμενα

να αποκωδικοποιούνται μερικές φορές ως λογοτεχνικά κείμενα, ακόμη κι αν αρχικά δεν κωδικοποιήθηκαν ως τέτοια, ή αντιστρόφως.

Προκειμένου να χρησιμοποιήσω τον όρο κώδικα σε μια συζήτηση λογοτεχνικών και μη-λογοτεχνικών κειμενικών συστημάτων, πρέπει ακόμη μια φορά να αντιμετωπίσω κάποια βασικά θεωρητικά προβλήματα. Ιδιαίτερος στα πλαίσια των λογοτεχνικών σπουδών, η εφαρμογή της έννοιας του κώδικα έχει προκαλέσει αυστηρή κριτική. Ο Fokkema (1985) παρουσιάζει μια προσεγμένη έρευνα όλων των πιθανών ενστάσεων, και έπειτα προσπαθεί συστηματικά να τις αντικρούσει. Εντούτοις, ακόμα κι αν τείνουμε να συμφωνήσουμε με τον ειρμό του επιχειρήματος του, κάποιες από τις διαψεύσεις του, υπολείπονται του στόχου τους. Για παράδειγμα, η αντίκρουση ότι οι αυστηροί κώδικες βασίζονται σε προγενέστερη συμφωνία μεταξύ αφετηρίας και άφιξης, ενώ δεν υπάρχει τέτοια συμφωνία μεταξύ συγγραφέα και αναγνωστών, «ακυρώνεται απορρίπτοντας» αυτό το προαπαιτούμενο και από το χαλαρό ορισμό του κώδικα (Fokkema 1985: 649)! Είναι, φυσικά, απλά αδύνατο να ακυρωθεί ικανοποιητικά η ένσταση. Οι διάφοροι συγγραφείς ακόμη και τα διάφορα έργα τείνουν να καθιερώσουν δικούς τους ιδιόλεκτους και το έργο τέχνης μονομερώς δημιουργεί τον δικό του κώδικα (αυτό-κωδικοποίηση). Πρέπει να έχουμε υπόψιν μας ότι ο Lotman (π.χ 1976: 127-131) περιγράφει ως πάλι τη σχέση μεταξύ του κώδικα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας και εκείνον που χρησιμοποιεί ο αναγνώστης. Όπως υποστηρίζει ο Culler (1976: 105)

η λογοτεχνία συνεχώς υπονομεύει, σατιρίζει και δραπετεύει από οτιδήποτε τείνει να εξελιχθεί σε έναν άκαμπτο κώδικα ή σε ρητούς κανόνες διερμηνείας.[...] Τα λογοτεχνικά έργα ποτέ δεν ακολουθούν κατά γράμμα τους κώδικες που τους καθορίζουν και αυτό είναι που κάνει τη σημειολογική διερεύνηση της λογοτεχνίας ένα τόσο βασανιστικό εγχείρημα.

Υπάρχουν κι άλλα προβλήματα. Αφενός θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει τις υποθέσεις που καθορίζουν τη διάκρισή μου μεταξύ του κειμενικού και του πολιτισμικού κώδικα - υποθέσεις, τις οποίες πολλοί κριτικοί της διακειμενικότητας δύσκολα θα αποδεχόταν. Αφετέρου, οι υποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες ο κειμενικός κώδικας θεωρείται εδώ διαφορετικός από τον γλωσσικό κώδικα είναι επίσης αμφισβητούμενες. Τελικά, όπως ο Roland Barthes και άλλοι μας κάνουν να πιστεύουμε,

δεν υπάρχει «καθαρός» λόγος ή «μηδενικός βαθμός» ρητορικής²⁵. Ακόμη, προς υπεράσπιση της απόφασής μου, θα μπορούσα να αναφερθώ σε ένα φαινόμενο, όπως η ποιητική αδεία (οι λογοτεχνικοί κώδικες μπορούν προφανώς να μην τηρούν ακόμη και τους πιο βασικούς γραμματικούς κανόνες) ή στη σαφή τάση των λογοτεχνικών και άλλων υποκωδίκων, έτσι ώστε να αγνοούν τα γλωσσικά σύνορα. Θα μπορούσα επίσης να αναφέρω και τις σημαντικές θεωρίες της Σχολής Tartu. Όμως, η καθοριστική εκτίμηση είναι ότι εν προκειμένω φαίνεται να υπάρχουν δύο ξεχωριστές μεταφραστικές μέθοδοι απόδοσης των κειμενικών σημείων του Κ.Π. Αυτές θα εξηγηθούν στις ενότητες 1.3.2.1 και 1.3.2.2 που ακολουθούν.

1.3.2 Το γεγονός ότι οι λεκτικές εκφράσεις υπόκεινται πάντα σε κάποια μορφή κειμενικής κωδικοποίησης σχετίζεται βεβαίως με τον μελετητή της μετάφρασης. Αυτό, εντούτοις δεν υπονοεί ότι μια εκτίμηση των «κειμενικών» ή των πραγματολογικών πτυχών του Κ.Π εξουδετερώνει, ή ακόμα και αφαιρεί τη μεσολάβηση των γλωσσικών και πολιτισμικών λειτουργιών μετάβασης. Επίσης, αυτό είναι που έχουν την τάση να αναμένουν οι γραμματολόγοι της μετάφρασης:

Η πρόθεσή μας είναι να αναπτύξουμε μια στρατηγική χειρισμού κειμένων και μεταφράσεών τους, η οποία προσπαθεί να αναπτύξει κριτήρια για μια αντικειμενική περιγραφή της θέσης και της λειτουργίας οποιουδήποτε χωρίου κειμένου μέσα σε ένα σύστημα αυτού του είδους, προκειμένου να παραχθούν επαρκείς μεταφραστικές οδηγίες ανάλογες με τον τύπο κειμένου. Βάσει μιας τέτοιας στρατηγικής, πρέπει να καταστήσουμε εφικτή την αντικατάσταση των ενστικτωδώς προσδιοριζόμενων αποφάσεων (τις οποίες η παραδοσιακή θεωρία της μετάφρασης χρειαζόταν απαραίτητως) με απλές διμερείς αποφάσεις. Αναλόγως, δεν πρέπει πλέον να χαρακτηρίζουμε τις μεταφράσεις ως «πολύ καλές», «πιο λυρικές», «μάλλον αδέξιες», ή «εξαιρετικές». Τελικά, πρέπει να υπάρχει μόνο «σωστή» ή «λανθασμένη» μετάφραση. (Wertheimer 1974: 43)

²⁵ Σημαίνει ότι ο Fokkema (1985: 646) σε ένα παρόμοιο συγκείμενο υποστηρίζει την υπόθεση ότι η σημασιολογία και το συντακτικό της λογοτεχνίας στην ολότητά τους (θα πρόσθετα επίσης, ο συνολικός κειμενικός κώδικάς μου) ανήκουν στην πραγματικότητα, στο πεδίο της γλωσσικής πραγματολογίας, δηλ. (στο πεδίο) της φυσικής γλώσσας. Αλλά ακόμα και αυτή η πρόταση, που όπως έχουν τα πράγματα αποτελεί πηγή έμπνευσης, θα αφήσει δυσαρεστημένους τους μελετητές εκείνους που αγανακτούν με την ίδια τη διάκριση μεταξύ γλωσσικής σημασιολογίας και γλωσσικής πραγματολογίας (π.χ. Haiman 1980: 342-348).

Τα μεταφραστικά προβλήματα στα οποία έχει γίνει ήδη αναφορά επιβαρύνονται από την εισαγωγή του κειμενικού παράγοντα. Μια πρώτη και πολύ σημαντική συνέπεια είναι ότι η κειμενική κωδικοποίηση του γλωσσικού υλικού συχνά εφοδιάζει τα κείμενα με έναν υψηλό βαθμό εσωτερικής δόμησης. Οι επιπλέον *ad hoc* κειμενικές σχέσεις επιβάλλονται στις ιεραρχικές σχέσεις που υφίστανται εντός των προτάσεων (γραμματική), και στις οριζόντιες σχέσεις που συνδέουν τις διάφορες προτάσεις (αλληλουχίες), οδηγώντας συχνά σε έναν υψηλό βαθμό ενδοκειμενικής σημασιολογικής πολυπλοκότητας. Η επίδραση αυτού του πρώτου παράγοντα θα συζητηθεί στην ενότητα 2.

Επιπρόσθετα, όπως στους γλωσσικούς και πολιτισμικούς κώδικες, οι κειμενικοί κώδικες μπορούν να περιγραφούν ως σύνθετα δίκτυα εσωτερικών λειτουργικών σχέσεων. Και πάλι, οι μεταφραστές και οι μεταφρασιολόγοι, δεν μπορούν παρά να αντιμετωπίσουν την έλλειψη αμοιβαίας εφαρμογής μεταξύ των κειμενικών κωδίκων, μεταξύ των οποίων, πρέπει να πραγματοποιηθεί η μετάβαση των κειμενικών γνωρισμάτων. Στην πραγματικότητα, το πραγματικό εύρος αυτής της ασυμμετρίας ενδέχεται να διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό (Lambert 1983a). Στην περίπτωση ορισμένων διεθνών παραδόσεων (γαλλικός Κλασικισμός κατά τον 18^ο αι., οι σύγχρονες αστυνομικές ιστορίες κλπ.), οι τοπικές διαφορές μπορεί να είναι αμελητέες. Γενικά, οφείλουμε να δεχτούμε ότι όποτε αλλάζει ο γλωσσικός κώδικας, θα υπάρχει επίσης ένας ελάχιστος βαθμός απόκλισης μεταξύ του κώδικα του Κ.Π. και του κώδικα της Γ.Σ. Αυτός ο ελάχιστος βαθμός αποτελεί το επακόλουθο του βαθμού *σύγκλισης* μεταξύ του πρωταρχικού, γλωσσικού κώδικα και του δευτερεύοντος, κειμενικού κώδικα, δεδομένου ότι οι κειμενικοί κώδικες τείνουν να βασίζονται σε ορισμένες φωνολογικές, γραμματικές, κλπ ιδιαιτερότητες του γλωσσικού κώδικα:

Η μορφική επιρροή της εθνικής γλώσσας σε δευτεροβάθμια συστήματα διαμόρφωσης αποτελεί ένα πραγματικό και αναμφισβήτητο γεγονός. Είναι σημαντικό κυρίως στην ποίηση. (Lotman 1976:20)

η, όπως υποστηρίζει ο Levý (1969: 39),

Die Sprache entwickelt oft schon aufgrund ihrer tektonischen Eigenschaften besonders günstige Voraussetzungen für bestimmte Kunstmittel.

Η ακριβής φύση του ασυμβίβαστου μεταξύ (των ζευγαριών) των κειμενικών κωδίκων ανήκει στην ερευνητική περιοχή των επιστημονικών κλάδων όπως η συγκριτική υφολογία, η συγκριτική κοινωνιογλωσσολογία, η συγκριτική κειμενολογία, η συγκριτική λογοτεχνία, η ανάλυση λόγου, η γραμματική του κειμένου, και ούτω καθεξής. Πρακτικοί περιορισμοί δεν μου επιτρέπουν να επεκταθώ σε αυτούς: τώρα θα ασχοληθούμε με τους πιθανούς τρόπους κειμενικής μεταφοράς.

1.3.2.1 Οι μεταφραστές, πιθανώς να έρθουν αντιμέτωποι με τα κειμενικά χαρακτηριστικά του Κ.Π, τα οποία είναι άγνωστα ή ασυνήθιστα στον κώδικα του Κ.Σ. Ίσως το Κ.Π. να ανήκει σε ένα είδος κώδικα Κ.Π., που είτε δεν υπάρχει στον κώδικα του Κ.Σ., είτε υπάρχει σε μια ελαφρώς διαφορετική μορφή (αποκλίνοντες δείκτες είδους) είτε σε μια εντελώς διαφορετική θέση. Καθώς φαίνεται, έχουμε δυο βασικές επιλογές που και πάλι μπορούν να χαρακτηριστούν από τις έννοιες της αναλογίας και ομολογίας. Η λύση των αναλόγων συνίσταται στη χρήση ενός υφολογικού χαρακτηριστικού, ενός δείκτη είδους, ενός τύπου κειμένων κλπ, τα οποία ανήκουν στον κώδικα του Κ.Σ και καταλαμβάνουν μια θέση σε αυτό απόλυτα ισοδύναμη με τη θέση που το αρχικό χαρακτηριστικό του Κ.Π. κατέχει μέσα στον κώδικα του Κ.Π. Κατά συνέπεια, ο Γάλλος μεταφραστής ενός σονέτου του Σαίξπηρ θα υιοθετούσε τη μορφή ενός ευρωπαϊκού σονέτου, παρά θα αντέγραφε τα μορφικά χαρακτηριστικά του Κ.Π. Λόγω της ανισομορφίας των εμπλεκόμενων κειμενικών κωδίκων, η αυστηρή ισοδυναμία μεταξύ τέτοιων μορφών είναι ανέφικτη και πρέπει να αποδεχτούμε ένα βαθμό απροσδιοριστίας, και ακολούθως την ισχυρή τάση (επιλογής) διαδικασιών να είναι και εδώ μονόπλευρη.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αξιόλογη προσπάθεια ανάπτυξης ενός καθολικού περιγραφικού μοντέλου αναφοράς, με το οποίο θα μπορεί κανείς να μετρά το βαθμό ισοδυναμίας μεταξύ της σχετικής αξίας των χαρακτηριστικών του Κ.Π. και του Κ.Σ στα πλαίσια του αντίστοιχου κειμενικού τους κώδικα. Σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς των γλωσσικών πράξεων παραδείγματος χάριν σε συγκεκριμένες γλωσσικές πράξεις μπορεί να θεωρηθεί ότι δεσμεύονται από τον πολιτισμό μόνο σε επιφανειακό επίπεδο, δεδομένου ότι μπορούν να αντιμετωπισθούν ως οι πραγματοποιήσεις ενός συνόλου βασικών κανόνων, οι οποίοι είναι καθολικοί. Αυτό θα δημιουργούσε τη θεωρητική δυνατότητα ενός κανόνα σύγκρισης. Όσον αφορά στα υφολογικά φαινόμενα, ο Σλοβάκος μελετητής František Miko επιχείρησε μια ενδιαφέρουσα προσπάθεια. Η θεωρία του σχετικά με την έκφραση, σύμφωνα με την

οποία τα ιδιαίτερα υφολογικά μέσα σε μια γλώσσα σχετίζονται με τις πιο αφηρημένες και καθολικές «ιδιότητες της έκφρασης», φαίνονται να παρέχουν

την αφετηρία για μια συστηματική αξιολόγηση των μετατοπίσεων της έκφρασης που εμφανίζονται σε μια μετάφραση, και διαμορφώνουν έτσι μια βάση για την αντικειμενική ταξινόμηση των διαφορών μεταξύ του μεταφράσματος και του πρωτοτύπου. (Popovič 1970: 84).

Εντούτοις, απομένει να δούμε εάν η οικουμενική θεωρία του Miko είναι εφαρμόσιμη στην πραγματικότητα. Κατά έναν διαφορετικό τρόπο, η θεωρία των πολυσυστημάτων της λογοτεχνίας και του πολιτισμού προσφέρει επίσης ορισμένα συγκριτικά κριτήρια, στα πλαίσια των οποίων παρέχει ένα εννοιολογικό μοντέλο για την ανάλυση των κειμένων, των κειμενικών χαρακτηριστικών και των κειμενικών μοντέλων στην ανάπτυξη των λογοτεχνιών και πολιτισμών. Μας επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε και ως εκ τούτου να συγκρίνουμε τους τύπους κειμένων και τα κειμενικά χαρακτηριστικά όσον αφορά στη θέση τους εντός του δυναμικού όλου του κειμενικού κώδικά τους. Για το λόγο αυτό προσφέρει κριτήρια όπως τα συντηρητικά έναντι των πρωτοποριακών, τα διαδοχικά έναντι των πειραματικών, τα υψηλά έναντι των χαμηλών, τα κανονιστικά έναντι των μη-κανονιστικών, τα γηγενή έναντι των εξωτικών, τα συστηματικά έναντι των μη-συστηματικών κλπ. Ακόμα κι αν κάποιος από τους σχετικούς επαγγελματίες κλίνουν προς μια οντολογική κατανόηση της αντίληψης των συστημάτων ή συμμετέχουν στην αναζήτηση των πολιτισμικών και μεταφραστικών καθολικών, κατά κανόνα ο προσανατολισμός της θεωρίας των πολυσυστημάτων είναι κατηγορηματικά ιστορικός παρά καθολικός. Αυτό που αποκαλύπτουν οι πολυσυστηματικές αναλύσεις των κειμενικών κωδίκων είναι ακριβώς η σύνθετη δομική οργάνωσή τους, η λειτουργική και δυναμική φύση τους και, ως εκ τούτου η αδυναμία τους να απλουστευθούν. Οποιαδήποτε ισοδυναμία μεταξύ των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του κώδικα των Κ.Π. και των ανάλογων του κώδικα των Κ.Σ. είναι επομένως, στην καλύτερη περίπτωση κατά προσέγγιση.

1.3.2.2 Μια *ομολογική* λύση στο πρόβλημα ασυμμετρίας του κειμενικού κώδικα συνίσταται στην άμεση αντιγραφή των χαρακτηριστικών του σχετικού σημείου του Κ.Π. Η κειμενική σημασιολογία του, η οποία είναι μια λειτουργία της συγγενικής του αξίας μέσα στο σύνολο του κώδικα Κ.Π., σχεδόν παραγκωνίζεται δεδομένου ότι

υπερτερεί των μορφικών χαρακτηριστικών του. Αυτή η μεταφραστική στρατηγική αποτελεί πρότυπο εκείνων των ευρωπαϊκών μεταφράσεων των *Σονέτων* του Σαίξπηρ, που προσκολλώνται στον αγγλικό έμμετρο λόγο και τις μετρικές συμβάσεις παρά τη διαφορετικότητα των αυτοχθόνων παραδόσεων συγγραφής σονέτων. Ένα παράδειγμα σε μικροδομικό επίπεδο θα ήταν η μετάφραση στα Εβραϊκά της αγγλικής ερώτησης «γιατί να μην σταματήσουμε εδώ;» σε ένα συγκεκριμένο όπου η προσληκτική δύναμη μιας προτροπής πυροδοτείται μέσω μιας πρότασης που είναι στο μέγιστο βαθμό ισοδύναμη συντακτικά. Μια τέτοια μετάφραση θα αποτύγγανε να μεταφέρει τις πραγματολογικές προεκτάσεις της πρωτότυπης πρότασης παρά ή πιο σωστά εξαιτίας, του βαθμού μορφικής (σε αυτή την περίπτωση συντακτικής) ισοδυναμίας δεδομένου ότι στα Εβραϊκά θα είχε τη μορφή της ερώτησης και όχι πια της προτροπής. Αντίστοιχα, το κειμενικό ομόλογο Κ.Σ. (ή το στοιχείο των Κ.Σ.) δεν θα καταφέρει να αντιπροσωπεύσει την κειμενική σημασιολογική αξία του αντίστοιχου του στο Κ.Π. Συνεπώς, το Κ.Σ. μπορεί να πάψει να είναι «κατάλληλο» δείγμα συγκεκριμένου είδους, να εισβάλλει στα όρια ενός άλλου είδους του κώδικα του Κ.Σ., ή ακόμα και να εξέλθει εντελώς από τις κατηγοριοποιήσεις είδους του κώδικα του Κ.Σ. συνολικά. Για τον λόγο αυτό, τα κειμενικά ομόλογα μερικές φορές απορρίπτονται από τις μεταφραστικές κανονιστικές θεωρίες:

Τα διάφορα είδη κειμενικής ποικιλίας δεν περιορίζονται εν μέρει σε μια γλώσσα ή έναν πολιτισμό, αλλά οι συνήθειες της κειμενοποίησης, τα γλωσσικά πρότυπα και η δομή συχνά διαφέρουν σημαντικά το ένα από το άλλο. Ως εκ τούτου, η καθιέρωση της ποικιλίας των κειμένων είναι αποφασιστικής σημασίας για τον μεταφραστή, ώστε να μην διακινδυνεύσει τη λειτουργική ισοδυναμία του κειμένου της Γ.Σ. υιοθετώντας τις συμβάσεις της Γ.Π. (ReiB 1981: 126)

2 Μεταφραστικό Πρόβλημα Δεύτερο: η Σύνθετη Οργάνωση των Μηνυμάτων

2.1 Στις προηγούμενες σελίδες η μετάφραση θεωρήθηκε μια διαδικασία τριπλής ανακωδικοποίησης, συγκεκριμένα στο γλωσσικό, πολιτισμικό και κειμενικό πλάνο.

Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι οι μη-τεχνητοί κώδικες αποδεικνύονται αμοιβαία αμείωτοι, εξέτασα το ερώτημα με ποιους τρόπους τα *εκάστοτε* σημεία του Κ.Π. θα ήταν, υπό αυτούς τους όρους, μεταβιβάσιμα στους κώδικες στόχου, παραδείγματος χάριν μέσω των ομολογών ή των ανάλογων. Κατά συνέπεια, εστίασα στη μετάβαση ενιαίων στοιχείων, όπως λεξιλογικά στοιχεία, γραμματικές δομές, πολιτισμικές αναφορές, υφολογικά σχήματα, γενικά χαρακτηριστικά και ούτω καθεξής. Εντούτοις, ενώ κάποια μεμονωμένα προβλήματα μετάβασης μπορούν ίσως να παραμερισθούν χάριν της σαφήνειας, οι μεταφραστές στην πραγματικότητα, προτιμούν να έρχονται αντιμέτωποι με *κείμενα* δηλαδή τμήματα διαλέξεων, τα οποία παρουσιάζουν έναν ορισμένο βαθμό συνοχής και διαμόρφωσης. Μέχρι το σημείο που αυτή η εσωτερική δομή είναι σύνθετης φύσης, ακολουθεί ότι η ερώτηση «πώς θα μεταφέρει ο μεταφραστής αυτό το ιδιαίτερο στοιχείο Κ.Π.» (το πρώτο μου μεταφραστικό πρόβλημα) προηγείται λογικά της ερώτησης «πώς θα οριοθετήσει ο μεταφραστής τις μονάδες μετάβασης»; Αυτή είναι μια πραγματικά ενοχλητική ερώτηση, δεδομένου ότι οι συγκριτικές αναλύσεις των μεταφρασμάτων και των πρωτοτύπων τους το καθιστούν σαφές ότι στην αναδρομική εξέταση

οποιαδήποτε οντότητα, σε οποιοδήποτε κείμενο-γλωσσικό επίπεδο και από οποιοδήποτε πεδίο, μπορεί σε γενικές γραμμές να αντιπροσωπεύσει ένα μεταφραστικό πρόβλημα σε σχέση με μια ορισμένη λύση στο Κ.Σ., ή αντίστροφα. (Toury 1985: 27)

Με άλλα λόγια, εάν τα προβλήματα που αφορούν στη μετάβαση των στοιχείων ενός ενιαίου Κ.Π. επιβάλλουν στον μεταφραστή να πραγματοποιήσει ορισμένες επιλογές, ο ίδιος ο προσδιορισμός τέτοιων ενιαίων προβλημάτων μετάβασης εξαρτάται από ένα προκαταρκτικό και εξίσου προβληματικό σύνολο επιλογών, που σχετίζεται με την απολεξικοποίηση του Κ.Π. Ευτυχώς, η γλωσσική και λογοτεχνική κριτική, μας έχουν παράσχει μερικά χρήσιμα εννοιολογικά εργαλεία και ιδέες για συζήτηση σχετικά με το πόσο καλά οργανωμένες δομές διαθέτουν τα κείμενα (συστήματα, λειτουργικές ιεραρχίες). Η δομημένη φύση των λεκτικών εκφράσεων έως το επίπεδο της πρότασης πάντοτε υπήρξε μια από τις σημαντικότερες αρχές της γλωσσολογίας, ενώ η Νέα κριτική,²⁶ και άλλα προσανατολισμένα στο κείμενο κινήματα των λογοτεχνικών

²⁶ Η Νέα κριτική (New Criticism) είναι μία θεωρία της λογοτεχνίας που αναπτύχθηκε στις Η.Π.Α μετά την δεκαετία του 1930. (Σ.τ.Μ.)

σπουδών και, πιο πρόσφατα, γλωσσικά κείμενα και σχετικές επιστήμες, έχουν επίσης στρέψει την προσοχή μας στις κειμενικές λειτουργίες ποικίλων ειδών συμπληρωματικών *infrasentential* και *suprasentential* σχεδίων που μπορεί να εμπλέκονται στον κειμενικό κώδικα.

Ο σύνθετος σχηματισμός και το γεγονός ότι τα κείμενα έχουν πολλά επίπεδα είναι πιθανό να επηρεάσουν με δυο τρόπους τις μεταφραστικές διαδικασίες ανακωδικοποίησης, ανάλογα με την ιεραρχική ή μη ιεραρχική χρήση των δομών που εμπλέκονται. Ένα κείμενο θα παρουσιάζει πάντοτε συγκεκριμένες ιεραρχικές δομές. Αυτές οι ιεραρχίες υπονοούν ορισμένες σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών οργάνωσης, και οι ίδιες δεν θα επιτρέψουν στον μεταφραστή να κινηθεί αυτόνομα σχετικά με τα προβλήματα μετάβασης σε κάθε κατηγορία. Τις περισσότερες φορές, παραδείγματος χάριν, είναι αδύνατον να παραχθούν γλωσσικά ισοδύναμα ζευγάρια μεταφράσεων προτάσεων που αντανακλούν εξ ολοκλήρου σε όλα τα γραμματικά επίπεδα, και παρουσιάζουν ισοδυναμία σε όλες τις κατηγορίες. Συνήθως, οι μεταφραστές που χρησιμοποιούν μια αναλογική μέθοδο πρέπει να μετακινούν την κλίμακα κατηγοριών, μεταφράζοντας άλλοτε σε παγκόσμιο επίπεδο, άλλοτε σε επίπεδο ομάδας, άλλοτε σε επίπεδο πρότασης και ούτω καθεξής:

Η ενότητα της μετάφρασης δεν μπορεί γενικά να καθοριστεί, αποτελεί όμως πάντα το μικρότερο τμήμα του πρωτοτύπου που παρέχει μια αποδεκτή ισοδυναμία σε ένα τμήμα του κειμένου της Γ.Σ. (Newmark 1981: 146)

Οι μεταφραστικές επιλογές στις διάφορες κατηγορίες γλωσσικής δομής είναι σαφώς ισχυρά αλληλοσχετιζόμενες. Τα πραγματικά προβλήματα όμως, αρχίζουν όταν συνειδητοποιούμε ότι τα Κ.Π. συχνά περιέχουν διάφορες συνυπάρχουσες δομές που δεν σχετίζονται η μια με την άλλη μέσα σε μια ενιαία ιεραρχία. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, δηλ. όταν η δομική διαμόρφωση του Κ.Π. διαφεύγει των κατηγοριών ενός ενιαίου ταξινομικού σχεδίου, η οριοθέτηση των εκάστοτε μεταφραστικών ενοτήτων θα είναι ανοιχτές σε έναν σημαντικό βαθμό απροσδιοριστίας. Όποτε ένα στοιχείο του Κ.Π. συμμετέχει σε περισσότερες από μια κειμενικές δομές που είναι σημασιολογικά αποτελεσματικές, οι μεταφραστές συχνά θα αναγκάζονται να πραγματοποιούν ορισμένες περιοριστικές επιλογές. Ήδη έχουμε έρθει σε επαφή με αυτό το φαινόμενο στην ενότητα 1.2: όταν ένα λεκτικό σημείο φέρει μια πολιτισμική έννοια πάνω από τη συμβατική γλωσσική έννοια του, η μέθοδος μετάβασης που επιλέγεται όσον αφορά στο

γλωσσικό σημείο, είναι καταδικασμένη να έχει τις επιπτώσεις της απόδοσης του πολιτισμικού σημείου και αντίστροφα: με άλλα λόγια, όταν τα στοιχεία του Κ.Π. εμφανίζονται ως κωδικοποιημένα και σε γλωσσικό και σε πολιτισμικό επίπεδο, οι μεταφραστικές επιλογές και των δύο (επιπέδων) τείνουν να είναι αναπόφευκτα αλληλοσχετιζόμενες, αναγκάζοντας τους μεταφραστές να ορίσουν τις προτεραιότητες τους. Η μεταφραστική διαδικασία εμφανίζεται και πάλι ως μια διαδικασία επιλογής.

2.2 Το φαινόμενο που μόλις περιγράφηκε είναι σημαντικό ιδιαίτερα όταν διακυβεύεται η μετάβαση των κειμενικών χαρακτηριστικών (βλ. ενότητα 1.3.2). Το φαινόμενο αυτό δημιουργεί ένα σημαντικότατο πρόβλημα στους μεταφραστές λογοτεχνικών κειμένων και μια καλή δικαιολογία για πολλούς εκ των μελετητών μετάφρασης για να ανακοινώσουν ότι η ποίηση είναι μη μεταφράσιμη.

Η λογοτεχνία και ιδιαιτέρως η ποίηση -έστω και αν η διάκριση μεταξύ ποίησης και πεζογραφίας δεν μπορεί να είναι ακριβής- στην πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από την ταυτόχρονη παρουσία διαφόρων οργανωτικών σχεδίων (γραμμή, μέτρο, ήχος, επαναλήψεις, σύνταξη, ισότοπα κλπ), τα οποία με διάφορους τρόπους ασκούν αλληλεπιδράσεις το ένα με το άλλο και ομοίως πράττουν με τα ελλοχεύοντα στρώματα της γλωσσικής και πολιτισμικής έννοιας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια ιδιαίτερα σύνθετη μονάδα, εντός της οποίας δεν είναι πλέον δυνατή η διάκριση μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινόμενων: και τα δυο ενσωματώνονται μέσα σε ένα ενιαίο σημείο, το οποίο αποτελεί την ιδανική παρουσίαση της μοναδικής κοσμοθεωρίας που ενσωματώνει. Αυτή η συμπαρουσία συγκρουόμενων δομών στα καλλιτεχνικά κείμενα αποτελεί ένα από τα κύρια θέματα συγγραφών της Σχολής Tartu των σημειωτικών της λογοτεχνίας:

Ο Lotman επιβεβαιώνει ότι οι προφανείς αποκλίσεις σε ένα έργο τέχνης είναι στοιχεία ενός ή περισσότερων άλλων συστημάτων (ή ερευνητικών κωδίκων) μαζί με αυτόν του πρωτοτύπου ή του παρασκηνιακού κώδικα. Πράγματι, όλες οι «αποκλίσεις» αυτού του είδους απεικονίζουν άλλα συστήματα, και αυτή η πολυσυστημικότητα θεωρείται υποχρεωτικό χαρακτηριστικό της τέχνης. Η επίδραση της τέχνης οφείλεται στην ένταση που προκύπτει από τη σύγκρουση της κατάταξης στοιχείων δύο (ή περισσότερων) συστημάτων. Αυτή η διαμάχη έχει ως στόχο την κατάρρευση του αυτοματισμού της αντίληψης και εμφανίζεται ταυτόχρονα σε όλα τα επίπεδα ενός -

φωνητικού, γραμματικού, λεξιλογικού, συνθετικού κλπ. έργου τέχνης. Τέτοιες διαμάχες παρατηρούνται συχνά μεταξύ των διαφορετικών οργανωτικών επιπέδων ενός έργου. Ένα πασίγνωστο παράδειγμα είναι αυτό του ποιητικού enjambment,²⁷ όπου η σημασιολογική μονάδα δεν καταφέρνει να συμπέσει με την μορφολογική μονάδα της ποιητικής γραμμής. (Lotman 1976: xv)

Συνεπώς, σύμφωνα με τον Lotman, η πολύ-συστημικότητα των λογοτεχνικών έργων τέχνης, είναι αυτή που τους αποδίδει τη δομική τους ενότητα, το μοναδικό παρουσιαστικό τους, το υψηλό περιεχόμενο πληροφοριών τους, την ιδιαίτερη «ενέργειά» τους, και εν τέλει την μοναδικότητά τους. Ο Lotman δεν δημοσίευσε ποτέ εκτενείς παρατηρήσεις σχετικά με το πρόβλημα της λογοτεχνικής μετάφρασης, όμως η ξεκάθαρη παρατήρηση που ακολουθεί σηματοδοτεί προς ποια κατεύθυνση θα τον οδηγήσει ή θεωρία του σχετικά με τα καλλιτεχνικά κείμενα:

Les difficultés fondamentales de traduction d'un texte littéraire sont dues à [...] la nécessité de restituer les liaisons sémantiques qui apparaissent, spécialement dans un texte poétique, aux niveaux phonologique et grammatical. S'il n'était question, au niveau phonologique, que de reproduire des harmonies imitatives, des allitérations ou autres choses de ce genre, les difficultés seraient bien moindres. Mais les connexions sémantiques spécifiques qui apparaissent en vertu du *changement*, dans un texte poétique, du rapport entre l'enveloppe sonore du mot et sa sémantique, de même que la sémantisation di niveau grammatical, semblent ne pouvoir être soumis à une traduction exacte. (Lotman 1973: 16)

Σύμφωνα με μια τέτοια συστημική σύλληψη κειμένων, τα εκάστοτε συστατικά στοιχεία ενός κειμένου εισάγονται σε έναν αριθμό *ad hoc* σχέσεων μαζί με άλλα στοιχεία κειμένων (Toury 1980: 95-96). Σύμφωνα με τον Lotman, αυτές οι σχέσεις μπορούν να τροποποιήσουν σημαντικά τη σημασιολογία οποιουδήποτε στοιχείου κειμένων από το σύννηθες σημασιολογικό φορτίο της. Ένα πολύ απλό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της ειρωνείας, η οποία δείχνει ότι σε ένα κείμενο μπορεί μια

²⁷ Enjambment στην ποίηση σημαίνει το σπάσιμο μιας πρότασης ή φράσης στο τέλος μιας γραμμής ή ανάμεσα σε δυο στίχους. Ο όρος είναι άμεσα συνδεδεμένος με το Γαλλικό enjambment. (Σ.τ.Μ.).

λέξη να σημαίνει ακόμη και ακριβώς το αντίθετο από αυτό που θα περιμέναμε (να σημαίνει), λόγω της αξίας της μέσα στον γλωσσικό κώδικα. Αναλογιστείτε τι συμβαίνει στην ομιλία του Antony στον Ιούλιο Καίσαρα με την έννοια της λέξης «αξιότιμος», σκηνή III.ii. Παρομοίως, η χρήση αρχαϊζουσων λέξεων σε ένα κείμενο μπορεί να προορίζεται είτε ως δείκτης υψηλού ύφους, είτε ως μηχανισμός διακωμώδησης ενός τέτοιου ύφους. Μπορεί, και στις δυο περιπτώσεις να είχαν χρησιμοποιηθεί τα ίδια στοιχεία του καταλόγου του γλωσσικού κώδικα. Η διάκριση εντοπίζεται μόνο στο διαφορετικό σύμπλεγμα των κειμενικών σχέσεων, εντός του οποίου εισέρχονται οι λέξεις.

Κατά συνέπεια, είναι λογικό να εισαγάγουμε μια διάκριση ανάμεσα στη σημασιολογία ενός στοιχείου που περνάει κανονικά από το έδαφος της σχεσιακής θέσης του μέσα στον *κώδικα*, στον οποίο ανήκει, και ανάμεσα στη σημασιολογία που αναπτύσσει μέσα στις ακριβείς *κειμενικές* σχέσεις, στις οποίες ενσωματώνεται. Στην πραγματικότητα, αυτή η διάκριση έλαβε χώρα πριν πολλά χρόνια από τον Ρώσο φορμαλιστή²⁸ Τυνjamov (1971 [1927]). Αν χρησιμοποιήσουμε τους όρους του ίδιου του Τυνjamov, το *autofunction* και το *synfunction*, οδηγούμαστε στην ακόλουθη διατύπωση: το *autofunction* ενός στοιχείου που ανήκει σε ένα λογοτεχνικό έργο (δηλ. η σχεσιακή αξία αυτού του στοιχείου μέσα στον κώδικά του) δεν συμπίπτει απαραίτητως, και σε κάθε συγκεκριμένη κειμενική περίπτωση είναι κατώτερο από το *synfunction* του (δηλ. τη σχεσιακή του αξία στο εμπλεκόμενο λογοτεχνικό κείμενο). Η διαφορά μεταξύ των δυο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην πρακτική της λογοτεχνικής μετάφρασης, όπως επίσης και στην μεταφραστική θεωρία: ένα νέο ζήτημα εισήχθη στον τομέα.

Όλα όσα υποστηρίχθηκαν στις προηγούμενες ενότητες σχετικά με τη (λογοτεχνική) μετάφραση βασίστηκαν στην *autofunctional* άποψη. Οι υποθέσεις που υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα αυτήν την προσέγγιση, μπορούν να παραφραστούν ως εξής: η πλεονασματική αξία που αντιπροσωπεύει το *synfunction* ενός στοιχείου Κ.Π., αναφορικά με το *autofunction* του, συνιστά τις δομικές σχέσεις, τις οποίες επεξεργάζεται το εμπλεκόμενο στοιχείο Κ.Π., μαζί με τα άλλα σημεία που συνιστούν το Κ.Π. Έπειτα, στο σημείο που ο μεταφραστής καταφέρνει να βρει τα αντίστοιχα στοιχεία στόχων, τα οποία περιέχουν τα ισοδύναμα *autofunction* εντός των κωδίκων

²⁸ Ο Ρωσικός φορμαλισμός είναι μία θεωρία της λογοτεχνίας που εμφανίστηκε στη Ρωσία στις αρχές του εικοστού αιώνα. Τα μέλη της ονομάζονταν φορμαλιστές. Ένας από αυτούς ήταν και ο Τυνjamov. (Σ.τ.Μ.)

στόχου, θα προκύψουν αυτόματα στο Κ.Σ. τα ίδια σύνολα δομικών σχέσεων. Ακολούθως, τα synfunctions του Κ.Π. θα διατηρηθούν. Εν ολίγοις, εάν τα εκάστοτε στοιχεία μπορούν από μόνα τους να αποδοθούν ισοδύναμα, το εννοιολογικό πλεόνασμα που προκύπτει από την αλληλεπίδραση των στοιχείων του Κ.Π. θα αναπαραχθεί στο Κ.Σ.: εάν ο μεταφραστής φροντίσει τα autofunctions, τότε τα synfunctions θα είναι από μόνα τους σωστά.

Ενώ αυτό το επιχείρημα είναι αναμφίβολα σωστό ως έχει, οι βάσεις στις οποίες στηρίζεται, είναι αναμφισβήτητα άκρως ουτοπικές. Ας ξεκινήσουμε με το πρώτο μας μεταφραστικό πρόβλημα: η αναζήτηση των εκάστοτε στοιχείων των Κ.Π. με μια περισσότερο ή λιγότερο ισοδύναμη σημασιολογική αξία στους κώδικες στόχου, περιτριγυρίζεται από θεμελιώδεις δυσκολίες. Στη λογοτεχνική μετάφραση αυτά τα προβλήματα χειροτερεύουν ακόμα περισσότερο. Μέχρι τώρα, μας απασχόλησε κυρίως η (βέλτιστη) μεταφορά εννοιών των Κ.Π. (σημασιολογικές αξίες). Ακόμη, φαίνεται ότι οι εσωτερικές κειμενικές σχέσεις που διαφοροποιούν τα synfunctions από τα autofunctions βασίζονται επίσης στις καθαρά *μορφολογικές* ιδιότητες των συστατικών του κειμένου, παραδείγματος χάριν των ακουστικών χαρακτηριστικών τους. Πράγματι, κατά ένα μεγάλο μέρος η διαφοροποίηση μεταξύ του autofunction και του synfunction εναπόκειται ακριβώς στη συζήτηση περί σημασιολογίας τέτοιων μορφολογικών χαρακτηριστικών. Αυτό σημαίνει ότι ο μεταφραστής θα έπρεπε να κοπιάσει εξίσου για τη βέλτιστη ισοδυναμία και στο επίπεδο των σημαινόμενων, αλλά και (στο επίπεδο) των σημαινόντων. Εντούτοις, αυτές οι δύο απαιτήσεις είναι ασυμβίβαστες λόγω της πασίγνωστης αρχής ότι οι σχέσεις μεταξύ των σημαινόντων και των σημαινόμενων στη φυσική γλώσσα είναι βασικά αυθαίρετες. (βλ. επίσης κεφάλαιο 2, ενότητα 1.2). Κατά συνέπεια, ενδεχομένως να προβλέψουμε μια «πεζή μετάφραση», η οποία εξασφαλίζει μια περισσότερο ή λιγότερο ισοδύναμη απόδοση ενός ποιήματος του Σαίξπηρ, από την άποψη των σημασιολογικών autofunctions των διαφόρων γλωσσικών συστατικών της. Ενδεχομένως να προβλέψουμε επίσης μια «ποιητική μετάφραση», η οποία εξασφαλίζει μια δίκαιη αναπαραγωγή των φωνολογικών και προσωδικών σχεδίων του πρωτοτύπου. Η δυσκολία όμως ξεκινά, όταν έχουμε ως στόχο την ανακωδικοποίηση του κειμένου του Σαίξπηρ, με τέτοιο τρόπο ώστε να αναπαραχθούν οι ακριβείς κειμενικές *αλληλεπιδράσεις* μεταξύ των διαφόρων σχεδίων του δηλ. των synfunctions του.

Τι μπορούν να κάνουν οι μεταφραστές όταν έρχονται αντιμέτωποι με ένα τέτοιο περίπλοκο κείμενο; Σε γενικές γραμμές φαίνεται να υπάρχουν δυο βασικές επιλογές. Αρχικά, μπορεί ο μεταφραστής να επιλέξει να αποφύγει συγκεκριμένες δομές του Κ.Π.,

ή ακόμα και ολόκληρα επίπεδα της δομιστικής του Κ.Π., προκειμένου να εξασφαλίσει τη βέλτιστη ευρυχωρία με σκοπό τη βέλτιστη μεταφορά των στοιχείων και δομών του Κ.Π. σε άλλα επίπεδα. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της προσέγγισης είναι μια πεζή μετάφραση, η οποία απλά εγκαταλείπει από την αρχή κάθε ελπίδα απόδοσης των σχεδίων του ήχου και των στίχων του Κ.Π., προκειμένου να στρέψει όλη της την προσοχή στο λεξιλόγιο και τη γραμματική των Κ.Π. Η προσέγγιση αυτή δεν θα καταφέρει βέβαια να μεταφέρει τις synfunctional πολυπλοκότητες του Κ.Π. Ο δεύτερος τύπος στρατηγικής χαρακτηρίζεται από την προθυμία του μεταφραστή να εγκαταλείψει τη συνολική άποψη των εκάστοτε σημείων του Κ.Π. και των autofunctions τους. Στην πραγματικότητα, θα ακολουθήσει την αντίστροφη διαδικασία: προσπαθεί να καθορίσει τα λειτουργικά synfunctions στο Κ.Π. και να μεταφέρει *αυτά* παρά να μεταφέρει τα εκάστοτε γλωσσικά, πολιτισμικά και κειμενικά σημεία των Κ.Π., από την αλληλεπίδραση των οποίων καθορίζονται. Σύμφωνα με την (κανονιστική) διατύπωση του Z. Klemensiewicz:

Das Original sollte als ein System und nicht als eine Summe von Elementen betrachtet werden, als organische Ganzheit und nicht als eine mechanische Ansammlung von Elementen. Die Aufgabe des Übersetzers besteht weder darin zu reproduzieren, noch darin, die Elemente und Strukturen des Originals umzuformen, sondern darin, ihre Funktion zu erfassen und solche Elemente und Strukturen der eigenen Sprache anzuwenden, die, soweit wie möglich, deren Ersatz und Gegenwert mit der gleichen funktionalen Eignung und Wirksamkeit sein Könnten. (παρατέθηκε από τον Levý 1969: 21-22)

Η ολιστική στρατηγική στοχεύει στη μεταφορά των κειμενικών-λειτουργικών *συστάδων* των χαρακτηριστικών, προκειμένου να υποθέσει ότι η ισοδύναμη μεταφορά των εκάστοτε χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των κειμένων θα παραγάγει μια επίσης ισοδύναμη synfunctional ενότητα. Αυτή είναι έπειτα η βασική ιδέα, (που κρύβεται) πίσω από την παραδοσιακή άποψη ότι η ποίηση δεν μπορεί να μεταφραστεί, αλλά μόνο να αναδημιουργηθεί. Αύτη είναι μια πεποίθηση, την οποία δύσκολα θα δεχτούμε ως έχει, εξαιτίας της περιορισμένης της σύλληψης της μετάφρασης (βλ. *παραπάνω*), περιέχει όμως μια δόση αλήθειας. Κατά συνέπεια, οφείλουμε να δεχθούμε την πιθανότητα ότι η απόδοση δυο τεμνόμενων δομικών σχεδίων του Κ.Π. που δεν είναι βέλτιστα ισοδύναμες από την άποψη του autofunction, μπορεί ακόμα να καθιερώσει μια κατά προσέγγιση σχέση ισοδυναμίας στο επίπεδο του synfunction μεταξύ του Κ.Π.

και του Κ.Σ. Θέτοντάς το διαφορετικά, οι σημασιολογικές μετατοπίσεις από την άποψη των *συστατικών σημείων* του Κ.Π. καταφέρνουν υπό ορισμένους όρους να είναι προαπαιτούμενες για την καθιέρωση ενός μεγαλύτερου μέτρου ισοδυναμίας στο επίπεδο του Κ.Π. και του Κ.Σ. ως *macrosigns*.

Δυστυχώς, όλοι αυτοί οι τύποι είναι πολύ αφηρημένοι, και, εντούτοις πολλοί από αυτούς μπορούν να συστηματοποιήσουν τις κοινές διαισθήσεις, μέχρι τώρα όμως δεν υπάρχει κανένας τρόπος εξέτασης της ισχύς τους στην παρατηρησιακή πραγματικότητα. Πρώτον και κύριον, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιο όργανο για τη διϋποκειμενική μέτρηση των βαθμών της *synfunctional* ισοδυναμίας. Από αυτή την άποψη, οι μεταφραστικές σπουδές εξαρτώνται από μια προκαταρκτική θεωρία, του (λογοτεχνικού) κειμένου, δηλ. μια θεωρία που μπορεί να εξηγήσει ακριβώς τον τρόπο με τον οποίο οι δομικές σχέσεις προσθέτουν, ή τροποποιούν στα κείμενα τη σημασιολογία που ανήκει ξεχωριστά στα διάφορα συστατικά σημεία του κειμένου λόγω της αξίας τους μέσα στον κώδικά τους.

Σε αυτές τις παραγράφους που αναφέρονται στο πρόβλημα της ποιητικής μετάφρασης έχω εξετάσει μερικά αρκετά δύσκολα και ίσως αμφιλεγόμενα ζητήματα. Ελπίζω ότι όλο αυτό δεν έχει δημιουργήσει τη λανθασμένη εντύπωση ότι η ποίηση πρόκειται να αντιμετωπισθεί ως κάτι ουσιαστικά διαφορετικό από τη συνηθισμένη γραφή, ίσως ακόμη και κάτι ευγενέστερης φύσης, και ότι αντίστοιχα ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο συνολικά διαφορετικές μορφές και ιδιότητες της μετάφρασης, της λογοτεχνικής μετάφρασης και της κοινής μετάφρασης, αντίστοιχα. Αντιθέτως, οι διακρίσεις μεταξύ του πιο σύνθετου όλων των ποιητικών κειμένων και του πιο στοιχειώδους κειμένου πεζογραφίας είναι βαθμιαίες, και υπό αυτή την έννοια η συνάφεια του δεύτερου μεταφραστικού μας προβλήματος, είναι μεταβλητή. Εντούτοις, κατά κάποιον τρόπο, η ανωτέρω συζήτηση σχετικά με τις πολύ ακραίες περιπτώσεις σύνθετης δόμησης κειμένου ταιριάζει απόλυτα στο παρόν συγκεκριμένο, δεδομένου ότι μας παρέχει ένα εύστοχο συμπέρασμα στις ενότητες 1 και 2, στο σημείο που φαίνεται να απομακρυνόμαστε περισσότερο από ποτέ από τις προκαθορισμένες άψογες διαδικασίες μετάβασης που μας είχε υποσχεθεί η μεταφορά ανακωδικοποίησης.

3 Μερικά Συμπεράσματα

3.1 Τύποι μεταφραστικών σχέσεων

Με βάση τα επιχειρήματα της δομιστικής παράδοσης έχω προσπαθήσει να αποδείξω ότι η μετάφραση, δεν μοιράζεται ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά με τις διαδικασίες της τεχνικής της ανακωδικοποίησης. Φαίνεται ότι μπορούμε να αποκτήσουμε μια κάπως πιο ξεκάθαρη εικόνα των διαφορών μεταξύ των δύο, μέσω ενός επιπλέον προσδιορισμού σχετικά με την ποικιλία των μεταφραστικών σχέσεων, όπως προκύπτει στην «πραγματική» μετάφραση, σε αντιδιαστολή με τον ενιαίο τύπο σχέσεων Κ.Π.- Κ.Σ, ο οποίος θα εντοπιστεί στην περίπτωση της αυστηρής ανακωδικοποίησης. Θα πρέπει να έχουμε ένα σύστημα ταξινόμησης ικανό να μας παρέχει μια εννοιολογική γνώση σχετικά με τα διάφορα είδη αλλαγών και μη-αλλαγών, που μπορεί να διακριθούν στις διαδικασίες μετάβασης μεταξύ δυο συστημάτων, έτσι ώστε να είναι δυνατή μια τέτοια σύγκριση. Όπως είναι λογικό, ένα τέτοιο γενικό σύστημα κατηγοριών μετασχηματισμού είναι άμεσα προσβάσιμο. Έχω κατά νου την αντικατάσταση, την επανάληψη, την διαγραφή, την προσθήκη, και την εναλλαγή, κατηγορίες που ήδη χρησιμοποιήθηκαν από τους αρχαίους ρήτορες πολλούς αιώνες πριν, και είχαν πρόσφατα ανακαλυφθεί εκ νέου, από τη σύγχρονη γλωσσολογία (π.χ. Noam Chomsky) και τη λογοτεχνική θεωρία (π.χ. ρορονιτς 1976, Van Gorp 1978).

Θα προχωρήσω τώρα στη σύντομη εξέταση καθεμιάς από αυτές τις πέντε κατηγορίες μετασχηματισμού. Θα προκύψει ότι η πρώτη από αυτές, δηλ. η αντικατάσταση, είναι η μοναδική που εμφανίζεται στις αυστηρές διαδικασίες της ανακωδικοποίησης. Στη μετάφραση, από την άλλη πλευρά, καμιά από αυτές δεν μπορεί να αποκλειστεί. (Van den Broeck 1984/1985: 132-134).

3.1.1 Στην αντικατάσταση το σχετικό στοιχείο Κ.Π. αντικαθίσταται από ένα στοιχείο του κώδικα στόχου, το οποίο χαρακτηρίζεται από μια περισσότερο ή λιγότερο ισοδύναμη σχεσιακή αξία, η οποία ταιριάζει με αυτό που μέχρι τώρα έχει συζητηθεί ως η αναλογική αρχή.

Στην αυστηρή ανακωδικοποίηση όλες οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων των Κ.Σ. και των αντίστοιχων στοιχείων των Κ.Π. τους, εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία. Επιπλέον, εξαιτίας της δομικής συμμετρίας μεταξύ των εμπλεκόμενων κωδίκων, ικανοποιούν πλήρως τα κριτήρια της μαθηματικής ισοδυναμίας. Όμως στη μετάφραση

των μη- τεχνητών κωδίκων η αυστηρή ισοδυναμία εμφανίζεται μόνο σε έναν πολύ περιορισμένο αριθμό περιπτώσεων. Οι λειτουργικές καθολικές σημασιολογικές θεωρίες, που θα μπορούσαν να δράσουν ως *tertium comparationis* και να επιλέξουν ξεκάθαρα το πλησιέστερο σχεδόν- ισοδύναμο στοιχείο για κάθε Κ.Π. δεν υπάρχουν. Με τη μη- τεχνητή ανακωδικοποίηση επομένως, η αναλογία θεωρείται μια ελαστική έννοια. Ορισμένες αντικαταστάσεις υπό συγκεκριμένους όρους θα υπάρξουν ώστε να αποτελέσουν έναν υψηλότερο βαθμό ισοδυναμίας, και να κριθούν επιεικέστερα ή με καλύτερα ανάλογα από άλλα, τέτοιες αποφάσεις όμως, είναι εν γένει καταδικασμένες να έχουν σχεσιακή θέση. Αυτό που περιπλέκει την εικόνα είναι ότι η ισοδυναμία του autofunction πρέπει ίσως να παραβιαστεί, χάριν της ισοδυναμίας του synfunction, ιδιαίτερα στη λογοτεχνική μετάφραση.

3.1.2 Οι τέσσερις τύποι σχέσεων που ακολουθούν παρουσιάζονται ως χαρακτηριστικά της ανακωδικοποίησης, με την ευρύτερη μόνο έννοια της λέξης (μετάφραση).

Στην επανάληψη, το στοιχείο του Κ.Π. δεν αντικαθίσταται αλλά μάλλον επαναλαμβάνεται ή μεταφέρεται άμεσα από το Κ.Π. στο Κ.Σ. Κάποια από αυτά ή όλα τα μορφολογικά χαρακτηριστικά αναπαράγονται στο Κ.Σ. ανεξάρτητα από τις εκτιμήσεις της μέγιστης σημασιολογικής ισοδυναμίας. Αυτό αντιστοιχεί με την επονομαζόμενη ομολογιακή αρχή. Όπως έχει ήδη παρατηρηθεί, η σχεσιακή παραμέληση του στη σημασιολογία των Κ.Π. μερικές φορές θεωρείται σοβαρό ελάττωμα, ειδικά στο επίπεδο της γλωσσικής ανακωδικοποίησης:

Πώς αποδυναμώνει τη σημασιολογική ταυτότητα η υπερβολική πίστη σε ένα μορφολογικό ταίριασμα μοντέλου; Αυτό το μοντέλο εξισώνει τη μετάφραση με το συσχετισμό των σημείων έναντι των κωδίκων, μη έχοντας λάβει υπόψιν του τις διάφορες δομικές σχέσεις μεταξύ του σημείου και των άλλων σημείων στους αντίστοιχους κώδικες. Με άλλα λόγια, αυτό το μοντέλο θεωρεί ότι υπάρχει ισοδυναμία μεταξύ των εκάστοτε σημειωτικών στοιχείων, και των κανόνων που διέπουν τον επανασυνδυασμό τους σε υψηλότερες γλωσσικές ενότητες, και δομικές και σημασιολογικές. Οι μορφολογικές-λειτουργικές ισοδυναμίες μπορεί ενδεχομένως να βρεθούν, εντούτοις εκείνες διαμορφώνονται διαφορετικά στους αντίστοιχους κώδικες τους, αποδυναμώνοντας την αναπαραγωγή της έννοιας αυτού του μοντέλου. (Siskin 1987: 131-132)

Εντούτοις, προκειμένου να σταθεροποιηθεί αυτή η άποψη, θα επισημάνω ότι υπάρχουν εναλλακτικές κανονιστικές μεταφραστικές θεωρίες, οι οποίες ευνοούν μια «μη-

απατηλή ή «exoticizing» γραμμή προσέγγισης και, θα έχουν επομένως την ισχυρή τάση να επικροτούν τις ομολογιακές μεθόδους. Επιπλέον, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε κανονιστική προκατάληψη, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το απλό γεγονός ότι οι ομολογίες μεταφοράς εμφανίζονται πράγματι αρκετά συχνά.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των μεταφραστικών ομολογιών, είναι η ικανότητα τους να επιφέρουν ή να ενδυναμώνουν ορισμένες διαχρονικές αλλαγές μέσα στους κώδικες στόχων. Η μετάφραση μπορεί, μέσω των ομολογιών, να γίνει ένας διάυλος εισαγωγής νέων στοιχείων στον κατάλογο του κώδικα στόχων ή να γίνει ένας διάυλος τροποποίησης όσων υπάρχουν. Αυτή η διαδικασία ολοκληρώνεται όταν τα περιστατικά παρέμβασης κώδικα πηγής-κώδικα στόχου, παύουν να γίνονται αντιληπτά ως έχουν. Σχετικά με το παράδειγμα, θα μπορούσα να αναφερθώ στη βαθμιαία υιοθέτηση των λέξεων-δάνειο στο λεξικό του κώδικα της Γ.Σ. (επίπεδο γλωσσικών κωδίκων), στη διάδοση της κουλτούρας της Βίβλου και των χριστιανικών αξιών μέσω των μεταφράσεων της Βίβλου (επίπεδο πολιτισμικών κωδίκων), στην εισαγωγή νέων κειμενικών χαρακτηριστικών, ή στην εισαγωγή ενός νέου είδους σε ένα λογοτεχνικό σύστημα στόχων (επίπεδο κειμενικών κωδίκων), και ούτω καθεξής. Από αυτήν την οπτική γωνία, οι μεταφραστικές ομολογίες έρχονται σε έντονη αντιπαράθεση με τις μεταφραστικές αναλογίες. Οι τελευταίες είναι πάντα «κατάλληλες» περιπτώσεις χρησιμοποίησης του κώδικα στόχων και επομένως είναι απίθανο να προκαλέσουν οποιοσδήποτε αλλαγές μέσα στον κώδικα στόχων. Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει ότι οι μεταφραστικές μέθοδοι αναλογιών δεν μπορούν να διαδραματίσουν έναν στρατηγικό ρόλο στην ιστορική ανάπτυξη ενός συστήματος σημείων. Ο ρόλος τους όμως θα είναι περισσότερο συντηρητικός παρά καινοτόμος, δεδομένου ότι υπονοούν κάποιο βαθμό πολεμικής απόρριψης των ξένων στοιχείων και μια ενεργητική επικήρυξη των γηγενών κωδίκων.

Μπορεί αρχικά να ακούγεται αιφνιδιαστικό ότι θα μπορούσαμε να καθορίσουμε μια μεταφραστική στρατηγική ως μια μορφή *μη-* μετάφρασης, που πρέπει να εμφανιστεί σε κείμενα που παράγονται και λαμβάνονται ως «μεταφράσεις». Εντούτοις, οι ενστάσεις μας σχετικά με αυτή την ιδέα, οφείλονται μοναχά στην αποτυχία μας να δούμε πέρα από τις αποκαλούμενες αντιλήψεις κοινής μεταφραστικής λογικής, οι οποίες αξιώνουν ότι η μετάφραση είναι μια σαφής, συνεκτική και καθολικά προσδιορίσιμη κατηγορία. Αυτό το κεφάλαιο έχει ως στόχο να αποδείξει την ανεπάρκεια τέτοιων συλλήψεων. Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα ιδέα στο παρόν συγκείμενο, η οποία και ενθαρρύνει την ενσωμάτωση των μεταφραστικών σπουδών σε

μια πιο γενικευμένη μελέτη του λόγου, κατά την οποία οι γλωσσικές, πολιτισμικές ή κειμενικές αντικαταστάσεις – που, όπως έχει υπονοηθεί, συχνά θεωρούνται ως πεμπτουσιακές μεταφραστικές διαδικασίες- εμφανίζονται συστηματικά σε κείμενα, που θεωρούνται πρωτότυπη ή μη-μεταφρασμένη επικοινωνία, παραδείγματος χάριν στη χρήση λέξεων-δάνεια, δανεισμένα χαρακτηριστικά ύφους ή περιεχομένου κλπ.

3.1.3 Στη διαγραφή, ένα ιδιαίτερο στοιχείο του Κ.Π. δεν αποδίδεται καθόλου στο Κ.Σ., ακόμη κι αν προέρχεται από μια χαμηλής ισοδυναμίας αναλογία. Πιθανώς, πολλοί κριτικοί κανονιστικής μετάφρασης θα δίσταζαν να τη θεωρήσουν μια νόμιμη μεταφραστική διαδικασία:

Θεωρητικά, ο μεταφραστής θα πρέπει να δικαιολογεί κάθε σημείο και πτυχή της γνωσιακής και πραγματολογικής αίσθησης στο κείμενο της Γ.Π. (Newmark 1981: 149)

Οποιαδήποτε περικοπή ή αποκοπή του Κ.Π., αλλοιώνει τη γραμμή μεταξύ «μετάφρασης» και «προσαρμογής» και ενδέχεται επομένως να απορριφθεί. Ακόμη, ανεξαρτήτως τι υποστηρίζουν οι κριτικοί, οι διαγραφές είναι, για πολλούς λόγους, πολύ συχνό φαινόμενο στη μεταφραστική πραγματικότητα. Όπως προκύπτει από την δεύτερη ενότητα, οι διαγραφές συχνά δεν μπορούν να αποφευχθούν μέχρι το σημείο που τα Κ.Π. είναι σύνθετα οργανωμένα: η επιλογή απόδοσης ορισμένων στοιχείων Κ.Π. ή δομικών σχεδίων με έναν μέγιστο βαθμό ισοδυναμίας, μπορεί να απαιτήσει να θυσιαστούν ορισμένα άλλα στοιχεία ή σχέδια των Κ.Π. Μερικά από αυτά μπορούν ακόμα να είναι αναγνωρίσιμα σε μια ανίσχυρη ισοδύναμη αναλογία, άλλα από αυτά θα συλληφθούν εκ νέου αλλού μέσω κάποιας διάταξης επανόρθωσης (βλ. *παραπάνω*), ενώ άλλα μπορεί ακόμη και να εξαφανιστούν χωρίς να αφήσουν κανένα ίχνος.

3.1.4 Στην *προσθήκη*, το Κ.Σ καταλήγει να περιέχει ορισμένα γλωσσικά, πολιτισμικά ή κειμενικά συστατικά σημεία, που φαινομενικά δεν προϋπήρχαν στο Κ.Π. Οι πιθανοί λόγοι, για τους οποίους ο μεταφραστής προσθέτει τέτοια πρωτοφανή στοιχεία είναι πολυποίκιοι. Πάλι, η σύνθετη δομή του Κ.Π. μπορεί να είναι ένας σοβαρός περιορισμός: η διαγραφή και η προσθήκη πηγαίνουν μαζί, ειδικά εάν ο μεταφραστής επιθυμεί να διατηρήσει τις μακροδομικές ιδιότητες του Κ.Π. ή τον ίδιο όγκο κειμένου. Εντούτοις, πολύ συχνά θα διαπιστωθεί ότι οι προσθήκες θα πρέπει να εξηγηθούν από άλλες αρχές. Παραδείγματος χάριν, είναι πασίγνωστο ότι οι μεταφραστές παρουσιάζουν μια τάση προς επέκταση του Κ.Σ. σε σύγκριση με το Κ.Π.: αυτό

οφείλεται εν μέρει στην ανησυχία τους για ύπαρξη σαφήνειας και συνοχής, που κατανοείται από ψυχό-γλωσσικής απόψεως, και η οποία τους παρακινεί να διαλευκάνουν περίπλοκες μεταβάσεις, να παρέχουν ελλείπουσες συνδέσεις, να «βγάλουν στο φως» ανεκδήλωτες υποθέσεις, και να δώσουν στο κείμενο μια γενικά πληρέστερη διατύπωση. Παρόλο που αυτή η ακούσια κλίση στην παραφραστική σαφήνεια μπορεί να είναι κατανοητή (εντούτοις, και πάλι εμφανίζεται συχνά στην πρακτική της μετάφρασης), δεν τυγχάνει ιδιαίτερης εύνοιας από πολλούς σύγχρονους μεταφραστικούς κριτικούς:

Όλοι οι μεταφραστικοί κανονισμοί αποτελούν μια προσπάθεια να παρακαμφθεί η λύση ανάγκης του μεταφραστή, η παράφραση. (Newmark 1981: 130)

Ακόμα, σε άλλες περιπτώσεις, οι προσθήκες οφείλονται στις συνειδητές, σκόπιμες επεμβάσεις του μεταφραστή, ο οποίος μπορεί να πιστεύει παραδείγματος χάριν, ότι αυτός/αυτή μπορεί να βελτιώσει την αισθητική ποιότητα της μετάφρασης του/ της, με την προσθήκη έμμετρου λόγου σε ένα άμετρο Κ.Π., με την χρησιμοποίηση μιας εντονότερης μεταφορικής γλώσσας, με την αύξηση της εξωτικής αίσθησης του κειμένου και ούτω καθεξής.

3.1.5 Για τον ορισμό της πέμπτης κατηγορίας, την *εναλλαγή*, πρέπει να εφοδιάσω την autofunctional προοπτική με αυτήν της synfunctional. Η εναλλαγή δεν αναφέρεται στην πραγματική μεταφορά των εκάστοτε σημείων του Κ.Π., αλλά μάλλον στις σχέσεις μεταξύ των αντίστοιχων κειμενικών θέσεων τους μέσα στο Κ.Π. και στο Κ.Σ.: το στοιχείο Κ.Π. αποδίδεται στο Κ.Σ. (με τη βοήθεια κάποιων ομολογιών ή αναλογιών είτε περιλαμβάνεται είτε όχι κάποια προσθήκη ή μείωση) όμως, η θέση του μέσα στο Κ.Σ. δεν απεικονίζει την σχεσιακή θέση του αντίστοιχου Κ.Π. του. Όταν οι κριτικοί μετάφρασης χρησιμοποιούν τον όρο «αποζημίωση» συνήθως εννοούν έναν τέτοιο τύπο μεταφραστικής σχέσης.

Μια ειδική αναφορά αξίζει ένας τύπος μεταφραστικών λειτουργιών, στην κατηγορία των εναλλαγών: ο μεταφραστής παρουσιάζει μια διάκριση μεταξύ δύο επιπέδων του λόγου, δηλ. το *κειμενικό* και το *μετακειμενικό* επίπεδο, και υποβιβάζει την απόδοσή του/ της ενός στοιχείου ή χαρακτηριστικού του Κ.Π. Η μετακειμενική κατάσταση του δεύτερου αυτού επιπέδου του λόγου επισημαίνεται με συμβατικά μέσα, όπως η χρήση υποσημειώσεων, παρενθέσεων ή πλάγιων χαρακτήρων. Αυτή η ιδιαίτερη μέθοδος ανακατανομής των σημείων του Κ.Π. (για την οποία θα μπορούσε να

επινοηθεί ο όρος «κειμενική αποζημίωση»), αποτελεί συχνά την συντροφία των ομολογιακών μεταφραστικών μεθόδων, με την κειμενική πληροφόρηση να πρέπει να επανορθώσει για την έλλειψη επικοινωνιακής δύναμης, που συχνά η τελευταία συμπεριλαμβάνει. Η ικανότητα της μετακειμενικής αποζημίωσης να συνδυάζεται με άλλες κατηγορίες μετασχηματισμού, παρουσιάζεται επίσης στην τακτική συμμαχία της με την κατηγορία της προσθήκης. Μεγάλο μέρος των πληροφοριών που διευκρινίζονται συνήθως στις υποσημειώσεις κλπ. αντέχουν έναν επιπλέον χαρακτήρα συγκριτικά με το Κ.Π.

3.1.6 Αυτοί οι πέντε τύποι λειτουργιών μπορούν να εμφανιστούν στο γλωσσικό, πολιτισμικό και κειμενικό επίπεδο ανακωδικοποίησης. Δεν πρέπει να υποθέσουμε ότι οι αποφάσεις των μεταφραστών σχετικά με αυτά τα τρία επίπεδα εναρμονίζονται απαραίτητως. Θα ήταν φρόνιμο να λάβουμε υπόψιν την προειδοποίηση που σχολιάστηκε από τον James S Holmes στην συζήτηση του σχετικά με διάφορες σύγχρονες αγγλικές μεταφράσεις ενός μεσαιωνικού γαλλικού Rondel²⁹:

Φαινομενικά θα υπήρχαν συγκεκριμένες αντιστάσεις κατά τη μεταφορά ενός ποιήματος άλλης εποχής σε ένα μετά- ποίημα, πλήρως σύγχρονο σε όλα τα επίπεδα, που δεν περιέχει τίποτα που να υποδεικνύει τους δεσμούς του με το παρελθόν. Εάν αυτή η υπόθεση είναι σωστή, τότε η κλίση ταξινόμησης των μεταφράσεων ως εκσυγχρονιστικές ή *historizing* πρέπει γενικώς να εγκαταλειφθεί χάριν μιας λεπτομερέστερης ανάλυσης, καθιερώνοντας ένα πιο σύνθετο προφίλ για κάθε μετάφραση. (Holmes 1988: 41-42)

Θεωρητικά, η εφαρμογή των πέντε κατηγοριών μετασχηματισμού που δίνεται παραπάνω σε καθένα από τα τρία επίπεδα-κώδικες πρέπει να είναι και απαραίτητη και επαρκής ώστε να επιτρέψει την «επιμελέστερη ανάλυση» του πλήρους συνόλου των σχέσεων μεταξύ οποιουδήποτε Κ.Σ. και Κ.Π. που πρέπει να είχε κατά νου ο Holmes. Πρακτικά, τα πράγματα αποδεικνύονται πιο σύνθετα και διάφοροι παράγοντες περιορίζουν σοβαρά την ακριβής περιγραφική δυνατότητα των διακρίσεων που

²⁹ Το γαλλικό *rondel* (ή *roundel*) ήταν ένα είδος άκαμπτου λογχοειδούς στιλέτου στην Ευρώπη, το οποίο από τον 14^ο αι. και μετά χρησιμοποιούνταν από διάφορους ανθρώπους από εμπόρους μέχρι ιππότες. (Σ.τ.Μ)

διατυπώθηκαν παραπάνω: η προβληματική φύση των θεωρητικών ορίων μεταξύ των τριών κωδίκων, τα συγκεχυμένα σύνορα της πρώτης κατηγορίας (αντικατάσταση), η σύνθετη ιεραρχική δομή του συνόλου των μεταφραστικών σχέσεων που συνδέουν ένα Κ.Π. με ένα Κ.Σ., και τελευταίο και σημαντικότερο (το γεγονός ότι) οι απόψεις του autofunction δεν συμπίπτουν με αυτές του synfunction, (πράγμα) που έχει ως αποτέλεσμα ο ίδιος ο προσδιορισμός των ζευγαριών των «προβλημάτων» του Κ.Π. και των «λύσεων» του Κ.Σ. να περιπλέκεται πολύ από το γεγονός ότι τα στοιχεία του Κ.Σ. δεν αναμένεται να δώσουν τίποτα παραπάνω από *υποκειμενικές λύσεις σε υποκειμενικά προβλήματα*.

Αυτοί οι παράγοντες καθιστούν το μοντέλο στο σύνολό του μάλλον ανίκανο να διαχειριστεί μια ακριβής αναλυτική σύγκριση κειμένων. Για τον λόγο αυτό θα το χρησιμοποιήσω μόνο έμμεσα στη συζήτηση μου σχετικά με τη μετάφραση λογοπαιγνίων. Θα ήταν όμως υπερβολή αν λέγαμε ότι το μοντέλο είναι εντελώς απαλλαγμένο από οποιαδήποτε περιγραφική δύναμη. Προκειμένου να διευκρινιστούν οι χρήσιμες *γενικές* διακρίσεις, τις οποίες μπορεί αυτό (το μοντέλο) να χρησιμοποιήσει, έχω συμπεριλάβει το ακόλουθο πλέγμα (*σχήμα 1*), το οποίο χαρτογραφεί μερικούς κύριους τύπους μεταφράσεων, που ταξινομούνται σύμφωνα με τις δυο παραμέτρους μου, δηλ. τις πέντε κατηγορίες μετασχηματισμού και τα τρία επίπεδα κωδίκων. Μερικοί από τους όρους που συμπληρώνουν τα πεδία του διαγράμματος, προέρχονται από την κριτική εξειδικευμένη φρασεολογία διάφορων κριτικών και μελετητών μετάφρασης. Αυτό εξηγεί γιατί δεν είναι όλοι οι χρησιμοποιούμενοι όροι συγκρίσιμοι ή συμβατοί. Αυτοί (οι όροι) χαρακτηρίζουν μεταφράσεις, στις οποίες είναι τόσο εμφανής ένας συγκεκριμένος τύπος μεταφραστικής σχέσης ώστε να παρασχεθεί μια ετικέτα για ολόκληρη τη δέσμη των σχέσεων Κ.Π - Κ.Σ. Σε μια «συντομευμένη» μετάφραση παραδείγματος χάριν, οι διαγραφές εμφανίζονται τόσο συχνά στο μικροδομικό επίπεδο –και/ή επηρεάζουν ορισμένες μακροδομικές ιδιότητες του Κ.Π. σε τέτοιο βαθμό– ώστε να γίνονται αντιληπτές για να χαρακτηρίσουν τη μεταφραστική στρατηγική συνολικά.

Σχήμα

κώδικας λειτουργία	κώδικας Γ.Π → κώδικας Γ.Σ	κώδικας πολ.Π → κώδικας πολ.Σ	κώδικας Κ.Π → κώδικας Κ.Σ
Αντικατάσταση	υψηλότερος ή χαμηλότερος βαθμός(κατά προ-σέγγιση) γλωσσικής ισοδυναμίας	ιθαγένεια εκμοντερνισμός θεματοποίηση κρατικοποίηση	συστημικό, αποδεκτό κείμενο (ενδεχομένως συντηρητικό) διασκευή
Επανάληψη	<i>συνολικά:</i> μη-μετάφραση, αντιγραφή <i>επιμέρους:</i> δανεική, κατά λέξη μετάφραση, λέξη προς λέξη μετάφραση	exoticization χρονικό (μέσω της απλής παρέμβασης των αποστάσεων χρόνου-θέσης)	μη- συστημικό, μη αποδεκτό κείμενο (ενδεχομένως καινοτόμο)
Διαγραφή	μειωτική μετάφραση υποβαθμισμένη εκδοχή υπομετάφρασης εκφραστική απλοποίηση	καθολίκευση dehistorization (μέσω της αφαίρεσης ξένων πολιτισμικών σημείων)	το Κ.Σ. είναι ένα λιγότερο αντιπροσωπευτικό δείγμα ουδετεροποίησης ενός τύπου κειμένων (στόχου) υφολογικών ή γενικών ιδιαιτεροτήτων
Προσθήκη	παραφραστική μετάφραση αναλυτικότερο κείμενο υπερμετάφραση εκφραστική ενίσχυση	exoticization χρονικό (μέσω της θετικής προσθήκης ξένων πολιτισμικών σημείων)	το Κ.Σ είναι ένα πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα εισαγωγής ενός τύπου κειμένων (στόχου) υφολογικών ή γενικών δεικτών
Εναλλαγή	(μετακειμενική) αντιστάθμιση	(μετακειμενική) αντιστάθμιση	(μετακειμενική) αντιστάθμιση

3.2 Επικοινωνιακοί τύποι ισοδυναμίας

3.2.1 Μεγάλο μέρος όσων προηγήθηκαν εξαρτάται άμεσα από έναν ορισμό της (γλωσσικής) έννοιας του Σωσσύρ. Σύμφωνα με τους όρους αξιών μου, τη σχεσιακή θέση κλπ, ο αναγνώστης ορθώς θα έχει αναγνωρίσει μια άμεση ηχώ της έννοιας *αξιών* του Σωσσύρ, ή οποία είναι πράγματι μια από τις κεντρικότερες συλλήψεις του. Θα εξετάσω τώρα τον ορισμό αυτής της έννοιας κατά τον Σωσσύρ, η οποία θα αποκαλύψει κάτι που μοιάζει με έναν εναλλακτικό τρόπο προσέγγισης της μετάφρασης, που θα μπορούσε ίσως να υποστηρίξει ότι δικαιώνει την «επικοινωνιακή» διάσταση της μετάφρασης. Εντούτοις, αυτός ο εναλλακτικός τρόπος θα αποδειχθεί ότι δεν είναι και τόσο διαφορετικός τελικά, ούτε και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «παραθυράκι» μέσω του οποίου η εικόνα της μετάφρασης ως ανακωδικοποίησης υπό την εσφαλμένη αυστηρή έννοιά της, μπορεί πάλι να εισαχθεί λαθραία.

Η έννοια των *αξιών* είναι μια σύνθεση δανεισμένη από την οικονομία. Στην ακόλουθη αναφορά ο Σωσσύρ αναπτύσσει τη μεταφορά και παρουσιάζει πώς οι γλωσσικές αξίες (δηλ. τα *valeurs*) μοιάζουν με όλες τις αξίες εκτός της γλώσσας, δεδομένου ότι

κυβερνιούνται προφανώς από την ίδια παράδοξη αρχή. Πάντα αποτελούνται από:

(1) ένα *ανόμοιο* πράγμα που μπορεί να *ανταλλαχθεί* για το πράγμα, του οποίου η αξία πρόκειται να καθοριστεί, και

(2) *παρόμοια* πράγματα που μπορούν να *συγκριθούν* με το πράγμα, του οποίου η αξία πρόκειται να καθοριστεί.

Και οι δυο παράγοντες είναι απαραίτητοι για την ύπαρξη μιας αξίας. Προκειμένου να υπολογίσουμε πόσο αξίζει ένα κέρμα των πέντε γαλλικών φράγκων πρέπει επομένως να γνωρίζουμε: (1) ότι μπορεί να ανταλλαχθεί για μια σταθερή ποσότητα ενός διαφορετικού πράγματος π.χ. ψωμί, και (2) ότι μπορεί να συγκριθεί με μια παρόμοια αξία του ίδιου συστήματος π.χ. με ένα μονό φράγκο ή με νομίσματα άλλου νομισματικού συστήματος (ένα δολάριο κλπ.). Με τον ίδιο τρόπο μια λέξη μπορεί να ανταλλαχθεί για κάτι ανόμοιο, μια ιδέα. Πέραν τούτου μπορεί να συγκριθεί με κάτι ίδιας φύσης π.χ. μια άλλη λέξη. (Σωσώρ 1966: 115)

Κατά συνέπεια, θα υποθέσω ότι η αξία ενός γλωσσικού σημείου μπορεί να καθοριστεί και από τη σχεσιακή του θέση εντός της δομής της γλώσσας (ο δεύτερος παράγοντας παραπάνω, ή η αξία υπό την αυστηρή αίσθηση της λέξης) και από τη δυνατότητα του να υποδηλώσει κάποια εξωγλωσσική οντότητα (ο πρώτος παράγοντας παραπάνω ή η έννοια του Σωσσύρ). Θα προχωρήσω τώρα με την εισήγηση με ποιόν τρόπο αυτή η διάκριση μεταξύ των δυο τρόπων καθορισμού των αξιών από τον Σωσσύρ παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τη μετάφραση. Σε αυτή τη φάση θα περιοριστώ στο επίπεδο της γλωσσικής ανακωδικοποίησης.

Μέχρι τώρα, έχω περιοριστεί σε έναν ορισμό αξιών από την άποψη των εσωτερικών αντιθέσεων μέσα στη δομή της γλώσσας (επίπεδο της γλώσσας), με άλλα λόγια στον δεύτερο παράγοντα της αναφοράς του Σωσσύρ. Βάσει αυτού του ορισμού, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η αυστηρή ισοδυναμία στη μετάφραση αποκλείεται, και κατά συνέπεια ότι η ίδια η μετάφραση είναι αδύνατη για όσους ο κανονιστικός ορισμός της μετάφρασης τους απαιτεί τόσο αυστηρή ισοδυναμία. Ο ίδιος ο Σωσσύρ μετά βίας αναφέρεται στο θέμα της μετάφρασης αλλά μερικά από τα σχόλιά του είναι αρκετά σαφή:

Εάν οι λέξεις αντιπροσώπευαν προϋπάρχουσες έννοιες, θα είχαν όλες ακριβείς ισοδυναμίες στο νόημα από μια γλώσσα στο κείμενο, αυτό όμως δεν ισχύει. (Σωσσύρ 1966: 116)

Ενώ ο πρώτος παράγοντας που μπορεί να καθορίσει τις αξίες δηλ. τις έννοιες, μπορεί να φαίνεται ότι έχει παραμεληθεί στις προηγούμενες σελίδες, πολλοί σύγχρονοι μελετητές μετάφρασης υποστηρίζουν ότι αυτός ακριβώς ο παράγοντας είναι κρίσιμος και για τη μετάφραση και για τη θεωρία της μετάφρασης, επιμένουν ότι η μετάφραση δεν πραγματοποιείται στους κώδικες (εντός των οποίων είναι ενεργές πολλές δομικές αντιθέσεις) αλλά μάλλον σε σαφή μηνύματα (τα οποία καθιερώνουν μια ορισμένη σχέση με την εξωγλωσσική πραγματικότητα). Η μετάφραση είναι ένα ζήτημα λόγου και όχι γλώσσας:

On n'a pas en effet à traduire des mots, mais des concepts, pas des syntagmes, mais des idées, pas des phrases mais des démonstrations, des arguments, etc... (Pergnier 1976: 92)

Αυτό που πρέπει να απασχολεί τον μεταφραστή με την άποψη αυτών των μελετητών είναι η ισοδυναμία όχι στο επίπεδο των *αξιών*, (δεύτερος παράγοντας του Σωσσύρ) αλλά μάλλον σε επίπεδο *εννοιών* (πρώτος παράγοντας του Σωσσύρ). Δεν είναι οι λέξεις που πρέπει να είναι ισοδύναμες, αλλά μάλλον (οι σχέσεις τους με) τις συλλήψεις ή τις ιδέες που εκφράζονται μέσω αυτών. Αν το παραπάνω έργο είναι γνωστό ως ουτοπικό εξαιτίας της δομικής ασυμμετρίας των ζευγών των γλωσσών, ο δεύτερος στόχος μπορεί να επιτευχθεί πολύ ευκολότερα. Σύμφωνα με αυτό τον τρόπο σκέψης, είναι προφανές ότι η μετατόπιση της προοπτικής από τις *αξίες* στις *έννοιες* περιέχει ενδεχομένως ένα σημαντικό επιχείρημα για όσους νοιώθουν ότι καλούνται να υπερασπιστούν το επιστημονικό μελέτημα της μεταφρασιμότητας. (Mounin 1963: 266-270). Για τον ίδιο λόγο αισθανόμαστε ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης ως ένας στρατηγικός μηχανισμός έτσι ώστε να ξεπεραστεί η απροσδιοριστία της μετάφρασης, της οποίας η ανάλυση σε επίπεδο *αξιών* αποδείχθηκε αναπόφευκτη, και να δικαιολογήσει ορισμένες κανονιστικές θέσεις. Προτού εξετάσουμε αυτές τις επιπτώσεις θα ήθελα να καταδείξω το αντικείμενο αυτής της αλλαγής σκοπιάς.

3.2.2 Η εννοιολογική μετατόπιση από τη *γλώσσα* στο *λόγο* σε θέματα μετάφρασης μπορεί να παρατηρηθεί στις σχετικά λίγες θεωρίες που πλαισιώνονται στην ορθόδοξη Σωσσυρική παράδοση (π.χ. Pergnier 1976, Van Eynde 1985: 53-54 αναφέρει μερικά άλλα παραδείγματα). Ακόμα πιο πολυάριθμα είναι τα παραδείγματα που διαλέγονται από θεωρίες που οφείλουν πολύ λιγότερα στη δομιστική παράδοση, μολαταύτα είναι ολοφάνερη η προτίμησή τους για μια μεταφραστική θεωρία *του λόγου*. Η ακόλουθη αναφορά του Catford στην οποία εξετάζονται οι όροι της μεταφραστικής ισοδυναμίας, θα υποδείξει τη γενική κλίση των επιχειρημάτων τους:

Στο σύνολο της μετάφρασης, τα κείμενα της Γ.Π και της Γ.Σ είναι μεταφραστικά ισοδύναμα όταν είναι *ανταλλάξιμα με μία δεδομένη κατάσταση*.[...] Ο σκοπός στο σύνολο της μετάφρασης πρέπει [...] να είναι η επιλογή των ισοδυναμιών της Γ.Σ. όχι

με «την ίδια την σημασία» όπως με τα στοιχεία της Γ.Π., αλλά με τη μέγιστη δυνατή κάλυψη του κατά περίπτωση φάσματος. (Catford 1965: 49)

Η γενική ιδέα του Catford «given situation» φαίνεται να περιλαμβάνει τουλάχιστον τα τρία ακόλουθα συστατικά: τον αποστολέα του μηνύματος, το τμήμα της πραγματικότητας με το οποίο συνδέεται, και τον δέκτη του μηνύματος. Ο επικοινωνιακός μεταφραστής μπορεί να επικεντρωθεί, ή να νομίσει ότι το κάνει, σε καθένα από αυτά τα τρία συστατικά. Συνεπώς, διαπιστώνουμε ότι οι «επικοινωνιακές» μεταφραστικές συλλήψεις μπορούν κατά προσέγγιση να διαχωριστούν σε τρεις ομάδες, τις οποίες θα εξηγήσω τώρα εν συντομία.³⁰

(i) *συναισθηματική ισοδυναμία*: το κριτήριο της ισοδυναμίας αφορά το κατά πόσο οι επικοινωνιακές προθέσεις του συγγραφέα του Κ.Π. έχουν δικαιώσει το μεταφραστή. Παράδειγμα θα αποτελούσε η αντίληψη του Koschmieder σχετικά με τη μετάφραση, την οποία ο Wills (1982: 44) παραφράζει ως εξής:

Μεταφράζω σημαίνει βρίσκω «das Gemeinte» (G) (την επιδιωκόμενη έννοια), από την άποψη του περιεχομένου και του στυλ, για το «Zeichen» (Z) της Γ.Π. (το σημαίνον *signifiant*) σε σχέση με το (B) «Bezeichnetes» της Γ.Π., (το σημαινόμενο, *signifié*) και βρίσκω το αντίστοιχο «Zeichen» στην Γ.Σ., το οποίο σε σχέση με το «Bezeichnetes» της Γ.Σ. θα έδινε στη Γ.Σ. την ίδια επιδιωκόμενη έννοια.

Μια τέτοια έμφαση στις εκφραστικές προθέσεις του συγγραφέα του Κ.Π. θα αναγνωριστεί περαιτέρω σε ορισμένες ερμηνευτικές επεξεργασίες της μετάφρασης, σε προσεγγίσεις που εμπνέονται από τη θεωρία των λεκτικών πράξεων και ούτω καθεξής.

(ii) *αναφορική ισοδυναμία*: σε αυτό το σημείο το κριτήριο της ισοδυναμίας απαιτεί ότι η αξία της αλήθειας των εισηγήσεων που διατυπώθηκαν στο Κ.Π., όσον αφορά μια ορισμένη κατάσταση, πρέπει στην πραγματικότητα να διατηρηθεί στη μετάφραση. Έχω επιλέξει ένα πολύ σύντομο παράδειγμα από ένα άρθρο του Eugenio Coseriu, του οποίου η γνωστή διάκριση μεταξύ *Bedeutung*, *Bezeichnung* και *Sinn*

³⁰ Όλες οι αναφορές είναι από κείμενα που σχετίζονται με μετάφραση. Υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες εάν η διάκριση μεταξύ αυτών των τριών τύπων, που είναι κατασκευάσματα των θεωρητικών μετάφρασης, βασίζεται καθόλου στην πραγματικότητα.

καταθέτει ξεκάθαρα την άρνηση του να δει τη μετάφραση ως λειτουργία σε επίπεδο αξιών:

Das Problem beim Übersetzen ist [...] das Problem der identischen Bezeichnung mit verschiedenen Sprachmitteln, d.h. nicht etwa “Wie übersetzt man diese oder jene Bedeutung dieser Sprache?,” sondern “Wie nennt man den gleichen Sachverhalt bzw. Tatbestand in einer anderen Sprache in der gleichen Situation?” (Coseriu 1978: 21)

(iii) *Βουλητική ισοδυναμία*: το κριτήριο της ισοδυναμίας θέτει ως αίτημα ότι οι μεταφραστές πρέπει να στοχεύουν στη μέγιστη πιθανή ομοιότητα μεταξύ της αρχικής υποδοχής του Κ.Π. και της τελικής υποδοχής πόλων στόχων του Κ.Σ. Σύμφωνα με τα λόγια των Nida & Taber (1969: 1), οι οποίοι προωθούν μια τέτοια υποτιθέμενη δυναμική σύλληψη μετάφρασης:

Η παλαιότερη εστίαση στη μεταφραστική διαδικασία ήταν η μορφή του μηνύματος [...]. Η νέα εστίαση όμως, έχει μετατοπιστεί από τη μορφή του μηνύματος στην ανταπόκριση του δέκτη. Επομένως, αυτό που πρέπει να εξακριβώσουμε είναι η ανταπόκριση του δέκτη στο μεταφρασμένο μήνυμα. Αυτή η ανταπόκριση πρέπει έπειτα να συγκριθεί με τον τρόπο στον οποίο οι αρχικοί δέκτες πιθανώς να αντέδρασαν στο μήνυμα, όταν δόθηκε υπό την αρχική ρύθμισή του.

3.2.3 Ας προσπαθήσουμε τώρα να αξιολογήσουμε τις θεωρητικές επιπτώσεις αυτής της σημαντικής αλλαγής στην προοπτική της επικοινωνιακής σκοπιάς. Καταρχήν, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η μετατόπιση είναι από μόνη της μια απόλυτα αποδεκτή κίνηση. Αυτό απαντά στη διαίσθηση μας ότι η μετάφραση είναι στην πραγματικότητα μια μεταφορά συγκεκριμένων εκφράσεων, και όχι αφηρημένων γλωσσικών δομών –ως αποτέλεσμα της οποίας, πρέπει να συμπεριληφθεί στη μετάφραση «κάτι περισσότερο» από τις απλές δομές των εμπλεκόμενων γλωσσών. Επιπλέον, συμφωνεί απόλυτα με τον ορισμό του Σωσσύρ σχετικά με τη σημασία.

Η ερώτηση έπειτα, είναι εάν οι επικοινωνιακές προσεγγίσεις στη μετάφραση προσθέτουν τίποτα νέο σε σύγκριση με μια προσέγγιση που ενδιαφέρεται περισσότερο για τη μετάφραση των αξιών παρά των εννοιών. Η απάντηση είναι σαφώς θετική, εάν μια τέτοια σύλληψη που καθοδηγείται από αξίες της μετάφρασης φαίνεται να

χαρακτηρίζει μόνο το γλωσσικό επίπεδο μετάβασης. Δεν τίθεται πλέον υπό αμφισβήτηση ότι υπάρχει «κάτι περισσότερο» σχετικά με τη μετάφραση (πολιτισμικό, κειμενικό), που πρέπει να συνυπολογιστεί στις μεταφραστικές σπουδές. Από αυτή την άποψη, οι επικοινωνιακοί ορισμοί της μετάφρασης και της μεταφραστικής ισοδυναμίας, ακόμα και παρά τον κυρίως κανονιστικό τους χαρακτήρα, συνιστούν ένα τεράστιο βήμα, σε σύγκριση με οποιαδήποτε στενή γλωσσική σύλληψη που υποβιβάζει τη μετάφραση στην απλή αντικατάσταση του λεξιλογίου και της γραμματικής του κώδικα της Γ.Π. Επομένως, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στη θεωρητική ανάπτυξη του κλάδου. Εφιστώντας την προσοχή μας στην κειμενική διάσταση της μετάφρασης (βλ. ενότητα 1.3), αποδεικνύεται μια για πάντα ότι οι μεταφραστικές σπουδές δεν πρέπει να συγχέονται με τη δομική σύγκριση των γλωσσών (βλ. επίσης Toury 1980: 14).

Εντούτοις, οι ανεπάρκειες που ενυπάρχουν στις στενές γλωσσικές συλλήψεις μεταφράσεων οφείλονται στην αδικαιολόγητη παραμέλησή τους από «μη- γλωσσικές» διαστάσεις της μετάφρασης, και όχι στην υποθετική εσφαλμένη εστίασή τους στις *αξίες* (αντί για τις *έννοιες*). Το μεταφραστικό μοντέλο που αναπτύσσεται σε αυτό το κεφάλαιο αφορά εξ ολοκλήρου το επίπεδο των *αξιών*, με την προϋπόθεση να συμπεριλαμβάνονται τα επίπεδα πολιτισμικής και κειμενικής ανακωδικοποίησης, και το ίδιο να εξασφαλιστεί για τις ιδέες των *αξιών* και της *γλώσσας*. Φαίνεται ότι ως τέτοια μπορούν να βγάλουν ασπροπρόσωπη την επικοινωνιακή διάσταση της μετάφρασης, χωρίς να παραμελήσουν το πεδίο των αξιών. Θα μπορούσε να παρουσιαστεί παραδείγματος χάριν, ότι η διαχρονική διάκριση μεταξύ της υποτιθέμενης μορφολογικής αντιστοιχίας (ισοδυναμία μεταξύ απλών κειμένων), και της δυναμικής ισοδυναμίας (ισοδυναμία μεταξύ επικοινωνιακών μηνυμάτων), «γεννά» στην πραγματικότητα ένα σύνολο βαθμιαίων διακρίσεων:

(i) μεταξύ, αφενός μιας ανάλυσης ενός Κ.Π., και μιας διαδικασίας μετάβασης από το Κ.Π στο Κ.Σ, που εξετάζουν το Κ.Π. ως κωδικοποιημένο μόνο σε γλωσσικό επίπεδο, και αφετέρου μιας ανάλυσης του Κ.Π., και μιας διαδικασίας μετάβασης από το Κ.Π στο Κ.Σ, κατά την οποία στα πολιτισμικά κειμενικά επίπεδα σημασιολογικής οργάνωσης έχει δοθεί μια πολύ σημαντική, ή ακόμα, μια κυρίαρχη ιεραρχική θέση.

(ii) μεταξύ αφενός μιας στρατηγικής μετάβασης ενός Κ.Π., που επαναλαμβάνεται τακτικά στις μεταφραστικές λύσεις ομολόγων, ακόμη και στο γλωσσικό επίπεδο, και αφετέρου μιας στρατηγικής μετάβασης Κ.Π., που ευνοεί γενικώς τις μεταφραστικές λύσεις αναλόγων.

Θέτοντάς το διαφορετικά, εάν θέλουμε να δώσουμε μια περιγραφή αυτού του «κάτι περισσότερο», που επιθυμούν να ενσωματώσουν οι επικοινωνιακοί ορισμοί της μετάφρασης, δεν είναι απαραίτητο να απορρίψουμε τις *αξίες* και να στραφούμε στις μελέτες των *εννοιών*. Συγκεκριμένα, πιστεύω ότι αυτό το συμπέρασμα ταιριάζει πολύ με την αναφορά του Σωσσύρ. Η αναφορά από το *Cours*³¹ που δίνεται παραπάνω στην ενότητα 3.2.1 φαίνεται ότι υπονοεί ότι οι *αξίες* και οι *έννοιες* έχουν μια ίση θέση στον προσδιορισμό του (γλωσσικού) νοήματος. Εντούτοις, στο *Cours* υπάρχουν άλλες μεταβάσεις, στις οποίες ο Σωσσύρ θέτει ως αίτημα μια σχέση εξάρτησης μεταξύ των δυο. Σε τελική ανάλυση το σύνολο των δομικών σχέσεων μέσω της *γλώσσας*, είναι αυτό, το οποίο καθορίζει τις πιθανές του χρήσεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις *λόγου*:

είναι σαφές ότι αρχικά η ιδέα [του ρήματος «Juger», D.D] δεν σημαίνει τίποτα, δηλ. η ιδέα είναι μόνο μια αξία που καθορίζεται από τις σχέσεις της με άλλες παρόμοιες αξίες, και που χωρίς αυτές δεν θα υπήρχε ο όρος έννοια (Σωσσύρ 1966: 117)

Το ίδιο επιχείρημα μπορεί να εφαρμοστεί στα επίπεδα πολιτισμικών και κειμενικών κωδίκων: για να γίνει σημειωτικά *σημ-α-ντικό* ένα πολιτισμικό ή κειμενικό σημείο, πρέπει να υπάρξει ένας συμβατικός κώδικας (*γλώσσα*) και πριν και ανεξάρτητα από την ιδιαίτερη περίπτωση (*λόγος*) του σημείου. Οι επικοινωνιακές λειτουργίες ενός λεκτικού κειμένου, μπορούν να προκληθούν μόνο μέσω της παρουσίας ορισμένων συμβατικών σημάτων μέσα στο κείμενο, τα οποία αποκτούν σημασία μέσω της κοινής γνώσης αυτού του προυπάρχοντος συστήματος σημείων. Αυτή θα ήταν μια χαρακτηριστική περίπτωση μεταφοράς-αγωγού, για να πιστέψουμε ότι οι επικοινωνιακές λειτουργίες των κειμένων είναι, με κάποιο τρόπο, ξένες για τα πραγματικά σημεία του κειμένου.

Το κεντρικό σημείο όλης αυτής της ενότητας, πρέπει να άρχισε ήδη να προβάλλεται. Εάν φαίνεται ότι η ισοδυναμία, υπό την αυστηρή έννοια, είναι αδύνατη στο επίπεδο των *αξιών*, εξίσου απίθανη είναι και στο επίπεδο των *εννοιών*, δεδομένου ότι οι τελευταίες εξαρτώνται ουσιαστικά από τις πρώτες. Στην μεταφραστική διαδικασία εν ολίγοις, η μετατόπιση που κλίνει προς την επικοινωνιακή σκοπιά δεν

³¹Η παραπομπή είναι δική μου. Το *cours* στη γλωσσολογία, είναι ένα βιβλίο που γράφτηκε από τους Charles Bally και Albert Sechehaye, βασίζεται σε σημειώσεις από διαλέξεις του Σωσσύρ στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης μεταξύ της περιόδου 1906-1911. Το βιβλίο αυτό αποτέλεσε το σημείο έναρξης της δομικής γλωσσολογίας.

μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα της απροσδιοριστίας της μετάφρασης. Ακόμη, αυτή ακριβώς η απροσδιοριστία μπορεί να είναι ο λανθάνων στόχος ορισμένων «επικοινωνιακών» θεωριών: καθώς οι κανονιστικές αξιώσεις σχετικά με την ισοδυναμία ή την ταυτότητα του νοήματος στη μετάφραση δεν μπορούν να διατηρηθούν στο επίπεδο των αξιών, συνεπώς επιβεβαιώνονται στο επίπεδο των εννοιών. Δεδομένου ότι αυτό φαίνεται να είναι αδύνατο σύμφωνα με τους όρους του Σωσσύρ, οι «επικοινωνιακοί» θεωρητικοί θα οδηγηθούν στην πραγματικότητα στην προσαρμογή της μεταφοράς- αγωγού και της μη –σημειωτικής αντιπροσώπευσης της μετάφρασης ως μια διαδικασία αποκωδικοποίησης- ανακωδικοποίησης. Κατά συνέπεια, οι αντιπροσωπεύσεις αποκωδικοποίησης-ανακωδικοποίησης της μετάφρασης και οι «επικοινωνιακοί» ορισμοί της μετάφρασης μπορούν σε τελική ανάλυση να θεωρηθούν ως μια κοινή προσπάθεια εκλογίκευσης των ιδιαίτερων κανονιστικών συλλήψεων της μετάφρασης.

Ένα μεταφρασμένο κείμενο, δηλ. μια πλήρης (γλωσσική ,πολιτισμική, κειμενική) ανακωδικοποίηση ενός Κ.Π. θα μεταφέρει όπως πρέπει όλα τα πιθανά «μηνύματα» του τελευταίου. Το γεγονός ότι αυτή η πλήρης ισοδυναμία ανακωδικοποίησης τυχάνει να είναι ανέφικτη, δεν λύνεται με το να στραφούμε από την αιτία («μέχρι ποιο σημείο και τα δυο κείμενα είναι πλήρως ισοδύναμα;») στο αποτέλεσμα («μέχρι ποιο σημείο και τα δύο μηνύματα είναι επικοινωνιακά ισοδύναμα;»). Επιπλέον, ακόμα κι αν δεν υπάρχει φυσικά κάτι λανθασμένο στην ίδια την ισοδυναμία με τη μελέτη ορισμένων αποτελεσμάτων, σε αυτό το σημείο ερχόμαστε αντιμέτωποι με το πρακτικό πρόβλημα ότι είμαστε ελαφρώς καλύτερα εξοπλισμένοι μεθοδολογικά για την μελέτη αυτών των αποτελεσμάτων (βαθμοί επικοινωνιακής ισοδυναμίας), παρά για την μελέτη ελλοχευόντων παραγόντων (βαθμοί ισοδυναμίας Κ.Π. – Κ.Σ.). Πώς θα μπορούσαν οι αξιώσεις σχετικά με την ισοδύναμη επικοινωνιακή αξία, οι ισοδύναμες προσκρούσεις στον αναγνώστη, και ούτω καθεξής, να εξετάζονται με έναν διυποκειμενικό τρόπο και όχι με την στήριξη μόνο στην προσωπική διαίσθηση κάποιου; Οι βαθμοί ισοδυναμίας σε αυτή τη φάση, πιθανών να ρυθμίζονται ευκολότερα μεταξύ κειμενικών φαινομένων παρά μεταξύ επικοινωνιακών αποτελεσμάτων, παρόλο που αληθεύει ότι μερικοί μελετητές έχουν αναπτύξει ελπιδοφόρες μεθόδους για την εμπειρική μέτρηση μερικών πτυχών αυτού του προβλήματος. Η αρχή της δυναμικής ισοδυναμίας, παραδείγματος χάριν, απαιτεί ότι η κατανόηση του Κ.Σ. από τον «μέσο δέκτη» της πρέπει να απεικονίζει την «πραγματική ή την υποτιθέμενη» κατανόηση του Κ.Π. από τους αρχικούς δέκτες της (Nida & Taber

1969: 23). Τα προβλήματα που ανακύπτουν σε αυτή την φαινομενικά απλή δήλωση – συμπεριλαμβανομένων της θέσης και του «μέσου» αναγνώστη του Κ.Π και του αναγνώστη του Κ.Σ., το ζήτημα των αξιόπιστων δοκιμαστικών μεθόδων «κατανόησης» -είναι δύσκολο να επιλυθούν. Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι οι κανονιστικές «επικοινωνιακές» μεταφραστικές θεωρίες υφίστανται κατά καιρούς σοβαρές επιπλήξεις για την έμφυτη αυθαιρεσία τους. Αυτό συμβαίνει, παραδείγματος χάριν στις ακόλουθες αναφορές:

Η δυναμική ισοδυναμία βασίζεται στην αρχή της ισοδύναμης επίδρασης δηλ. στο ότι η σχέση μεταξύ του δέκτη και του μηνύματος πρέπει να έχει ως στόχο να εξομοιωθεί με αυτή μεταξύ των αρχικών δεκτών και του μηνύματος της Γ.Π. Ως παράδειγμα αυτού του τύπου ισοδυναμίας ο [Eugene Nida D.D.] αναφέρει την απόδοση του J.B Phillips των Ρωμαίων 16:16, όπου το νόημα του: «χαιρετισμός με ένα ιερό φιλί» μεταφράζεται ως: «δώστε όλοι σε όλους μια εγκάρδια χειραψία». Με βάση αυτό το παράδειγμα που φαίνεται να είναι τμήμα μιας ανεπαρκούς, κακόγουστης μετάφρασης, η αδυναμία των χαλαρά καθορισμένων τύπων του Nida μπορεί να γίνει ξεκάθαρα αντιληπτή. (Bassnett–Mc Guire 1980: 26) Ελλείπει οποιασδήποτε αντικειμενικής βάσης αξιολόγησης, η αντίδραση των αναγνωστών της γλώσσας στόχου δεν είναι πια αναμενόμενη, όσο η αντίδραση των αναγνωστών της γλώσσας πηγής είναι μετρήσιμη, και η μετατόπιση της έμφασης εκτός κειμένου στις υποθετικές πτυχές υποδοχής, επιτρέπει την απεριόριστη παρέκκλιση για οποιαδήποτε επιθυμητή προκατάληψη ή διαστρέβλωση. (Brotherton s.d.: 37)

3.3 Το ενδιάμεσο επίπεδο κανόνων μετάφρασης

Κάθε φορά που οι μεταφραστές αναλαμβάνουν το έργο απόδοσης ενός κειμένου σε μια διαφορετική γλώσσα, πολιτισμό, και σύστημα κειμένων, θα πρέπει να έρθουν αντιμέτωποι με πολλά προβλήματα επιλογής και στην αποσύνθεση του Κ.Π. και στη μετάβαση των ενοτήτων της μετάφρασης. Επομένως, η διαδικασία δεν σχετίζεται σχεδόν ποτέ με την αυστηρή ισοδυναμία, και ότι αυτή περιλαμβάνει, έτσι ώστε πολλές περισσότερες ή λιγότερες έντονα αποκλίνουσες μεταφράσεις ενός ενιαίου Κ.Π. μπορούν να συνυπάρχουν, και συχνά θα συνυπάρχουν μέσα στον ίδιο πολιτισμό δεκτών. Το αξιοσημείωτο ερώτημα που μας απασχολεί σε αυτό το σημείο είναι, γιατί οι

μεταφραστές σπανίως αξιοποιούν στο μέγιστο αυτής της μεγάλης σειράς πιθανών στρατηγικών μετάφρασης.

Κάθε φορά που ερευνούνται³² συγκεκριμένα πεδία της μεταφραστικής δραστηριότητας, κάποιο από αυτά θα δέχεται πλήγμα εξαιτίας της επανεμφάνισης ορισμένων τύπων μεταφραστικής συμπεριφοράς, η προτίμηση για τους οποίους προφανώς παρακάμπτει τη σειρά όλων των πιθανών επιλογών. Ο βαθμός της απροσδιοριστίας που διακρίνει τη μετάφραση από τις διαδικασίες αυστηρούς ανακωδικοποίησης, και οδηγεί στη διαθεσιμότητα διαφόρων στρατηγικών μετάφρασης, δεν αντιστοιχείται πάντα από μια εξίσου ευρεία ποικιλία στις μεθόδους που υιοθετούνται στην πραγματικότητα από τους μεταφραστές. Επιπλέον, αυτή η επιλογή μεταφραστικών μεθόδων συχνά θα ποικίλει συστηματικά, σύμφωνα με συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές παραμέτρους όπως το είδος του Κ.Π., το κύρος του πολιτισμού πηγής, το μέγεθος, η σταθερότητα κλπ. του πολιτισμού στόχου, και ούτω καθεξής. Κατά συνέπεια

sans avoir étudié *tous* les textes et *tous* les traducteurs d'une certaine époque, l'historien parviendra même à formuler des *règles de prévisibilité* : avant d'avoir étudié certains textes particuliers, il sait à quelles options- et stratégies il peut s'attendre. (Lambert s.d.: 19)

Με άλλα λόγια, υπάρχει μια συστηματική διαφορά ανάμεσα σε αυτό που είναι θεωρητικά πιθανό, και σε αυτό που παρατηρεί κανείς σε συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές καταστάσεις. Ο Gideon Toury έχει αναλάβει την μέχρι τώρα, πιο ενδιαφέρουσα, προσπάθεια ενσωμάτωσης αυτού του σημαντικού γεγονότος σε μια θεωρία της μετάφρασης, η βασική αντίληψη της οποίας σχετικά με τους κανόνες των μεταφράσεων φαίνεται να παρέχει μια επαρκή απάντηση στο ζήτημα.³³

Ένας κανόνας αποτελεί και ένα είδος απόδοσης οδηγιών αρχικά, και ένα κριτήριο αξιολόγησης της απόδοσης έπειτα. Ενεργεί ως περιορισμός στα μέλη μιας κοινότητας κάθε φορά που εκείνα επιθυμούν να εκπληρώσουν το είδος των συμπεριφοριστικών δραστηριοτήτων με τις οποίες συνδέεται ο κανόνας που βασίζεται

³² Π.χ. η μετάφραση στον πολιτισμό στόχο Α αντίθετα με τη μετάφραση στον πολιτισμό στόχο Β, η μετάφραση του κειμένου-τύπου Χ αντίθετα με τη μετάφραση του κειμένου-τύπου Υ μέσα στον ίδιο πολιτισμό στόχο, η μετάφραση σε διαφορετικές περιοχές, ή σε διαφορετικά στάδια της ανάπτυξης ενός ενιαίου πολιτισμού, κλπ.

³³ Οι παρατηρήσεις μου σχετικά με τους κανόνες βασίζονται κατά ένα μεγάλο μέρος στον Toury (1980: 51-62), βλ. επίσης Hermans (1991).

στην αρχή της συμπεριφοράς της μίμησης ή του μιμητισμού, δεδομένου ότι απαιτεί ότι αυτές οι δραστηριότητες πρέπει να εκτελεστούν σύμφωνα με ένα ορισμένο μοντέλο. Ένας κανόνας μπορεί, αλλά δεν είναι απαραίτητο να διατυπωθεί ρητά. Στην πραγματικότητα, οι κανόνες καταλαμβάνουν έναν «ικανοποιητικό συμβιβασμό» ανάμεσα σε δύο άκρα:

αφενός, αντικειμενικοί σχετικά πλήρεις κανονισμοί (σε ορισμένα συμπεριφοριστικά πεδία, ακόμη και σε σταθερούς, διατυπωμένους νόμους), και αφετέρου, πλήρως υποκειμενικές ιδιοσυγκρασίες. [...] Οι ίδιοι οι κανόνες δεν καταλαμβάνουν μόνο ένα σημείο της κλίμακας, αλλά μια κλιμακωτή ενότητα του όλου συνεχούς. (Toury 1980: 51)

Κατά συνέπεια, οι κανόνες μπορούν να είναι περισσότερο ή λιγότερο αυστηροί. Οι κανόνες

αποκτώνται – εσωτερικοποιούνται ακόμα – από τα εκάστοτε μέλη της κοινότητας κατά τη διάρκεια της διαδικασίας κοινωνικοποίησης (αυτόθι).

Αυτό εξηγεί γιατί εκείνοι οι κανόνες έχουν μια ισχυρή τάση άρνησης της ίδιας της κανονιστικότητάς τους. Παρότι οι κανόνες είναι σχεσιακοί και ιστορικά μεταβλητοί, συχνά υποστηρίζεται από εκείνους που εμμένουν σε έναν ορισμένο κανόνα, ότι η συμπεριφορά που απαιτείται από αυτόν, αντιστοιχεί σε κάποια φυσική ή καθολική λογική, και ότι αυτή είναι η μόνη πιθανή «λογική» συμπεριφορά.

Από αυτά τα χαρακτηριστικά προκύπτει ότι η ύπαρξη και λειτουργία ενός κανόνα μπορούν να συναχθούν από διάφορα φαινόμενα: (i) ορισμένες κανονικότητες συμπεριφοράς σε λειτουργίες στις οποίες θα αναμένονται επίσης και άλλοι τύποι συμπεριφορών, (ii) τη θετική ή αρνητική αξιολόγηση πραγματικών περιπτώσεων συμπεριφοράς που προσαρμόζονται ή όχι στον κανόνα, (iii) ρητές διατυπώσεις του κανόνα όπως συστάσεις, υποχρεώσεις, αποτροπές, απαγορεύσεις κλπ., (iv) την υψηλή, αγιοποιημένη θέση ορισμένων περιπτώσεων συμπεριφοράς που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οι οποίες θεωρούνται βέλτιστες και επομένως υποδειγματικές

πραγματοποιήσεις ενός συγκεκριμένου κανόνα, ώστε να μπορούν οριστούν ως μοντέλο στις μελλοντικές συμπεριφορές απόδοσης.

Υπονοείται εξ ορισμού τους ότι

υπάρχει ένα σημείο στην υπόθεση της ύπαρξης των κανόνων, μόνο σε καταστάσεις που, σε γενικές γραμμές, αφήνουν περιθώριο για διάφορες διακυμάνσεις συμπεριφοράς. (Toury 1980: 51)

Η διαγλωσσική μετάφραση αποδεικνύεται μια ακριβώς τέτοια συμπεριφοριστική δραστηριότητα, κατά την οποία διάφορες πιθανές γραμμές δράσης θεωρούνται πιθανές έτσι ώστε να μπορεί να ληφθεί υπόψιν ότι οι μεταφραστικοί κανόνες περιορίζουν την καθοδήγηση των μεταφραστών στην επιλογή τους των «κατάλληλων» μεταφραστικών μεθόδων στη σειρά των διαθέσιμων επιλογών. Το άρθρο του Toury «Η Φύση και ο Ρόλος των Κανόνων στη Λογοτεχνική Μετάφραση», προσφέρει μια σαφή έρευνα των διαφόρων επιπέδων, κατά την οποία οι μεταφραστικοί κανόνες μπορούν να είναι λειτουργικοί. Να υπενθυμίσω εν συντομία πως αυτό που ο Toury ονομάζει προκαταρκτικούς κανόνες είναι εκείνοι οι κανόνες που διέπουν την ίδια την επιλογή των έργων (συγγραφείς, είδη, σχολές, κλπ.) που πρόκειται να μεταφραστούν, και επίσης εκείνοι που αφορούν στην ανοχή σε έμμεσες ή παθητικές μορφές μετάφρασης. Οι λειτουργικοί κανόνες του Toury αποτελούν τους περιορισμούς που κατευθύνουν τις αποφάσεις ενμέσω της πραγματικής διαδικασίας μετάβασης. Ο αρχικός κανόνας όπως αποκαλείται, καθορίζει τη γενική σύλληψη της μετάφρασης. Αυτή η παγκόσμια επιλογή ενός ορισμένου τύπου μετάφρασης εξυπηρετεί ως ένα γενικό σημείο αναφοράς, ώστε να λαμβάνονται πιο συγκεκριμένες λειτουργικές αποφάσεις. Αυτός ο αρχικός κανόνας είναι

ένας χρήσιμος τρόπος να υποδηλωθεί η βασική επιλογή του μεταφραστή μεταξύ δύο πολικών εναλλακτικών λύσεων [...] υποβάλλει τον εαυτό του είτε στο πρωτότυπο κείμενο με τις κειμενικές του σχέσεις και με τους κανόνες που εκφράζονται από αυτές και περιέχονται σε αυτές, είτε στους γλωσσικούς και λογοτεχνικούς κανόνες που ενεργοποιούνται στην Γ.Σ. και στο λογοτεχνικό πολυσύστημα στόχου, είτε σε μια ορισμένη ενότητά του. (Toury 1980: 54)

Η προσκόλληση στον πρώτο τύπο του αρχικού κανόνα καταλήγει στην παραγωγή *επαρκών* (ή προσανατολισμένων στην πηγή) μεταφράσεων. Ενώ υπάρχει σοβαρή πιθανότητα τέτοιες μεταφράσεις να μην καταφέρουν να ανταποκριθούν στις τυποποιημένες κειμενικές προσδοκίες του αναγνωστικού κοινού στόχου, οι μεταφράσεις του δεύτερου τύπου ονομάζονται *αποδεκτές* (ή προσανατολισμένες στο στόχο), ακριβώς εξαιτίας της προσπάθειας τους να ανταποκριθούν όσο το δυνατόν περισσότερο στις προσδοκίες του αναγνωστικού κοινού. Στην ορολογία που χρησιμοποιήθηκε προηγουμένως σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο, οι μεταφράσεις του επαρκούς τύπου θα επιχειρούσαν να εξασφαλίσουν μια πλήρης απόδοση της όλης σημασιολογικής οργάνωσης του Κ.Π., συμπεριλαμβανομένων των συνλειτουργικών ιεραρχιών. Οι ομόλογες μέθοδοι θα υιοθετούνταν για πολιτισμικά και κειμενικά σημεία Κ.Π. και γλωσσικά, θα ήταν προτιμητέες οι αναλογίες με τίμημα τις απαραίτητες μετατοπίσεις που διέπονται από κανονισμούς. Αφετέρου, οι μεταφράσεις του αποδεκτού τύπου θα παρουσίαζαν μια γενική προτίμηση στις αναλογίες όλων των επιπέδων. Οι αναλογίες χαμηλής ισοδυναμίας, οι προσθήκες και οι διαγραφές δεν θα αποφεύγονταν.

Ως αποτέλεσμα της εισαγωγής της σύλληψης κανόνων, οι μεταφραστικές σπουδές θα πρέπει εφεξής να δίνουν λογαριασμό για *τρία* επίπεδα, πάνω στα οποία οι μεταφραστικές σχέσεις μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ. μπορούν να καθιερωθούν (Toury 1980): (i) στο επίπεδο θεωρητικής *επάρκειας* μετάφρασης μπορεί να προβλεφθεί μια ολόκληρη σειρά *πιθανών* σχέσεων μεταξύ ενός Κ.Π. και πολλών πιθανών Κ.Σ., (ii) στο επίπεδο των μεταφραστικών *κανόνων*, κάποιες από αυτές τις πιθανές σχέσεις Κ.Π. – Κ.Σ. *τίθενται ως αίτημα* ώστε να αποτελέσουν την αυθεντική μεταφραστική ισοδυναμία, ενώ άλλες θα απομακρυνθούν *a priori* ως άκυρες μεταφραστικές λύσεις, (iii) στο εμπειρικό επίπεδο *επίδοσης* μετάφρασης, ο ερευνητής μετάφρασης μπορεί να αντιληφθεί ποιοι τύποι μεταφραστικών σχέσεων καθιερώνονται *στην πραγματικότητα* από τους μεταφραστές.

Οποιοδήποτε θεωρητικό μοντέλο περιγραφής ή δημιουργίας πιθανών σχέσεων ισοδυναμίας, θα πρέπει να είναι όντως πολύ αναλυτικό όπως ένα μοντέλο για διακειμενικές σχέσεις γενικά, δεδομένου ότι οι διακρίσεις μεταξύ των υποτιθέμενων μεταφράσεων, προσαρμογών κλπ. δεν μπορούν να καθοριστούν εκ των προτέρων. Οι σχέσεις της τρίτης ομάδας, όπως και εκείνες της δεύτερης ομάδας, θα αποτελέσουν απαραίτητως ένα υποσύνολο αυτής της πρώτης ομάδας όλων των πιθανών σχέσεων. Εάν στο φάσμα των πραγματικών σχέσεων υπάρχει μια μεγάλη επικάλυψη με την

ομάδα των υποχρεωτικών σχέσεων, είναι ένα διαφορετικό θέμα. Πρέπει σε αυτό το σημείο να έχουμε στο νου ότι ένας κανόνας μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο αυστηρός, ώστε να μπορούν οι μεταφραστές να αποφασίσουν να αγνοήσουν τους υπάρχοντες κανόνες, που δημιουργούν εναλλακτικά σύνολα κανόνων και οδηγούν σε συγκρούσεις, και ούτω καθεξής. Μια κρίσιμη ιδιότητα των κανόνων μετάφρασης – και οποιουδήποτε κανόνα για αυτό το ζήτημα – είναι ότι στην πραγματικότητα δεν λειτουργούν σε ένα άχρονο απολιτισμικό κενό. Όπως όλοι οι κανόνες, και οι μεταφραστικοί κανόνες είναι σχεσιακοί και ιστορικοί. Σχετίζονται ιεραρχικά με άλλους κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά σε συνδεδεμένους ή πιο σφαιρικούς τομείς δραστηριότητας, και μπορούν ακόμη και να συνυπάρξουν με άλλους κανόνες μέσα στον ίδιο τομέα δραστηριότητας. Στην τελευταία περίπτωση οι δυο κανόνες μπορεί να ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο και καθένας τους μπορεί τελικά να κερδίσει το πλεονέκτημα και να επικρατήσει. Οι παραβάσεις ενός κανόνα μπορούν να αντιγραφούν και τελικά να οδηγήσουν στην ανάπτυξη ενός εναλλακτικού κανόνα και ούτω καθεξής.

Στις μέρες μας, είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι μεταφραστικές κανόνες συσχετίζονται με άλλα σύνολα κανόνων μέσα στη γλώσσα στόχο, τον πολιτισμό, και τα κειμενικά συστήματα. Ένα μεγάλο μέρος της κατανόησης μας σχετικά με αυτούς τους μηχανισμούς, το οφείλουμε στο επονομαζόμενο παράδειγμα πολυσυστημάτων στη μελέτη της λογοτεχνίας και της μετάφρασης, όπου συνιστούν ένα κεντρικό θέμα. Σύμφωνα με θεωρητικούς του πολυσυστήματος, όπως ο Even-Zohar, Toury, Lambertz, Lefevere, και πολλούς άλλους, ο πιο αποτελεσματικός τρόπος να μελετηθούν οι λογοτεχνίες, οι γλώσσες, οι πολιτισμοί (εν ολίγοις οι διάφορες διατάξεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που διέπονται από σημεία), είναι να συλληφθούν ως πολυσυστήματα δηλ. ως συστήματα συστημάτων. Στην πραγματικότητα, αυτοί οι μελετητές έχουν αναπτύξει ορισμένες αντιλήψεις που χρονολογούνται στους τελευταίους Ρώσους Φορμαλιστές και στους δομιστικούς της Πράγας, τους οποίους αναγνωρίζουν ως πνευματικούς πατέρες τους. Η θεωρία των πολυσυστημάτων αυτό-αναγγέλλεται κατηγορηματικά ένα σύνολο υποθέσεων, που στοχεύει βασικά στην προώθηση της περιγραφικής έρευνας. Διαχωρίζει τον εαυτό της από πολλές άλλες μορφές δομισμού, δεδομένου ότι αντικαθιστά οποιαδήποτε στατικά σύγχρονη ανιστορική ομοιογενή σύλληψη της δομής με μια δυναμικότερη και ετερογενή σύλληψη. Πολιτισμικά φαινόμενα όπως η γλωσσολογία, δεν μελετώνται από την άποψη ενός ενιαίου κλειστού δικτύου σχέσεων (που δύσκολα θα δικαιολογούσε τη

διαχρονία των λογοτεχνικών γεγονότων), αλλά μάλλον ως σύνθετα σύνολα διαφόρων τέτοιου είδους δικτύων σχέσεων. Με την υπόθεση της συνύπαρξης διαφόρων τέτοιων συστημάτων που υπονοούν μια πολλαπλότητα των διατομών των συστημάτων, και κατά συνέπεια, των συγκρούσεων και των προσπαθειών για κυριαρχία, ο μελετητής πολιτισμού μπορεί να δικαιώσει και τον δομικό ή οργανωμένο χαρακτήρα του πολιτισμού, και την ετερογένεια και διαχρονικότητά του. Για τον ίδιο λόγο, η ανάπτυξη της θεωρίας των πολυσυστημάτων μπορεί να ερμηνευτεί ως μια προσπάθεια γεφύρωσης του μέχρι τώρα αγεφύρωτου χάσματος στις λογοτεχνικές σπουδές μεταξύ θεωρητικών και ιστορικών προσεγγίσεων.

Μια λεπτομερέστερη περιγραφή της πολυσυστημικής άποψης για τη λογοτεχνία και τον πολιτισμό θα μας απομάκρυνε αρκετά. Πρέπει όμως σε αυτό το σημείο, να ειπωθούν λίγα λόγια σχετικά με τη θέση και τη λειτουργία που μπορούν να καταλάβουν τα μεταφρασμένα κείμενα στο πολυσύστημα του πολιτισμού, η μάλλον - δεδομένου ότι αυτό είναι το πεδίο όπου μέχρι τώρα έχουν λάβει χώρα οι περισσότερες έρευνες – στα λογοτεχνικά πολυσυστήματα. Με ποιόν τρόπο σχετίζονται οι μεταφραστικοί κανόνες με άλλους κανόνες, που αποτελούν τη σύνθετη δομή του λογοτεχνικού συστήματος στόχων; Προκύπτει ότι η μεταφράσεις αποδεικνύονται προνομιούχα θέματα μελέτης, δεδομένου ότι συχνά εξασφαλίζουν στον ερευνητή πολιτισμού άμεση πρόσβαση στο κέντρο των εξελικτικών μηχανικών επιστημών του, επιτρέποντας μια ανάλυση και του εσωτερικού δυναμικού του λογοτεχνικού συστήματος στόχων, και των διαφόρων διακειμενικών σχέσεων. Όπως επεσήμανε ο Even - Zohar, οι δυο βασικοί αρχικοί κανόνες στη μετάφραση, συχνά θα αντιστοιχούν σε δυο συγκεκριμένα σύνολα συστημικών όρων:³⁴

(i) τα μεταφρασμένα κείμενα έχουν ως στόχο να επιφέρουν μια αλλαγή στο εξουσιάζον κέντρο ενός λογοτεχνικού (υπό)συστήματος:

δεδομένου ότι η μεταφραστική δραστηριότητα συμμετέχει, όταν υποθέτει μια αρχική θέση στη διαδικασία δημιουργίας νέων μοντέλων, η βασική ανησυχία του μεταφραστή δεν είναι να αναζητήσει έτοιμα μοντέλα στο εγχώριο απόθεμά του, εντός του οποίου τα πρωτότυπα κείμενα θα μπορούσαν να είναι μεταβιβάσιμα, αντίθετα είναι έτοιμος να παραβιάσει τις εγχώριες συμβάσεις. Υπό τέτοιους όρους, οι πιθανότητες να είναι μια

³⁴ Αυτές φυσικά, είναι μόνο οι γενικές αρχές και εννοείται ότι κάθε συγκεκριμένη περίπτωση αξίζει μια λεπτομερή ξεχωριστή ανάλυση. - Θα μείνει στην ιστορία το γεγονός ότι είχα ήδη επιστήσει την προσοχή του αναγνώστη στη διπλή στρατηγική δυνατότητα των μεταφράσεων στην ενότητα 3.1.2.

μετάφραση «κοντά» στο πρωτότυπο από την άποψη της επάρκειας (με άλλα λόγια μια αναπαραγωγή των κυρίαρχων κειμενικών σχέσεων του πρωτοτύπου) είναι μεγαλύτερες από ότι σε διαφορετική περίπτωση. (Even-Zohar 1978: 124-125)

(ii) τα μεταφρασμένα κείμενα δεν εκτελούν μια βασική (καινοτόμο) λειτουργία, αλλά μια δευτερεύουσα (συντηρητική) λειτουργία αναφορικά με το εξουσιάζον κέντρο του λογοτεχνικού (υπό-) συστήματος:

δεδομένου ότι αυτή είναι έπειτα η κύρια προσπάθεια του μεταφραστή να επικεντρωθεί στην εύρεση των καταλληλότερων έτοιμων μοντέλων για το ξένο κείμενο, το αποτέλεσμα είναι συχνά μια μη-επαρκής μετάφραση ή (όπως θα προτιμούσα να το θέσω) μια μεγαλύτερη αντίφαση μεταξύ της ισοδυναμίας που επετεύχθη και της επάρκειας που ζητείται. (Even - Zohar 1978: 125)

3.4 Αναθεώρηση του επικοινωνιακού σχεδίου

3.4.1 Η εισαγωγή της ενδιάμεσης σύλληψης των κανόνων μετάφρασης έχει εκτεταμένες συνέπειες. Εάν η μετάφραση είναι μια διαδικασία λήψης αποφάσεων, τότε οι περιορισμοί που επηρεάζουν αυτές τις αποφάσεις περιλαμβάνουν, όχι μόνο τους περισσότερο ή λιγότερο συμπτωματικούς ή υποκειμενικούς παράγοντες (προσωπικές προτιμήσεις, γλωσσική ικανότητα, συνθήκες εργασίας κλπ.) και τους περισσότερο ή λιγότερο αντικειμενικούς παράγοντες (λογοκρισία, διαθεσιμότητα βοηθημάτων μεταφραστή, περιορισμοί που οφείλονται σε κωδικούς κλπ). Επίσης, πρέπει να επιτρέψουμε την επίδραση των διυποκειμενικών περιορισμών, που σχετίζονται άμεσα με την ενδεχόμενη θέση ή λειτουργία του Κ.Σ. μέσα στο λαμβάνον σύστημα και είναι ξένοι προς το Κ.Π. και προς την επικοινωνιακή κατάσταση, κατά την οποία αρχικά δημιουργήθηκε, και λειτούργησε. Επιπλέον αυτή η παρέμβαση είναι ενεργή σε κάθε στάδιο της σύνθετης σημειωτικής διαδικασίας που οδηγεί στην παραγωγή μεταφράσεων: από την ίδια την απόφαση να μην παραχθούν καθόλου μεταφράσεις, μέσω της διαλογής των Κ.Π. και της επιλογής αν πρέπει ή όχι να χρησιμοποιηθούν ορισμένα ενδιάμεσα κείμενα, στις πραγματικές διαδικασίες αποσύνθεσης και μετάβασης.

Αυτές οι εκτιμήσεις δημιουργούν σοβαρές αμφιβολίες σχετικά με την ισχύ όχι μόνο της αυστηρούς εικόνας ανακωδικοποίησης ως μια επαρκής αντιπροσώπευση της

μεταφραστικής διαδικασίας - εάν εκείνη κρίνεται ακόμη απαραίτητη- αλλά επίσης ολόκληρου του διπλού επικοινωνιακού συστήματος, ή τουλάχιστον των προϋποθέσεων στις οποίες στηρίζεται. Το διπλό επικοινωνιακό σχέδιο προτείνει ότι: (i) η επικοινωνιακή πράξη στη μετάφραση βρίσκεται *στην πραγματικότητα* μεταξύ του αποστολέα του Κ.Π. και του δέκτη του Κ.Σ., και έχει υποδιαιρεθεί για καθαρά πρακτικούς λόγους, σε δυο φάσεις μέσω της εισαγωγής του μεταφραστή ως μεσάζοντα, (ii) εάν η βάση είναι κατά γενική ομολογία δύσκολη, ο ρόλος του μεταφραστή είναι να ενεργήσει ως μετασχηματιστής των μηνυμάτων, (iii) οι μεταφραστικές μετατοπίσεις μεταξύ του Κ.Π. και του Κ.Σ. είναι απλά τυχαίες, και μπορούν να εξηγηθούν ως «φασαρία». (Υπέρ αυτής της άποψης, συζητείται ενίοτε ότι η ιδανική επικοινωνία χωρίς «φασαρία» σπανίζει, *ακόμη και* σε μονόγλωσσες καταστάσεις.)

Αυτές οι υποθέσεις είναι ενίοτε κρυμμένες, μπορούν όμως να βρουν μια επίσης ρητή διατύπωση, παραδείγματος χάριν σε ορισμένες τυποποιημένες σημειωτικές μεταφραστικές θεωρίες. Η ακόλουθη αναφορά αποτελεί σχετικό παράδειγμα:

Ο κυβερνητικός στόχος αυτής της διαδικασίας είναι να δημιουργηθούν οι απαραίτητες συνθήκες πραγματοποίησης, σε περιστάσεις διγλωσσίας, ο ίδιος στόχος όπως με τη μονόγλωσση επικοινωνία δηλ. η διαβίβαση σταθερής πληροφόρησης. (Ludskanov 1975: 6)

Σαφώς, παρόμοιες ερμηνείες υποτιμούν ριζικά το βαθμό, στον οποίο οι εκτιμήσεις που αναφέρονται αποκλειστικά στη φάση στόχου του διπλού επικοινωνιακού συστήματος (που είναι τελικά η φάση κατά την οποία παράγεται ουσιαστικά το Κ.Σ.!) ασκούν μια επίδραση σε *ολόκληρη* τη διαδικασία μετάβασης. Με άλλα λόγια, ο ομοιοκατευθυνόμενος χαρακτήρας του διπλού επικοινωνιακού μοντέλου, αδικαιολόγητα αποκλείει την αναγνώριση των σημαντικότερων αναδρομικών αποτελεσμάτων, όπου οι παράγοντες της φάσης - στόχου μετέρχονται στην ίδια τη φάση – πηγής και της φάσης μετάβασης της όλης διαδικασίας. Αυτό το συμπέρασμα έχει συνταχθεί εξ ολοκλήρου από τον Gideon Toury:

Μιλώντας από σημειωτικής απόψεως, θα καταστεί σαφές ότι είναι *ο στόχος* ή *ο λαμβάνον πολιτισμός* ή μια ορισμένη ενότητά του, αυτό που χρησιμεύει ως *ο εκκινήτης* της απόφασης να μεταφράσουμε και της μεταφραστικής διαδικασίας [...]. Η

μετάφραση ως μια τελεολογική δραστηριότητα ρυθμίζεται *κατ'εξοχήν* σε μεγάλο βαθμό από τους σκοπούς που προορίζεται να εξυπηρετήσει, και αυτοί οι σκοποί καθιερώνονται και αποταμιεύονται, από τα ενδεχόμενα συστήματα δεκτών. Συνεπώς, οι μεταφραστές λειτουργούν πρώτα και κύρια προς όφελος του πολιτισμού στον οποίον μεταφράζουν και όχι προς όφελος του Κ.Π., πόσο μάλλον του πολιτισμού πηγής. [...]. *Οι [Μ]εταφράσεις είναι πράξεις ενός μόνο συστήματος*: του συστήματος στόχου. (Toury 1985: 18 - 19)

Το διπλό επικοινωνιακό μοντέλο μπορεί ακόμα να εξυπηρετεί ως μια κατάλληλη έρευνα όλων των παραγόντων που συμπεριλαμβάνονται στη μεταφραστική επικοινωνία, οι ανεπάρκειές της όμως θα βγουν στην επιφάνεια αμέσως μόλις επικαλεσθεί ότι είναι μια εικόνα πραγματικών μεταφραστικών διαδικασιών: το διπλό επικοινωνιακό μοντέλο τείνει να αποκρύψει την πραγματική σημειωτική φύση της μετάφρασης.

3.5 Μεταφραστικές σπουδές

Όπως κατέδειξε ο Jiří Levý (1967), η μαθηματική θεωρία του παιγνιδιού περιέχει έναν αριθμό κατηγοριών, οι οποίες μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για μια μορφολογική περιγραφή μιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων, όπως η μετάφραση. Μεταξύ άλλων, ο Levý εισαγάγει τις ιδέες «προσδιοριστική εκπαίδευση» (δηλ. μια εκπαίδευση που καθορίζει το παράδειγμα, από το οποίο ο μεταφραστής πρόκειται να πραγματοποιήσει την επιλογή του/της) και την «εκλεκτική εκπαίδευση» (δηλ. μια εκπαίδευση που ελέγχει την πραγματική επιλογή του μεταφραστή από τις διαθέσιμες εναλλακτικές σύμφωνα με ορισμένα κριτήρια). Κάθε εκλεκτική εκπαίδευση, μπορεί με τη σειρά της να καθορίσει ένα νέο παράδειγμα, δηλαδή ένα υποσύνολο του προηγούμενου συνόλου εναλλακτικών και έτσι εξελίσσεται η προσδιοριστική διδασκαλία αυτού του υποσυνόλου, και ούτω καθεξής, έως ότου η διαδικασία επιλογής καταλήξει με ένα μονομελές παράδειγμα. Μια βασική ιδέα, στην οποία δίνει έμφαση το μοντέλο του Levý, είναι ότι η ανάλυση των διαδικασιών απόφασης περιλαμβάνει απαραίτητα την αναδημιουργία των παραδειγμάτων, από τα οποία πρόκειται να πραγματοποιηθούν, ή έχουν πραγματοποιηθεί οι επιλογές.

Αντίθετα, η αντιπροσώπευση του Levý αντέχει μια ορισμένη ομοιότητα με την τριεπίπεδη αντιπροσώπευση μεταφραστικών σχέσεων του Gideon Toury. Το επίπεδο των πιθανών σχέσεων διευκρινίζει το σύνολο των πιθανών μεταφραστικών ισοδυναμιών. Θα μπορούσε να πει κανείς, ότι σε αυτό το επίπεδο ενεργοποιείται η προσδιοριστική εκπαίδευση του Levý. Η περαιτέρω μεταφραστική διαδικασία, η οποία παράγει τελικά ένα μονομελές παράδειγμα, διέπεται από διάφορους περιορισμούς, μεταξύ των οποίων οι μεταφραστικοί κανόνες κατέχουν εξέχουσα θέση. Ακολουθήσαμε τον Toury στο απόφθεγμα ότι έχει νόημα να υποθέσουμε την ύπαρξη των κανόνων μόνο σε καταστάσεις που επιτρέπουν, σε γενικές γραμμές, τις διάφορες παραλλαγές συμπεριφοράς. Αυτός είναι ο ακριβής ρόλος των κανόνων ώστε να παρέχουν τις οδηγίες, ως προς τις οποίες ο τύπος συμπεριφοράς προτιμάται στις δεδομένες συνθήκες: οι κανόνες, έχουν εξ ορισμού έναν «επιλεκτικό» χαρακτήρα. Κατά συνέπεια, δεν είναι πλήρως αντίθετες με τις επιλεκτικές εκπαιδεύσεις του Levý, στο μέτρο που και οι δυο καθορίζουν της επιλογή ενός υποσυνόλου μέσα σε μεγαλύτερα σύνολα πιθανών μεταφράσεων.

Εντούτοις, δεν είναι καθόλου αναγκαίο να πιέσουμε την αναλογία μεταξύ της αντιπροσώπευσης του Levý και του Toury περαιτέρω από όσο θα επιτραπεί. Το θέμα της αναλογίας, στην ολότητά του, πρόκειται να τονίσει την ανάγκη για την ανάπτυξη ενός *θεωρητικού* συστατικού στον τομέα, στον οποίο πρέπει να οριστούν οι ακόλουθες δραστηριότητες: (i) η υποθετική αναδημιουργία του παραδείγματος που περιέχει διάφορους πιθανούς τύπους σχέσεων μεταξύ των Κ.Π. και των Κ.Σ., λαμβάνοντας υπόψιν ένα ορισμένο Κ.Π. και το σύνολο των κωδικών που χρησιμοποιούνται στα συστήματα πηγής και στόχου, δηλ. μια έρευνα όλων των πιθανών τύπων και βαθμών ισοδυναμίας, (ii) η υποθετική παράβλεψη των τρόπων, με τους οποίους αυτή η ποικιλία τύπων ισοδυναμίας Κ.Π.- Κ.Σ. θα συνδεθεί με διάφορους τύπους μεταφραστικών κανόνων και συστημικών συνθηκών.

Θα ήθελα να τονίσω την σπουδαιότητα αυτού του σημείου, επειδή νομίζω ότι αυτή η μελλοντική διόρθωση στις περιγραφικές μεταφραστικές σπουδές φαίνεται επιθυμητή εντός αυτής της ιδιαίτερης άποψης. Μέσω της έμφασης της στους κανόνες και στην απόδοση, αυτό το είδος μεταφραστικής έρευνας έχει αγνοήσει κατά ένα μεγάλο μέρος τα θεωρητικά ζητήματα που μόλις ανέφερα, ειδικά αυτό που διευκρινίζεται κάτω από το σημείο (i). Ιστορικά, αυτή η σχεσιακή παραμέληση του θεωρητικού επιπέδου, είναι αρκετά κατανοητή, συγκεκριμένα ως απάντηση της συνήθους συσχέτισης της μεταφραστικής θεωρίας με τις κανονιστικές

προσανατολισμένες στο Κ.Π., θεωρητικές, ή λεπτομερώς γλωσσικές προσεγγίσεις, των οποίων οι μειώσεις υπήρξαν το ίδιο κίνητρο πίσω από τη μετατόπιση του παραδείγματος. Επιπλέον, η αντιθετική ώθηση πίσω από τη μετατόπιση του παραδείγματος, είχε πολύ θετικά αποτελέσματα, κυρίως δεδομένου ότι έχει αποκαταστήσει τη σχέση μεταξύ του μελετητή και των εμπειρικών γεγονότων με την ενθάρρυνση της μελέτης των πραγματικών σχέσεων Κ.Π. – Κ.Σ., και των κανονιστικών συλλήψεων, από τις οποίες διέπονται. Ακόμη, φαίνεται ότι ήρθε η ώρα οι περιγραφικές σπουδές να υπερνικήσουν τον σκεπτικισμό τους σχετικά με τη μεταφραστική θεωρία και να επαναφέρουν ή να εντείνουν το διάλογο τους με τη γλωσσολογία, τη σημειωτική, τη φιλοσοφία της γλώσσας, τις διάφορες συγκριτικές επιστήμες κλπ. Μια από τις δραστηριότητες με την οποία έρχεται αντιμέτωπη είναι να επανακυκλώσει τα θεωρητικά έργα που πραγματοποιήθηκαν προηγουμένως στον τομέα, μεγάλο μέρος των οποίων μπορούν να αποδείξουν τη σημαντική βοήθεια που προσφέρουν,

πρωτίστως εξαιτίας της μακροχρόνιας παράδοσης της μονομανίας τους με τα προβλήματα «ισοδυναμίας» έναντι της «μορφολογικής αντιστοιχίας» [...]. Ακόμη, πρέπει επίσης να απελευθερωθούν από τις καθοδηγητικές προκαταλήψεις που εμφυτεύονται στις περισσότερες συμπεριφορές αυτών των ζητημάτων. Το καθοδηγητικό στοιχείο, μπορεί τελικά να βρει τον δρόμο του στις εφαρμοσμένες επεκτάσεις της επιστήμης. Toury 1985: 34-35)

Υπάρχουν, στην πραγματικότητα αρκετά σήματα, που προκύπτουν με ή χωρίς τις περιγραφικές μεταφραστικές σπουδές, οι οποίες υποδείχνουν ότι αυτές οι μελλοντικές εξελίξεις είναι ήδη καθοδόν. Η ανάλυσή μου του ιδιαίτερου προβλήματος του λογοπαιγνίου της μετάφρασης προορίζεται ως μια μέτρια συμβολή σε αυτή την τάση και θα αποτελείται από δυο μέρη. Καταρχήν, θα εξετάσω το θεωρητικό ζήτημα των πιθανών σχέσεων: Ποιες είναι οι πιθανές τεχνικές για τη μετάφραση λογοπαιγνίου; Υπάρχουν περιορισμοί σχετικά με αυτές τις δραστηριότητες; Τέτοια ζητήματα, θα εξεταστούν στο τρίτο μου κεφάλαιο. Το μεταβατικό μοντέλο ικανότητας που κατά συνέπεια επιτυγχάνεται, θα έπρεπε να μου επιτρέψει να περιγράψω ακριβέστερα πως αντιμετώπισαν, στην πραγματικότητα, διάφοροι μεταφραστές του Σαίξπηρ τις

παρονομασίες των Κ.Π. τους, και μέσω ποιών κανόνων και μοντέλων ελέγχθηκε η συμπεριφορά τους. Το σύνολο των συμπερασμάτων μου δίνεται στο τέταρτο κεφάλαιο.

Πρώτα όμως, πρέπει να προετοιμάσω το έδαφος, με ακόμη ένα εισαγωγικό κεφάλαιο, στο οποίο θα διευκρινίσω ακριβώς ποια έκταση φαινομένου καλύπτεται από την άποψη του λογοπαιγνίου.

Επίλογος

Η ανωτέρω πτυχιακή εργασία είχε ως θέμα τη μετάφραση ενός κεφαλαίου του βιβλίου του Dirk Delabastita «There is a Double Tongue», καθώς και την ανάπτυξη μεταφραστικών σχολίων επί του μεταφράσματος. Η συγγραφή της πτυχιακής στο σύνολό της υπήρξε σήμα κατατεθέν των σπουδών μου, καθώς όλες οι γνώσεις που αποκόμισα από τις σπουδές μου ολοκληρώθηκαν με τον καλύτερο τρόπο με την αποπεράτωση της παρούσας εργασίας.

Βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

LADMIRAL, J.R., *Θεωρήματα για τη μετάφραση*, (Κ. Κολλέτ, Μ-Χ. Αναστασιάδη Μτφ.) Αθήνα, Μεταίχμιο, 2007.

MOUNIN, G., *Τα Θεωρητικά Προβλήματα της Μετάφρασης*, (Ι. Παπασπυρίδου Μτφ.), Αθήνα, Π. Τραύλος, 2002.

MUNDAY, J., *Μεταφραστικές σπουδές: θεωρίες και εφαρμογές*, (Α. Φιλιππάτος Μτφ.), Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.

STEINER, G., *Μετά τη Βαβέλ: Όψεις της Γλώσσας και της Μετάφρασης*, (Γ. Ν. Κονδύλης Μτφ.), 4^η εκδ., Αθήνα, Scripta, 2004.

Ελληνική βιβλιογραφία

ΜΠΑΤΣΑΛΙΑ, Φ., ΣΕΛΛΑ-ΜΑΖΗ Ε., *Γλωσσική Προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*, 3η έκδ., Αθήνα, Έλλην, 2004.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ., *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία: από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου*, 2η έκδοση., Αθήνα, 1991.

ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ, Γ., *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, Αθήνα, Δίαυλος, 2000.

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

http://www.kuleuven.be/cetra/people/dirk_delabastita.html, τελευταία προσπέλαση 22.10.10

<http://www.Shutterstock.com/pic-21662242/stock>, τελευταία προσπέλαση 05.05.11

<http://www.shakespeareswords.com>, τελευταία προσπέλαση 14.07.09

Λεξικά

Ελληνικά:

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Θ., *Λεξικό ορθογραφικό – ερμηνευτικό της νεοελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, 1990.

ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ, Φ., *ορθογραφικό λεξικό*, Αθήνα, εκδόσεις αρμονία, 1999.

Αγγλικά:

OXFORD ADVANCED LEARNERS DICTIONARY, Oxford University press, 5th ed., Jonathan Crowther 1995.

Δίγλωσσα:

OXFORD ENGLISH – GREEK LEARNER'S DICTIONARY, Oxford University Press., 2nd ed., D N Stauroopoulos & AS Hornby, 1998.

OXFORD GREEK- ENGLISH LEARNER'S DICTIONARY, Oxford University Press., D.N Stauroopoulos, 1988.

Ηλεκτρονικά λεξικά

http://iate.europa.eu/iatediff/about_iate.html

<http://www.wordreference.com/engr/>

<http://www.thefreedictionary.com>

<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>

Εγκυκλοπαίδειες, Βιβλιογραφία Έργων

Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα., Πυρσός, 53^{ος} τόμος., 1992.

ΣΑΙΞΠΗΡ., *ο Βασιλιάς Ερρίκος ο Ε΄*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 2009.